

Türkiye Bilimler Akademisi Raporları

Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri

Hazırlayanlar

Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Proje Koordinatörü)
Uğraş Ulaş Tol (ODTÜ - Siyaset Bilimi, Doktora)
Önder Küçükural (ODTÜ - Sosyoloji, YL)
Kurtuluş Cengiz (ODTÜ - Sosyoloji, YL)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER NÜFUS FONU'NUN KATKILARIYLA

B. Bulguların Açıklanması ve Tartışılması.....	49
1. 'Yaşlılık' Söylemi.....	49
a. Yaşlılık ve Yaş Ayrımcılığı.....	49
b. Yaşlı İstismarı ve İhmali.....	59
c. Yaşlılık ve Ölüm Korkuları.....	61
d. Yaşlılık, Cinsellik ve İleri Yaşlarda Evlenme	66
C. Yaşlılıkla Baş Etme Stratejileri.....	73
1. Bir Baş Etme Stratejisi Olarak Yaşam Aranjmanları.....	74
a. Aynı Mühitte Oturma Aranjmanı	76
b. Eşle Birlikte Yaşama Aranjmanı	77
c. Yalnız Yaşama Aranjmanı	81
d. Geniş Aile İçinde Yaşama Aranjmanı.....	82
e. Köyde Yaşam Aranjmanı.....	86
f. Yaşam Aranjmanlarına İlişkin Genel Değerlendirmeler.....	90
2. Bir Baş Etme Stratejisi Olarak: Toplumsal Aktivite	93
3. Bir Baş Etme Stratejisi Olarak: Kurumsal Çözüm	102
Bölüm V: Sonuçlar, Tartışma ve Öneriler	112
A. İleri Yaştakilere Yönelik Sosyal Politikalar	112
1. Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Mevcut Hizmetler ve Düzenlemeler	114
2. Bulgular Işığında Sosyal-Politika Önerileri	115
B. Sonuçlar Üzerine.....	121
Özet	124
Summary	126
Teşekkür.....	128
Kaynakça.....	129
Eklere	
1: Hizmetverenlerle Yapılan Görüşmelerin Soruları.....	134
2: Derinlemesine Görüşmelerin Soru Formu	135
3: Odak Gruplara ve Tartışma Gruplarına Katılan Kişiler	145
4: Hizmetverenlerle Gerçekleştirilen Odak Grup Görüşmelerinin İçeriği.....	146
5: Diğer Odak Grupların ve Tartışma Gruplarının İçeriği	147
6: Ayrıntılı Yaşam Aranjmanı Bilgileri.....	147
7: Görüşme Yapılan Kişilerin Genel Özellikleri	152

BÖLÜM I: GİRİŞ

Gelişmiş Batılı ülkelerde nüfusun yaşlandığı saptanmakta, bu eğilimin devam etmesi durumunda yaşlılık sorununun önemli boyutlara varacağı beklenmektedir. Teknolojik ve sosyal gelişmelerle birlikte doğum ve ölüm oranlarında meydana gelen azalmalar, yaşlılığın toplam nüfus içerisindeki oranını yükseltmiş, başka bir deyişle nüfus yaşlanmıştır. Her ne kadar ülkemizdeki bu oran, Batı ülkelerindeki eğilimlere kıyasla çok daha düşük olsa da, 3,5 milyona yaklaşan sayılarıyla yaşlılar, ülkemizde önemli bir sosyal kesimi oluşturmaktadırlar. Ayrıca yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı, son yıllarda Türkiye’de de giderek artmaktadır. Nüfusun yaşlanması ve yaşlı nüfusun üretken nüfusa bağımlılığının toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi sorunlar yaratabileceği kaygısı, toplumda yaşlı kesimler için gerekli sosyal politikalar üretme çabalarına olan ihtiyacı giderek artırmaktadır. Ancak bu ihtiyacın sağlıklı bir şekilde tespit edilebilmesi için, önce yaşlılık alanının kendine özgü dinamiklerinin ve sorunlarının bilimsel yöntemlerle analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu proje, ülkemizdeki yaşlı nüfusun hem yaşam aranjmanlarını hem de ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam örüntülerini Ankara İli içerisinde yapılan niteliksel bir araştırmanın bulguları ışığında betimlemeyi hedeflemektedir.

Esasen yaşlıların yaşadıkları temel sorun, modern dünyanın onlara göre tasarlanmamış olmasıdır. Modern dünya, üretici ve tüketici bireylerin dünyasıdır. Yaşlılık bu ilişkilerin dışında tutulmaktadır. Böylece yaşlılar, hem kendilerini gerçekleştirme olanaklarından mahrum kalmakta, hem de toplumdaki yaşlılık algısı nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Yaşlılara uygulanan bu ayrımcılık, olumlu (pozitif) olabileceği gibi olumsuz (negatif) da olabilmektedir. Üstelik bu kurguda kendisi bir özne olarak devreye giremeyen yaşlılar, her iki ayrımcılığın da kuvvetlenmesine bizzat katkıda bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, yaşlıların kendilerini ‘yaşlı’ olarak görmeleri, onların da bu toplumsal algıya katılarak ayrımcılığı kendileri nezdinde de pekiştirmiş olmalarına sebep olmaktadır. Bu da onları ‘toplumsal bir fail olabilmek yeteneğini’ kaybetme konumuna getirmektedir. Ancak soyutlama düzeyindeki bu tespitler mutlak değildir. Dolayısıyla yaşlılar, ne mutlak olarak toplumsal yaşamdan dışlanmış ne de mutlak olarak ona içerilmişlerdir. Bu nedenle homojen bir görüntü vermeyen yaşlı nüfus, bu iki yönelim arasında gidip gelmektedir. Yaşlı nüfusun bu resmi henüz çizilememiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, iki uç arasında cereyan eden bu çeşitlenmede yaşlıların yönelimleri, yaşam biçimleri ve hayattan beklentileri, toplumdaki kültürel ve sosyal farklılıklara göre hem yaşlılar, hem yaşlı yakınları hem de ilerde yaşlanacak olan 30-50 yaş arasındaki potansiyel yaşlılar gözetilerek irdelenmiştir. Bu sayede Ankara’da yaşayan yaşlıların, yakın gelecekte yaşanacak olanların ve yaşlı yakınlarının yaşlılık algıları tespit edilmiş, yaşlıların toplumsal konumlanışlarına dair çıkarımlar yapılmıştır. Bu projede, yukarıdaki tartışmalar bağlamında yaşlıların toplumsal yaşama katılımları ve toplumsal yaşamdan dışlanmaları arasındaki çeşitliliği, renkliliği sergileyecek yaşam örüntülerinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

Türkiye’de çeşitli kurumların yaşlılıkla ilgili çalışmalarında ve diğer araştırmalarda çoğunlukla istatistiksel bilgilere, yorumlara ve bazı sınıflandırmalara ulaşılmış, ancak bu bilgiler yaşlılık olgusuna niteliksel tespitler ve çözümlemeler getirmede yeterli olamamıştır. Bunun başta gelen nedeni, bu konuda niteliksel araştırmaların sınırlı olması ya da niceliksel araştırmalarda elde edilmiş verilerin bu araştırmalarda yeterince değerlendirilememiş olmasıdır. Bu çalışmada verili istatistiksel ve diğer niceliksel bilgiler öncelikle ele alınmış ve yeniden değerlendirilmiştir. Daha sonra mevcut çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında, yaşlıların yaşam biçimleri (aranjmanlarını) ve yaşam örüntülerindeki çeşitliliği an-

- Testlerin uygulanmasında hız faktörü göz ardı edilmiştir.
- Yapılan diğer araştırmalar insanlardaki zekâ randımanının değişmediği gibi yaş ilerledikçe bazı kollarında kapasitesinin ilerlediğini göstermektedir.
- Uygulanan testlerde, kişisel özellikler (biyografik anlar), eğitim, meslek, sağlık durumu, motivasyon ve ortam koşulları değişkenleri göz ardı edilmiştir (Tufan, 2002: 132-138).

Yaşlılık konusunda birçok başka kuram da geliştirilmiştir. Quadagno bunları şöyle sıralamaktadır:

- Mikro-kuramlar: yaşamdaki kopma (*disengagement*), aktivite, süreklilik, alt-kültür, değiş-tokuş, sosyal konstruktivizm kuramları;

- Makro kuramlar; modernleşme, yaş tabakalaşması, ekonomi-politik ve feminist kuramlar (1999: 24-40).

Yaşamdaki kopma kuramı, yaşlılık üzerine geliştirilen ilk kuramdır ve yaşlanmanın bireyin toplumdan geri çekilmesine yol açan doğal ve kaçınılmaz bir eylem olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda yaşamdaki tatmin olma duygusunun hayatın akışından koparlarda en yüksek düzeye ulaştığı iddia edilmektedir. Yaşlı kişi toplumsal bağlarından neredeyse normatif olarak kopmakta ve yeni duruma uyum sağlayarak mutlu olmaya çalışmaktadır (Quadagno, 1999: 24-5). Bu kopma süreci, "birey, keskin bir şekilde hayatın kısalığını, ona kalan zamanın kıtlığını ve yaşam alanının kısıtlandığını fark ettiği anda başlamaktadır" (Cumming ve Henry [1961]'den aktaran, Quadagno, 1999:24). Bu kurama üç yönden eleştiri getirilmiştir. Birinci eleştiri, yaşamdaki kopmanın kaçınılmaz olmadığını savunur. İkincisi, yaşlıların kendilerini yaşamdaki soyutlayarak mutluluk ya da tatmin duygusuna erişemediklerinin görgül çalışmalarla kanıtlandığını iddia eder. Üçüncüsü ise yaşamdaki kopmanın toplumsal yapı, toplumsal eğilimler ve bulgular içerisinde analiz edilmesi gerektiğini ileri sürer (Emiroğlu, 1995: 27).

Aktivite kuramı ise yaşamdaki kopma teorisine karşı geliştirilmiştir. İkincisinin aksine en başarılı yaşlanmanın (*successful aging*) aktif bir yaşlanma olduğu tezini savunur. Bu kurama göre yaşlı insanların da gençler kadar psikolojik ve toplumsal ihtiyaçları vardır. İnsanlar yaşlandıkça etkin kalmaya çalışır ve toplumsal yaşam tarafından onlara dayatılan izolasyona direnirler, orta yaşlarındaki etkinliklerini devam ettirmek isterler ve eğer bazılarını istemeyerek bırakmak zorunda kalırlarsa, yerine yenilerini geçirirler (Onur, 1986). Yaşamdaki kopmak normal ve doğal bir davranış olmamakla beraber iyi ve başarılı bir yaşlanma süreci için gereken şey, bilakis yaşlıların tam anlamıyla yaşama katılmalarıdır. Eğer katılmıyorlarsa, bunun ardında ya sağlık durumlarının bozulması ya yakın akrabaların kaybı ya da yaşlıların hayata katılım kanallarının tıkanması gibi yaşlıların denetimi dışındaki diğer faktörler yatmaktadır. Dolayısıyla yapılacak iş, her durumda bu kanalları açmak, eğer açılmıyorsa yeni kanallar yaratmak ve yaşlıların maksimum katılımını sağlamaktır.

Aktivite kuramının en önemli temalarından biri olan 'başarılı yaşlılık', yaşlılık literatüründe üzerinde oldukça sık durulan bir kavramdır. Baltes ve Baltes (1993) ilk bakışta 'yaşlılık' ve 'başarı' kelimelerinin birbirleriyle çelişkili gibi durduğunu, çünkü genellikle 'yaşlılığın' bir tür kaybı, azalmayı, ölüme yaklaşmayı ifade ederken, 'başarı' kelimesinin ise kazancı, oyunda galip gelmeyi çağrıştırdığını yazarlar. Onlara göre 'yaşlılık' ve 'başarı' kelimelerinin bir arada kullanımı her ne kadar entelektüel ve duygusal açıdan bir paradoksa yol açıyor gibi görünse de durum öyle değildir. Çünkü başarılı yaşlılık kavramının bizat kendisi, yaşlılığın doğasını bugün mevcut olduğu haliyle kabul ederek analiz etmek yerine onu eleştirel ve inşa edici bir tarzda yeniden oluşturarak, başarının biçimleri ve araçlarının yaşlılıkla eklemlenmesini sağlama yönünde kısırtmak amacına vurgu yapmaktadır (Baltes ve Baltes, 1993: 4). Burada göz önünde tutulması gereken en önemli noktalardan biri de, yukarıda değinilen başarı biçimleri ve araçlarının yaşamın önceki dönemlerinden farklı bir nitelik arz ettikleridir. Yaşlılık söz konusu olduğunda başarının tanımı ve göstergeleri konusunda üzerinde anlaşılmış bir tanımdan bahsedilememektedir. An-

cak yaşlılık konusunun çok boyutlu ve disiplinler arası niteliği göz önünde bulundurulduğunda ve olaya birçok kriteri göz önünde bulunduran bir yaklaşım (*multicriteria approach*) içerisinde yaklaşıldığında başarılı yaşlılık konusunda literatürde sıkça tekrarlanan ortak temalar şu şekilde sıralanabilir:

- Yaşam süresinin uzunluğu
- Biyolojik sağlık
- Zihinsel sağlık
- Bilişsel yeterlilik
- Toplumsal yeterlilik ve üretkenlik
- Bireysel kontrol
- Yaşam doyumu (Bengston ve Kuypers [1995], Palmore [1979], Rowe ve Kahn [1987] ve Ryff [1982]'den aktaran, Baltes ve Baltes, 1993: 5)

Bu bağlamda yaşlılığa psikolojik açıdan yaklaşan Baltes ve Baltes yaptıkları çalışmada başarılı yaşlılık konusunda seçici ve karşılığın hesaplandığı bir (*model of selective optimization with compensation*) model önermektedirler. Genel olarak sıralandığında bu model,

- patolojik yaşlılık koşullarından sakınmak için sağlıklı bir yaşam tarzını benimsemeyi,
- sıradan çözümlerden kaçınmayı ve bireysel ve toplumsal esnekliği teşvik etmeyi,
- bireylerin rezerv kapasitelerini eğitimsel, motivasyonel ve sağlık yönelimli etkinliklerle güçlendirmeyi,
- bilgi ve teknolojinin bireyler üzerindeki telafi edici rolünü, onların bu konulardaki yeteneklerini zenginleştirmeyi,
- kazanç-kayıp dengesindeki oranı değiştirmeyi,
- kişisel rezervlerin limitlerini zorlamayı ve
- kişinin kendini sağaltım mekanizmalarını süreklileştirmeyi önermektedir (Baltes ve Baltes, 1993: 20-27).

Yaşlılık konusunda bir diğer kuram olan **süreklilik kuramı**, aktivite kuramının biçimsel olarak daha geliştirilmiş bir versiyonudur. Bu kuram, normal yaşlılığı, bir hayat süreci perspektifi içerisinde yaşlılığın patolojik biçimlerinden ayırır. Kuramı öne süren Atchley, içsel ve dışsal yaşlanma süreçleri arasındaki ikiliğin altını çizer. İçsel sürekliliği sabır, duygu, tecrübe, seçimler, eğilimler ve becerilerden oluşan ve hatırdaki kalan psikolojik bir içsel yapı olarak tanımlar. Dışsal süreklilikten ise, yaşlının geçmişindeki faaliyetlerdeki beceri, aktivite, çevre ve farklı rollere ilişkin performansı ile ilişkisini anlamak gerektiğini öne sürer (Quadagno 1999: 28-9). Dolayısıyla, bu kuram vurgusunu, ergen gelişiminin bir süreç olduğu ve kişiliğin yaşlılığa uyum sağlamada en önemli rolü oynadığı konularına yapmaktadır. "Süreklilik", yaşlılığa bir uyum stratejisidir. Kişiliğin sürekliliği bireylerin benzersiz niteliklerine yeni niteliklerin katılmasına olanak sağlayan bir süreçtir. Bu yüzden aktivitelerin devamlılığı insanlara yaşlanmanın etkilerini en aza indirmek olanağı sağlar ve ilişkilerin devamlılığı bireylerin toplumsal destek sistemlerinin korunmasına olanak tanır (Quadagno, 1999: 29).

Alt-kültür kuramı, yaşlılığı başka alanlara da uygulanabilecek olan daha genel bir perspektiften ele alır. Kurama göre insanlar, toplumun temel anlayışlar/eğilimlerinden bir şekilde dışlandıklarında ya da bazı ortak çıkar ve ilgileri çerçevesinde bir araya geldiklerinde kendilerine ait bir alt-kültür oluştururlar. Yaşlılar da böylesi bir alt-kültür oluşturmaya eğilimlidirler; çünkü bazı fiziksel sınırlılıkları ve rol yitimleri nedeniyle toplumdan dışlanmaktadır. Bu teori en temelde yaşlı adı altında toplanan insanların sadece yaşlılık temeli olarak tek bir alt-kültür kategorisinde toplanması açısından eleştirilmiştir; zi-

mamakta ve ilişkisel bir mantık içinde tamamlanmamış olarak kalmaktadır. Yani her söylem içinde olumsallık taşımaktadır. Her öge bir söylem içerisinde momente dönüşmekte, ancak hiçbir zaman bu dönüşüm tam olarak tamamlanamamaktadır. Sistematik yapısal bir topluluk olarak ilişkiler, kimlikleri özümlemeye muktedir değildirler. Dolayısıyla bütün farklılıklar alanını sabitleyen ve oluşturan tek bir ilke yoktur. Toplumsal ise, ne tam bir içselliğin ne de tam bir dışsallığın olanaklı olduğu bir zeminde oluşan ve sabit olmayı hiçbir zaman başaramayan bir kısmiliğin, üstbelirlenmenin alanıdır. Her türlü toplumsal pratiğin kuruluşunun zorunlu zemini olan işte bu alan, **söylemsellik alanıdır** (Laclau ve Mouffe, 1992: 132-138). Laclau ve Mouffe'un esas vurguları aslında, her toplumsal kümelenmenin anlamla yüklü olduğudur. Anlam ile kullanım kopartılamaz bir biçimde iç içedir. Anlam, ancak terimin fiilen kullanıldığı bağlam içinde oluşur. Yani, her kimlik, bir eylem bağlamı içerisinde oluşur. Nesneler vardır ama tarihsel ve değişken karakterli oluşları ile karşımıza çıkarlar; yani söylemsel eklemlenmeler içerisinde. Örneğin "dağ, düşman saldırısına karşı bir korunak ya da turistik bir gezi yeri ya da maden yatağı vb. olacaktır. Eğer ben orada olmasaydım dağ bunlardan hiç biri olmayacaktı; ama bu demek değildir ki dağ yoktur. Varolduğu içindir ki bu şeyleri olabilmektedir; ama olduğu bu şeylerden hiç biri onun salt varlığının kaçınılmaz sonucu değildir. Ve ben, belirli bir topluluğun üyesi olarak, nesneyi hiç bir zaman onun çıplak varlığıyla tanımam." Doğa fikrinin kendisi dahi, şeylerin görünümünden hareketle adlandırığımız zaten varolan bir şey olmayıp, yavaş ve karmaşık bir tarihsel toplumsal yapılanışın sonucudur (Laclau ve Mouffe, 1992a). Öte yandan, anlamın mutlak olarak sabitlenemeyeceği iddiası, anlamsızlığı gerektirmektedir. Hiçbir anlamın olmadığı bir durum ancak bir şizofreni halidir. Burada reddedilen toplumun bütününe ya da parçalarına yönelik özcü yaklaşımdır. Laclau ve Mouffe'un da dediği gibi, toplumun pozitif bir özü yoktur. Ancak özsel açıklığından gelen negatif bir özü vardır.

Bu araştırmada dayandığımız kavramsal çerçeve yaşlılığı, yapısalcılığın paradigmaları ile açıklamak yerine bir söylemsel oluşum olarak ele almaktadır. Bu bağlamda, bizim yaşlılık söyleminden kastettiğimiz toplumsal ilişkilerdeki yaşlılık pratiklerini, algısını ve davranışlarını üreten ortak zemindir. Birçok yüzer-geçer gösterge (*floating signifier*), eklemlenme pratikleri ile yaşlılık söyleminin uğraklarında belli anlamlara bürünmektedir. Bizim bu metnin birçok yerinde yaşlılık söyleminden **eklemsizleştirerek** "ileri yaştakiler" olarak nitelediğimiz bir öge, yaşlılık söylemi içerisinde "yaşlı" ya da "ihtiyar" olarak karşımıza çıktığında oldukça farklı bir bağlama oturmaktadır. İkinci yaşımla ilerlemesinden kaynaklı bir gönderme yapılırken, ikincisinde, birçok özelliği bilinen belli çağrışımlar meydana getiren bir toplumsal bir kesim aklı gelmektedir. İkinci süreç işlediği anda, yaşlı öznenin yaşlılık söylemi içerisinde birçok farklı **uğrakta** farklı yan anlamlar (*conotation*) taşımaya başladığı fark edilecektir. Tüm bu açıklamalardan dolayı kavramsal çerçevemiz, toplumun; açık, tamamlanmamış bir karakterde olduğu ve ne toplumun parçalarının ne de bütünün önceden verili zorunlulukları olmadığı argümanlarına dayanmakta ve yaşlılık konusunu da bu perspektiften ele almaktadır.

Bu ele alışıta, üzerinde en çok durduğumuz noktalar olan; yaşlıların ve yarının yaşlılarının bugünkü yaşam biçimleri (aranjmanları), beklentileri, tercihleri, yaşlılık algıları, diğer kuşaklarla ilişkileri, uyumları, yakınlıkları ve çelişkileri gibi konuları incelerken kalkış noktamızı modern dünyanın yaşlılara göre tasarlanmamış olması; buna bağlı olarak da yaşlıların üretim ekseninde örgütlenmiş olan modern dünyadan dışlandıkları ve ayrımcılığa maruz kaldıkları argümanı oluşturmaktadır. Ancak yaşlıların toplumsal yaşamdan dışlanmaları ile toplumsal yaşam tarafından içerilmeleri arasındaki ilişkinin mutlak olmadığı ve yaşlıların bu iki yönelim arasında gidip geldiği tespitinden hareketle toplumun farklı kesimlerinden yaşlıların, kendi yaşlılıklarını nasıl algıladıkları, toplumdaki hâkim yaşlılık söyleminden ne derece pay aldıkları, toplumsal yaşama katılımlarının çeşitliliği ve renkliliği, bu katılımın önündeki engeller ve yaşlılıkla baş etme stratejileri de gözetilerek değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, **yaşam aranjmanı** (*living arrangement*) kavramı, çalışmamız açısından kritik bir önem taşımaktadır. Atchley'e göre "yaşam aranjmanı, fiziksel olarak nasıl ikamet edildiğini aşan boyutlara

sahiptir ve aile üyelerine karşılıklı bir alışveriş ve destek imkları sunan bir alandır" (aktaran, Löwenstein, 2002: 8). Yaşlılıkla ilgili olarak yapılan çalışmalarda bu alışverişin, kuşakların karşılıklı bağımlılığı perspektifinden ele alındığında, hem yetişkin çocuklardan ebeveynlerin ihtiyaçları doğrultusunda ebeveynlere doğru hem de ebeveynlerden yetişkin çocukların ihtiyaçları doğrultusunda çocuklara doğru olabildiği görülmektedir. Aslında her iki durumda mutlak olmayıp karşılıklı bir alışveriş söz konusudur ve vermek almaktan daha az önemli değildir. Sonuçta, iki kuşak da bu alışverişten bir tür ödül kazanmaktadır (Löwenstein, 2002: 8). Bu bağlamda, yaşlıların yaşam aranjmanları bizim araştırmamızın da en önemli kısımlarından birini oluşturmuştur. Ancak, yaşlılıkla ilgili literatürün üzerinde ısrarla durduğu bu kavram, bizim perspektifimiz açısından *sui generis* bir nitelik arz etmemektedir. Çünkü yaşam aranjmanını bize göre, her şeyden öte yaşlıların nasıl yaşadığı ile ilgili değil, bu insanların kendilerine ait olmayan ve dışına itildikleri dünyada nasıl konum aldıkları ve ne tür çözümler ürettikleri ile ilgili bir kavramdır. Konunun önemi, yaşam aranjmanı kavramının yaşlılık konusunun öznesi olan yaşlıların günlük yaşam aktivitelerinden, sosyal yaşam süreçlerine, içinde bulundukları kültürel ortamdan aile ilişkilerine kadar birçok alanı içermesinden kaynaklanmaktadır.

Yaşam aranjmanı kavramına birçok açıdan yaklaşmak mümkündür. Dolayısıyla kavramı bir cümleyle tanımlamak yerine kavramın kapsama alanını ve onu etkileyen faktörleri tespit etmekte fayda var. Yaşam aranjmanları birçok faktörden etkilenmektedir. Bunlar arasında "medeni durumu, ekonomik refah seviyesini, sağlık durumunu, ailenin yapısı ve büyüklüğünü, akrabalık bağları ve bağımsız yaşama-ya verilen değer gibi kültürel motifleri, toplumsal destek mekanizmaları ve sosyal hizmetlerin ulaşılabilirliğini" sayabiliriz (U.S Census Bureau, 2001: 65). Konuya bireysel düzeyde baktığımızda yaşam aranjmanlarının hem geçmiş olaylardan etkilenen hem de gelecekteki yaşam süreçlerini etkileyen çok dinamik bir yapısı olduğunu görürüz. Aynı şekilde toplumsal düzeyde ele alındığında ise yaşam aranjmanları, yaşlı vatandaşların halihazırdaki kompozisyonunu, zindeliğini ve kuvvetini etkileyen demografik, ekonomik ve kültürel karakteristikleri yansıtmaktadır (U.S Census Bureau, 2001: 65). Dolayısıyla yaşam aranjmanlarını, yaşlıların yaşam doyumunu, sağlık koşullarını ve kurumsallaşma şanslarını etkileyen önemli bir faktör olarak görebiliriz. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: herhangi bir yaşlılık çalışmasında yaşlılık aranjmanı kavramı çeşitli şekillerde operasyonalize edilebilir. Bu operasyonalizasyon ise, verilerin ulaşılabilirliğini ve modelin karmaşıklığını da içerecek biçimde araştırılan alanın dayandığı çeşitli teorik ve pratik faktörlere bağlıdır (Keilman ve Prinz; 1995: 21). Dolayısıyla bizim araştırmamız, yaşam aranjmanını tek başında bir konu olarak ele almayı reddetmekte ve onu, yaşlılık söyleminin uğraklarından ve yaşlılıkla baş etme stratejilerinden biri olarak değerlendirmektedir.

Yaşam aranjmanları konusunda bir diğer önemli nokta da, hane halkı kompozisyonudur. Hane halkı kompozisyonu üzerine Amerika'daki ırksal farklılıkları konu eden çalışmalar konunun öneminin altını çizmek için iyi örnekler meydana getirmişlerdir. Amerika'da evli olmayan beyaz ve siyah kadın yaşlıların hane halkı kompozisyonunu karşılaştıran bir araştırmada (Mutchler, 1990) beyaz ve siyah yaşlılar arasında yaşam aranjmanları açısından ciddi farklar tespit edilmiştir. Bu bağlamda siyah yaşlı kadınların, yalnız yaşamaya daha az meyilli oldukları, genellikle daha geniş aileler içinde yaşadıkları, ancak yalnız oldukları durumda da daha karmaşık ailelere reislik (*head*) yapmak zorunda kaldıkları, aile boyutlarının daha geniş olduğu, düşük gelire sahip oldukları, servet sahibi -zaten ellerinde çok bir şey olmadığı için- ve sağlıklı olmak konularında daha az duyarlı oldukları ortaya çıkmıştır (Mutchler, 1990: 487-507). Ayrıca siyahların çevrelerindeki akraba ve arkadaşlarından daha kolay yardım alabildikleri ve bu yüzden isterlerse ekonomik durumlarına bakmaksızın bağımsız (tek başına) yaşayabilme olanaklarının daha fazla olduğu belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, beyazlara kıyasla siyahların kurumsallaşma düzeylerinin ve kurumda kalma (bakılma) isteklerinin de daha az olduğu, yardıma ihtiyaç duydukları halde siyah yaşlıların kurumlar yerine muhitlerinde kalma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Burada bi-

tiğinde aile ağının ihtiyaçları doğrultusunda destek sağlanmasına dayanan aile üyeleri içindeki karşılıklı bağımlılık (*interdependency*) olarak nitelendirilebilir. Öyle ki bu mekanizma çekirdek ailenin boyutlarını aşmakta ve akrabalık bağlarını da kapsamaktadır. Konuyu daha geniş açıdan ele alırsak aile içinde üç tip bağımlılıktan (*dependency*) bahsedebiliriz.

1. Ailenin yetişkin üyelerinin karşılıklı bağımlılığı
2. Bebekler ve çok yaşlılar gibi kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan üyelerin bağımlılığı
3. Aile üyelerinden birinin aşırı bağımlılığı (Lewis, 1990: 70)

Bu bağımlılık türleri temelde; araçsal ve duygusal bağımlılık olarak iki ana başlık altında toplanabilmektedir. Birincisi, para, hediye, çocuk bakımı, hastalıkta yardım gibi konuları kapsarken; ikincisi, kendine güven, kendine saygı, duygusal ilişkilerde ortaya çıkan sorunlarda destek olma, birine herhangi bir konuda güven duyma gibi süreçleri içermektedir. Ayrıca bağımlılık konusunu aile içindeki bireyin yaşam süresi boyunca tamamen bağımlılıktan, tamamen bağımsızlığa uzanan ve sürekli de değişen bir çerçevede değerlendirmek de mümkündür (Lewis, 1990: 72).

Bağımlılık ilişkisinin en önemli taraflarından biri şüphesiz ailelerindeki yaşlılara bakma sorumluluğunu üstüne alan kişidir. Bu sorumluluğu almada, en önemli etkenler; Lewis tarafından yakınlık ve cinsiyet olarak ifade edilmiştir (1990: 81). Ailenin yaşlılarına en yakın oturan yetişkin çocuğun genelde sorumluluğu üstüne aldığı belirtilmektedir. Ancak yakınlık ve cinsiyetin bu durumu açıklayan en iyi gösterge olmadığına ilişkin itirazlar da vardır. (Litwak, Kulis ve Worth'den aktaran, Lewis, 1990: 82). Adams, erkeklere kıyasla kız çocukların dul kalmış annelerine bakmak konusunda daha istekli olduklarını kaydetmektedir. 1982 yılında Amerika'da yapılan Ulusal Uzun Dönemli Bakım Araştırmasında yaşlılara bakanların, ezici bir çoğunlukla kadınlar ve ekonomik ve sağlık durumu açısından zayıf olan kesimler olduğu ortaya çıkmıştır (aktaran, Lewis, 1990: 82). Özetle, Altergott'a göre ailedeki yaşlıların bakımından genellikle evlenmemiş ya da kendi çocuklarının bakım dönemini atlattmış kız çocuklar, ya da yakında oturan erkek ya da kız çocuklar sorumludur (aktaran, Lewis, 1990: 82). Bunun yanında kuşaklararası ilişkilerde sorumlu rolü üstlenen aile bireyinin - ki bu kişi genelde çocuklardan biri olmaktadır - duygusal ve psikolojik ağırlığın yanı sıra aynı zamanda mali olarak da oldukça yüksek bir yükün altına girdiği belirtilmektedir.

Yaşlılık konusunu bu çerçevede ele aldığımızda, aslında yaşlılığın bir sorun olarak kodlanmasının arkasındaki olgusal gerçekliğin, yaşlıların bağımlılık oranında (*dependency ratio*) önemli artışlar gerçekleşmiş olması olduğunu görürüz. Bunun nedenleri arasında dönemsel olarak çocuk doğumlarında ve ölümlerinde azalma, sağlık alanındaki gelişmeler neticesinde ortalama insan ömrünün uzaması başta gelmektedir. Bu durumun bir başka nedeni de ekonomik gelişmeye paralel olarak giden ve küresel bir olgu olarak nitelendirilebilecek olan doğurganlık oranlarındaki düşüştür.

Yüzyılın başında Batı toplumlarındaki buna paralel gelişmeler bir nüfus paniğine neden olmuş ve bu toplumlar nüfuslarını kontrol altına almak için çeşitli nüfus ve aile planlaması programları başlatmak zorunda kalmışlardır. 2. Dünya Savaşı sırasında azalan doğum oranları Avrupa'da savaş sonrası 'bebek patlaması' denilen dönemde yeniden artmış ve sonrasında yeniden azalmaya başlamıştır. Günümüze kadar devam eden bu süreç, özellikle Batı Avrupa toplumlarının hatırı sayılır bir yaşlı nüfus barındırması anlamına gelmektedir. 20. yüzyılın sonuna doğru Avrupa'nın birçok ülkesinde nüfus artışı neredeyse durmuştur. Örneğin Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelere 80 yaşın üzerindeki insanların oranı 1995'te %3.9 iken 1999'da bu oran %7-9 arasında değişen rakamlara ulaşmıştır. Yapılan hesaplara göre Avrupa Birliği olarak adlandırılan coğrafi bölge içinde yaşayan 0-24 yaş arasındaki insanların toplam nüfus içindeki yerinin 1995'te %31.1 iken 2015 yılında bu sayının %27'ye düşeceği hesaplanmaktadır (Walker,

1999: 391). Bu yüzden esasen yaşlılık çalışmalarına duyulan ilginin ve verilen önemin artışında bu olgusal gerçek yatmaktadır.

Yaşlılığın modern bir sorunsal olduğu sıklıkla dile getirilir. Ancak bu şüphesiz "sanayi öncesi dönemde hiç yaşlı yoktur ya da tüm yaşlılara kötü muamele yapılmıştır demek değildir" (Blaikie, 1999: 28-9). Her ne kadar bazı kuramcılar, modern öncesi dönemde de yaşlılığın aynı derecede sorun teşkil ettiğini savunsalar da Blaikie, yaşlılığın modern öncesi dönemin söyleminde pek yer etmediğini, ancak başka sorunlar dolayısıyla yüzeye çıktığını dile getirir. Bu dönemde ölüm yaşlılıktan daha merkezi bir sorun olmuştur. Çünkü insanların çoğu daha yaşlanmaya fırsat bulmadan salgın hastalıklar, yetersiz sağlık ve beslenme imkları, maddi zorluklar vb. nedenlerden ölmekteydiler. Ancak, 20.yüzyılda ekonomik gelişmeye paralel olarak tıp alanında yaşanan ilerlemeler, insanların ömrünü uzatmıştır. Bununla birlikte, modernleşme süreci ile birlikte geniş aile çözülmüş, aile çekirdek aileye dönüşmüştür. Kadınların çalışma hayatına artan oranlarda katılmaya başlaması ve artan boşanma oranları da buna eklenince yaşlıların aileden uzaklaşmaya başlaması süreci hızlanmıştır. Palmore'a göre, modernleşme sürecinde için yaşlılığı sorun haline getiren başlıca altı neden vardır:

1. Doğum ve ölüm oranlarındaki azalma, yaş ortalamasını artırmıştır. Bu da toplumda talebi aşan bir arz yaratmıştır.
2. Artan teknoloji ve otomasyon, çalışan yaşlılara olan talebi azaltmıştır.
3. Hızla değişen teknoloji ve yenilenen iş alanları, yaşlıları hünersizleştirmiştir.
4. Emekli sayısındaki artış, gelir ve statü kaybına yol açmıştır.
5. Hızlı sosyal değişim ve çocuk merkezli eğitim, yaşlıların prestijini azaltmıştır.
6. Kentleşme yaşlıları ayırmış, yaşlıların statü ve prestijlerini aşındırmıştır (1999: 68-9).

İngiltere'de 1901'de 2 milyon civarında olan yaşlı nüfus, 1947'de 5 milyona çıkınca, bu sorun üzerine sosyal politikaların geliştirilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Blaikie, bu politikaların üç ana ögesi olduğunu söyler. Birincisi, yaşlanmanın sosyal sorunlarının demografik olarak gösterilmesi hedefini taşır. İkincisi, yaşlıları emek pazarından uzaklaştırmayı haklılaştırmakla ilgilidir; yaşlıların zihinsel ve bedensel yetenekleri hakkındaki iddialara dayanır. Üçüncüsü ise, yaşlıları destekleme sorumluluğunun aileden ziyade devlette olmasının, devlete bir yük haline geldiği argümanının yayılmasıdır.

İngiltere Nüfus Komisyonu 1948'de şöyle düşünmekteydi: "Yaşlı insanlar, tecrübe, irfan, sebat, geniş görüşlülük açılarından diğer kesimlere göre daha ileridirler; gençler ise enerji, girişimcilik, coşku, yeni şeyleri öğrenme ve bunları kendilerine uyarılama kapasitesi ve keşfetme özellikleriyle. Bu yüzden genç nüfusun oranının azaldığı bir toplumda ilerlemenin tehlikeli boyutlarda zarar görmesi büyük ihtimaldir" (Blaikie, 1999: 37-9). Blaikie'ye göre geriatrinin tıpta ayrı bir dal olarak belirmesi de bu döneme rastlamaktadır. Tıp disiplini içerisinde 1930'larda filizlenmeye başlanan geriatri, 1948'de yayınlanan ve Sheldon'un klasikleşmiş araştırması olan *Yaşlılığın Sosyal Tıbbı* adlı çalışmayla ortaya çıkmıştır (Blaikie, 1999: 52).

Yaşanan bütün bu gelişmeler esas olarak aşırı üretime, tüketime ve birikime dayalı sanayi kapitalizminin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Sistemin ürettiği artı değer, ekonomik, sosyal ve teknolojik boyutları ile bir yandan; toplumsal hizmetler, sağlık, yaşam koşulları gibi alanlarda önceki dönemlere kıyasla inanılmaz bir iyileşme sağlarken bir yandan da; sınırsız üretime ve tüketime dayalı bir dünya yaratmıştır. Öyle ki içinde yaşadığımız dünya, gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse kültürel açılarıdan bu temel mantığın kuşatması altındadır. Bu mantığın dayandığı en temel birim ise, şüphesiz üretici insan emeğidir. İnsan emeğinin en verimli olarak değerlendirildiği dönem gençlik dönemi olduğu için de, sistem gençlik yönelimli bir dünya yaratmıştır. Dolayısıyla her ne kadar, gelişmiş ve temel sosyal

tadır. Ayrıca, artan emeklilik oranları ile ekonomiler üzerine büyük bir yük gelmiş olması (ekonomik olarak üretken nüfus yerine üretken olmayan ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan refahtan büyükçe bir pay alan emekliler) konusu Batı toplumlarını düşündürmektedir. Bu durumda, Batının üzerinde durduğu noktalar: neo-liberal ekonomilerde yaşlıların ve emeklilerin eskiden kazanılmış haklarını kaybedip kaybetmeyecekleri, emeklilikte cinsiyet eşitliğinin nasıl sağlanabileceği, yaşlıların yurttaşlık haklarının, pazar ekonomisinin önemi daha da vurgulanırken, ne kadar korunabileceği ve yaşlanan nüfusun bütçeler üzerine getireceği yükün toplumda daha fazla kutuplaşmaya neden olup olmayacağı gibi konulardır (Myles, 2002).

Türkiye gibi nüfusun çoğunluğunun gençlerden oluştuğu ülkelerde ise daha çok az gelişmiş bir ekonomik yapı içinde gençliğin artan taleplerinin karşılanması için kaynak bulunması sorunu gündemi tutmaktadır. Ancak Türkiye’de yaşlılıkla ilgili sosyal politikaların da yavaş yavaş konuşulmaya başlandığı söylenebilir. Onat’a göre Türkiye’de yaşanan hızlı kentleşme ve kırdan kente yaşanan göçler ile hızla değişen toplumsal yapı ailenin de değişimine neden olmuş ve aile yaşlılar için bir güvence olmaktan çıkmıştır (2002: 268). Öte yandan sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamının sınırlı olması ve sosyal yardım mekanizmalarının da gelişmemiş olması hem yaşlıyı koşulları zorlaşan aileye bağımlı hale getirmekte hem de aileyi zor bir sorumluluk altında bırakmaktadır. Onat’a göre T.C. Anayasası yaşlıların güvence altında olduğunu vurgulamakta, Beş Yıllık Kalkınma Planlarının tümünde ele alınmış, buna karşılık devletin sosyal güvenlik kurumlarının kapsamına girebilen yaşlı oranı çok cüzi düzeyde kalmıştır (Onat, 2002: 271). Onat, 1982 Viyana Dünya Asamblesinde alınan kararların yaşlılar için yurttaşlık haklarının sağlanması adına geçerli olması gerektiğini savunmaktadır. Bunlar içinde en önemlileri,

1. Nerede yaşarlarsa o toplumdaki sosyal, eğitsel, kültürel kaynakları kullanabilmeleri,
2. Temel özgürlük ve insan haklarına sahip olmaları,
3. Yeterli gelir, sağlık hizmetleri, güvenli bir çevre ve kapasitelerine göre işgücüne katılabilme

haklarıdır. Onat buna bakarak Türkiye’deki yaşlılar için de politika önerileri yapmaktadır. Bunlar içinde en önemlileri :

1. Toplumumuzda aileye verilen değere paralel olarak yaşlılara verilen değer in sürdürülmesi,
2. Yaşlılara tüm hizmetlerin (sağlık, evde destek, yemek, temizlik, tamirat, alışveriş, ödemelerde indirimler, danışma hizmetleri, v.b.) etkin bir planlama ile sağlanması,
3. Yaşlıların yaşama katılmaları için olanaklar yaratılmasıdır.

Buradan anlaşılabileceği gibi, yaşlılara yönelik sosyal politikalar önemli bir yol ayrımındadırlar. Ailede bakım Türkiye gibi ülkelerde halen önemli ve geleneksel olarak yerine getirilen bir hizmet ise de bunun değişmeye başlaması ile beraber toplumumuzda da sosyal politikaların akılcı bir şekilde yeniden yapılandırılmasına şiddetle gereksinim vardır. Aileyi güçlendirmek kavramını aileye biraz daha fazla sorumluluk yüklemek değil, koşulları zorlaşan ailelere her türlü destek hizmetlerini geliştirmek olarak yorumlamak gereklidir. Aksi halde aileler ve genç kuşaklar, hızla, yeni koşullarına ayak uydurabilmek için bu gönüllü ‘hizmet’lerinden vazgeçebileceklerdir.

Baran (2001: 264) Türkiye’de yaşlılık politikalarının ve halihazırda varolan yaşlılıkla ilgili hizmetleri kapsayan kurumların bir dökümünü yaparken aynı zamanda bunlardaki yetersizlikleri de tartışmaktadır. Örneğin, Sekizinci Beş Yıllık Planda yaşlılara ve diğer risk gruplarına götürülecek hizmetlerin yaygınlaştırılması için yeni bir kurumsal yapının oluşturulması öngörüldüğü ve bu konuda kaynakların etkin kullanılması için yasal çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir vurgulanmaktadır. Öte yandan, planda-

ki bu öngörülerin uygulamaya geçirilmesinde birçok yönden eksiklikler ve çelişkiler olduğu bulunmuştur. Belediye mevzuatına yaşlılara götürülecek hizmetler konusunda bir bağlayıcı hükmün konulmaması yöneticilerin, ellerinde kaynak olduğu halde bu konuya ciddi olarak eğilmesini önlemektedir. Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumunun yönetmeliğinde ise yaşlılara götürülecek hizmetler her türlü detaya kadar hazırlanmış olsa da bu hizmetler için yeterli ödenek verilmemesinden dolayı yaşlıların sosyal hizmetlerden yararlanması kısıtlanmaktadır. Baran'a göre, yaşlılara ilişkin sosyal güvence konusunda da, Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur gibi devlet sosyal güvenlik kurumlarından yararlanan yaşlılar arasında çok büyük farklılıklar bulunması, çok az sayıda yaşlı ve emekliyi kapsaması, yaşlılık ve emeklilik aylıklarının çok düşük olması gibi yetersizliklerden bahsedilebilir. Türkiye'de varolan kanun ve uygulamaların hedef kitlesi daha çok yoksullar, muhtaçlar ve kimsesizlere yöneliktir. Sonuç olarak, Baran (2001: 271) sosyal refah devleti anlayışı içinde yaşlılar için Batıda ve Türkiye'de hükümetlerin daha çok kaynak ayırmaya başladığını ancak bunların yeterli olmadığını söylemektedir. Türkiye'de yaşlıların yaşam kalitesini artıracak mekanizmaların yaşama geçirilmesinin giderek yaşanan nüfus için çok önemli olduğu ve bu anlamda tüm politikaların ciddi olarak gözden geçirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Burada söylenebilecek bir söz ise artık dünyada hükümetlerin neo-liberal politikalara uygun olarak, 'kendini geçindirebilecek konumdaki' kişi ve ailelere destek olmak yerine sadece oranı giderek artan yoksullara, 'yoksulluğu ortadan kaldırmak' amaçlı olmayan ancak 'toplumda yoksulluğun etkisini azaltmayı hedefleyen' kaynak aktarımları yapmayı tercih ettikleridir. Yaşlılarla ilgili literatürde **başarılı yaşlılık** kavramı bu tercihe dayanmaktadır. Yani Batıda sosyal devlet anlayışlarında Beveridge (ulusal sosyal sigorta ve güvence sistemi) modelinden vazgeçilerek daha çok Bismarck modeline (emeklilik ödemelerinin ve kamusal sosyal hizmetlerin kişinin ekonomik yaşama katıldığı süreçte işindeki derecesine ve aldığı ücrete göre belirlenmesi) dönülmektedir. Bu da yaşlılar açısından yukarıda Myles (2002) tarafından tartışıldığı gibi 'yeni bir sosyal kontratı' gündeme getirmektedir.

2. Yaşlılıkta Mekân, Demografi, Aile, Kuşaklararası Dayanışma ve Çatışmalar, Sosyal Çevre ve Yaşam Aranjanları Konularında Sosyolojik İncelemeler

a. Yaşlılık ve Mekân, Konut, Yeşil Alan, Sosyal Çevre

Toplumlarda mekânlar ve kentler yaşlılara göre örgütlenmiş olmadığı için, sosyal çevre ve mekân yaşlıların ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesi veya yeniden yapılandırılması gerekliliği üzerinden de birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye'de de yaşlılığa dair çalışma alanlarından biri de kent ve mekândır. Bu raporun konusu olan araştırmada da, hem yaşlıların kendileri hem de yaşlılık konusunda fikirleri sorulan potansiyel yaşlılar, mekân ve ulaşım gibi altyapı olanaklarının yaşlılara göre düzenlenmemesinin ne tür sıkıntılara yol açtığını kuvvetle dile getirmişlerdir. Bu bağlamda, bu çalışmalar yaşlıların çevreye uyumlarını, onlara uygun konut ve dış mekân tasarımlarını konu etmektedir.

Bu konuda önemli araştırmalardan biri Türel'in (2001b) yaptığı bir araştırmadır. Türel'e göre yaşlıların sosyo-ekonomik düzeylerine göre konut gereksinimlerinin belirlenmesi gereklidir. Yaşlıların konutla ilgili sorunları açısından üç gruba ayrılması söz konusudur:

1. Konutu olmayan dar gelirli yaşlılar
2. Konutu olup evin iç ve dış giderlerini karşılayamayan orta gelirli yaşlılar
3. Konutu ve yeterli geliri olan ancak kentsel hizmetlerden yararlanamayan yaşlılar

- Geleneksellik arttıkça birlikte yaşama artmaktadır.
- Kırsal bölgelerde yaşamak, birlikte yaşama ihtimali artırmakla beraber bu birliktelik daha çok erkek çocuğun kendi anne ve babası ile birlikte yaşaması şeklinde görülmektedir (Aykan ve Wolf, 2000: 395-421).

Özetle, Aykan ve Wolf'a göre, Türkiye'de modernleşmeyle birlikte çekirdek ailede artma ve geniş ailede azalma görülmesine karşın yaşlılar ve onların çocuklarının aynı muhitte yaşama biçimini tercih etmeleri Türkiye'de yaşlılar ve çocukları arasındaki aile ilişkilerinin hala güçlü bir şekilde sürmekte olduğunu göstermektedir (Aykan ve Wolf, 2000: 418).

Aykan ve Wolf'ın çalışmasına benzer nitelikte ve Türkiye'de kuşaklararası yaşama aranjmanını inceleyen bir çalışma da Aytaç (1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Aytaç çalışmasında "Toplumsal düzeyde kentleşme ve ekonomik gelişme, birey düzeyinde ise modernleşme ve laiklik ebeveynlerle birlikte yaşamada bir düşünce sebebiyet verir mi?" sorusunu temel sorunsal olarak ortaya koymaktadır. Temel olarak bölgesel gelişme, kentleşme, kişinin modernliği ve dinsellik (*religiosity*) gibi dört değişken üzerinden aynı evde birlikte yaşama pratiğinin ne şekilde farklılaştığını resmetmeye çalışmıştır.

Aytaç'a göre, Türkiye'de Cumhuriyet ve onunla gelen yenilikler modernleşme yolunda atılmış önemli adımlardır. Bu dönemde Türk toplumunun yaşadığı en önemli değişimler din, eğitim gibi alanlarda meydana gelmiştir. Kısaca, Türkiye 20.yüzyıl boyunca önemli bir modernleşme süreci yaşamıştır. Aytaç'ın araştırmasının en önemli vurgusu; geleneksel bir yaşam tarzının getirdiği aile değerleri, evlatlık, dinsellik gibi değerler vesilesiyle ortaya çıkan sevgi ve saygıya dayalı aile yaşantısının modernleşmeyle birlikte Batının değerleriyle değişip değişmediğine ilişkindir. Bu bağlamda Aytaç, modernleşmenin Türkiye'de Batıdan farklı bir yol izlediğini, Türkiye'de çekirdek aileye doğru önemli bir değişimin yaşanmasına karşın güçlü aile bağlarının hala Türk aile yaşantısında önemini sürdürdüğünü iddia etmektedir. Bunu destekleyecek bir argüman olarak da; Türkiye'de bugün çocukların kendi özerk yaşantılarını koruyarak yaşayabilmesine olanak sağlayan aynı muhitte yaşlılarla beraber yaşama biçiminin en genel tercih edilen yöntem olduğundan bahsetmektedir (Aytaç, 1995: 3). Kısaca, Aytaç'a göre, Türk toplumunda gelenekler büyük ölçüde değişmiş olsa da bugün çocuklar çeşitli ihtiyaçlar içinde olan anne ve babalarıyla aynı muhitte oturarak onlara olan ilgi ve alakalarını sürdürebilmektedirler.

Aytaç'ın araştırmasının bulgularına göre dinsel bir yaşam içinde olmak, kırsalda oturuyor olmak, az gelişmiş bölgelerde yaşamak, düşük eğitilmiş olmak birlikte yaşamayı olumlu yönde etkileyen faktörlerdir (Aytaç, 1995: 24). Fakat, bu bulgular gelişmiş bölgelerde oturanların, laiklerin ve eğitimlilerin aile ilişkilerinin zayıf olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Türkiye'de, yukarıda da bahsedildiği üzere, bugün birlikte oturma pratiği yerine ailenin yaşlılarıyla aynı muhitte oturma pratiği gelişmiştir. Bu sayede Türkiye'de aile bağları hala güçlü konumunu korumaktadır. Türkiye'deki yaşlı nüfusun %70'i ya ailesiyle birlikte yaşamakta ya da aynı muhitte çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır (Aytaç, 1995: 24). Aytaç son olarak, Türkiye'nin bu kültürel yapısını hesaba katarak yaşlılara yönelik sorunların çözümünde huzurevlerinin sayısının arttırılmasından çok Türk ailesini güçlendirmeye yönelik politikaların öncelikli olarak düşünülmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (1995: 26).

Aytaç'ın ve Aykan ve Wolf'un çalışmalarında veri tabanı olarak Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Dairesi tarafından 1992 de gerçekleştirilen Türk Aile Araştırması temel alınmış ve bu araştırmanın kullandığı çok tartışmalı tanımlar/kriterler (dindarlık/modernlik ya da bireysel düzeyde laiklik gibi) sorgulamadan kullanılmıştır. Adı geçen çalışmada bu ölçütlerin tanımlanmasında çok büyük eksiklikler ve kuramsal hatalar vardır. Bu hatalar aynen bu iki çalışmaya da taşınmıştır. Bu çalışmalarda eleştirilecek bir diğer yön de şudur: toplumun değişim dinamiklerine paralel olarak artık değişime uğramakta olan aile yapıları ve aile içi iş bölümü düşünüldüğünde, yaşlılığa hizmet ve bakım konularında devlet kurumlarını ve sosyal hizmet politikalarını güçlendirmek yerine, "Türk ailesini güçlendirmek"

tezini kabul etmek olanaklı değildir. Devlet kurumlarının 'ailelere destek vermesi' ise kanımızca ancak, halen ekonomik durumu iyi olmayan aileler içinde bakılmak durumunda olan ileri derecede yaşlılar için düşünüldüğünde daha kabul edilebilir ve sosyolojik olarak anlamlı bir tez olarak öne sürülebilir.

Ülkemizde yaşam aranjmanlarının tartışıldığı önemli noktalardan biri de ailedir. Akadlı-Ergöçmen ve Hancıoğlu ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, özellikle sosyal güvenlik sistemlerinin sınırlılığında, yaşlıların sorumluluğunu, devlet ve diğer kurumların yanı sıra ailenin de üstlendiğini belirtmektedir (Akadlı-Ergöçmen ve Hancıoğlu, 1990). Aile kurumunun bu noktadaki önemine değinen Kalaycıoğlu ve Tiliç ise, daha ziyade yaşlılığı aile ve karşılıklı dayanışma kavramları üzerinden anlamaya çalışmaktadır. Kalaycıoğlu ve Tiliç'a göre aile ülkemizde önemli bir destek mekanizması işlevi görmektedir (2000; 2001). Türkiye'de günümüz yaşlı nüfusunun sadece küçük bir bölümü emeklilik haklarından faydalana-bilmekteyken¹ bunun dışında kalanların büyük bir bölümü kendi kendine yaşamak ya da çocukların desteği ile ayakta kalmak zorundadır. Bu durum Türkiye'de yaşlıların yaşam biçimleri konusunda önemli farklılıkların doğmasına yol açmaktadır. Türkiye'de aile yapılarındaki dayanışma yaşının oynadığı role göre farklılıklar gösterir. Örneğin, merkezden aktarım denilen durumda yaşlı, aile reisi olarak, ailenin ihtiyaçlarına göre ortak olarak toplanmış kaynakların dağılımında karar yetkisine sahiptir. Ama aksine merkezden-olmayan aktarım olarak adlandırılan durumda bu dayanışma bir aile reisi olmaksızın aileler arasında gerçekleşir. Kalaycıoğlu ve Tiliç'a göre beklendiğinin aksine, Türkiye'de destek akışı sadece yetişkin çocuklardan ebeveynlere değil, ebeveynlerden yaşlı çocuklara doğru da olmaktadır. Bu bağlamda bu türden dayanışma ağırlı özellikle gençler için maddi, yaşlılar için manevi destek kaynağı olarak, önemli sorunlarla başa çıkmada etkili olmaktadır (Kalaycıoğlu ve Tiliç, 2000: 524, 528-9). Ancak bu mekanizmanın çalışmadığı durumlarda genç ya da yaşlı bireyler, aşağı sosyal hareketlilik yaşarlar. Bir başka nokta da Türkiye'de yaşlıların, geleceği güvence altına almanın bir yolu olarak gelirlerini çocuklarına miras bırakmak yerine, onlar için harcıyıp onlarla mutlu geçinmeyi tercih etmeleridir (Kalaycıoğlu ve Tiliç, 2000: 540; 2001). Öte yandan aile içindeki bu tür aktarımların aile üyeleri arasında çeşitli çatışma ve çelişik duygulara yol açtığı da aile dayanışmasının bir diğer yüzü olarak vurgulanmaktadır (Kalaycıoğlu, 2003). Özellikle gelir durumu iyi olan yaşlılar çocuklarından beklentileri yüksek olmadığı için bu konuda çok sıkıntı yaşamazken, özellikle orta gelirli ailelerde en çok çatışma yaşanmaktadır. Orta gelirli aileler ancak yaşlı ve gençler arasındaki dayanışma ile orta konuma tutunabildikleri için beklenti yüksek olmakta ve dayanışmanın önemi daha da artmaktadır. Düşük gelirli ailelerde ise kaynaklar kıt olup paylaşım beklentisi yoktur. Ancak bu yaşlı ile genç arasında çatışmadan çok, bir uzaklaşmaya yol açmaktadır. Dolayısıyla düşük gelirli veya geliri olmayan yaşlı için devlet sosyal hizmet kurumlarının mutlaka devreye girmesi gerekmektedir. Ünalın'a göre ise, Türkiye'de yaşlılar, ailenin diğer fertleriyle birlikte yaşamayı tercih etmemekte; hem çocuklarına yakın oturup onlarla özellikle manevi ihtiyaçlarını karşılamak, hem de kendi evlerinde yalnız yaşayıp, bağımsız bir hayat sürmek istemektedirler² (Ünalın, 2000: 3-4).

Türkiye'de yaşlılıkla ilgili sorunlara başa çıkma yolları arasında kurumsal, bireysel ya da her ikisini kapsayan öneriler mevcuttur. Örneğin, Baran (2001: 23) orta-yaş kategorisinde bulunan kişilerin kendilerini yaşlılığa daha bilinçli ve bilgili olarak hazırlamaları gerektiğini savunur. Hablemitoğlu, yaşlı bireylerin yaşamlarındaki tüm sorunların, kuşaklar arasındaki ilişki, etki ve paylaşım ile ilgili olduğunu vurgular. Ayrıca sorunların çözümü için toplumda kalıp-yargıların çözülmesi, bireylere yaşamlarını gözden geçirme ve kendini yenileme yetileri kazandırmaya yönelik eğitimin genç yaşlarda verilmeye başlan-

¹ 1990 verilerine göre, Türkiye yaşlı nüfusunun yalnızca %14.77'si emeklidir (DİE, 1990).

² Yalnız yaşayanlar yaşlı nüfusun 1/2'sini, yetişkin çocukları ile birlikte yaşayanlar 1/5'ini oluşturmaktadır (Aytaç, 1998; aktaran: Ünalın, 2000).

Yaşam aranjmanları, yaşlılığı bir sorun olarak kodlayan araştırmaların ilgi odağında yer almıştır. U. S. Census Bureau'nun (2001: 65) çeşitli ülkelerde yaşayan yaşlıların yaşam aranjmanlarını karşılaştırdığı bir araştırmada üç önemli sonuç çıkmıştır:

- Yaşlılar genellikle aile ortamlarında yaşamaktadırlar.
- Gelişmekte olan ülkelere yaşlı kadın ve erkekler yetişkin oğul ya da kızlarıyla yaşamaktadırlar.
- Yaşlıların bakımında aile dışı kurumların tercih edilmesinde ve kullanılmasında dünyanın çeşitli bölgelerinde önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Bu sonuçlardan da görüldüğü gibi, yaşlılar dünyada en genel anlamda hala aile ortamında yaşamalarını sürdürmektedirler. Ancak yine de özellikle gelişmiş ülkelerde olmak üzere ciddi sayıda yalnız yaşayan yaşlıya da rastlamak mümkündür. Yalnız yaşama konusunda tüm dünyada evlerinde yalnız yaşayan kadınların sayısı, erkeklerden sayıca fazladır. Bunun en büyük nedeni şüphesiz kadınların yaşam sürelerinin erkeklerden daha uzun olmasıdır. Gelişmiş ülkelere yalnız yaşayan yaşlı erkeklerin oranı Japonya'da %5'ten İsviçre'de %25'e kadar çeşitlilik gösterirken, kadınlarda ise bu oran Danimarka, Almanya ve İsviçre gibi ülkelere %50'nin üstüne çıkmaktadır. Bu rakamlar gelişmekte olan ülkelere çok daha düşüktür. Gelişmiş ülkelere bu oranın yükselmesi refah devleti uygulamalarının yoğunlaştığı 1960'lara denk gelmektedir. Bu sayılar günümüze kadar hızla yükselmiştir. Örneğin, Kanada'da 1996 sayımında 700.000 yalnız yaşayan yaşlı kadın tespit edilmiştir. Kanada'da 1961'den beri yalnız yaşayan kadınların sayısının yıllık ortalama artış hızı %5,4'tür. Yalnız yaşayan yaşlıların sayısındaki önemli artışlara rağmen yaşlıların çoğunluğu diğer insanlarla birlikte yaşamaktadırlar. Bunların büyük bir bölümü 65 yaşının üstündeki eşleriyle birlikte yaşarken, bir kısmı 65 yaşından küçük eşlerle ve bir kısmı da dul ya da boşanmış halde çocuklarıyla yaşamaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelere en çok rastlanılan yaşam aranjmanı çocuklarla ya da torunlarla birlikte yaşamadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1984'te yaptığı araştırmaya göre Malezya, Filipinler, Fiji, Güney Kore gibi ülkelerdeki yaşlıların %72 ile %79'u çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Benzer sonuçlar, Hindistan, Endonezya, Singapur ve birçok Latin Amerika ülkesinde de görülmektedir. Yaşam aranjmanları ülkeden ülkeye olduğu gibi ülke içindeki etnik yapılarla ilişkili olarak da farklılıklar göstermektedir. Bu da yaşam aranjmanları pratiklerinin kültür ve ideolojiden bağımsız düşünülemeyeceğini göstermektedir (U. S. Census Bureau, 2001: 67-8).

Kurumsal çözüm, yaşlılık sorunsalı içerisinde ilk ve en çok aklı gelen çözüm olarak ilgi odağı olma özelliği ile göze çarpmaktadır. Kurum bakımının terk edilmeye ve yaşlıların bakımlarının toplum içerisinde gerçekleştirilmesi tercih edilmeye başlanmasına rağmen, kurum sayısında tüm dünyada bir artış gözlemlenmektedir. Kurum tercihinin en yüksek olduğu ülkeler ise doğal olarak nüfusunda yaşlı oranı en yüksek ülkelerdir. Ülkeleri bu konuda karşılaştırmak uluslararası tutarlı bir verinin eksikliği yüzünden mümkün olmasa da, eğilimler bazında bir karşılaştırma yapmak olanak dahilindedir. 1990'larda yapılan bir karşılaştırmalı çalışma, (OECD, 2000) Avrupa'da kurum kullanımının Portekiz'de %2'den Hollanda'da %9'a kadar değiştiğini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelere ise kurum bakımı yok denecek kadar az ya da çok düşüktür. Bu ülkelere, Batıdaki kurum modeli kültürel olarak uygunsuz olarak nitelendirilirken, ailenin önemine sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Fakat son yıllarda bu vurguya rağmen gelişmekte olan ülkelere yaşlı nüfusun artışı ve sosyo-ekonomik gelişmeler yeni politikaların ve alternatif çözümlerin üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin doğum oranlarındaki hızlı düşüşün nüfusun yaşlanmasına sebep olduğu Güney Asya ülkelerinde uzun süreleri bakım üniteleri ve yaşlı evleri hızla yaygınlaşmakta ve halk arasında kabul görmeye başlamaktadır (U. S. Census Bureau, 2001: 69-70). Böyle bir sürecin bizim ülkemizde de gerçekleşebileceğini öngörmek mümkündür.

Türkiye'de yaşlılar ile ilgili niceliksel araştırmalar çeşitli kurum ve araştırmacıların gündeminde yer almış durumdadır. Özellikle ileriki yıllarda yaşlı nüfusun diğer kesimlerine oranında beklenen artış, bu konu üzerine varolan ilgiyi artırmış bulunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de de yaşlılık üzerine halihazırda mevcut niceliksel veriler bulunmaktadır. Niteliksel verilerin elde edilmesinde bu niceliksel bilgiler ışık tutucudur. Bizim araştırmamızın kurgusunda yer alan, cinsiyet, köy-kent, yaşam aranjmanı ve benzeri değişkenler var olan niceliksel bulgular ışığında tasarlanmıştır.

2. Türkiye'de Yaşlılıkla İlgili İstatistikler

Yaşlılığın nüfustaki oranı, Türkiye'de de belli bir ivme ile yükselmektedir. Ünalın'ın belirttiği üzere Türkiye yüksek nüfus artış oranı ve geniş bir genç nüfus kitlesiyle Batıdan farklı bir görünüm arz etmektedir. 1990 nüfus sayımına göre 65 yaş ve yukarısı ülke nüfusunun yalnızca %4.3'ünü oluşturmaktadır. Projeksiyonlar, 2025'te bu oranın 9.7'e ulaşacağını göstermektedir. Bu oran gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça düşük bir oran olsa da artış hızı dikkate değerdir. 1998'deki Hacettepe Üniversitesi Nüfus Enstitüsü'nün Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına (TNSA) göre Türkiye'deki hanelerin %20'si en az bir yaşlıya sahiptir. Türkiye nüfusunun büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda ülkemizdeki yaşlı sayısının dünyadaki birçok ülkenin toplam nüfусundan fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar Türkiye genç bir nüfusa sahip olsa da, ülkemizin nüfus profili uzun bir süredir yavaş yavaş da olsa bir yaşlanma sürecine girmiş durumdadır. Nitekim 1950'de 20.1 olan medyan yaşı 1990'a gelindiğinde 22.2'e çıktığı görülmüştür. Aynı oranın 2005'te 27.6'ya çıkacağı tahmin edilmektedir. Nüfusunuzun giderek yaşlandığının bir başka göstergesi de doğumda yaşam beklentisi konusundaki rakamlardır. Nitekim rakamlar 1995-2000 yılları aralığında doğumda yaşam beklentisinin erkekler için 66.5 iken kadınlar için 77.7' olduğunu göstermektedir. Türkiye'de OECD'ye (2000: 209-211) göre, 1960'larda yaşam beklentisi erkekler için 51 yıl, kadınlar için 54 yıl iken, bu değerlerin 2030 yılında erkeklerde 74, kadınlarda 79 yıl olması beklenmektedir. Buradan da açıkça görüldüğü gibi ülkemizde yaşayan insanların yaşam beklentilerinin hem kadınlar hem erkekler için artacağı ama kadınlarla erkekler arasındaki farkın da yaş ilerledikçe daha da açılacağı beklenmektedir. Zaten, 1990 Nüfus Sayımına göre, bütün yaşlı nüfus içinde 82.3 olan cinsiyet oranı (sex ratio) kadınların yaşlı nüfus içindeki sayısının fazlalığını açıkça göstermektedir. Bu durum yukarıda bahsedilen dünyadaki eğilimlerle de çakışmaktadır.

Cinsiyet değişkeni ileri yaştaki nüfus için farklı açılardan önem arz etmektedir. Bunlardan bir tanesi çalışma hayatındaki farklılıklardır. Bugün Türkiye'de erkeklerin ortalama 41 yıl boyunca çalışmakta olduğu tahmin edilmekte ve bu sayının 2030 yılında 33'e düşeceği beklenmektedir. Çalışma hayatının dışında geçirilen süre ise ortalama 28 yıl olarak hesaplanmakta ve bu rakamın da 2030 yılında 41'e çıkacağı öngörülmektedir. Bu demografik değişim, toplumsal hayatın organizasyonunda doğal olarak yeni düzenlemeler getirme potansiyeli taşımaktadır, çünkü bu durum, yakın bir gelecekte, çalışmayan, boş zamanı olan ve bu zamanı, önünde kalan hayli uzun bir yaşam süresi içinde çeşitli biçimlerde tüketmek isteyen büyük bir nüfus kitlesinin ortaya çıkacağını göstermektedir. Ancak kadınların durumu bu konuda erkelere göre önemli farklılıklar gösterir. Bugün ülkemizde bir kadının işte geçirmesi beklenen süre yalnızca 15 yıl iken, çalışma hayatı dışında geçirilmesi beklenen süre 48 yıl olup bugünkü eğilimler sürerse, 2030 yılında kadınının çalışma hayatında geçirdiği sürede önemli bir değişme olmayacağı beklenmektedir.

Kadınlarla erkeklerin önemli farklar gösterdiği bir başka nokta da, gereksinimlerin karşılanmasına iliskindir. Erkek yaşlıların %65.6'sı gereksinimlerini kendisi karşılarken, kadınların ancak %23'ü kendi gereksinimlerini karşılayabilmekte, %21.7'si ise eşi tarafından bakılmaktadır. Eşi tarafından bakılan

nun kendine ait sosyal güvencesinin olması da bunu destekler niteliktedir. Türkiye’de bugün 3,5 milyon yaşlının yaklaşık yarısının sigorta kapsamında olduğu düşünülürse bunların daha büyük bir bölümünün Ankara’nın da içinde bulunduğu büyük şehirlerde olduğu çıkarımını yapabiliriz. Ancak bu durum, köyde yaşayan ve sosyal güvenlik kapsamının büyük ölçüde dışında kalan yaşlıların, mutlak olarak kötü durumda yaşadığı anlamına gelmemektedir. Buralarda kenttekenden farklı bir başa çıkma stratejisi işlediği gözlemlenmektedir.

Hane reisliği, kimi çalışmalarda ailedeki iktidarın kullanımı açısından önem verilen bir konu olabilmektedir. Yaşlılarla ilgili mevcut istatistiklerin bir bölümü de hane reisliğine ilişkindir. Türkiye’de beyan edilen hane reisliğinde yaşı belirleyici bir etkisi vardır. Çoğunlukla hanedeki en yaşlı birey cinsiyete bakılmaksızın hane reisi olarak beyan edilmektedir. Koç’un (1997) belirttiği üzere 1978’de ailenin en yaşlı bireyinin hane reisi olarak belirtilmesi kadınlarda %91.7 erkeklerde ise %79’dur. Bu oranlar, 1993’te erkekler için %82.1 iken kadınlar için %88.7 olmuştur. TNSA’nın (1998) verilerine göre değerlendirildiğinde ise yaşlı hane reislerinin genele oranının %13.8 (erkekler için %12, kadınlar için %30.8) olduğu görülmektedir. Türkiye verimlilik araştırmasının 1978’deki %13.4’lük (erkekler için 11.9, kadınlar için %26.4) sonuçlarıyla karşılaştırıldığında %0.4’lük bir artışa rastlanmaktadır. Koç, (1997) bu durumu kadınların hane reisi olma konusunda hayatlarının geç dönemlerinde eğilim göstermeleri şeklinde yorumlamaktadır. Bunun çok açık sebebi kadınların erkeklerden uzun yaşamasıdır.

Yaşlı nüfusun aile reisi olarak belirtilme oranı erkekler için yaş ilerledikçe azalsa da, hala önemli oranlardadır. 65-69 yaş aralığının %91.5’i aile reisi iken, bu oran 80-84 aralığında %66.7’ye düşmektedir. Kadınlarda ise ilginç bir şekilde (erkeklerden uzun yaşadıkları için) aile reisliği oranı 70-74 (%27.2) ve 75-79 (%28.1) yaş aralığında artış göstermekte, kadınların erkeklere oranla aile reisliği oranı yaş ilerledikçe artmaktadır (<65 için %91.5 erkek iken 80-84 arasında bu oran %56.0’a düşmektedir). Tüm nüfus içerisinde ise; aile reislerinin yaşı büyük oranda (erkeklerde %88.3, kadınlarda %70.4) 65 yaşından küçük kişilerden oluşmaktadır. Ancak, Türkiye’de hane reisliğine ilişkin olarak (5 yılda bir gerçekleştirilen nüfus sayımlarında 65 yaş üzeri hakkında) elde edilen bu bilgiler, yalnızca kişilerin beyanlarından ibaretir. Hane reisliği kavramı, sayımlar esnasında etrafıca tanımlanmadığı için sayılan kişilerin bu kavramdan ne anladıkları net değildir. Birçok kez saygı gereği ailenin en büyüğü reis olarak beyan edilmekte ama gerçek bu şekilde olmayabilmektedir. Dolayısıyla, aile reisliğine dayalı beyanlar üzerinden yapılacak karşılaştırmalar gerçekçi olmayacaktır. Ayrıca, yaşlılıklarını yalnız geçiren, eşlerini kaybetmiş bireyler de doğal olarak bu oranlarda hane reisi olarak yer alacakları için, hane reisliği üzerinden yapılacak yorumlar bu bağlamda da sağlıklı olacaktır. Bu yüzden, yaşlının statüsünün değerlendirilmesinde, yaşam aranjmanları gibi aile içi ilişkilerin boyutlarının kavranmasına ve niteliksel farklılıkların ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmaların yapılması, bu konuda daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasına imkân sağlayacaktır.

BÖLÜM III: METODOLOJİ

A. Araştırmanın Yeri ve Kullanılan Yöntemler

Araştırmada Ankara'da farklı sosyo-ekonomik grupların ikamet ettiği semtlerde, huzurevlerinde ve bazı köylerde olmak üzere yaşlı ve yaşlı yakınları ile pilot görüşmeler de dahil toplam 260 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Ayrıca, araştırmanın başında yaşlılıkla ilgili hizmetverenlerle de derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelere ek olarak, hem hizmetverenlerle (2 adet) hem de 65 yaş üstü ve 30-50 yaş arası kişilerden oluşturulan gruplarla (5 adet) odak ve tartışma grubu toplantıları da yapılmıştır. Bu görüşmeler de eklendiğinde görüşülen kişi sayısı 300'ü aşmaktadır. Sözü edilen görüşmeler ile ilgili ayrıntılı açıklamalar ve tablolar aşağıda verilmiştir.

Bu araştırmada farklı sosyal kesimleri temsil eden mahalleler ve yerlerin seçiminde, Ankara kent merkezi için Murat Güvenç (2001) tarafından yapılan sosyal haritalama çalışması temel alınmıştır. Bu çalışmaya göre alt-gelir grubunu oluşturan kesimler Mamak veya Altındağ ilçelerinden, üst-gelir gruplarını oluşturanlar Çankaya ilçesinden, orta gelir grubunu oluşturan kesimler, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklar gösterebileceği için yine Çankaya ilçesinin yanı sıra Keçiören veya Yenimahalle gibi ilçelerden seçilmiştir.

B. Hedef Kitle

Konuşulacak kişiler projenin amaçlarına uygun olmak üzere iki grup şeklinde oluşturulmuştur.

Birinci grup:

Birinci grubu yaşlı kişiler (65+) oluşturmuştur. Bu grup, kendi içinde farklı yaşam biçimlerini temsil eden üç gruba ayrılmıştır:

- Kentte/Evde yaşayanlar,
- Kentte/Huzurevinde yaşayanlar ve
- Köyde yaşayanlar.

Kentte/Evde yaşayanlar ise önceki çalışmalar değerlendirilerek⁷ kendi içinde dört kategoriye ayrılmıştır:

- Yalnız yaşayan yaşlılar
- Eşiyle birlikte yaşayan yaşlılar
- Birden fazla neslin bir arada yaşadığı hanelerde yaşayan yaşlılar
- Yakınında (aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede) yakın akrabası (çocuklar, torunlar, damat ve gelinler) olan yaşlılar

⁷ Bakınız Akadlı-Ergöçmen ve Hancıoğlu, 2001

bağlı olarak da, ikinci aşamada açık uçlu sorulara dayanan yarı-yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmış ve seçilmiş mahalle, köy ve huzurevlerinde 240 kişiyle ortalama 1.5 saat olmak üzere derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise bu görüşmelerden çıkarılan çeşitli kriterler (cinsiyet, kültürel köken, yaşam aranjmanı, yaş) dikkate alınarak odak gruplar oluşturulmuş ve yaşlılık ile ilgili konular odak gruplar üzerinden daha detaylı ve yoğun bir şekilde irdelenmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi araştırma tasarımının yaşam aranjmanlarındaki farklılığı kavramak üzere 42 ayrı kategoriye içermesi ve her bir hücreden en az 3 kişiyle görüşülmesi diğer görüşmelerde eklendiğinde toplam sayının 260'a ulaşmasını sağlamıştır. Bu esasen niteliksel bir araştırma için çok büyük bir rakamdır. Ancak konunun henüz ülkemizde fazlaca üzerinde durulmamış, yeni bir konu olması nedeniyle ve yaşam aranjmanları açısından mümkün olduğunca geniş bir yelpazeyi kapsamak amacıyla bütçe sınırlılıkları da düşünülerek daha az görüşme yapıp hepsini çözümlemek yerine mümkün olduğunca çok (farklı kategorilerden) kişiyle görüşmek tercih edilmiştir. Bu yüzden farklı kategorilerden 'verimli' ve doyurucu geçen (sorulara verilen cevapların açık ve net olması kriteri düşünülerek) ancak 30 görüşmenin kayıtları tam olarak çözümlenebilmiştir. Öte yandan, görüşmelerin tamamında, kaset kaydının yanı sıra, görüşmede bulunan kişilerden birisi ayrıntılı notlar almış; kaset çözümlemesi yapılmayan görüşmeler bu notlar üzerinden değerlendirilmiş, gerekli görüldüğü takdirde kasetlerin dinlenmesi yoluna gidilmiştir. Ayrıca vurgunun ve ses tonunun önemli olduğu düşünülerek, çözümlenmesi yapılan görüşmelere ait kayıtlar da gerekli görülen yerlerde araştırma ekibi tarafından dinlenmiştir. Buna ek olarak, görüşmelerde alınan notların tamamı tasnif edilmiş, analizlerimizde kolaylaştırıcı olması ve ilgili verilere ulaşılabilirliğin artırılması hedefiyle bu tasniflere dayanarak verilerin tamamı SPSS programı aracılığıyla bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

1. Hizmetverenlerle Yapılan Görüşmeler

Araştırmanın ilk aşamasında 'yaşlılık' olgusunun diğer tarafında duran, yaşlılıkla ilgili hizmet veren kişilerle (doktorlar, bakım görevlileri, sosyal hizmet uzmanları, halk sağlığı uzmanları ve görevlileri, planlama uzmanları, demograflar, huzurevi çalışanları ve yetkilileri, vb.) de görüşülmüştür. Bu görüşmelerde hem yaşlılık söyleminin kurulmasında ve yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynayan bir kesim incelenmiş hem de ülkemizdeki mevcut yaşlılık hizmetleri ve politikaları hakkında fikir edinilmiştir.

Araştırmanın bu aşamasındaki görüşmelerde amaçlanan; ilk olarak araştırma alanının çapını tespit etmek bu alandaki sorunların niteliğini belirlemek, yani genel bir ifadeyle araştırma alanını tanıtmaktır. Bu anlamda alana çıkmadan önce konunun hassas yönlerini ve çıkabilecek muhtemel sorunları tespit etme ve bunlara hazırlıklı olma önemli olmaktadır. Yaşlılık konusunda hizmetverenler, konunun doğrudan muhatabı oldukları için bu konudaki algının da en kristalize olduğu grubu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'de yaşlılık ile ilgili mevcut ne tür düzenlemelerin olduğunu, bunlara kimlerin, ne ölçüde ulaşabildiğini ve bunlardan ne kadar memnun kaldıklarını öğrenmenin en dolaysız yöntemlerinden biri de halihazırdaki literatür bilgilerinin yanında pratik tecrübeyi değerlendirmektir. Ayrıca konunun uzmanlarının fikir ve görüşlerine başvurulması her araştırmanın vazgeçilmez bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın ilk aşamasında bu konunun çeşitli basamaklarında hizmet veren 35 kişiyle görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde ortaya çıkan hizmetverenlerin görüş ve önerileri, yaşlı ve yaşlı yakınlarının bakışlarıyla karşılaştırılmış ve bu iki grubun söylemleri arasında paralelliklere, zıtlıklara ve geçişkenliklere rastlanmıştır. Hizmetverenlerin görüşlerine bulgular ve sosyal politikalar bölümlerinde farklı başlıklar altında yer verilmiştir.

Bu görüşmeler en genel bir ifadeyle yaşlılık konusunda **hizmetverenler** olarak ifade edebileceğimiz iş ve meslek gruplarını kapsamaktadır. Bu kapsamda, yaşlılara çeşitli kurumlarda farklı alanlarda hizmet ve-

ren 8 sosyal hizmet uzmanı, 3 demograf, 3 hizmet görevlisi belediye işçisi, 1 hizmet görevlileri şefi, 1 bakıcı, 4 Geriatri Vakfı çalışanı, 2 planlama uzmanı, geriatri ve fizik tedavi- rehabilitasyon polikliniklerinde çalışan 4 hekim, 1 temizlikçi, 3 belediye otobüsü şoförü, 1 diyetisyen, 1 hemşire, 1 halk sağlığı uzmanı, sosyal hizmetler alanında çalışan 2 öğretim üyesi olmak üzere toplam 35 görüşme yapılmıştır.

2. Odak Grup ve Tartışma Grubu Toplantıları

Araştırmada derinlemesine görüşmelere ek olarak, bu görüşmeler sırasında ortaya çıkan çelişkilerin ve çözümlenemeyen sorunların derinleştirilmesi ve esas araştırmada elde edilecek verilerin daha detaylı bir analizi için, biri araştırmacının ilk evresinde, dördü derinlemesine görüşmelerden sonra 5 odak grup çalışması yapılmıştır. Derinlemesine görüşmelerin tamamlanmasının ardından ise 2 adet tartışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiştir. Odak grupların ve tartışma gruplarının oluşturulmasında derinlemesine görüşmelerden çıkarılan çeşitli kriterler (cinsiyet, kültürel köken, aranjman, yaş vb.) dikkate alınmıştır.

Bu uygulamalardan birincisi araştırmacının başlangıcında Sağlık Bakanlığı Ankara İl Müdürlüğünde 8 doktorun katıldığı bir toplantıyla gerçekleştirilmiştir. Dört adet uygulama ise Didim TÜGSAŞ (Türkiye Gübre Sanayi Anonim Şirketi) Eğitim ve Dinlenme Tesisleri'nde düzenlenen Yaşlı Kampı etkinliği içerisinde tamamlanmıştır. İki tartışma grubu uygulaması ise analiz aşamasında, derin görüşmeler sırasında kurulan ilişkiler sayesinde, ev sahibinin komşuları ya da tanıdıklarının toplanması sayesinde iki ayrı hanede gerçekleştirilmiştir. Hanelerde gerçekleştirilen bu görüşmelerin biri Küçükcesat semtinde 65 yaş üstü yalnız yaşayan yaşlı kadınlarla, diğeri, Çiğdem Mahallesinde oturan 30-50 yaş grubu, evinde ya da muhitiinde yaşlı yakını olmayan kişilerden oluşmuştur.

Araştırma ekibinden Kurtuluş Cengiz, Uğraş Ulaş Tol ve Önder Küçükural sözü geçen yaşlı kampına 4 gün süreyle katılmıştır. Bu kampa katılımdaki ilk hedef yaşlılarla birlikte vakit geçirmek ve gözlemlerde bulunmak suretiyle onların yaşamları hakkında daha detaylı bilgiler edinmektir. Araştırma ekibinin diğer hedefi ise bu kampa dahil olan Ankaralı yaşlılarla odak grup görüşmelerinin gerçekleştirilmesiydi. Didim'de kamp vesilesiyle birçok yaşlının bir arada bulunması ve kamp dahilinde araştırma ekibi için sağlanan imkânlar odak grup görüşmelerinin burada sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için uygun bir ortam oluşturmıştır.

TÜGSAŞ kampında gerçekleştirilen odak görüşme toplantılarının ilki, yaşlılıkla ilgili hizmetverenlerle gerçekleştirilmiştir. Bu odak grup toplantısı; kampa gelen yaşlıların grup liderleri olarak çalışan sosyal hizmet uzmanları, sağlık görevlileri ve yaşlılık konusunda uzun yıllardır çalışan gönüllülerden meydana gelmiştir. Bu odak görüşmenin içeriğini, araştırmacının ilk aşamasında hizmetverenlerle görüşmeler kapsamında değindiğimiz konular oluştururmuş, ayrıca bu odak görüşmede, yaşlılarla yaptığımız derinlemesine görüşmeler esnasında uzun uzun tartıştığımız bazı konular hakkında (örneğin; yaşlıların talepleri ve yaşlılara yönelik devlet politikası hakkındaki görüşleri) daha derinlemesine tartışma imkânı bulunmuştur.

Hizmetverenlerle yapılan bu odak görüşmenin ardından bu vesileyle tanıştığımız grup liderlerinin yardımı, desteği ve işbirliği ile Ankara'dan gelen yaşlılarla 3 adet odak görüşme yapılmıştır. Her biri yaklaşık üç saat süren odak görüşmeler, yaşlıklarını başarılı geçiren, yaşam kalitesini yüksek tutmayı başarmış kişilerle gerçekleştirilmiştir. Bu odak görüşmelerden ilki: grup sorumlularının başarılı yaşlı olarak adlandırdığı; 65 yaş üstü kadınlardan oluşurken, ikinci görüşme: yine aynı nitelikteki erkek bireylerden meydana gelmiştir. Sonuncu odak grup ise: aile içi ilişkiler konusunda daha çok söz sahibi olacaklarını düşündüğümüz; biri hariç geniş aile içerisinde yaşayan yaşlı kadınlardan oluşmuştur. Çünkü, derinlemesine görüşmeler esnasında bu konunun daha detaylı bir şekilde irdelen-

şılaşmıştır. Bu bölgelerdeki insanların davranışlarının daha ılımlı olduğu gözlenmiştir. Hatta çoğu zaman görüşme ilerledikçe ve aradaki mesafe giderek kapanmaya başladıkça bu semtlerde oturan insanların görüşmecilerimize çay, kahve, pasta hatta yemek ikramlarına bulunduklarına tanık olunmuştur. Benzer şekilde bu mahallelerde dolaşırken bölge sakinlerinin esnafın ya da diğer insanların davranışlarının da daha yakın olduğu gözlemlenmiştir.

Görüşmelerin en rahat gerçekleştiği yerler ise gecekondü mahalleleri olmuştur. Bu mahallelerde katılımcılara yaz mevsimi olmasından da kaynaklı olarak genellikle bahçesinde ya da kapı önünde rastlanmış ve çoğunlukla da onların özel alanları olan evlerine girmeye gerek olmadan bahçelerindeki uygun bir ortamda (çardak, masa, ağaç altı, sedir vb.) görüşmeler yapılmıştır.

Yapılan görüşmelerde karşılaşılan bir diğer zorluk, katılımcıların sıklıkla araştırma konusunun dışına çıkıp ekonomik ya da diğer sıkıntı ve derterini dile getirme çabalarında bulunmaları olmuştur. Araştırmanın hem zenginliği hem de zorluğu olarak tanımlayabileceğimiz bu durum; bir yandan araştırdığımız alana ilişkin ve onun dışında sürpriz bilgilere ulaşmamızı sağlarken, bir yandan da görüşmeyi toparlayıp katılımcıları tekrar konuya döndürme konusunda oldukça sıkıntılı anlar yaşanmıştır. Örneğin, alt ve orta gelir grubundaki insanlar daha çok ekonomik sıkıntılardan işsizlikten, ekonomik krizden bahsederek konudan uzaklaşırken, araştırmanın temel iki hedef kitlesinden birini oluşturan yaşlılarla konuşmak ise başlı başına uzun, zor, yavaş ve yorucu geçmiştir.⁹ 65 yaşın üzerindeki insanların gerek sağlık problemlerinden gerekse görüşmecilerden farklı anlam, sözcük ve vurgularla konuşuyor olmalarından kaynaklı olarak, iletişimi sağlamak konusunda oldukça zorluk çekilmiştir. Bu zorluğu aşmak için, hem pilot çalışmalar hem de ilk görüşmeler sonrasında durum değerlendirme toplantıları yapılmış, soruların lafzında, vurgusunda ve üslup değişiklikleri yapılarak, sorular yaşlıların anlayacağı bir biçime getirilmiş ve sonuçta görüşmeler başarıyla tamamlanmıştır. Buna rağmen yine de soruyu anlamayanlara, yanlış anlayanlara, soruyu bırakıp kafasındakileri anlatanlara, görüşmenin ortasında duygulanıp ağlayanlara, sıkılıp görüşmeyi yarıda bırakanlara, kendisi soru sormaya kalkanlara, hastalıklarını ya da evlatlarının hayırsızlıklarını anlatmaya başlayanlara da sıklıkla rastlanmıştır. Ancak, bütün bu durumlar, araştırmaya zenginlik ve hareket getirmiştir.

Görüşmeleri yapmak için dolaşılan semt ve mahallelerde görüşmecilerimizin başına yukarıda bahsedilenlerin dışında kötü bir olay gelmemiş, istenmeyen bir gelişme yaşanmamıştır. Hatta kapı çalma yönteminin biraz sabırlı olunduğu sürece beklenildiğinden daha etkili bir sonuç verdiği de söylenebilir. Görüştüğümüz kadarı ile Ankaralılar kapılarını görüşmecilerimize açtı diyebiliriz. Ancak şu noktaya dikkat çekmek gerekiyor: Görüşme yaptığımız insanlar da dahil olmak üzere araştırma esnasında çeşitli şekillerde ilişkide bulunduğumuz kişilerin anket vb. çalışmalara olan güveninin ve inancının giderek azaldığına tanık olunmuştur. Araştırma boyunca birçok insanın "siz bunu yapacaksınız da ne olacak, ne değişecek, kim hayata geçirecek" gibi sözlerine maruz kalmıştır. Bunda büyük bir ihtimalle seçimlerin yaklaşması dolayısıyla basın ve yayın organlarında her gün birbirinin peşi sıra yayınlanan ve de pek fazla geçerliliği olmayan kamuoyu yoklamalarının da bir miktar rolü olsa gerektir. Çünkü kapısını çaldığımız birçok haneyi yaptığımızın bir 'parti anketi' olmadığına inandırmak hayli güç olmuş ve zaman almıştır. Ancak bunun da ötesinde insanlarda genel olarak anket vb. çalışmalara karşı bir doygunluk hissinin oluştuğundan bahsedebilmek mümkündür. Bu durum sosyal bilim araştırmaları açısından artık yeni tekniklerin hayata geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Yakın bir gelecekte artık anket türü çalışmaların yapılmasının çok zor olacağını belki de yapılamaz hale geleceğini öngörmek mümkündür. Bununla birlikte yukarıda değinilen güvensizlik durumunun toplumumuzda çok daha derin etkiler yaratabilecek bir potansiyel taşıdığı da açıkça görülmektedir.

⁹ Yaşlılarla mülakat konusunda ayrıntılı bir analiz için bkz. Erkan (2000).

Evde yapılan görüşmeler sırasında ortaya çıkan sorunlardan bazıları da araştırma tasarımının bir diğ-
er ana grubunu oluşturan 30-50 yaş arasındaki katılımcılarla ilgilidir. Görüşmeler sırasında yaşlılarda
görülen ve yukarıda değinilen sorunlardan muaf olmakla birlikte, 30-50 yaş arasındaki katılımcılarda da
başka sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin görüşmecilerin çalıştıkları saatlerin iş saatleri olması dolayı-
sıyla özellikle erkek katılımcılara ulaşmakta zorluk çekilmiştir. Çalışan ve bu yüzden akşam evine yor-
gun olarak gelen kadın ve erkeklerin görüşme yapmak için zaman ayırmak istememeleri göz önünde
bulundurularak bu tür katılımcılarla mümkünse işyerlerinde görüşülmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra
özellikle orta ve alt gelir grubundan erkek katılımcıların 'kafalarının karışık oldukları' bu yüzden görüş-
me yapmak istemedikleri sıklıkla dile getirilmiştir. Ayrıca 30-50 yaş arasındaki katılımcılarla yapılan gö-
rüşmeler, yaşlılarla yapılanlar kadar uzun sürmemiş, katılımcıların çoğunlukla görüşmeden sıkıldıkları
gözlenmiştir.

65 yaş üstü ve 30-50 yaş arası katılımcılarla yapılan görüşmelerde ilk elden göze çarpan önemli bir
farklılık da; yaşlılık olgusunun 30-50 yaş arasındaki katılımcılarda 65 yaş üstündekilere nazaran daha
büyük bir sorun teşkil ettiğinin gözlemlenmesidir. 65 yaş üstündeki insanlar, sorular tekrarlandığı ve üs-
telendiği halde yaşlılıktan özel olarak bahsetmez ve soruları daha genel biçimlerde yanıtlamaya çalı-
şırlarken, 30-50 arasındaki katılımcıların yaşlılık meselesinden daha ciddi bir biçimde kaygı duymakta
oldukları, yaşlılığa gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda daha çok atıfta bulundukları ve daha çok
anlam yükledikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca, 30-50 yaş grubundaki katılımcıların yanıtlarında, ekonomik
kriz söyleminin çok belirgin bir etkisi olduğu görülmüştür. Görüşmelerde bu gruptaki insanlar konuları
daha çok ekonomiye çekmişler ve yöneltilen soruları daha çok bu perspektiften yanıtlamışlardır. Bu-
nunla birlikte, bu gruptaki insanlarla yapılan görüşmelerin görüşmeciler açısından daha rahat geçtiği-
ni belirtmek gerekiyor. İletişim kurmak açısından 30-50 yaş grubuyla yapılan görüşmeler hem daha hız-
lı hem de daha kolay gerçekleşmiştir.

Sosyal bilim araştırmaları açısından temel etik problemleri kabaca; katılımcıların izinlerinin ve rıza-
larının alınması, katılımcılarla güvene ve mahremiyetin korunmasına dayalı bir ilişki kurulması ve katı-
lımcıların kimliklerinin saklı tutulması olarak ortaya koyarsak, araştırmacının etik açıdan hayati bir soru-
nu olmadığını söyleyebiliriz. Ancak yine de, insanla ilgili her faaliyetin bir etik boyutu olduğu düşünül-
ürse, araştırma sırasında karşılaştığımız bazı konulara bu bağlamda değinmek faydalı olacaktır.

Niteliksel bir araştırma gerçekleştirmek, araştırma nesnesiyle araştırmacı arasında iki yönlü bir iliş-
kinin doğmasına sebep olmaktadır. Bu araştırmada benimsenmiş olan epistemolojik duruş, her şeyden
önce araştırmacı ediminin kendisini, insanların zihinlerindeki 'doğru' bilgiyi ya da dış dünyanın bir ve tek
olan doğru bilgisini ortaya çıkarma faaliyeti olarak görmemektedir. Bunun tersine bilginin kendisi, araş-
tırmacının nesnesiyle girdiği iki yönlü bir üretim ve inşa süreci olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden, bir
yandan araştırma konusu araştırmaya dahil edilen katılımcılarla girilen ilişki içinde sorgulanırken, bir
yandan da araştırmacılar olarak bizlerin düşünce ve duyguları masaya yatırılmıştır. Araştırma boyunca
katılımcılarla girilen ilişkilerde bizlerin yaşlılığa dair inançları, beklentileri ve kimi zaman ön yargı
olarak adlandırabileceğimiz tutumları da birer veri olarak alınmış, yapı sökümü (*deconstruction*) uğratıl-
mış ve araştırma boyunca yaşlılık hakkındaki düşüncelerimiz tekrar tekrar şekillenmiştir. Dolayısıyla
alan araştırması sonunda yazılmış olan bu metinde mümkün olduğunca yukarıda anlattığımız süreçle-
re ilişkin hissiyatımıza da yer vermeye çalışılmıştır. Özetle, araştırmacının her adımında, yaptığımız şe-
yin toplumsal gerçekliğimiz bir bölümünü; kavramsal çerçevemize, bulgularımıza ve duygularımıza göre
yeniden yazmak olduğunun farkındalığıyla hareket edilmiştir. Bu bağlamda özellikle görüşmeler esna-
sında refleksif bir tutum benimsenmiştir diyebiliriz.

Bu bakışımız gereği olarak ileri yaştakilerle görüşme yapılırken, anket uygulamalarında olduğu gibi,
görüşme yapan kişiyi bir hata faktörü olarak değerlendiren ve onun katılımcıyla gireceği ilişkiyi müm-

BÖLÜM IV: BULGULAR

Bulguların değerlendirilmesine iki temel perspektiften yaklaşılmıştır. Öncelik söz konusu 'yaşlılık' söyleminin irdelenmesine verilmiş, yapılan analizler ışığında, 'yaşlılık' söyleminin, Ankara'daki ileri yaştaki bireylerin (65 yaş üstü), bu bireylerin yakınlarının, geleceğin diğer potansiyel yaşlılarının (30-50 yaş arası) ve 'yaşlılık' hizmeti verenlerin dünyalarında nasıl yer edindiği, hangi eklemlenmelerle yeniden kurulduğu ve nasıl kendi kendini doğrulayan kehanet (*self fulfilling prophecy*) haline dönüştüğü; ayrımcılık, istismar, ihmal, ölüm ve cinsellik gibi kritik temalar etrafında irdelenmiş ve araştırmadaki bulgulardan yola çıkarak resmedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, araştırmamızın kavramsal çerçevesinde değiştiğimiz üzere; toplumdaki farklı kesimlerin ve farklı yaş gruplarının yaşlılara karşı tavrı ve tutumlarının ve yaşlı bireylerin kendi yaşlılıklarına ilişkin hissiyatlarının, kişilerin ileri yaştaki yaşamlarının kalitesi ve hissettikleri yaşam doyumu¹¹ üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu öznel sürecin, aile içindeki kuşaklararası alışverişle ve yaşam aranjmanları ile de çok yakından bir ilgisi olduğu tespit edilmiş ve bu alanlar da araştırma süreci içerisinde derinlemesine irdelenmiştir.

İleri yaştaki bireylerin, aşağıda resmedeceğimiz söylemsel gerçeklik içerisinde geliştirdikleri 'yaşlılık' söylemi ile baş etme stratejileri, yani bu verili düzlem içerisinde nasıl konumlandıkları, yaşam aranjmanları, toplumsal yaşam aktiflikleri ve kurumsal çözüm boyutları ile birlikte ele alınmıştır. Bu stratejilerin tümünde, yaş ve yaş grubu (30-50 yaş grubu ile 65 yaş üstü), cinsiyet, gelir ve eğitim düzeyleri, memleket¹² kentsellik-kırsallık değişkenlerinin etkili olduğu yönler bulunduğu tespit edilmiştir. Öte yandan bahsettiğimiz yaşlılık söylemi ile baş etme stratejisindeki yönelimleri belirleyen faktörlere göre iki tip insandan söz etmenin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sınıflandırmada birincil olarak; gelir seviyesi, eğitim düzeyi ve kentsoyluluk değişkenleri, ikinci olarak; da bazı geleneksel¹³ ve modern habitus¹⁴, özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Burada gelir seviyesi, eğitim seviyesi gibi belirleyenleri tespit etmek görece daha sorunsuz iken, diğerleri daha sorunlu bir alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla ne kastettiğimiz daha ayrıntılı anlatmakta fayda vardır. Öncelikle kentsoyluluk boyutunu, bir kişinin kendisinin ve ebeveynlerinin nerede doğdukları (köy, belde, ilçe, şehir, büyükşehir), yaşamlarının ne kadarını nerede geçirdikleri, kırla bağlarının ne oranda devam ettiği, babasının ve annesinin eğitim

¹¹ Bu noktada yaşam doyumu kavramıyla kastedilen şey bireylerin genel olarak kendi bilişsel süreçlerini nasıl değerlendirdikleri ile ilgilidir. Andrew ve Withey'e (aktaran Löwenstein, 2002; 6) göre, yaşam doyumu bireyin bilinçli olarak kendisini uzun süreli iyi durumda (subjective well-being) hissetmesidir.

¹² Nüfusa kayıtlı olduğu yer bilgisi temel alınmıştır.

¹³ İlk başta biz bu tüpeler, yalnız geleneksel ve modern diye ikiye ayırmayı uygun görmüş, kentsoyluluk, memleket, din-darlık (gündelik aktivite olarak namaz kılmayı, kuran okumayı belirtme, camiye gitme, hacca gitme ya da gitmeyi planlama), eğlenme ve beğeni biçimleri (sinema, tiyatro, batı müziği), giyim tercihleri (başörtüsü, kısa kol ve benzeri) gibi boyutlara dayanarak bu sınıflandırmaya gidilebileceğini öngörmüştük. Ancak sonradan bu eğilimleri de etkileyen eğitim ve gelir seviyesi gibi değişkenlerin de belirleyici olduğunu tespit ettik.

¹⁴ *Habitus*, Pierre Bourdieu'nun özgün bir kavramıdır. Aslında *habitus*, Aristocu ve skolastik kökene dayanan Latince bir terimdir. Ancak, Bourdieu, kavramı özgün ve ayırt edici bir şekilde kullanır. Basitçe, alışkanlıkla ilgili ya da tipik koşullara gönderme yapan 'habitus' kavramı, hiçbir aşamada bilinç süzgecinden geçmeden belli biçimlerde eyleme, düşünme ve hissetmenin içselleştirilmiş hale geldiği kültürel olarak belirlenmiş bedensel yatkinlıklar anlamında kullanılmaktadır (Bourdieu, 1990: 53-5).

durumları gibi soruların yanıtlarına göre tarif etmekteyiz. Diğer geleneksel ve modern habitusları ise, kişinin dindarlık (gündelik aktivite olarak namaz kılmayı, kuran okumayı belirtme, camiye gitme, hacca gitme ya da gitmeyi planlama), eğlenme ve beğeni biçimleri (sinema ve tiyatroya gitme, batı müziği dinleme, yabancı roman okuma, çeşitli turlara ve turistik gezilere katılma ya da bunları gerçekleştirme veya bunlara tepkili olma), giyim tercihleri (kısa kollu, şort, etek vb. doğal karşılama ya da karşılamama) gibi zevk ve beğeni farklılıklarına göre ayırmaktayız.¹⁵ Aslında bu bağlamda tarif ettiğimiz ikili ayırım, hatalı bir şekilde kimi zaman 'görgürlü-kültürlü' olarak, kimi zaman 'modern batılı' olarak, kimi zaman 'çağdaş-ilerici' olarak tarif edilen bir kesim ile bu kesimin 'ötekisi' arasında yapılmaktadır. Oysa yaptığımız bu ikili ayırımı, modern-geleneksel diye adlandırmak sorunludur. Zira Türkiye'nin modernleşme serüveni başlı başına bir tartışma konusudur.¹⁶ Ancak araştırmamızın saha çalışmasında göze çarpan durum şudur: Türkiye'nin modernleşme projesini sahiplenmiş ve bunun gereklerine göre bir yaşam

15 Bourdieu (1984), bahsettiği çeşitli kesimlerin kendi beğeni ve zevk örüntülerini kurduğunu ve buna göre kendisini diğerlerinden ayırt ettiğini anlatır (*taste of distinction*).

16 Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun bir modernite projesi olarak değerlendirilmesi yerli ve yabancı literatürde oldukça kabul gören bir açıklama biçimidir. Bu açıklama biçimine göre; az gelişmiş bir toplumu muasır medeniyet seviyesine çıkarma çabasındaki "Kemalist seçkinler Avrupa mucizesi bilmecesinde Weberyani yanıtı ciddiye almışlardır." (B. Said'ten aktaran, Keyman, 2000: 176). Böylece bir yanıtın doğal sonucu da tüm kurum ve pratikleriyle batıdakine benzeyen bir toplum yaratmaktır. Bu hedef ise bu pratiklerin ve kurumların birçoğunun bulunmadığı bir toplumda, ancak devlet eliyle ve tepedenci bir yaklaşımla hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Zaten bizim modernleşme serüvenimiz (ve bizim dışımızdaki birçok batı-dışı modernleşme süreçlerinin) kendine özgü nitelikleri, paradoksları ve krizlerinin temelinde de bu adaptasyon problemi yatmaktadır. Bu yüzden de "Günümüzde Türkiye siyasetinin ve toplumunun sorunları üzerine akademik ve yazınsal görüşlerinin bir çoğunun paylaştığı yazgı Türkiye'ye özgü modernleşmenin 'patolojikliği' bir 'anomalî' olduğu, geçmiş kulliyen reddeden bir zihniyete sahip ve bundan dolayı çelişkilerle dolu olduğudur" (Coşar, 1999: 59).

Modernite batı toplumlarının tarihinin bir döneminde meydana gelen bir takım ekonomik, toplumsal ve kültürel süreçlerin tümüne birden verilen bir addır. Kökleri Rönesans'a kadar uzanan bu tarihsel deneyimin, toplumsal yaşantının düzenlenmesinde tanrısal aklın yerine, insan aklının ürünlerini geçiren bir işlevi vardır. Böylece modern öncesi dönemin dini, yerini modernitenin bilimine bırakır; insan özne, tanrının yerine geçerken bu süreç eşlik eden temel öğeler ise sanayileşme, rasyonalizasyon ve bürokratikleşmedir. Dönüşümün temel çerçevesinin Aydınlanma felsefesi tarafından oluşturulduğu bu deneyimin temel özellikleri Pellicani (1999: 159) tarafından şu şekilde özetlenmiştir;

- Seçme davranışı
- Hukukun egemenliği
- Vatandaşların haklarının evrenselleştirilmesi
- Değişimin kurumsallaştırılması
- Kültürel laikleşme
- Alt sistemlerin otonomisi
- Rasyonalizasyon

Dolayısıyla modernite, Pellicani'ye göre, yukarıdaki bütün öğeleri içeren "sui generis bir uygarlıktır" (Pellicani, 1999: 159) ve bütün bu yukarıda sayılanlar da tebaadan vatandaşlığa geçiş sürecinin tamamlayıcılarıdır. Çünkü artık politik kararlara yasama süreçlerine katılan ve bir takım hakları olduğu varsayılan bir vatandaşlar söz konusu olan ve demokrasi fikri de bu vatandaşa çok uzak bir noktada bulunmamaktadır. Modernliğin özü nedir sorusu:

■ Değer alanlarının yani; din, bilim, estetik ve hukuk düşünce sahalarının birbirinden ayrılması ve bununla birlikte gelen dünyanın büyüdüğünü kaybedişi,

■ Birayın kendi aklını ve vicdanını kullanarak akılcı bir yerden vardığı ilkelere göre hareket etmesi yani; hem bilişsel hem de ahlaki özerkliği kapsayan bir özerklik temeli olması ve

■ Bütün toplumsal yaşamın akılcı bir eleştiriye tabi tutularak insanların kendi istekleriyle bir araya geldikleri bir örgüt olarak görölmesi, devlet kuramında konsensüsün gerektirdiği bu durumun da herhangi bir siyasal iktidarın meşruiyetinin, bireylerin akılcı yollarla vereceği rızaya bağlı olması,

olarak yanıtdayan Benhabib'a (Koskin, 1998: 137) göre, Türkiye'nin modernite projesi "cumhuriyetçi kültürde yeterince eleştirel demokratik ve çoğulcu bir değer çatışması için yol açamamış; bilişsel ve ahlaki özerkliği yeterince geliştirememiş ve devletçilikle demokrasiyi birbirine karşıtarak halkın kendi kendini düşünme yetisine engel olmuştur" (Koskin, 1998: 137-8).

yaşları da kapsayan biçimde ifade edecek olursak yaş ayrımcılığı (*ageism*) olarak ifade edilmektedir. Irkçılık ve cinsiyetçilik gibi bazı bireylere mensup oldukları ve değiştiremedikleri bir grup aidiyetinden dolayı önyargılı ve aleyhte davranmak anlamına gelen ayrımcılık, yaş ayrımcılığı bağlamında ileri yaştaki insanlara yaşlarından kaynaklı olarak onlara önyargılı ve ayrımcı bir şekilde davranma anlamına gelmektedir (Palmore, 1998: 29). İleri yaşta olmanın bir sorun olarak tanımlanması ile beraber, yaşla ilgili pozitif ya da negatif ayrımcılıklar da gündeme gelmeye başlamıştır.

Palmore, yaş ayrımcılığının Amerika'daki en sık rastlanılan iki ayrımcılığa (ırkçılık ve cinsiyetçilik) eklenen son dönemlerdeki önemli bir ayrımcılık konusu olduğunu vurgular: "1960'larda kitle iletişim çalışmaları daha ziyade ırkçılık ile uğraşmaktaydı. 1975'e gelince bu payın yarısını cinsiyetçilik aldı. 1970'lerin sonuna doğru yaş ayrımcılığı konusunda duyarlılık artınca diğer ikisinin payı azalmaya başladı ve nihayet, 1980'lerde yaş ayrımcılığı oldukça fazla çalışılan bir konu haline geldi. Doğal olarak bunun temel sebebi Amerika'nın 'yaşlanma'sıydı" (1999: 6). Yaş ayrımcılığı olarak adlandırılan bu durum, Copper tarafından sosyal yaşlanma (*societal aging*) olarak tanımlanmakta ve genelleştirilmiş bir 'ötekinin' kişinin kendi imgesiyle (*self-image*) örtüşmeyecek biçimde ona yansıtılmasına dayanmaktadır (aktaran, Hamilton, 2001: 570). Dolayısıyla kişinin kendisini nasıl gördüğü ve toplumun onu nasıl gördüğü arasında toplumsal psikolojik ve duygusal bir ayrım ya da yarıma ortaya çıkmaktadır. Bu konuda daha da ileri giden Ward, "gerantoloji disiplinin kendisinin bile yaşa merkezi bir önem atfederek istemeyerek de olsa bu ayrımcılığa katkıda bulunduğunu" savunmaktadır (aktaran, Hamilton, 2001: 570). Stein, yaşlılara dair negatif ayrımcılığın bazı öğelerini şu şekilde sıralamaktadır: yaşlılar bunamış, korunması gereken, hastalık hastası, patavatsız, çocuk ruhlu, vb. nitelikte kimselerdir ve yaşlıların yaşlanma olgusunu kabul etmeleri beklenir. Palmore'a göre, yaş ayrımcılığı, klişeleşmiş tip ve tutumlardan oluşan önyargılarla, kişisel ve kurumsal ayrımcılıklardan meydana gelir ve negatif ya da pozitif olabilir. Ona göre, Amerikan toplumunun yaşlılığa dair sahip olduğu negatif kalıp-yargıları oluşturan: hastalık, iktidarsızlık, çirkinlik, zihinsel gerileme, bunaklık, gereksizlik, yalıtım, yoksulluk ve depresyon, olgusal gerçeklikleri yansıtmamaktadır. Örneğin, Amerika'da yaşlı (65+) nüfusunun %85'ten fazlası, gündelik yaşamın temel aktivitelerine katılımı sağlayacak kadar sağlıklıdır (Palmore, 1999: 9). Bununla birlikte yukarıda değinilen olumsuz kalıp yargıların zıddı olan pozitif kalıp-yargılar arasında ise, ki bunlar daha azdır; nezaket, irfan, varırlılık, politik iktidar, mutluluk, sebatkarlık, vbgibi nitelikler sayılmaktadır (Palmore, 1999: 9).

Pilcher'e göre sınıf, etnik köken, cinsiyet gibi yaş da insanları tanımlayan ve bireylere ve toplumdaki gruplara kimlik edindiren bir kategoridir (1995:1). Yaş, hem bizim kendimizi nasıl gördüğümüzü, hem de başkalarının bizi nasıl gördüğünü önemli bir ölçüde etkiler. Blaikie, bir örgütleyici ilke olarak yaşlılığın, hem toplumun makro düzeyde yapısal örgütlenmesine referansla hem de bireylerle ve anlamların rolleriyle ilgili yorumlayıcı, süreçsel teorilerle kavranabilir olduğunu söyler (Blaikie, 1999: 15). Tüm toplumlar yaşa göre bir tabakalaştırma yaparlar. Palmore'a göre her tabakalaştırma sistemi içsel ya da dışsal olarak üstten alta doğru uzanan bir hiyerarşi tanımlar (1999: 15-6). Gerontokratik toplumlarda ihtiyaçlar en üstte, gençler ise en altta yer alırlar. Gelişmiş Batı toplumlarında ise, en üstte orta yaşlılar yer alırken en altta çocuklar yer alır. Yaşlılar ve gençler ise arada bir yerde konumlanırlar. Orta yaşın baskınlığına dayanan bu durumun, özellikle yaşlıların konuşma ve dil kullanımını, dil becerilerini ve iletişimsel yeteneklerini de içeren söylem analizi çalışmalarında da belirgin bir biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Eckert'e göre, ayrımcılık burada da kendini "orta yaş dilinin evrensel bir norm olarak temel alınması ile kendini gösterir. Bu durum, yaşamın herhangi bir evresindeki konuşma biçiminin o yaşam dönemi içinde kendine özgü toplumsal anlamları olduğunu ve dilin kullanımının da onu oluşturan toplumun bir parçası olduğu gerçeğini gözlemlemektedir" (aktaran, Hamilton, 2001: 570).

Blaikie, yaş ayrımcılığının hem sosyal yapıda -yasal ve radikal olarak, refah toplumu eğitim ve gelir politikaları aracılığıyla-kurumsallaşmış, hem de bireylerin davranışlarına içselleşmiş olduğunu belirtir.

Kapitalist bir toplumda gençlik potansiyel sermaye olarak görülür, yaşlılar ise tam tersi. Onlar, daha ziyade yapısal bağımlı kişiler olarak görülürler. Yaş ayrımcılığının ideolojik destekleri biyolojik indirgemecilik (iktidarsızlık, sağlıksızlık, zafiyetler vb.), psikolojik açıklamalar (çocuksu davranış ve statüler) ve sosyal haklılaştırmalardır (*justification*) (Blaikie, 1999: 17).

Aslında birçok kültürde yaşlılar kendileri bir özne olarak konuşmazlar, daha ziyade başkalarının bakışının nesnesi olurlar (politikacılar, tıp, reformcular ve araştırmacılar (I) gibi). Blaikie, yaşlılık bilincinin zayıf olduğundan dem vurur ve **kendinde [in itself] yaşlılıktan kendi için [for itself] yaşlılığa** bir geçiş yaşanmadığını vurgular (Blaikie, 1999: 55). Bunun yanında yaşlılar sessiz de kalmazlar. Kendileri de bu anlamlandırma pratiklerine katılırlar ve bu süreç sonucunda yaşlılığın toplumdaki yalıtılmasını pekiştiren bir rol oynarlar. Çünkü, yaşlılar, kendilerini zihinsel ve fiziksel olarak istenilen işi yapmayacaklarına inandırdıkça, kendilerini o işten ayırmaya zorlayacaklardır ve bu olumsuz kalıp yargılara kendilerini inandırdıkça da bunlara uyacak bir şekilde davranmaya başlayacaklardır. Böyle davrandıkça da bu kalıp yargılara daha fazla inanacaklardır. Bu süreç egemen yaşlılık söyleminin hegemonik olmasında oldukça etkilidir.¹⁷

Yaş ayrımcılığına karşı duruşlar **yaşsızlık (agelessness)** kavramını da geliştirmiştir. Andrews'a (1999)'a göre, son yıllarda yapılan birçok araştırma, yaşlılığın sosyal bir inşadan başka bir şey olmadığını ve bu kavramsallaştırma yok edilmedikçe yaş ayrımcılığının hüküm süreceğini dile getirmektedir. Oysa Andrews, yaşsızlık kavramsallaştırmasının kendisini de bir çeşit yaş ayrımcılığı olarak tanımlar; zira bu yaklaşım, yaşlıların hak ettikleri bir dönemi, kendi 'yaşlarını' ortadan kaldırmaktadır. Ne var ki yaşlılığın, üzerine uzlaşma sağlanan bir başlangıcı da bulunmamaktadır. Bununla beraber, hâkim söylemde 65 üstü, yaşlılığın sınırı olarak kabul edilir. Yaşlılığı yaşa bağlamayan görüşler ise bunu reddederler. Örneğin, Peter Stearns'a göre "Yaşlılık, başladığını düşündüğün andan itibaren başlar"ken (aktaran, Blaikie, 1999: 31) ilginç bir örnekte de Groucho Marks, "bir erkek hayal ettiği kadının yaşındadır," (aktaran, Palmore, 1999: s. 214) demektedir.

Blaikie, 1960'lara kadar yaşlılık üzerine gerçekleştirilen sosyal çalışmaların, 'sosyal problemler' perspektifinin baskın olduğu politikalar ve sosyal ihtiyaçlar tarafından şekillendirildiğini söyler. Daha sonra kültürel hareketlenmeler ve yaşlılar arasındaki politik örgütlenmeler, bu yaklaşımlardaki 'yaşlanmamışlar' tarafından getirilen- varsayımların sorgulamasına yol açmıştır. Yaş ayrımcılığı teriminin icadı da bizzat bunu doğrulamaktadır. Blaikie ayrıca 1970'lerden itibaren yaşlılığın toplumsal olarak kurulmasına olan ilginin artmaya başladığını belirtir. Günümüzde artık, yaşlılığı genetik olarak programlanmış bir süreç olarak gören ve biyolojinin bir alt dalı olarak beliren gerontoloji ile sosyal gerontoloji arasında açık bir ayrım yapılmaktadır.

Araştırmada elde edilen verilerde de yukarıda aktarılan nitelikte bir yaş ayrımcılığına; ileri yaştaki bireylerin dışlandığı, ayrımcılığa uğradığı bir söyleme rastlanılmıştır. Ancak her birinde de ontolojik bir 'yaşlılık' sorunu varsayılmaktadır. Ne var ki, her ileri yaştaki bireyin bu yaş ayrımcılığına dayanan söylemden eşit derecede pay aldığı söylenemez.¹⁸ Ancak daha sınırlı bir kesimin yaşlı ayrımcılığının dışında kalabildiği de başka bir gözlemdir. Üstelik bu dışanda kalış da mutlak bir nitelik arz etmemekte, "yaş yetmiş iş bitmiş" söyleminin dışında olan insanlarda dahi yaş ayrımcılığından pay alanlara rastlanabilmektedir. Araştırma kapsamında gördüğümüz insanların büyük çoğunluğu, "bu yaştan sonra ne ya-

¹⁷ Bu süreç, psikoloji literatüründe 'kendi kendini doğrulayan kehanet' (*self-fulfilling prophecy*) olarak adlandırılmakta ve önermenin hakikate dönüşmesini sağlayan bir şekilde davranışları etkileyen önerme ya da inanç anlamına gelmektedir.

¹⁸ Eğitim ve gelir seviyesi yükseldikçe, toplumsal aktiflik arttıkça, yaşam aranjmanı açısından doyumlu tercihlere sahip oldukça ayrımcılıktan alınan payın azaldığı gözlemlenmiştir. Bu konudaki göstergeler ve nedenleri aşağıda ayrı başlıklar altında sergilenmeye çalışılacaktır.

ren bir hat üzerine oturmaktadır.

Yaşlılık algısına ilişkin ilginç bir bulgu, ileri yaştaki kişilerin yaşlı denilen kümeye kendilerini dahil etmemeleri, bunun yanında 30-50 yaş grubundaki bireylerin ise yaşlı olarak önce kendilerinden bahsetmeleridir. 65 yaş üstü grubundaki kişilerin "Siz kime yaşlı dersiniz" sorumuza verdiği yanıtlarda; "Elinde bastonu olan, kendine bakmayan, eğik, bükük duran, buruşmuş" gibi kendilerinden daha yaşlı olan kimseler işaret edilmektedir. Bu kişilerin genellikle kendi yaşlılığına ilişkin bir farkındalık geliştirmedikleri, tam tersine yakın çevresindeki kimselerin ya da televizyonda gördükleri bazı kimselerin yaşlı olduğunu dile getirdikleri görülmektedir. Bu tür kişiler, "Yaşlılarla beraberken neler hissediyorsunuz?" sorusuna verdikleri yanıtlarda, genellikle 'onlara', 'onları' gibi zamirler kullanarak ya da doğrudan "yaşlı insanlara hep saygım vardır", "yaşlılara hürmet ederim, acırım", "yaşlıları severim" gibi ifadelerde bulunarak, ileri yaştaki kişileri kendisinin dahil olmadığı bir küme olarak tarif etmektedirler. Bunun yanında kendisinden daha yaşlı tanıdıkları olmayan ve 'yaşlının yaşlısı' olarak ifade edilen 85 yaş üstü kimselerin ise bu soruya çoğunlukla "yaşlı, işte benim gibiler" dediğine tanık olunmuştur.

Özellikle birçok hobisi olan, çeşitli sivil toplum kuruluşlarında aktif olan ya da halen çalışmayı sürdüren bireylerde yaşlandıklarını kabul etmeme eğilimi, yukarıda özetlenen davranışı pekiştirmektedir. Onlara göre yaşamlarında yaşlanmayla beraber önemli değişiklikler görülmemiştir. Öte yandan 30-50 yaş grubundaki kimselerden bazıları ise yaşlılıkla ilgili soruları genellikle kendileri üzerinden yanıtlama eğilimi göstermiş ve ileri yaştakileri tarif ederken 'biz' zahirini kullanmışlardır. 30-50 yaş aralığında bulunan oldukça çok sayıda kişi, kendisini yaşanmış görmekte; yaşlı olarak ilk kendisini değerlendirmektedir. Ankara'da yaşanan hızlı ve yorucu gündelik yaşamın stresinin ve ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik darboğazın etkisiyle yaşlılık söyleminin 30-50 yaş grubundaki kişilere sinmiş olduğunu gözlemlemek mümkündür. Özellikle alt gelir grupları yaşamlarında karşılaştıkları çeşitli olanaksızlıklar ve görece mahrumiyet yüzünden kendilerini yaşanmış görmektedirler. Bu durum kimi zaman fiziksel anlamda da karşımıza çıkmaktadır. Alandaki gözlemlerimizde kötü koşullarda yaşayan, 45 yaşında olduğu halde 65 yaşında gibi görünen, 'çökmüş', yüzündeki kırışıklıkları iyice belirginleşmiş bireylere rastlanmıştır. Kendisini yaşlı olarak tarif etme eğilimi 30-50 yaş grubunun 40-50 yaş aralığını kapsayan kesiminde daha da belirginleşmektedir. Ancak özellikle alt gelir düzeyinde, erken yaşta evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş kesimlerde yaşlı olarak kendisini tarif etme eğilimi çok daha erken yaşlarda başlayabilmektedir. Erken yaşta torun sahibi olmak, yaşayan yaşlı yakınların azlığı ya da uzakta oluşu, erken emeklilik bu durumu en çok besleyen nedenler arasında gelmektedir. 34 yaşında, Gümüşhaneli, alt gelir kesiminden evli ve çalışan bir kadın şöyle demektedir:

"Vallahi, hayat şartları beni çok yıprattı. Hiçbir şey demesen ki 60-70 yaşında gibi hissediyorum kendimi. Bazen söyler ya 60 yaşındaki insan 'ben 15 yaşındayım'. Bende öyle şeyler yok. Çünkü ben çok yaşlandığımı hissediyorum."

Yaşlılığın "yaşamın bir döneminde 'başa gelen', kişileri bir çöküntü içerisine sokan ve insanların yaşamlarının geri kalan kısmını da bu çöküntü içerisinde geçirmesine yol açan bir süreç" olduğu biçimindeki olumsuz yargıların aksi nitelikteki öğeleri öne çıkaran bulgulara da rastlanmıştır. Öncelikle, belirli ani dönüşümler yaşayan 30-50 yaş grubunun, bu durumun sonucu olarak yoğun olarak taşımakta olduğu yaşlanma korkusunun genellikle yaş ilerledikçe ve yaşanan değişikliklerin kanıksanmasıyla kırıldığı ve 'çöküntü' söyleminden çıkıldığı, hatta dönüşümün hızla yaşandığı bu dönemlerin zamanla unutulduğu görülmektedir. İleri yaştaki bireyler söz konusu olduğunda ise yaş ilerledikçe 'eyvah yaşlandım' denilen dönemlerin hızla geride kaldığı ve unutulduğu, örneğin kadınların menopoz dönemlerinde yaşadıkları sıkıntıların izlerinin dahi kaybolabildiği belirtilmektedir.

İleri yaştaki bireylerin sosyal hayata katılımları konusundaki algıyı değerlendirmek ve yaş ayrımcılığı hakkındaki bilginizi derinleştirmek için, görüşmelerde ileri yaştakilerin çarşıda, sokakta, kent merkezinde sıkça bulunmalarının, gezip dolaşmalarının nasıl karşılandığı da konu edilmiştir. Genel olarak bu konudaki tavırları 5 kümede toplamak mümkündür. Bu tavırlar esasen bize kişilerin toplumda ileri yaştaki kişileri dışlayan ve toplumun dışına iten yaşlılık söyleminden ne kadar pay aldıklarını anlatmaktadır. İlginç olan bir nokta ise; bu kümelerin oluşumunda yaş gruplarının etkili ve belirleyici olmayışıdır. İleri yaştakilerin dışlanmasına ilişkin tavırlarda etkili ve/veya belirleyici olan değişkenlerin: eğitim, gelir düzeyi ve memleket olduğu saptanmıştır. Eğitim ve gelir düzeyi arttıkça bu tavırların olumsuzdan olumluya doğru değiştiği saptanmıştır. Memleketin sırasıyla köy, kent ya da büyükşehir oluşu, olumlu tavrı içeren kümelerde yer alma eğilimini artırmaktadır. Aynı durum, özellikle Doğu ve İç Anadolu'ya karşı Batı bölgelerinden gelme olgusuna da paraleldir. Söz konusu kümelerin ilkinde 'yaşlıların sokakta ne işleri var, otursunlar oturdukları yerde' yargısı hdir. 'Çalışanlara ve gençlere ayak bağı olmaya-caklarsa gitsinler' yaklaşımı ise yukarıdaki tavrın biraz daha yumuşatılmış bir versiyonudur. İleri yaştakiler, burada açıkça ikinci, üçüncü sınıf insan yerine konmakta, eğer toplum içine çıkacaklarsa, buna ancak çalışanlara ve gençlere ayak bağı olmamak şartıyla izin verilmektedir. Örneğin 36 yaşında, Kırşehir kökenli, Ankara doğumlu, orta gelir grubundan, lise mezunu, sekreterlik yapan bir kadın şunları söylemektedir:

- Yok doğru değil, çünkü şöyle şartlar onu göstermiyor artık. Günümüzün şartları onu göstermiyo. Bir yaşlının sürekli Kızılay'da bulunması. Çünkü, artık gençler bile bizim bile çok zor gittiğimiz anlar oluyor, çünkü, yani sürekli bence, ihtiyaçlarını giderecek kadar gezsinler, hiç de çıkmasınlar demiyorum; ama, **işte onların yürüyüş yolları farklı, öyle yerlerde geçirmeleri daha iyi, dışarı ihtiyacı duyuyorlarsa yani.** Bi Kızılay'da bence gezmeleri çok da doğru değil yani, kalabalıkta bilmiyorum.
- Neden böyle?
- Kalabalık, "ne işleri var otursunlar evlerinde" diyorum, **çünkü bizler gibi aktif olabilirler mi, bizler gibi şey olabilirler mi, mümkün mü?** Var mı bunun, otobüse binince sorun, yemek almak da bile sorun yani...

Burada ilginç bir noktaya da değinmek gerekiyor; çünkü, yukarıda verilen değişkenler bir arada olduğunda yukarıdaki saptamalara tam olarak uymayan durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, 48 yaşında, üniversite mezunu, üst gelir ve eğitim düzeyinde bir erkek müteahhit de yaşlılara karşı benzer bir ayrımcı tavrı sergileyebilmektedir.

"Bence yaşlılar belli saatlerde kalabalıklara girmesinler."

Bununla birlikte yukarıda yaptığımız ayrımlara oldukça uyan tavırlar ve düşünceler içerisinde olan kişiler de mevcuttur. Örneğin 50 yaşında, ilkökul mezunu, alt gelir düzeyinden Çorumlu, evli bir kadın şöyle demektedir:

"Hayır. Hiç gereği yok. Bi kere o yaşlı, zaten onun genci vardır. Gideceği bi yer olursa, kızım oğlum, kim varsa. Hiç kimse yoksa, yanında bi komşusu vardır. 'Beni şuraya götür' deyip onun maddi durumunu da karşılar, gitsin gezsin. **Yoksa şurada, burada ne işi var yaşlıların,** caddelerde! Bir şey olur, araba çarpar veyahut da ayağı takılır, düşer. Ben elli yaşındayım, gezerken çoğu zaman terliğim takılıyo, tökez-

Araştırmanın verilerini genel olarak değerlendirdiğimizde toplumda yaşlılara karşı "otursunlar evlerinde ille dışarı çıkacaklarsa da parka gitsinler kalabalığa girmesinler" gibi bir tavrın azımsanamayacak bir yer kapladığı görülmüştür. Şüphesiz bunda ulaşım sisteminin, kent tasarımı ve elverişsiz oluşu, şehrin kaldırımsız sokaklarla ya da yüksek kaldırımlar ve üst geçitlerle dolu olmasının da rolü vardır. İnsanların bu cevaplarında yaşlıların başına bir şey gelmesi endişesi açıkça görülmektedir. Ancak yine de bizim burada üzerinde ısrarla durduğumuz nokta ileri yaştakilerin kendileri de dahil olmak üzere görüş-tüğümüz insanların yaşlıların sokağa çıkıp dolaşmalarını meşru bir eylem olarak görüp görmediklerini değerlendirmektir. Görüşmelerin geneline baktığımızda ileri yaştakilerin gezip dolaşmalarının meşru görülmediğini söyleyebiliyoruz. Ancak elbette yaptığımız bu tespit de mutlak bir tespit olmayıp herkesi kavramamaktadır. Öte yandan yukarıda olumlu yaklaşımın örnekleri olarak verdiğimiz alıntılar da görüş-şülen bütün kişiler arasında önemli bir oranı temsil etmemektedir.

Görüşmeleri genel olarak değerlendirirsek, üst gelir ve eğitim düzeyine sahip (ki bunların da hepsi değil) ileri yaştaki bireylerin, geçmişlerindeki yaşam aktiflik düzeylerinin yüksekliğine de bağlı olarak, sosyal hayata aktif katılımlarında bir eksiklik duymadıklarını söyleyebiliriz. Ama bu noktada şöyle bir farktan da bahsetmek gerekiyor ki, yukarıda saydığımız üst kesimler için bu katılımın anlamı ve mekânı farklıdır. Zaten bu kişilerin ya kendi arabaları olmakta, ya da kentteki etkinliklere, eğlence mekânlarına özel araçlarla gitmektedirler ve şehrin kalabalığına karışıp buralarda ortaya çıkan zorluklarla mücadele etmek durumunda kalmamaktadırlar. Bu yüzden bu insanlar için genel olarak böyle bir sorun yoktur. Sorun daha çok, otobüse binmek, kaldırımlara ve üstgeçitler tırmanmak zorunda kalan alt ve orta gelir kesimleri için ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda bir başka önemli bulgu da şudur: 'geleneksel' kesimlerde, kenti eğlence amaçlı olarak gezmek, dışarıya çıkmak, sosyal olarak kabul edilen bir davranış olarak görülmemekte hatta yaşlıya abes kaçan bir davranış olarak değerlendirilmektedir. 78 yaşında Ankaralı, alt gelir grubundan, dul bir ev kadını, dışarı çıkıp gezme konusunda "Bizde öyle şey olmaz yavrum, gezip tozma, biz öyle şeyler yapmayız gezip tozmayız. O başka kadınların şeyiBen hiç bilmem bile Kızılay'ı. Koca arayanlar gider, ben koca aramam, o kötü bir şey!Ne işi var o yaşta parklarda!" demektedir. Dışarı çıkmak ancak iş olursa uygun görülen bir davranıştır. Bu da bizim başta belirttiğimiz geleneksel kesimlerin boş zaman aktivitelerini bir baş etme stratejisi olarak görmedikleri ve kendilerini kentsel aktivitelerden izole ettikleri argümanını destekleyen bir bulgudur. Fakat yine daha önce de belirttiğimiz gibi bu durum, bu kesimden insanların bomboş bir hayat geçirdikleri ve hiçbir sosyal yaşamları olmadığı anlamına da gelmemektedir. Özellikle, komşu ziyaretleri, günler, dinsel faaliyetler, düğün, kına vb. etkinlikler bu insanların sosyal hayatlarının en önemli öğeleridir.

Sosyal hayata katılım konusunda, bir başka önemli bulgu da 30-50 yaş grubunun genel olarak yaş-lıların özellikle toplu taşıma araçlarında bulunmalarına, buralara 'dolaşmalarına' tahammül edemedikleridir. Bu tahammülsüzlüğün neredeyse nefret düzeyine ulaştığı örnekler görülmektedir. Hatta şunu söyleyebiliriz ki bu çalışmaya başlamadan önceki hislerimizi hatırlayınca aynı tahammülsüzlüğün kendimize de sinmiş olduğunu fark etmiş bulunmaktayız. İleri yaştakilere karşı oluşan olumsuz hissiyatın en önemli kurucu öğelerinden biri olan belediye otobüsü meselesi, toplumda oluşan bu yaygın nefreti gördükten sonra yaşlı kartı uygulaması hakkında baştaki olumlu düşüncemizi de sorgulamamıza yol açmıştır. Çünkü birçok insanın günlük hayatında yaşlılarla bir araya geldiği nadir alanlardan biri gördüğümüz kadarı ile toplu taşıma araçlarıdır ve yaşlılarla temas edilen bu alanda da yaşlılara karşı olumsuz hissiyatlar oluşmaktadır. Dolayısıyla, aslında iyi niyetle başlatılan bu uygulama hiç farkında olmadan toplumun zihnindeki yaşlı öznesinin negatif kuruluşuna katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden bu konudaki uygulamanın bir defa daha gözden geçirilmesi ve bu konuda yeni bir çözüm geliştirilmesi gerekmektedir. Öte yandan ileri yaştakilerin toplu taşıma araçlarında gençlerle olan ilişkisi normal seyirlerde de sorun-

lar içermektedir. Daha önce bahsettiğimiz kamusal alanlardan ileri yaşlardakilerin itelenmesine otobüslerin kullanımı da eklenmektedir. Özellikle mesai saatleri başlangıçlarına ve bitişlerine yakın saatlerde, ileri yaştakiler diğer kamusal alanlarda olduğu üzere toplu taşıma araçlarında da görülmek istenmemektedirler. Bu konuda vereceğimiz örnekler şunlardır:

34 yaşında, Ispartalı, ortaokul mezunu, orta gelir düzeyinden dul bir ev kadını:

"O yaşlı kartı uygulaması çok güzel ama, suistimal ediliyor ne yazık ki. Yani ihtiyaç sahibi kimse ona verilmeli. Mesela, gerçekten mesai saatlerinde çalışan kesim için o otobüsler yetersiz oluyor. Sabah saatlerinde çalışan kesim için gençlerin işe yetişmeleri gerekiyor. Ama bi de bakın şu var, yaşlılar daha dinlengin oluyor. Şu anda çalışıkları için öğrenci oldukları için sorunları çok fazla sanki. Yaşlılar artık! Yani, ben bazen öyle diyorum. Şu anda mesela kızım sabah kalktığı zaman bi okula yetişme telaşı, bi derslerini yaptım mı yapmadım mı telaşesi, kahvaltıyı bile çok sıkıntılı yapıyo, yani ben o kafayla giderken gelirken, bi de o şeyde, servisinde, ya da yürüyerek gidip gelirken trafik sıkıntısı yaşamasını istemiyorum. O saatlerde, tabii ki yaşlıların olmaması, onların açısından da, ayak altlarında olmaması bence bunu soyutlamak değil ama."

46 yaşında, Sivaslı, orta gelir düzeyinden, evli bir erkek:

"Uygulamaya iyi bakmıyorum. Onlar için özel bir araba açılrsa daha iyi olur. İnemiyorlar, binemiyorlar, **başa bela** onlar"

36 yaşında, Kırşehir kökenli, Ankara doğumlu lise mezunu orta gelir düzeyinden bir kadın:

"O da, o da çok yanlış bence, zaten ondan dolayı hep dışarıdalar bunlar. Parayla olsa o kadar dışarı çıkamazlar. Zaten onlar bedava diye yani, ücret vermiyoruz diye, sürekli vakit de geçmiyordur onlar için, onları da anlıyorum. Sürekli sabahtan akşama kadar, benim çok dolu olmama rağmen vakit geçiremediğim zamanlar oluyor ki, onlar her gün yani, her gün her gün aynı şey. Ama otobüslerde ücretsiz diye, sürekli in bin, in bin, in bin ona da karşıyım yani. En azından yine de ücretsiz olsun da, öyle günler olabilir, yine gidip ihtiyaçlarını görüp, tekrardan geri dönüp o şekilde her gün değil de."

b. Yaşlı İstismarı ve İhmalı

Yaşlılık söyleminin bir diğer uğraşı da *yaşlı istismarı (abuse)* ve *ihmalidir (neglect)*. Blaikie'nin de belirttiği gibi, modern toplumda çoğu yaşlı insan fiziksel zorluktan ve sağlık kusurlarından çok, ihmal edilmekten ve yalnızlıktan yakınmaktadır (1999: 12). Aslında istismar ve ihmal genel anlamda toplumsal yaşamın her alanında karşılaşılan bir sorundur. Bu bağlamda istismar adı altında dinsel, ırksal, yaşa ve cinsiyete dayalı istismar türlerini saymak mümkündür. Yaşlı istismarı da bu istismarlar arasında önemli bir yere sahiptir. Yaşlı istismarını 'yaşlı bireyin sağlık veya iyilik halini tehdit eden veya zarar veren herhangi bir davranış' olarak tanımlamak mümkündür. İstismar; bedensel, psikolojik veya ekonomik olabilmekte aynı zamanda ihmale de dönüşebilmektedir (Edelman ve Mandle [1990] ve Cyphers [1999]'dan aktaran, Uysal, 2002: 43-44).

Araştırmamızda yaşlıların kendilerini en çok sağlık konusunda ihmal ettiği tespit edilmiştir. Bunun

ve insanlar için en büyük felaket olarak algılanmaktadır.

Ölüm, bugün, akla getirilmemeye, unutulmaya çalışılan ve mezarlıklara kapatılmış bir olgudur. Doğayısıyla, günümüzde ölüme farklı bir anlam yüklenmekte, bundan da en çok ölüme en yakın noktada oldukları varsayılan 'yaşlılar' ve yaşlılık söylemi payını almaktadır. Bu yüzden ölümlerle birlikte yaşlılar da hayattan kapı dışarı edilmek istenmektedir. Bu bağlamda, ölümün kazandığı bu yeni anlam, yukarıda bahsedilen yaşlılık söyleminin oluşmasında en etkili faktörlerden biridir.

Ericson'a göre 60'lı yaşlarda ortaya çıkan krizin en önemli sebebi ileri yaştaki bireylerin insanlığa yararlı olmak, bilgi ve tecrübesini bir sonraki nesillere aktarmak yerine ölüm korkusuyla cebelleşmeleridir. Yaşlı bireylerin yaşadıkları depresyonu aşmaları hissettikleri ölüm korkusunu yenerek, kendilerini gerçekleştirebilecekleri bilgelik durumuna geçmeleriyle mümkün olabilmektedir. Ericson'a göre bu aşamada insan kişiliği, bütünlüklü ve iç tutarlılığa ulaşmış olmak ile yenilmişlik ve iç tutarsızlık boyutları arasında kendi yerini arar (*integrity versus despair*). Yenilmişlik durumunu yaşayan bireyler, ölümü olduğu gibi kabullenip yaşamın tadını çıkarmak yerine ölüm karşısında çaresizlik ve yalnızlık duyguları ile baş başa kalmaktadırlar. Bu kişiler, insanın ölümlerle girdiği savaştan daha yaşarken mağlup ayrılanlardır. Kısaca Ericson, yaşamı çeşitli dönemlerde yaşanan krizlerle tanımlanan aşamalardan ibaret olarak görür ve yaşlılıkta da bu krizin ölüm korkusundan kaynaklandığını vurgular. Ona göre bir insanın yaşlılığında ruhsal anlamda sağlıklı olabilmesi, ölüm karşısında duyulan bu yenilmişliğin aşılabileceği bilgelik durumuna, yani ölümün olduğu gibi kabullenildiği aşamaya geçilmesine bağlıdır (Allen, 2000, 159).

Araştırmada ölüm konusu da, ileri yaştaki bireylerle mümkün olduğunca tartışılmıştır. Fakat, konunun oldukça hassas olması sebebiyle ve görüştüğümüz kişilerin psikolojik durumları da değerlendirilerek bu konu her katılımcıyla enine boyuna tartışılamamıştır. Ancak yine de, ileri yaşlardaki insanların ölüm karşısındaki duruşlarına ilişkin önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Araştırma esnasında görüştüğümüz ileri yaştaki insanların genelinde, sanılanın aksine ölümün çok da korkulan bir şey olmadığı, bu bireylerin ölüm karşısında hazırlıklı oldukları ve ölümün doğal karşıladıkları gözlemlenmiştir. Konuştuğumuz bazı geriatrist uzmanları da bu durumu doğrulamakta, "ölüm korkusunu yoğun olarak yaşayanların genellikle depresyondaki yaşlılar olduklarını ve bu insanların 'yarın sabaha çıkar mıyım?' korkusuyla doğru dürüst bir uyku bile uyuyamadıklarını; bu yüzden sağlıklarının daha da bozulduğunu" söylemektedirler. Yine de bu noktada dikkat çekilmesi gereken şey, kişilerin ölüm konusunda fikirlerini açıklarken kültürel ve özellikle de dinsel faktörlerin etkisi altında kaldıklarıdır. 'Allah'ın bir emri ve kaçınılmaz son' olarak görülen ölüme aşıktan isyan etmek sosyal olarak kabul edilen bir davranış olmadığı için, bu konudaki görüşler açıkça dile gelmemekle birlikte satır aralarında ya da dil sürçmelerinde açığa çıkmaktadır. Ölüm konusundaki hâkim söylemin içinden konuşan ve isyanını bastırmasına rağmen bu konudaki gerçek hissiyatı satır aralarında ortaya çıkan 33 yaşında, orta gelir grubundan, ortaokul mezunu, Batmanlı, evli bir erkeğin sözleri görüşlerimizi doğrular niteliktedir.

- Peki ölüme dair anlattığı şeyler oluyor muydu, ölümlerle ilgili sizinle konuştuğu oluyor muydu mesela, annenizin babanızın ya da sizin yaşlılarınızın öyle konuştuğu olur muydu?

- Şimdi ondan nasıl bir şey çıkarım bilmiyorum, fakat tabii olur yani işte 'oğlum biz yaşlandık, öleceğiz artık birbirinize iyi bakın'. Bu acaba ölümümüz nasıl olacak ki? İnançlı insanlar yaşayabiliyorlarsa eğer gerçekten, pek ölümden korkmazlar. Fakat, maalesef biz ölümden korkuyoruz. Ebedi bir hayata inanıyorum, kıyamete inanıyorum, ölüp tekrar dirileceğimize inandığım halde korkuyoruz, acaba ne kadar yaşayabildik, acaba o dünyada cenabı hakkın vaat ettiği cennette mi yaşayacağız, yoksa gösterdiği azatta mı, korku var. Fakat, büyüklerimiz dediğim gibi ki şu anda size

de sorsak aynı cevabı verirsiniz, 'valla ben öleceğiz' diyeceksiniz; yani, bunu yaşlısı da söyler genci de söyler, fakat yaşlılıkta tabi bu daha da yoğunlaşıyor. Artık her nedense yaşlılığın verdiği bir stres midir yoksa... ?

- Peki böyle hazırlıkları var mıydı babanızın falan ölmeden önce yaptığı?

- Şimdi dediğim gibi diyor: "Ölü sahibi kördür, ölüme giden insan kördür". Kesinlikle dersin: "ölücüm", ama onu istemezsin.

Ölüm konusundaki yaklaşımlar ise, kişilerin sosyo-ekonomik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Toplumsal aktifliği yüksek olan 'modern' kişilerin ölüm konusunu pek de önemsemedikleri gözlenirken, sağlık durumları, ekonomik düzeyleri ve toplumsal aktiflikleri görece düşük kesimlerin ölüm söylemine çoktan girdikleri ve öbür dünya için gün saymaya başladıkları tespit edilmiştir. Elbette bu tespitler de mutlak olmayıp belli eğilimleri vurgulamaktadır. Zira, birinci gruptan "kaç günlük ömrümüz kaldı ki şu dünyada" diyenler olduğu gibi ikinci gruptan olan ve "daha ölmedik, Allah ne kadar daha ömür veriyse şükredip yaşayacağız" diyenler de mevcuttur.

Ölüm konusundaki bir diğer önemli etken de dinsel inançtır. Örneğin, bazı kesimlerin dinden kaynaklanan kader ve öbür dünya gibi inançlarının ölüm konusundaki görüşlerini büyük ölçüde etkilediği görülürken, bazı kesimlerde de bunun tam tersi, 'nasılsa hepimiz öleceğiz, yok olacağız' gibi din temelli olmayan görüşlere rastlanmıştır. Genel eğilimin dışında ölüm konusunda çok daha renkli ve samimi cevaplarla da karşılaşılmuştur. Örneğin toplumsal hayatta oldukça aktif olan, 66 yaşında Sakaryalı, üst gelir düzeyinden, emekli bir albayın ölüm konusundaki hâkim yargıların açıkça dışına çıkan şu sözleri dikate değerdir:

"Bana kalsa, insan ömrüölümlü insan.! Bu kadar dangalakça bir şey olur mu? Aslında benim hep düşündüğüm ama hiçbir zaman cevabını bulamadığım bi şey. Yani kendi kendime mesela fikirler geliyor. Bir gün arkadaşım mesela robotlar, mobotlar, humanoidlerden bahsediyordu. O zaman çizgi filmler çok oynuyordu. Dedim ki 'sen! kendinin robot veya humanoid olmadığını nereden biliyorsun' dedimde hayatımız kazalar hariç bir program. Bizi böyle kurmuşlar, bırakmışlar gibi. Görmemiz, duymamız, belki de hayatımız hep bunun içinde. Sana da demişler ki 'bu programın içinde iyi oynarsan cennete gideceksin. Kötü işler yaparsan, o zaman da cehenneme gideceksin. Sen yararsız bir modelsin, senin modelinden daha fazla üretmeye gerek yok.' Şimdi ona bakınca bizim humanoid olmadığımız ne malum. Allah dediğimiz şey belki de bir programcı yani. Onun için ölümü bile ben çok saçma buluyorum."

Ölüm konusundaki bir diğer önemli nokta da ölüm hazırlıkları meselesidir. Özellikle 'geleneksel' kesimden bazı yaşlılar, kendi ölümlerine ilişkin hazırlıkları yaptıklarını ve bu konuda çocuklarına vasiyetlerde bulunduklarını dile getirmişlerdir. Cenaze işleri için kullanılacak havlu, çarşaf, sūrahi ve kefen bezi gibi ihtiyaçların çocuklara yük olmamak için karşılanmasının bu kesimlerin ileri yaştaki bireyleri arasında neredeyse bir gelenek haline geldiğine tanık olunmuştur. Bu konuda dikkat çekici bir nokta kadınların ölüm konusuyla erkeklere nazaran daha ilgili olmalarıdır. Birçok yaşlı erkek kefen, mezar vb. şeylerle ilgilenmezken kadınların bu konuda daha ciddi ve hazırlıklı oldukları gözlenmiş, ileri yaşlardaki kadınların ölüm ve sonrasındaki prosedür konusunda çocuklarına ayrıntılı öğütler verdikleri öğrenilmiştir. Bu durumun araştırmamızın bağlamı da göz önüne alındığında yaşlılar arasında sadece bir gelenek olarak yorumlanması yetersizdir. Bu tür davranışlar, esasen ileri yaştakiler için 'bu dünyadaki yerlerinin geçici olduğu', 'bir ayaklarının çukurda olduğu', 'bir gözlerinin toprağa baktığı' gibi olumsuz

ye bir yemini varmış.

- Bu evin bana?

- Yani, kocasının parasından, malından anneme kefen parası kısmet olmasın diye bir yemini varmış. Bu devletin verdiği bir 65'lik maaşı var ya yaşlılara, onu aldığın-da almış kefeni de. Almış koymuş.

67 yaşında bir gecekondu oturan, oğlu ve geliniyle birlikte yaşayan, alt gelir kesiminden, okuma yazması olmayan, Sivaslı dul bir kadın ise, bu konuya şu şekilde yaklaşmaktadır:

- Hayatta en büyük korkunuz nedir?

- Benim en büyük korkum geç kimsenin eline ayağına koymasın. Çok yaşlıya çok ölüm zor. Zor, ölüm zor.

- Çocuklarla, 'yavrum ben ölersem' diye başlayan konuşmalar yaptığınız oluyor mu?

- Ooo nası demiyim, niye demiyim! Onlar da dey ki "ölümü o kader mi istiyon" diyo-lar, "çok mu istiyon" diyorlar? Neden ...

- Niye öyle düşünüyorsunuz?

- Diyom ki "ben genciken öliym" diyom "kimsenin ele avucuna düşürmesin" diyom. "Yatırmasın yatağa yatırmasın, düşürmesin" diyom. Bunları istiyom.

- Peki öbür dünya için şimdiden yaptığınız hazırlıklar var mı?

- Var.

- Mesela?

- Valla var. "Mezarımı alsam" diyom, ondan sonra "kimseye muhtacım olmasa" di-yom. Eyi gidi-eyi geçindim eyi gittim. Mesele öbür dünyada gün görmediysen orda yani şeyin olsun diyorum, üzölmüyorum vallaha.

d. Yaşlılık, Cinsellik ve İleri Yaşlarda Evlenme

Yaşlılık söyleminin en önde gelen uğraklarından biri de şüphesiz cinsellik alanıdır. İleri yaşlardaki cin-sellik konusu, genelde gençlik, 'güzellik', iktidar, güç, üretim vb. nosyonlar üzerine inşa edilmiş günde-lik yaşam kültürümüzün belki de en çok dışında bırakılan, görmezlikten gelinen ve bir şekilde söz konu-su olduğunda da ya ayıplanarak hasır altı edilen ya da müstezhi bir ifadeyle dalgaya alınan bir alandır. Oysa yapılan araştırmalar ciddi bir sağlık sorunu olmadığı sürece insanların hayatlarının sonuna kadar cinsel aktivitelerine devam etmelerinde bir sakınca olmadığını, hatta aktif cinsel ilişkinin hem beden-sel hem de ruhsal olarak insanların sağlık durumları ve yaşam doyumları üzerinde olumlu bir etkiye sa-hip olduğunu göstermektedir. Ancak yaşlılık söz konusu olduğunda görüyoruz ki; cinsellik boyutu, ça-lışma boyunca üzerinde ısrarla durduğumuz ayrımcılık davranışının en önemli öğelerinden birini oluş-turmaktadır. Yaşlılar genelde asexüel, iktidarsız ve cinsellik konusunda ilgisiz kişiler olarak görölmek-te aksi davranışlar gösterenlerse ayıplanmakta, hatta bir tür sapık olarak görölmektedir. Bu konuda toplumumuzdaki en belirgin tavır yaşlılara karşı gösterilen 'yaşından başından utan' tavrıdır. Yine de son zamanlarda yaşlıların da bir cinsel hayatı olabileceği konusu en azından tartışılmaya başlanmış, özellikle de cinsel gücü artırıcı özellikleri olan 'Viagra' gibi ürünlerin piyasaya çıkması sayesinde de medyada tartışılma imkânı bulmuştur (Connidis, 2001: 48). Yine de yaşlı cinselliği konusu aynı diğer yaş gruplarındaki cinsellikte söz konusu olduğu gibi, mekanik olarak tartışılmakta, olayın duygusal boyutla-rı göz ardı edilmektedir. Oysa yaşlılıktaki cinsellik, Neugebauer ve Visano'nun da belirttiği gibi 'dokun-mayı, okşamayı, öpüşmeyi, el ele tutuşmayı da içeren ve cinsel birleşme eyleminden çok daha geniş bir alanı kapsayan bir kavramdır (aktaran Connidis, 2001: 49).

Cinsel aktivite konusunda yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre gençlik yıllarında cinsel yönden aktif olanların yaşlılıklarında da aktifliklerine devam ettikleri ortaya çıkmıştır (Hooyman ve Kiyak [1999]'dan aktaran, Connidis, 2001: 49). Üstelik cinsel aktivitenin cinsel iktidarı artırdığı da başka bir araştırma tarafından rapor edilmektedir (Marsiglio ve Donnelly [1991]'den aktaran, Connidis: 49). Yaşlılardaki cinsellik konusunda mektup gönderme yöntemiyle 45 ve üzerindeki 1384 yetişkin üzerinde yapılan bir başka çalışmada (AARP [1997]'den aktaran, Connidis, 2001: 45-52) ise ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. 45 ve 59 yaş arasındaki katılımcıların %60'ı haftada bir veya daha fazla cinsel ilişkiye girdiklerini beyan ederken bu oran 75 yaş ve üzerindeki için sadece dörtte biri için geçerlidir. Bu gruptakilerin %75'i için cinsel ilişkiye girme sıklığı ayda bir ya da daha fazla olarak beyan edilmiştir. Bu çalışmaların sınırlılığı yalnızca eşi veya partneri olan kişileri kapsamıdır. Oysa medeni durum ve cinsiyet değişkenleri yaşlılardaki cinsellik açısından hayati bir önem taşımaktadır. Literatürde yaşlılardaki cinsellikle ilgili olarak partner boşluğu-eksikliği durumundan da bahsedilmektedir. Mattihas ve diğerlerinin 1997 yılında (aktaran, Connidis, 2001: 49-51) yaptığı çalışmada evli olmanın, kadınlardaki cinsellik açısından ezici ağırlığa sahip olduğu görülmüştür. Örneğin ileri yaştaki evli kadınların evli olmayan kadınlara (%5) göre cinsel aktivite açısından 11 kat daha aktif oldukları buna karşın ileri yaştaki evli erkeklerin, evli olmayanlara (%31) göre cinsel açıdan 2.5 kat daha aktif oldukları ortaya çıkmıştır. Örneğin geçen ay içinde hiç cinsel ilişkiye girip girmediği sorusuna verilen yanıtlarda evli kadınlar %43 oranında evet derken evlenmemiş kadınlar için bu oran %3'tür. Buradan çıkan sonuç açıktır: evlilik, cinsellik açısından kadınlar için erkeklere oranla çok daha kritik öneme sahiptir. Gerçekleştirmiş olduğumuz araştırmada da bu tespitleri büyük ölçüde doğrular nitelikte bulgulara ulaşılmıştır.

Yaşlılık ve cinsellik konusunda elimizde oldukça renkli bir veri bulunmaktadır. Cinsellik, toplumumuzda çok hassas bir konu olduğu için araştırmanın başında bu konuyu nasıl konuşacağımıza ilişkin birçok kaygı taşısak da cinsellikle ilgili soruları sormakta çok da zorlanmadığımızı söyleyebiliriz. Hatta görüşme formunun tasarımı evlilikle ilgili soruların ardına konan cinsellik sorularını sormaya gerek bile kalmadan bu konudaki fikirlerini açıklayan yaşlılar olmuştur. Şüphesiz bu konunun konuşulmadığı kişiler de az değildir. Özellikle, geleneksel mahallelerdeki kadın yaşlılarla ve 30-50 yaş arasındaki kadınlarla konuşurken, görüşmecilerin de kadın olduğu durumlarda dahi kimi zaman görüşme ortamının ya da sohbetin seyri bu soruları sormaya imkân vermediği için bu konu görüşülememiştir.

Öncelikle verilen yanıtlardan aldığımız izlenimler doğrultusunda yaşlılıkta gençlikteki kadar olmasa da bir cinsel yaşamın olduğunu katılımcıların geneli kabul etmektedir. Bu konuda konuşmaya daha istekli görünen ve de daha açık yanıtlar veren erkeklerin çoğu, gençlikteki kadar olmasa da yaşlılıkta da bir cinsel yaşamın olduğunu söylemektedirler. Ancak özellikle vurguladıkları noktalardan biri, kadınların ya da eşlerinin bu yaşlarda cinsel ilişkiye girme konusunda isteksiz olduklarıdır. Yüksek eğitim görmüş, Sakaryalı, üst gelir grubundan, 66 yaşındaki evli bir erkek bu konuda "Sizce yaşlıların cinsel hayatı nasıl geçiyor?" şeklinde sorumuza şu şekilde yanıt vermiştir:

"Yaşlının fiziksel durumuna bağlı. Kimisi bizim peder gibi seksen yaşında 'karı istemem' diyor, bazıları arkadaş arıyor. Erkeklerde fiziksel bir rahatsızlık yoksa faaliyetler yavaşlıyor, ağırlaşıyor; ama, tamamen durmuyor. Ama kadın menapoza giriyor, seksle ilgili hormonlar azalıyor, kadınların şeyi bile kuruyor, bir şey olduğu zaman kadınlar için acılı olmaya başlıyor. Sen keyif alıyorsun, öbür taraf bas bas bağılıyor. Ama iki tarafın anlaşmasına bağlı. Mühüm olan işler durumda bulunmak, ama ayda yılda bir ama iki. Bu oyunu oynamak için iki kişi lazım, öbür tarafı oynamaya ikna edemiyorsan dışarıdan yapman lazım. Evdeki zaten 'bana buluşma da ne yaparsan yap' diyor. Eee bu saatten sonra başka yerlere de gidemezsin, sonra hastalığı var

başkısıyla yuva kurmak çok kötü bir şeydir erkek olsun kadın olsun. Evleneceğin adamı çok güzel seçeceksin bir daha başka kimseyle evlenmeyeceksin.

- Tekrardan evlenen ve mutlu olan insanlar var, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?
- Öyle insanlar da vardır belki ama kadın olsun erkek olsun akılsızdırlar. Akıllılar yapmaz. Bir evleniyorsun dünyanın ne olduğunu öğreniyorsun. Sen şimdi evlendin dünyada ne var ne yok biliyorsun, onu ikinci bir daha evlenmeye gerek yok. Şimdi herkes kendi işini yapıyor zaten niye başına bir daha bela alacaksın. İkinci defa evlenmek beladır.

Ayrıca aynı kişi, 'Viagra' konusunda da şunları söylemektedir:

- Bir yaşlının cinsel sorunlarından dolayı doktora gitmesi, viagra kullanması doğru mu?
- Çok terbiyesizler yavrum terbiyeli bir adam o duruma düşmez. Zaten girmez genç de olsa girmez. Benim oğlum mesela 44 yaşında evlendi o yaşına kadar kimseyle ilişkisi olmayan bir çocuk.

Evlenme ve cinsellik konusu, 30-50 yaş grubuyla da kendi anne ve babaları üzerinden tartışılmıştır. Genellikle bu konuda en sık karşılaşılan tutum annenin yeniden evlenmesine karşı çıkmak, fakat babanın yeniden evlenmesine olumlu bakmak şeklindeydi. Cinsellik konusunda da aynı tutum en çok kabul gören tutum olarak karşımıza çıkmıştır. Örneğin, 48 yaşında, Ankaralı, üst gelir grubundan, üniversite mezunu bir erkek şunları söylemektedir:

- Peki anneniz yeniden evlenmeyi düşünmedi mi?
- Annemiz öyle laf edenlerle konuşmuyor zaten.
- Siz soruyor musunuz yeniden evlenir misiniz diye?
- Ulan get! Biz anamızı kaybedeceğiz! Hahahaha... Annemle çok o anlamda mesafeliyiz.
- Peki, tersi olsaydı babanız sağ olsaydı
- Evlendirdim. Nedenine gelince: erkeğin devamlı bir kadına ihtiyacı vardır. Ama bir kadının erkeğe ihtiyacı belli bir yaştan sonra yoktur. Eğer bizim gibi evlatlar yanında varsa... Şimdi babamız yaşlı. Annemiz vefat etmiş. Bunun iç çamaşırı var, yemeği var. O artık kadın değil de yanına bir arkadaş anlamında.
- Peki, cinsel anlamda bir gereklilik olur mu?
- Belli bir yaştan sonra olacağını zannetmiyorum da, ama bazı gözü dönmüş ihtiyarlar var tabii.
- Siz nasıl karşılıyorsunuz? Ayıplıyor musunuz? Yüz yaşında dertleri olan yaşlıları.
- Şimdi biraz evvel ben bir şey söyledim. Her yaşın kendine göre bir ağırlığı vardır diye. O çerçeve içerisinde değerlendirmemiz lazım.
- Bu cinsel ihtiyaçları için doktora gidip ilaç kullananları, ilaç alanları mesela ayıplıyor musunuz?
- Yani zamanda eğer bir güçsüzlüğü varsa takviye niyetinde ise tabii anlarım. Ama 70 yaşında adam ben de bunu alayım derse oooooo.

İleri yaşlardaki cinsel hayat konusunda, 30-50 yaş grubuyla yapılan görüşmelerde karşılaşılan tipik

geleneksel yaklaşıma bir örnek de 33 yaşında, orta gelir grubundan, Batmanlı, evli bir erkekle yapılan konuşmadır.

- Peki bir şey soracağım, siz biraz önce bir şey dediniz 80 yaşındaki bir dedenin 25 yaşındaki bir kadınla evlenmesi yakışık almaz.
- Karşıyım ben çok karşıyım.
- Peki kendi yaşıyla, belirli bir yaştan sonra mesela, eşi öldükten sonra bir yaşlının bir başkasıyla evlenmesine nasıl bakarsınız mesela?
- Ona şöyle bakabiliriz; eğer aile içinde **yeterince bakılmıyor ise; artı, o diğer banyanın da hiç kimsesi yok ise bence bunda güzellik vardır; bir yardımlaşma vardır.** Onu kendi himayene alıyorsun, paylaşıyorsun. O 70 yaşındaki adamdan ne gelir? Ekmek eve getirir. O bayandan ne gelir? Onun elbisesini yıkaması, su hazırlaması bu tür şeyler. Ben onlara saygı duyarım, güzel olan şeyler. Fakat dediğim gibi 70 yaşından sonra çocuk mu olacak, demek ki bir huzur arıyor. İşte eve geldiği zaman bir bekleyeni var gibiyse... Fakat ben kesinlikle karşıyım, nasıl ki bir 20 yaşındaki erkek bir 70 yaşındaki bayandan zevk almaz. 20 yaşındaki bir bayan 70 yaşındaki bir adamla kendi arzusuyla isteğiyle yatacağına ben inanmıyorum. Özellikle de bizim bölgede yaşanan, ben karşıyım. Bunu hep dile de getiriyorum.
- Kadın tarafından, kadın yaşlı mesela, sizin anneniz, mesela, şöyle düşünsen, babanız daha erken ölmüş, anneniz yalnız kalmış, o zamana başka biriyle evlenmesine nasıl bakarsınız?
- Dediğim gibi bak **eğer bakılmıyor ise, bakmaya ihtiyacı var ise haklıdır.** 3 taneyle de evlensin.
- Kadın erkek arasında farklılık var yani?
- Tepkiden dolayı olur. Bence bu da tepkiden, kadının ne kadar şehveti fazla ise de dayanma gücü fazladır. Ben bunu açık söyleyeyim yani. Bayan erkekten daha fazla dayanıklıdır bu tür konularda. Fakat kadınların %90'ı tepkiden dolayı evlenir, istemez yani evlenmeyi. Açık söylüyorum yani istemez. Erkek böyle değil, erkek kendi arzularını, isteklerini yerine getirsin diye evlenir; fakat, bayan %90 diyorum tepkiden dolayı evlenir. Yani iyi bakılmamış, haksızlığa uğramış, zulüm görmüş gitmiş evlenmiş, yoksa bayanların direnci o konuda daha kuvvetli erkeklerden.
- Peki sizce yaşlıların cinsel hayatı nasıldır?
- Valla bilmiyorum ben.
- Nasıl olmalı yani?
- Onu bilmiyorum, onu **zavallılar!** Tık olmadan sonra ne yapsınlar. Birbirlerinin yanına oturdukları zaman muhabbet ederler. Ne yaparlar. Bir öper zavallı, başka ne yapar?

45 yaşında, bir gecekondu oturan, alt gelir grubundan Çorumlu bir kadın ise konuya şu şekilde yaklaşmaktadır:

- Peki çocuklarınız, yeniden evlenmesine izin verirler mi annelerinizin?
- Biz hatta böyle şakacıktan deriz, işte isteyenlerden bir daire filan veriyorlar, verelim sizi diye, şakasına bile tahammül edemiyorlar.
- Neden?

ler, bulundukları 'yaşlılık söylemi' içerisinde dibe vurmaktan, sosyal olarak aktif olma biçimlerine ve miktarlarına ve yaşam aranjmanlarındaki farklılaşmalara göre değişen oranlarda kurtulabilmektedirler. Bu iki yönelimdeki yön, kimse için mutlak olmamakla beraber, yukarıda kavramsal tartışmasını yürüttüğümüz 'modern-geleneksel'.²¹ Bu ayrımın 'yaşlılık söylemi' bağlamı şöyledir: Bu iki kesimin de yaşlılıkla baş etme stratejisinde, birincisi toplumsal olarak aktif olma, ikincisi yaşam aranjmanını durumuna uyarlama gösterme gibi çareler öne çıkmaktadır. Ancak geleneksel kesimin ve modern kesimin bu iki stratejik yönelimlerindeki ağırlık aynı değildir. Bu farklılıklar aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı anlatılacaktır. Şimdiden kabaca özetlemek gerekirse, modern kesimler, ağırlıklı kent yaşamındaki toplumsal etkinliklere daha aktif katılarak, geleneksel kesimler ise ağırlıklı aile bağlarına ve yaşam tercihlerine dayanarak dibe vurma tehlikesiyle baş etmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu ayrım mutlak olmayıp, bir yandan geleneksel kesimin kendine göre sosyal aktiflikler sergilemesine de, diğer yandan modern kesimin kendine göre yaşam aranjmanlarına baş vurmasına da tanık olduğumuzu teslim etmek gerekir. Burada vurgulanan nokta, yaşlılık söylemi ile baş etmede öne çıkan unsurların farklı olmasıdır, yoksa birinin bir stratejiyi diğerinin diğer stratejiyi benimseyip de ötekini ihmal etmesi değildir.

1. Bir Baş Etme Stratejisi Olarak Yaşam Aranjmanları

Yaşam aranjmanları yaşlılık tartışmalarındaki önemli uğraklardan birini oluşturmaktadır. Konunun önemi, yaşam aranjmanı kavramının yaşlılık konusunun öznesi olan yaşlıların günlük yaşam aktivitelerinden, sosyal yaşam süreçlerine, içinde bulundukları kültürel ortamdan aile ilişkilerine kadar birçok alanı içermesinden kaynaklanmaktadır. Kavramsal çerçevede ortaya koyduğumuz üzere, bizim araştırmamız, yaşam aranjmanını kendinden menkul bir şey olarak ele almayı reddetmekte ve onu, yaşlılık söyleminin uğraklarından ve yaşlılıkla baş etme stratejilerinden biri olarak ele almakta ve değerlendirmektedir. Çünkü, yaşam aranjmanlarının bize göre, ülkemizde kazandığı özgün anlam budur. Bu bağlamda, yaşam aranjmanı kavramı bu çalışmada, özellikle 'geleneksel' olarak adlandırılan kesimler için daha fazla önem arz eden ve yaşlıların aileleri ile ilgili farklı yaşama biçimlerini ifade eden bir strateji olarak ele alınacaktır.

Türkiye'de özellikle kırsal kesim ve Anadolu'daki küçük kent ve kasabalar yukarıda bahsettiğimiz batılılaşma yönündeki değişimden özellikle Türkiye'nin batı bölgelerindeki büyük kentler kadar etkilenmemişlerdir. Kırsal yaşantının büyük ölçüde belirginleştiği bu bölgelerde modern yaşantının öne çıkan özellikleri olan boş zaman, bundan kaynaklı kentsel etkinlikler ve tüketimden ziyade, geleneklerin hâkim olduğu, aile değerlerinin daha yoğun olarak hissedildiği, akrabalık ilişkilerinin belirginleştiği cemaat tipi bir yapının hâkim olduğu bir yaşantı göze çarpmaktadır. Kırsal yaşantı bireyin kendini gerçekleştirdiği, her koyunun kendi bacağından asıldığı bir yaşantıdan ziyade, cemaat, komşuluk ve daha yakın ilişkilerin şekillendirdiği bir yaşantıyı beraberinde getirir. Aynı, modernleşmeyle şekillenen kentsel yaşantıdaki gibi kırsal yaşantı da kendi değer yargılarını ve önceliklerini oluşturur. Türkiye'de dinsel bazı unsurları da bu değerler sisteminde eriten kırsal yaşantı aileye ve akrabalık ilişkilerine büyük önem verir. Bireyler bu ilişkiler sayesinde kurulan belirli himaye mekanizmaları ve karşılıklı yardımlaşma ağlarıyla büyük ölçüde ayakta kalmayı başarırlar. Bu tür ilişkiler içinde yaşlının toplumsal statüsü de belirlenir. Yaşlının kırsal bölgede ailenin en büyük ferdi olmasından dolayı duyulan hürmet ve saygı kırsal kesimdeki yaşantıda yaşlıyla olan ilişkinin şeklini belirler.

²¹ Bakınız, IV. Bölüm: Bulgular

Fakat, özellikle 1960'lardan sonra meydana gelen köyden kente göç olgusu, iletişim dünyasındaki gelişmeler ve tüketim kültüründeki yaygınlaşma nedeniyle kentsel kültürün kıra da taşınması, vb. nedenlerle geleneksel kesimlerde yaşlıyla olan ilişkiler bugün ne köylerde ne de kentlerde yukarıda anlatıldığı gibi yaşanmaktadır. Köylerde gençler çalışmak, okumak ya da türlü başka sebeplerle büyük kentlere ya da yurt dışına göçmüşler ve köylerde büyük çoğunluğunu yaşlıların oluşturduğu, kentlerle yakın temas halinde eskiye nazaran farklı bir yaşam gündeme gelmiştir. Kentlere göç eden kesimler ise kentlerin çeperlerinde kurulan gecekondu mahallelerinde bir nebze de olsa kırsal yaşamının özelliklerinin sürdürüldüğü, gençlerin kentteki iş gücü piyasasına eklenmesinden kaynaklı büyük ölçüde farklılaşmış kendine özgü yaşlarının artık ortaya çıkmaya başladığı, geleneklerine bağlı, kırsal olmayan bir 'kırsal' yaşantı sürdürmeye başlamışlardır. Köylerde kentle olan eklenmeler yüzünden ve kentlerde gecekondulaşmayla ortaya çıkan bu yeni yaşam biçimleri, modern dünyayla yakın temas halinde olunması ve modern dünyayla girilen önemli etkileşimler sebebiyle yaşlıların eski statülerini ve toplumdaki yerlerini alaşağı etmiştir. Geleneksel kesimin yaşlıları da modernleşme öğelerinin de eklenildiği yaşlılık söyleminden nasiplerini almışlar ve toplumdaki itilmişlikten etkilenmişlerdir. Bu kesimin şanslı olanları geniş aile içinde çocuklarıyla yaşarken şanssız olanları da yalnız başına yaşamaktadır. Bu yüzden, bu kesimin ileri yaştaki bireyleri de geniş aile içinde çocukları tarafından hürmet ve saygı gördükleri eski yaşam biçimlerini sürdürmeyi arzu etmektedirler. Aslında yaşlıların bu dilekleri onların yaşlılar aleminde onlar için yaratılmış zorluklarla baş etme isteklerini ifade etmektedir. İşte yaşam aranjmanları da bu isteğin gerçekleşmesinin somut koşulunu ve ne ölçüde gerçekleşeceğini belirleyen bir strateji olarak düşünülmelidir. Çünkü geleneksel kesimdeki ileri yaştakilerin ayakta kalmaları büyük ölçüde bu şekilde gerçekleşmektedir.

Yaptığımız gözlemlere ve görüşmelere göre yaşam aranjmanları konusundaki genel izlenimiz şudur: Geleneksel geniş aile, günümüzde en azından bu araştırmanın yapıldığı yer olan Ankara kent merkezinde dahilinde çözülmüş ve toplumun büyük kesimi artık çekirdek aile tipi içerisinde yaşıyor görünmektedir. Ancak biraz önce çözüldüğünden bahsettiğimiz geniş aile aslında coğrafi olarak çok da dağılmamış, daha önce aynı evde oturan aile üyeleri, ailenin en yaşlı üyeleri olan anne baba ya da duruma göre dede ve ninenin etrafına- aynı apartman, aynı sokak ya da mahalleye- yani aynı muhite yerleşmişlerdir. Ailenin yaşlılarının, evlatlarına ya da akrabalarına yakın ya da aynı muhitte oturma aranjmanı tüm gelir grupları için benzerlik göstermektedir. Ayrıca, gerek muhitte çocuklarla temas halinde yaşamaya gerekse geniş aile içinde çocuklarla beraber yaşamaya ya da çekirdek aile içinde yaşamaya ilişkin tutumlar tüm kesimlerde farklılık göstermekte ve bu konuda belli kesimlerce belli bir tercihin yapılması gibi bir düzenliliğe rastlanamamaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın bu kısmında yaşam aranjmanlarına ilişkin bulgularımız en genel hatlarıyla ve alt başlıklar halinde tartışılacaktır. Ancak burada bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. Bilimsel faaliyetin kendisi toplumsal gerçekliği belirli sınıflandırmalara, kalıplara ve genellendirmelere tabi tutmak eğilimindedir ve bu eğilim her zaman gerçekliğin kendisi ile (o her neyse) gerilimli bir ilişki içindedir. Dolayısıyla hiçbir kategorizasyonun gerçeği tam olarak yansıtmaması beklenemez. Daima kategorilere sığmayan, onların dışına veya ister istemez başka kategorilerin alanına taşan bir boyut olacaktır. Bu bağlamda bizim aşağıda yapmaya çalıştığımız kategorileştirmede de benzeri bir durum söz konusudur. İncelenen konu her şeyden önce insan ilişkileri olduğu için kimin hangi aranjman içinde tartışıldığı ve ele alındığı hiçbir zaman o kişinin tam anlamıyla o aranjmanın özelliklerini gösterdiği anlamına gelmemektedir. Aşağıdaki örneklerden de görülebileceği üzere fiziksel olarak yalnız olan ama muhitindeki akrabalarıyla adeta kültürel anlamda geniş bir aile ilişkileri içinde yaşayan insanlar olabileceği gibi etrafı çocuklarıyla çevrili bir avluda yalnız başına hiç kimseyle konuşmadan yaşayan insanlar da vardır. Yaşam aranjmanlarının fiziki özellikleri (ebeveynlerin evine yakın ya da uzak olma) ve aile ilişkilerinin doğal yapısı birçok ayrı noktada kesişebilmektedir. Bu yüz-

"O zaman her yere her eğlencelere gidiyorduk. Öyle kendimize ait yerlere gidiyorduk, yiyorduk, içiyorduk, geziyorduk. Onları beyim öldükten sonra bıraktık. Dünya başına yıkılıyor ya!"

Bir Arnavut atasözü: "Bekâr erkek kral gibi yaşar köpek gibi ölür, evli erkek ise köpek gibi yaşar kral gibi ölür" demektedir. Şüphesiz, erkeklerin medeni durumları ile ilgili olarak nasıl bir yaşam sürdükleri ve neler hissettikleri ayrı bir araştırmanın konusudur; fakat, bu araştırma çerçevesinde söyleyebiliriz ki özellikle erkekler ileri yaşlarını eşleriyle birlikte geçirebiliyorlarsa kral gibi olmasa da kendi hayatları öl-çüsünde oldukça rahat koşullarda yaşayabilmektedirler. Toplumumuzdaki geleneksel erkeklik durumu düşünüldüğünde birçok erkek, kendi bakım gereksinimlerini kendileri görememektedir. Bu sebeple, erkekler ileri yaşlarını eşleriyle birlikte geçirdiklerinde ağız tatlarını, huylarını, davranışlarını bilen eşleri tarafından adeta bakılmaktadırlar. Bu durumun ilginç yanı, eşlerine bakan kadınların da çoğu zaman bu durumdan rahatsızlık duymamaları aksine bu durumu kahıllenmiş görünmeleridir. Bu konudaki rahat-sızlıklar, çoğunlukla kadınlar dul kaldıktan ve kocalarına bakmakla ilgili yükümlülükleri ortadan kalktıktan sonra hatırlanmaktadır. Nitekim, dul kalmış ve ekonomik durumu iyi olan bazı kadınlarla yaptığımız görüşmelerde ikinci kere evlenmek meselesi gündeme geldiğinde konu çoğunlukla; 'bir daha başka bir adamın kahrını çekmemek' çerçevesi içinde tartışılmaktadır. Ancak sosyo-ekonomik açıdan benzer ka-dınların evli olanları, kocalarına bakmaktan herhangi bir rahatsızlık duyduklarını belirtmemektedirler. İki insanın geçen yılların ardından 'bir yastukta kocayarak' birbirine alışmış olduğu eşle birlikte yaşama durumu, bu alışmışlık yüzünden çoğu zaman gürültüsüz ve pürüzsüz geçmektedir. Bir yaşam arkadaşının yanında olduğunun bilinci de insanları rahatlatmakta ve güven hissi yaratmaktadır. Ayrıca araştırma çerçevesinde karşılaştığımız çiftlerin çoğu, gençliklerinde eşleriyle daha geçimsiz bir yaşam sürer-ken ileri yaşlarda daha olumlu ilişkiler içine girmiş olduklarını belirtmektedirler.

Görüşmelerimiz esnasında dikkat çekici olarak değerlendirdiğimiz bir konu da, ileri yaşlardaki erkek ve kadınların geriye dönüp kendi hayatlarını değerlendirirken başvurdukları referansların farklı olmasıdır. Evli çiftlerde kadınların, mutluluk ve başanılı eşlerinin kişiliklerinde ve kendilerine karşı tavrı ve davranışlarında gördüğü gözlenirken, erkeklerin bir çoğunun -her ne kadar bir kısmı geçmişte eşlerine göstermiş oldukları olumsuz davranışlar yüzünden kendilerini suçlu hissettiklerini söylediler de- yaşamlarındaki mutluluğu, eşlerinin kişiliğinden ve kendilerine karşı olan tavrı ve tutumlarından çok; geçmişte gerçekleştirdikleri başarıları ya da ileri yaşlarında kazanmış oldukları ekonomik bağımsızlığa bağlamaktadırlar. Nitekim, görüşmenin sonunda "Bizlere ne öğütlersiniz?" diye sorduğumuzda erkeklerin çoğunlukla işle, para kazanmakla, başarılı olmakla ilgili, kadınların ise genellikle evlilikle ve eş seçimiyle ilgili öğütler verdikleri gözlenmiştir.

Eşle birlikte yaşama durumu, evlilik hali çok güçlü bir toplumsal norm olduğundan çoğu zaman eşleriyle birlikte yaşamakta olan birçok insan için üzerinde çok fazla düşünülen bir konu değildir. Görüş-tüğümüz kişiler eşleriyle birlikte halihazırda uzun yıllar yaşamış oldukları için ve eşle birlikte yaşama-nın ne anlama geldiği konusunda karşılaştırma imkânları olmadığından tatmin edici değerlendirmeler yapamamaktadırlar. Eşle yaşam konusunda fikirlerini daha açık bir şekilde ortaya koyabilenler ise ço-ğunlukla belli bir yaştan sonra dul kalmış ya da evlenip boşanmış ve/ya ya yeniden evlenmiş olan ileri yaştaki bireylerdir.

Eşle yaşam, özellikle erkekler ve ileri yaştakilerin geneli düşünüldüğünde büyük oranda tercih edi-len bir aranjman olmasına rağmen, mutlak olarak her koşulda da tercih edilmemektedir. Özellikle, ge-cekondur mahallelerinde görüştüğümüz ileri yaştaki kadınlar arasında eşlerinden dayak yedikleri, kötü muameleler maruz kaldıkları için ölmüş eşlerine kahr okuyanlara ve yeniden evlenme konusunda 'töv-be edenlere' de rastlanmıştır. Türközü mahallesinde görüşme yaptığımız sırada araştırma ekibimize;

aynı mahallede oturmakta olan ve hayatı boyunca kocasından dayak yemiş ileri yaşlardaki bir kadının, eşinin ölümü ardından "Valla geçenlerde ölen kuzum için daha çok üzüldüm!" dediği aktarılmıştır. Buna benzer bir başka örnekte; görüştüğümüz ileri yaşlardaki bir kadın, çocuklarına ölünce eşinin yanına gömülmek istemediğini nasihat ettiğini söylemiştir. Ayrıca eşinin yatalak hale gelmesinden ve ona bakmak zorunda olmasından şikayetçi olan bir kadının eşini kastederek "Ölse de kurtulsam!" dediğine şahit olunmuştur. Özellikle gecekonda mahalleri ve alt gelir kesimlerinin oturduğu bölgelerde yapılan bu ve benzeri birçok görüşmede, ileri yaşlardaki kadınların, eşleriyle tanışmadan hatta bazen eşlerinin yüzünü bile görmeden evlenmekten ve şiddet ve kötü muameleye maruz kalmaktan yakındıkları gözlenmiştir. Orta ve üst gelir ve eğitim grubundan ileri yaşlardaki dul kadınlar ise geçmişteki evlilik hayatları ile ilgili olarak şiddet ve kötü muameleden ziyade kısıtlanmış olmalarından ve özgür olamadıklarından yakınmaktadır. Belirli bir ekonomik gelirleri de olan bu kadınlar şimdiki hayatlarından oldukça memnun görünmektedirler. Ancak yaptığımız görüşmeler arasında eşini kaybettikten sonra ikinci ya da üçüncü kez evlenmiş olan ve durumlarından memnun olan kadınlara da rastlanmıştır. 'Hissi' tercihleri-ne göre davrandıklarını söyleyen bu kadınların çoğu üst gelir ve eğitim grubuna mensup kişilerdir.

Özetlersek, eşle yaşam her zaman olumlu ilişkileri beraberinde getirmese de insanlar genellikle içinde bulundukları yaşam biçimini kendi kaderleri olarak algıladıklarından durumlarına şükretmektedirler. İleri yaştaki kadınlar, dayak yemiş ya da kötü muamelelere maruz kalmış olsalar da durumlarından son kertede şikayetçi olmamaktadırlar. 'Evlerinin direğinin' halen yaşıyor olması yani, yalnız kalmamış olmaları ne olursa olsun onlara mutluluk vermektedir. Bu sebeple eşle birlikte yaşam çoğu zaman diğer alternatiflere göre daha çok tercih edilmekte ve ileri yaştaki kişiler için daha olumlu hisler uyandırmaktadır.

Konuştığımız yaşlıların bazıları, çocuklarının yanında yaşamayı istemediklerini açıkça beyan etmişlerdir. Bu kişilerin, büyük bir bölümünde kendi evlerine karşı yüksek derecede bir bağlılık gözlenirken, yaşlılar genelde kendi çocuklarının evlerinde misafir olarak kalmayı dahi çok fazla istememektedirler. Yaşlılar bunun nedenini genelde 'çocuklarına yük olmamak, onlara rahatsızlık vermemek' olarak açıklasalar da görüşme derinleştikçe çocuklarının evlerinde ekseriyetle gelinler ya da damatlar yüzünden kendilerini rahat hissetmedikleri ortaya çıkmaktadır. Fakat buna karşın çocukların anne ya da babalarını kendi evlerinde ziyareti, anne ve babalarının evinde kalmaları yaşlıları oldukça mutlu etmektedir.

"Neden çocuğunuzun yanında kalmıyorsunuz?" sorusuna "Ben çocuğuma kıyamam. Bir tane olduğu için kıyamam" yanıtını veren orta gelir düzeyinden, Ankaralı, 65 yaşında, okur yazar olmayan bir kadının, aslında çocukların anne ve babalarına bakmak zorunda kalmalarının, çocuklar için bir zulüm olarak anlaşılması konusunda açıkça dile getirilmeyen ama toplumda oldukça yaygın olan kanıyı çok kısa ve öz bir şekilde anlatmaktadır. Bu konuda bir başka ilginç örnekte ise 70 yaşında, Ankaralı, ilköğretim mezunu, dul bir ev hanımı ise;

"Herkesle geçinirim ben geçinirim. Hiç şeyim yoktur benim affedicim. Kırarlar da, söylerler de. Kalbimi kırarlar da üstünde durmam. 'Söylesinler ne kaybederim' derim. Sık sık görüşmem, kimsenin yuvasını taciz etmem ben. Kızlarımın evinde çok ender kalırım. Çok ısrar ederler kalmam. Huzurları bozulmasın derim. Elin oğlu bir yan baksa alınırım. Yani öyle benim yüzümden sıkıntıya girmesinler. Telefonla görüşürüz, arada bir 'nasılsın- iyiyim' deriz birbirimize o kadar. O da çok arada bir, icap ederse. Yani devamlı yardımcıyım çocuklara."

demektedir. Aslında yaptığımız gözlemler yukarıdaki halet-i ruhiyenin çok yaygın olduğunu göstermektedir.

de birleştğinde bu durum geleneksel kesim için dibe vurma anlamına gelmektedir. Bu kategorideki bireyler bir an önce ölmeyi kendileri için tek kurtuluş yolu olarak görebilmektedirler. Fakat yaşamlarında görece aktif olmayı başarmış bireyler özgürleşebilmek için yalnız yaşamanın iyi yanlarından bahsedebilmektedirler. Bazı durumlarda yalnız yaşama kişilerin tercih ettikleri bir durum haline bile gelebilmektedir.

İleri yaştakiler, eğer evlatlarının her biri ekonomik anlamda kendi ayakları üzerinde durabiliyor, kendi aile yaşantılarını sürdürebiliyorlarsa ve kendileri de yaşamlarını tek başlarına sürdüremeyecek durumda iseler çocuklarının yanında sırayla kalma yolunu seçmektedirler. Ama bu, ileri yaştaki insanların genel olarak pek tercih etmedikleri bir durumdur. 86 yaşında Yozgatlı, okuma yazması olmayan, alt gelir kesiminden dul bir ev kadını bu konuyla ilgili olarak;

"Eğer benim adam ölürse, çocuklar bakarsa bakacak, beni futbol topu gibi bi birine bi diğerine atıp duracaklar."

demektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi yaşlılar zamanlarının büyük çoğunluğunu kendi evinde çocukları dahil kimseye muhtaç olmadan geçirmeye çalışmaktadırlar. Öyle ki, bu durum kimi zaman yaşlıların uygunsuz koşullarda dahi olsa hayatını kendi evinde geçirme konusunda ısrarlarına yol açmaktadır. Çiğdem Mahallesinde oturan, Çankırlı, okuma yazması olmayan, orta gelir kesiminden, 76 yaşındaki dul bir ev kadını hislerini şu şekilde dile getirmektedir:

"Öleceksem evimde ölürüm, evladım da evlatsa ben kokmadan gelir benim cenazemi kaldırır."

d. Geniş Aile İçinde Yaşama Aranjmanı

Son olarak değineceğimiz aranjman ise geniş aile içinde yaşama aranjmanı, üst gelir gruplarına mensup ailelerde nadiren rastlanmıştır. Geniş aile içinde yaşamanın görece daha çok görüldüğü alt kesim mahallelerinde ve gecekondu semtlerinde ise, geniş aile ile yaşama aranjmanının, aynı evde oturmak-tan ziyade aynı avluyu paylaşmak ya da birbirlerine komşu olarak ikamet etmek biçimlerinde ortaya çıktığına tanık olunmuştur. Araştırmamız kapsamında geniş aile olarak adlandırılan aranjman biçimi çoğu zaman dul kalmış anne veya babanın, evinde ikamet etmesi şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu durum geçici geniş aile tartışmasında (*transient extended family*) geniş ailenin yaşlının yaşamının son döneminde, çoğu zaman bir eşin kaybında, çocuğunun yanına yerleşmesiyle meydana gelen geçici bir durumu ifade etmektedir.

Çocuklarının yanında yaşayan yaşlılar, ev içi yaşantılarını gürlü patırtıdan uzak ve sakin geçirebilmek ve huzursuzluklara meydan vermemek için çoğunlukla kendi isteklerini bastırma ya da çok konuşmama yolunu bir iyi geçinme stratejisi olarak benimsemiş durumdalar. Günümüz yaşantısına ve özellikle gençlerin tercihlerine kimi zaman anlam veremeseler de ya da benimsemeseler de ses çıkarmamak gerektiği konusunda birçok yaşlının hemfikir olduğu görülmektedir. Yaşlılar susmakta, en fazla sessizce söylenmekte, başkasına karşı evlatlarını korumakta, onlar hakkında şikayet etmemeye özen göstermekte, ama rahatsızlıkları da satır aralarında ortaya koymaktadırlar.

Görüşmelerin büyük bir bölümünün gerçekleştirildiği Ankara kent merkezinde birkaç ailenin bir arada yaşadığı, 20-25 kişilik geniş ailelere rastlanmamıştır. Burada geniş aile adıyla kullandığımız aranjmandan kast edilen: daha önceden de değinilen geçici geniş aile (*transient extended*) tanımına uyabilecek türde; belirli bir yaştan sonra ileri yaştaki bireyin hayatının son dönemini geçirmek üzere evli olan bir çocuğunun yanına taşındığı geniş aile biçimidir. Bu tür aileler evdeki yaşlı bireyin bir güç olduğu,

ona hürmet ve saygıda kusur edilmeyen türden aileler değildirler. Bu türden ailelerde ileri yaştaki bireyler kendilerini çocuklarının yanına sığınmış olarak algılamaktadırlar. Bu algının oluşmasının ise, birçok sebebi vardır. Her şeyden önce çoğu zaman ekonomik özgürlüğü olmayan yaşlı bireyler evde 'bakılma' konumundadırlar ve kendilerini çocuklarına muhtaç görmektedirler. İkinci olarak, geçmiş yaşantılarında görece üstün olan konumlarının yaşlanmayla birlikte toplumda ve dolayısıyla ev içinde aşınmış olması onların alingan birer insan olmalarına sebep olmuştur. Statü kaybına uğramış olan bu bireylerin geçmiş yaşantılarına olan özlömleri onları çocuklarının ilgisine muhtaç bırakmıştır. Bu bağlamda da kendilerini kendi evlerinde sığıntı olarak hissetmektedirler. Son olarak tüm toplumda bağımsız bir yaşantının özendirildiği bir anlam dünyası hâkim olduğundan çekirdek aile içinde yaşama fikri de baskın bir tutum haline gelmiştir. Kişilerin kendilerini başarılı hissetmelerinde kendi ayakları üzerinde duruyor olma hissiyatı önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle çocuklarıyla, yaşamının son dönemini aynı evde birlikte yaşamak zorunda kalan bireyler, kendilerini 'sığıntı' olarak görmeye mahkûmlanmışlardır. Dolayısıyla özellikle geleneksel kesimdeki ileri yaştakilerin yaşamları için bir çözüm olarak gördükleri çocuklarla birlikte yaşamın da aslında genel yaşlılık söylemi dışında kalmadığı ortadadır. Bu bağlamda, ileri yaştakilerin toplumda edindikleri bu konum yüzünden bu türden yaşantıları da aslında birçok sorunu içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla, aile yaşantılarını sıcak ilişkilerin hüküm sürdüğü bir alan olarak algılayıp bunu ileri yaştakiler için bir çözüm olarak düşünmek oldukça sakıncalı olabilmektedir.

Geniş aile konusunda belirtilmesi gereken bir diğer nokta da araştırma tasarımında yer alan 'geniş aile içerisinde yaşayan üst kesim yaşlı' kategorisinin bulunması en zor kategori olmasıdır. Neredeyse tüm gelir gruplarında geniş aile içerisinde yaşayan yaşlı kadınlara sıklıkla rastlamak mümkünken, aynı aranjman içerisinde yaşayan yaşlı erkeklerle hem geleneksel hem de modern kesimlerde nadiren rastlanmakta, üstelik aranan kişi üst kesim olunca bu kişileri bulmak neredeyse olanaksız hale gelmektedir. Bunun sebebi olarak yukarıda değinildiği üzere erkeklerin yeniden evlenmesi ve kadınların daha uzun yaşaması öne sürülebilir. Ayrıca, her kesimden bireylerde geniş aileyi tercih ettiklerine dair beyanlara rastlansa da, aslında bu, sayıca en az karşılaşılan durum olarak karşımıza çıkmıştır. En sık dile getirilen görüş ise: geniş ailede yaşamının artık mümkün olmadığıdır. İleri yaştakiler açısından genel olarak çekirdek aile düzeni içinde yaşamak istenir bir aranjman haline gelmiş görünmektedir. "Herkesin kendine göre bir düzeni var" düşüncesi, bu konudaki ortak hissiyatı dile getirmektedir. Ancak yine de geniş aile içinde yaşayan ve bu durumdan memnun olan insanlar da yok değildir. Geniş aile içinde yaşamak konusundaki fikirleri daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki örneklerle bakmakta fayda vardır.

Üst gelir kesiminden, çocuklarıyla aynı muhitte oturan ve kızıyla birlikte yaşayan, 69 yaşındaki dul bir kadın:

"Allah göstermesin olum! Ben yaşamayı istemem tek başıma. Ben kızım olmasa çocuklarımla yaşamayı isterim. Tek başıma istemem. Oğlum kabul etmese bile 'beni olum beni böyle bir odaya koy ben sizle yaşayacağım' derim katiyen tek başıma yaşanamam"

86 yaşında, İstanbullu, üst gelir düzeyinden, üniversite mezunu bir erkek:

"Büyük bir konağım olsa, çocuklarla bir arada yemeğe otursak, gülsek, eğlensekAma hayalim bu, asla olmaz"

71 yaşında, Rizeli, üniversite mezunu, üst gelir grubundan bir erkek:

rastlanmıştır. Ayrıca, geniş aile aranjmanı dışında, kısa süreli ziyaretlerde de çeşitli sorunların çıktığı, birçok kişi tarafından dile getirilmiştir. Yapılan odak toplantılarında bu sorunların en çok evin düzeni üzerindeki itilaflardan kaynaklandığı dile getirilmiştir. Bu sorunların kaynağında ikinci en önemli nedenin ise, çocuk yetiştirme konusundaki farklı yöntem ve öncelikler olduğu gözlemlenmiştir. Bu konu başlı başına araştırılmayı bekleyen oldukça derin bir konu olmakla beraber, çalışmada bu bağlamda ortaya çıkan bazı örnekleri vermenin faydalı olduğunu düşünüyoruz:

Alt gelir düzeyinden, Yozgatlı, 73 yaşında, ilkokul mezunu bir erkek:

"Ev dar, ev geniş olsa isterim. Bir sene oğlumla oturduk. İkinci seneye gelince gelin ayrılmayı düşündü. O zaman biz aynı mahallede ayrı bir yere taşındık. Gelin ayırmasa beraber oturuyorduk. Çocuklarla daha iyi, kalabalık daha iyi. Sen bir iş tutar, o bir iş tutar geçinir gidersin. Şimdi böyle alıştık hanımla yaşamaya artık"

Ankaralı, alt gelir kesiminden, ilkokul mezunu, 68 yaşında bir kadın:

"Beraber yaşıyorduk bir oğlanla, sonra torunum oldu. Ev küçük geldi. Sonra ayrıldık. Yine de beraberler, iki kardeş çalışıyorlar. Beraber yaşamayı isterdim. Benim kaynım kaynatam hep bizim yanımızdaydı. Şimdi gençler de ayrı olmak istiyorlar. Ama beraber olsak iyiydi. Kaynım kaynatam benim çocuklarıma hep onlar baktı. O zaman gözüm arkada kalmadan giderdik bir yere. Ama şimdi benim torunlarıma anneleri baktı."

73 yaşında, Ankaralı, ilkokul mezunu, alt gelir kesiminden yalnız yaşayan bir kadın:

"Zamanında elim ayağım tutarken kalırdım onların yanında, şimdi istemezler artık gelinler. Onlar eskidendi, beraber otururken. Devir değişti."

68 yaşında, alt gelir düzeyinden, Sivaslı, ilkokul mezunu bir kadın:

"Yalnız oturmaya imkânlar el vermediğinden böyle oturuyoruzşimdilik sorun yok, ama eline düşersen sorun o zaman olacak."

e. Köyde Yaşam Aranjmanı

Yaşlılıkla baş etmede hesaba katılması gereken bir diğer önemli etken de köy ve kentteki yaşlıların başa çıkma stratejilerindeki farklılıklardır. Köyde özellikle yaşam aranjmanları bağlamında vardığımız sonuçları tartışmadan önce, köyde yaptığımız görüşmelere ait verilerden çıkardığımız bulgularla karşılaş-tırmak açısından, hizmetverenlerin bu konuda öne sürdükleri bazı savları sunmakta fayda görüyoruz.

Görüştüğümüz hizmetverenlerin büyük orandaki bir kısmı köyde yaşlılara daha fazla saygı duyulduğunu, onlara orada bilgi kişi olarak davranıldığını, şehrin stresinden uzaktaki sakin ve huzurlu köy yaşamının köydeki yaşlılar için daha rahat bir ortam sağladığını düşünmektedir. Köyde yaşlıların geniş aile içinde yaşayarak yaşlılıklarıyla daha iyi baş ettiklerini, hem de 'tarlayla tapanla uğraşarak zinde kaldıklarını' belirtmektedirler. Bununla birlikte, kimilerince, köyde 'gelinin, çocuğun ya da damadın yanına sığınma' diye bir yaşam stratejisinin olmadığı da iddia edilmektedir. Aslında hizmetverenlerin bir çoğu, köy yerinde 'yaşlılığın' kentlerdeki kadar önemli bir sorun olarak ortaya çıkmadığını söylemektedirler. "Kırda yaşlının öyle kendini boşta hissedeceği bir durum yok, adamın tarlası bostanı oluyor onlarla uğraşılıyor" denmektedir.

Sosyal hizmet uzmanı bir akademisyen ise durumu şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Aslında yaşlılığın problem olarak görülmeye başlanması kentleşmeyle ilgilidir. Kırdaki böyle bir sorun yok. Bu problem bize dayatılıyor kentlerde. Kentteki yaşam güçlüğünden ve çekirdek aileye doğru hızlı değişmeden artık yaşlıların bakımları daha güç hale geldi. Ama aslında bu koşullarda bağımlı hale gelen herkes için bu önemli bir problem. Bu sorun sadece yaşlılara mahsus değil. Yaşlanmayla ilgisi olmayabilir".

Bunların yanı sıra köydeki yaşlılar için hizmet alımı olanaklarının şehirdeki gibi sürekli olmadığından da bahsedilmektedir. Örneğin hastalığı yüzünden zar zor köyünden şehre gelen yaşlıların, kontrolleri için dahi olsa bir daha şehre gelme olanaklarının az olduğu belirtilmektedir. Benzer bir şekilde köy yaşamının yaşlıyı köşesine çektiğini ve şehirdeki gibi faal bir hayat sürmesini engellediğini savunanlara da rastlanmıştır. Genel olarak baktığımızda ise köydeki yaşlılarla ilgili belirgin söylemin, orada yaşlıların daha rahat yaşadığı; aile bakımı altında olduğu; imece, örf, adetler ve saygı çerçevesi altında korunaklı bir yaşam sürdürdüğü üzerine kurulduğu görülmektedir.

Bu savları incelerken, öncelikle belirtmemiz gerekir ki, bu savlar, bilimsel, akademik vb. kaygılarla ya da dayanaklarla ortaya konmamış, daha ziyade görüşmenin akışı içerisinde doğallığında genel duyular etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle, hizmetverenlerin bu konuda görüşlerini bildirirken hem kendi köylerini göz önünde bulundurdıkları hem de toplumdaki hâkim köy söyleminin etkisi altında görüş bildirdikleri dikkate alınmalıdır. Nihayetinde de köyle ilgili verdikleri bilgiler çok çeşitli ve zaman zaman çelişir nitelikler arz etmektedir.

Araştırma kapsamında köyde gerçekleştirilen görüşmelerde elde ettiğimiz izlenimleri yukarıda değinilen savları inceleyerek ortaya koymak sağlıklı olacaktır. Her şeyden önce artık köyler, yaşlılıkla ilgili istatistikleri tartışırken de belirttiğimiz üzere ileri yaştaki nüfusun şehirlere nazaran daha yoğun olarak görüldüğü yerler haline gelmiştir. Köydeki hayat şartlarının artık gençlere cazip gelmemesi, gençlerin farklı beklentileri, köyün çeşitli imkânlardan yoksun olması, tarımdaki değişimler gibi köyden kente göçü hızlandıran itme etkileri (*push factors*) ve bunun yanında şehirdeki birçok imkândan kaynaklı olarak şehrin çekme etkileri (*pull factors*) ileri yaştakilerden ziyade gençleri etkilemiş ve yaşanan yoğun göçlerin ardından köylerde yoğun bir 'yaşlı' nüfus birikmiştir.

Bütün bu değişimleri yaşayan köy artık eski köy değildir. Araştırmanın gerçekleştirildiği Ankara köyleri de artık kırsal olma özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir. Gençlerin büyük oranda azaldığı bu köylerde, artık üretim de büyük oranda düşmüş ve dolayısıyla kırsal ilişki biçimlerinden bahsetmek imkânsızlaşmıştır. Bunun diğer bir nedeni ise köylerin şehirle olan artan sıcak teması yüzünden köylerde büyük değişimler yaşanması, köyün bir üretim birimi olmaktan çok şehre bağımlı bir uydu yerleşim birimi haline gelmiş olmasıdır. Ayrıca, söz konusu köylerin daha çok geçici bir yerleşim birimi halini almış olması da köyün 'kentileşmesi'ndeki diğer bir etkidir. Köyde yaşayanların büyük çoğunluğu kışları şehre gelmekte ve sadece yaz aylarını köyde geçirmektedirler. Bu durum da köy de 'köylü' gibi yaşamadan çok farklı bir yaşam tarzı yaratmıştır. Birçok kişi köydeki günlerine bir yazlıkta geçirdiği zaman niteliğinde 'kafa dinleme' etkinliği ya da memleket tutkusu içinde hasret giderme duygusu özeline anlamlar yüklemektedir.

Bu bağlamda, hizmetverenlerin köylerde feodal yapı yüzünden sürdürdüğünü iddia ettikleri hürmet saygı ortamı Ankara'nın köylerinde mevcut değildir. Köylerdeki ileri yaştaki insanlar da yine şehirdekine çok benzer bir yaşam sürdürmektedirler. Büyük oranda kent kültüründe kurulmuş olan yaşlılık söyleminin bir devamını köylerde de görmek mümkündür. Köylerdeki insanlar da aynı şehirdekiler gibi çekir-

da eşiyle birlikte oturan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler büyük ölçüde hala çocuklarından maddi destek görmektedir. Alevi köyünde yaşayan ileri yaştaki kişiler, çocuklarıyla Sünni köyündekine nazaran daha az görüşmektedir. Sünni köyden bir kişi, alevi köyündeki bu durumu "onların (Alevi köyündekilerin) çocukları ana babalarına bakmaz bu yüzden onlar yaşlılıklarında perişan olurlar" sözleriyle değerlendirmektedir.

Kentteki görüşmelerde, bu tespitlerimizi destekleyecek, Sivas'ın bir Alevi köyünü konu edinen bir aktarıma da rastlanmıştır. Bilindiği gibi neredeyse tüm Sünni köylerinde cami yaptırmak için büyük yatırımlar yapılmaktadır. Yukarıda sözü geçen ve görece refah içinde olan köyde de buna benzer şekilde bir cem evi yaptırılmaya karar verilir; ancak, köydeki uzun tartışmalar sonunda köyün ihtiyacının aslında bir cem evi değil, bir huzurevi olduğu konusunda mutabakata varılır. Öğrendiğimiz kadarıyla bu huzurevi bugün sadece bir plan aşamasında olup henüz gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırma bağlamında, alınan bu kararda önemli olan yan, bir Alevi köyünde böyle bir ihtiyacın hissedilmiş olması ve böyle bir kararın alınmış olmasıdır.

Kısaca, görüşülen köylerden Sünni olan köydeki yaşlılar çocuklarıyla daha sık görüşmekte ve gelecekte çocuklarıyla beraber yaşayabileceklerini ummaktaydılar, ama Alevi köyündeki ileri yaştaki kimseler çocuklarıyla daha az görüşmekte ve kendileri için daha farklı bir gelecek düşünmektedirler ve Alevi bireylerin çekirdek aile içinde bağımsız bir şekilde yaşamaya daha çok önem verdikleri birçok tekniklerinin göstermiştir. Bu konuda şehirde yaptığımız görüşmelerde de benzer bir eğilimin izleri gözlemlenmiştir. Fakat elde böyle bir bilgiyi genelleyecek ölçüde veri yoktur. Bu konuda özellikle bu değişkenin de hesaba katıldığı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

f. Yaşam Aranjanmanlara İlişkin Genel Değerlendirmeler

Araştırma tasarımı da ele alınan aranjanmanlar, yalnız, eşiyle, bir geniş ailede ya da bir çocuğuyla aynı muhitte yaşayan ileri yaştaki bireylerinin, bu dört farklı yaşam aranjanmanıyla mevcut yaşlılık söylemiyle nasıl baş ettiklerini resmetme amacındaydı. Belirlenen bu dört aranjanmanın, araştırma sırasında yapacağımız görüşmelerde, alanı tüm boyutlarıyla kavrayabileceğini düşünmüştük. Ancak, bilimsel araştırma tekniklerinin daha çok orta kesimlerin yoğun olduğu daha homojen Batı ülkeleri için geliştirilmiş olması aynı zamanda toplumumuzun sosyal dokusunun da çok çeşitli ve renkli olması yüzünden, bu dörtlü kategorileştirmenin karşılaştığımız yaşam aranjanmanlarını kavrayamadığını fark ettik. Toplumumuzdaki bu çeşitlilik öyle boyutlardadır ki; ileri yaştakilerin yaşam biçimleri konusunda neredeyse bir aranjanman ve durum enflasyonundan bahsedebilmek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla toplumumuzu şimdikiye dek oluşturulan kategorilere sığdırmak oldukça zor oldu. Örneğin araştırma tasarımı da yer alan kategorilerimizden yalnız yaşayan yaşlı kategorisine sıklıkla rastlansa da biraz konuştuktan sonra görülmektedir ki söz konusu kişi evlenmemiş bir çocuğu ya da bir akrabasıyla aynı evde oturmaktadır. Aynı şey çift olarak yaşayan yaşlılar için de geçerlidir. Sıkça karşılaşılan başka bir durum da yaşlı çiftlerin ya da eşlerini kaybetmiş yaşlıların fiziksel veya ruhsal bakımdan çeşitli hastalıklara sahip çocuklarıyla birlikte yaşadığı durumlardır. Bu gibi durumlar konunun çok daha farklı bir şekilde ele alınmasının gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bunun dışında kendisi de 65 yaşın üzerinde olan ve 90 yaşına yaklaşan ebeveynleriyle (diğeri ölmüş olduğu için daha ziyade anne ya da babadan biriyle) birlikte yaşayan yaşlılara rastlanmıştır. Bu gibi durumlarda 65+ bireyin bakılan değil de bakan konumunda olması bu kişinin ileri yaşını çok daha farklı geçirmesine sebep olabilmektedir. Araştırma esnasında rastladığımız bir başka aranjanman da rotasyon dediğimiz, ailenin yaşlılarının sırayla her bir çocuğunda birkaç ay kalmak suretiyle sürekli yer değiştirerek hayatını sürdürdüğü yaşama biçimidir. Bu kategorinin içerisine yaz aylarını köyünde geçirip kış aylarında Ankara'ya çocuklarının yanına dönen yaşlıları da eklemek mümkündür. Ayrıca yine araştırma kapsamında kapı karşı komşu şeklinde, oğluyla aynı muhitte yaşa-

yan ileri yaştaki bir kadının yaşanan tatsız bir olay yüzünden oğluyla yıllardır görüşmediğine tanık olunmuştur. Bu tür ve benzeri durumları yaşayan yaşlıların aranjanman biçimini sanki muhitinde yakınlarıyla sıkı ilişkiler içerisinde yaşıyor gibi yorumlamak doğru değildir. Bazı yaşlılar muhitinde yakınları olduğu halde, bu yakınlarıyla herhangi iki akraba arasındaki ilişki kadar ilişki kurmaktadırlar. Özetle önceleri belirlenen aranjanman kategorileri toplumdaki çeşitliliği anlamaya yetersiz kalmış araştırma sonuçları doğrultusunda yeniden ve ayrıntılı olarak oluşturulan yaşam aranjanmanları ekte verilmiştir²³.

Ankara'da konuyu keşfetmeye yönelik araştırmalarımızda ve görüşmelerimizde gerek aynı evde birlikte yaşama, gerekse aynı muhitte birlikte yaşama ya da çekirdek aileyi tercih etme konularında toplumun çeşitli kesimlerinin tutumlarında bir düzenliliğe rastlanmamıştır. Toplumun gerek eğitim, gerek gelir gerekse oturduğu muhit ya da modernlik-geleneksellik boyutları dikkate alındığında "çekirdek aileyi tercih ederim" ya da "geniş ailede yaşamak isterdik ama artık yapamayız" ya da "geniş aile de her türlü koşulda yaşamak isterim" gibi cevapları yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi tüm kesimlerin verdiği gibi tanık olunmaktadır.

Ülkemizde aile ilişkileri oldukça güçlü gözükmesine rağmen aslında bu ilişkilerin iç yüzünde çok da karmaşık durumlarla karşılaşyoruz. Hala sıcak ilişkilerin izlerini kimi ailelerde görmemize rağmen kimi ailelerde bu ilişkiler pamuk ipliğine bağlıdır diyebiliriz. Aile ilişkilerinin güçlü olması ya da zayıf olması 'geleneksellik' ve 'modernlik' bağlamlarından bağımsız düşünülmelidir. Nitekim her iki kesimde de benzer durumların gözlemlenebildiğini söyleyebiliriz. Fakat, 'geleneksellik' ve 'modernlik' boyutları aslında daha çok kişilerin çocuklarından beklentilerine etki etmekte ve çoğu zaman kişinin bu beklentilerini belirlemektedir. Özellikle geleneksel kesimler içinde bulundukları aranjanman bağlamında çeşitli istemlerde bulunmaktadır ya da kendilerini bazı değerlerden mahrum hissetmektedirler. Bu tür kişilerin yaşam doyumlarını büyük ölçüde kendi aile yaşantıları ile ilgili olarak hissettikleri büyük ölçüde belirlemektedir. Hal böyle iken, Aykan ve Wolf'un "Türkiye'de modernleşmeyle birlikte çekirdek ailede artma ve geniş ailede azalma görülmesine karşın yaşlılar ve onların çocuklarının aynı muhitte yaşama biçimini tercih etmeleri Türkiye'de yaşlılar ve çocukları arasındaki aile ilişkilerinin hala güçlü bir şekilde sürmekte olduğunu göstermektedir" (Aykan ve Wolf, 2000: 418) şeklindeki tespiti, Türkiye'deki yaşlıların aile ilişkileri konusundaki durumunu ancak kısmen resmedebilmektedir. Aykan ve Wolf'un çalışmasına benzer bir araştırma olan Aytaç'ın araştırmasının bulgularına göre "dinsel olmak, kırsalda oturuyor olmak, az gelişmiş bölgelerde yaşamak, düşük eğitilmiş olmak birlikte yaşamayı olumlu yönde etkileyen faktörlerdir" (1995: 24). Çünkü ona göre, Türkiye'de, yukarıda da bahsedildiği üzere, bugün birlikte oturma pratiği yerine ailenin yaşlılarıyla aynı muhitte oturma pratiği gelişmiştir. Türkiye'deki yaşlı nüfusun %70'i ya ailesiyle birlikte yaşamakta ya da aynı muhitte çocuklarıyla birlikte yaşamakta, bu sayede de, Türkiye'de aile bağları hala güçlü konumunu korumaktadır (Aytaç, 1995: 24). Bu yüzden Aytaç'a göre, Türkiye'nin bu kültürel yapısını hesaba katarak yaşlılara yönelik sorunları çözümünde huzurverlerinin sayısının artırılmasından çok Türk ailesini güçlendirmeye yönelik politikaların öncelikli olarak düşünülmesi gereklidir (1995: 26).

Aytaç'ın ve Aykan ve Wolf'un makalelerinde de belirtildiği üzere Türkiye'de ileri yaştakilerin çocuklarıyla aynı muhitte oturma şeklinde bir yaşam aranjanmanını benimsedikleri doğrudur. Fakat aileler arasındaki bu coğrafi birliktelik, geliştirilen ilişkinin niteliği konusunda bir bilgi veremediği için, 'Türkiye'de aile bağları hala güçlü konumunu korumaktadır' şeklinde genel bir tespitte bulunmak kolay değildir. Nitekim aile içi ilişkilerine örnek olarak verdiğimiz yukarıdaki örnekler muhitte birlikte yaşamamanın mutlak

²³ Bu konudaki ayrıntılı aranjanman tasnifi Ek. 6'da verilmiştir.

ler-bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bireyler kentin sunduğu değişik olanakları tükettiklery, güncel meseleleri takip ettikleri ve yeniliklere ayak uydurabildikleri ölçüde kentsel yaşantıya içermektedirler. Kent de büyük ölçüde bu bireylerin aktif katılımlarıyla şekillenmekte ve kentsel mekân çeşitli bireylerin boş zamanlarını tüketmek için zamanın koşullarına göre sürekli yeniden yapılanan bir yer haline gelmektedir. İşte kent yaşantısını gençliklerinde değişik yoğunluklarda tüketen bu bireyler, yaşlılıklarında daha önce detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere ciddi bir dışlanmayla karşılaşmakta, kendileri için hazırlanmış olan yaşlılar aleminin dar sınırlarında yaşamaya itilmekte ve bunun sonucunda da yine kent dahilinde kendilerine göre başa çıkma stratejileri benimsemektedirler.

Türkiye'deki yaşlılar üzerine yazılmış literatürün büyük bir bölümü, yaşlılık olgusundaki değişmeyi geniş aileden çekirdek aileye doğru bir evrimin yaşanması, kadının iş gücüne katılması gibi sebeplere bağlamakta ve yaşlıların da bu değişmeler yüzünden mağdur olduklarından bahsetmektedir. Aslında özellikle Ankara gibi büyük kentlerdeki yaşlı bireylerin bazıları bizzat bu değişmeyi yaşamamış ve tüm yaşamlarını çekirdek aile olarak ve/veya çalışarak geçirmişlerdir. Bu bireyler, ileri yaştakiler üzerinde ki bu genel ayrımcılıkla doğal bir baş etme stratejisi olarak; eski yaşantılarını sürdürmeye çalışmakta ve onlar için yaratılmış olan yaşlı söylemine -çoğu zaman diğer yaş grupları tarafından (ve yine bu söylem içine girmiş olan ileri yaştakiler tarafından) abes olarak nitelendirilen -kalabalık yerlerde dolaşmak, süslenmek, sosyal etkinliklere, eğlencelere katılmak gibi davranışlarla direnmektedirler. Bu bağlamda, bugün sinema ve tiyatroya gitmek, toplumsal meselelerle ilgilenmek, belirgin bir hobi ya da entelektüel faaliyet içinde olmak, bir işte çalışıyor olmak ya da güncel meseleleri takip ediyor olmak, bir genç için gündelik yaşamın bir parçası iken; gençliklerinde kentte sosyal ve aktif bir yaşam sürmüş ileri yaştaki bireyler için bir baş etme stratejisi haline gelmiştir. Dolayısıyla, toplumdaki tüm kısıtlamalara rağmen bugün bu türden ileri yaştaki bireylerin kaliteli bir yaşam sürdürebilmelerinin en önemli yolu da; yaşam aktifliğini sürdürmek olarak görülmektedir. Bu bireyler ileri yaşlarında da bu türden bir yaşantıyı olanaklı kılamazlarsa yaşam kalitesi bakımından dibe vurmaktadırlar.

Araştırma kapsamında yaptığımız görüşmelerde, kendi yaşamlarında etkin olmayı başaramamış, toplumsal hayata farklı alanlarda katılabilen ve birçok toplumsal rolü kendi kişiliğinde toplayabilmiş bireylerin, toplumsal hayattan izole olmadan, ona üst düzeyde adapte olarak yaşamayı sürdürebildikleri ve ihtiyarlık, yaşlılık gibi rollerin gereklerini kabul etmeyerek birçok alanda aktif olabildikleri gözlemlenmiştir. Özellikle temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak konusunda ciddi bir zorluğu olmayan yaşlıların²⁴ eğer ekonomik durumları da el veriyorsa çeşitli kültürel etkinliklere, yurt içinde ve dışında çeşitli gezilere katılabildikleri tespit edilmiştir. Ancak yine de, yaşam aktifliği konusunda durumları görece olumlu gibi görünse de yaşlılar bu bireylerin de aslında toplumdaki etkin dışlanma yüzünden neredeyse hiç bir zaman (kendileri öyle hissetmelerine rağmen) bir genç gibi yaşamlarını sürdüremedikleri anlaşılmıştır. 73 yaşında, Yozgathı, emekli bir profesörle gerçekleştirdiğimiz bir görüşme bu bağlamda verilebilecek güzel bir örnek olabilir:

²⁴ Görüştüğümüz geriatristler, 5 temel yaşlı hastalığı olduğunu (tansiyon sorunu, kalp, romatizma, şeker, kemik erimesi) ve 65 yaş üstü bireylerin genelinde bu hastalıkların bir ya da daha fazlasının görüldüğünü dile getirdiler. Biz bu araştırmada temsili bir örneklem üzerinden çalışmadığımız için 65 üstü bireylerin sağlık durumlarına dair genellemelerde bulunma imkanına sahip değiliz. Ayrıca derinlemesine görüşmenin sürdürülebilirliği ve katılımcıya zarar vermemesi açısından yatalek ya da çok hasta olan ya da zihinsel sorunları bulunan kişilerle görüşmedik. Bu durumda sağlık ve toplumsal aktiflik arasındaki bağlantı araştırmada doğrudan konu edilemedi. Ancak, görüştüğümüz kişilerde aynı hastalıklara sahip olduğu halde toplumsal olarak aktif olanların hastalık ya da yaşlılık söylemlerinden pek az etkilendiği, toplumsal olarak aktifliği sınırlı kişilerin ise fazla bir hastalığı bulunmadığı durumlarda dahi kendilerini sağlıklı ve yaşlanmış olarak gördüklerini tespit ettik. Bu yüzden elimizdeki veriler itibarı ile aktifliğin belirleyicileri arasında sağlık boyutunun tali kaldığını, bununla birlikte aktif olan bireylerde bu durumun sağlıklarını olumlu etkilediğini ileri sürebiliriz. Ancak bu konunun daha ayrıntılı olarak işlenmeye gereksinimi olduğu açıktır.

- Siz bir gününüzü nasıl geçiriyorsunuz? Sabah kalkıp akşam yatana kadar neler yapıyorsunuz?
- Emekli olarak öğleye kadar evdeyim gaste okuyorum, kitap okuyorum, televizyon seyrediyorum. Emekliliğin işi bitmezmiş; işte bankaya gidersin, postaneye oraya bu-
raya iş görmek için gidersin. Öğleden sonra muayenehanedeyim, 2' den sonra ça-
lışıyorum. Akşam eve geliyorum.
- Peki böyle gönüllü dernek, sivil toplum faaliyetlerine de katılıyor musunuz?
- Ara sıra Hacettepe'ye stajyerlere ders seminerlere gidiyorum. Mesleki toplantılar oluyor, kongreler oluyor onlara katılıyorum. Çocuk yahut yetişkin psikiyatrisi kong-
relerine, sık sık da konferans veririm. Okullarda YÖK içinde çocuk eğitim, çocukla-
rın ruhsal sorunlarıyla ilgili konferanslara çağırılırım. Sağlığımın el verdiği ölçüde gi-
diyorum.

Bu konuşmadan da anlaşıldığı üzere bu kişi oldukça aktif bir yaşam sürdürmektedir. Fakat, bir en-
geli olmamasına rağmen bu kişi yeterince aktif olmadığından şikayet etmektedir. Aşağıdaki konuşma
da benzer bir duruma dikkati çekmektedir.

- Peki, sizce yaşlanmanın belirtileri nelerdir?
- Yaşlanmanın belirtileri. Gönül yaşlanmıyor derler ya, o doğru da, yaşlanma, eski-
si kadar gezemiyorum, seyahat edemiyorum, bi engel yok ama kaçtığımı hissediyor-
um daha az seyahat ediyorum, yorucu olduğu için. Demek ki yorucu geliyor, şehir
dışında araba kullanmıyorum, o da yorucu geliyor, okuyorum, eskisi kadar da oku-
duğumu söyleyemem, televizyon engelliyor. Gazete ve TV herkesin okuma alışkan-
lığını bozduğu gibi benimkini de bozuyor ne yazık ki. Yaşlanmanın başka belirtileri
istediğim gibi koşmamak (gülüyor), daha çok oturmayı pasif işleri tercih etmekte-
yim denebilir. Ama kendimi çok da yaşlı hissetmiyorum...

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere insanlar yaş ilerledikçe belirgin bir fiziksel ya da ekonomik
engelin olmamasına rağmen ileri yaştaki insanların aktifliklerinde kısmen de olsa bir azalma görülmek-
tedir. Daha çok toplumdan alınan mesajların yol açtığı heveslilik ve arzu kaybı, bu türden kişilerin di-
leklerinin aksine, onları gittikçe daha çok hareketsizleştirmekte ve toplumdan izole etmektedir. Aynı ki-
şinin "Sizce ideal bir yaşlılık dönemi nasıl geçirilmelidir?" şeklindeki sorumuza verdiği yanıt bu bağlam-
da ilgi çekicidir:

"Tabi tabi, ideal değil de iyi bi yaşlılık, verimli bi yaşlılık olmalı; dolu dolu olmalı, boş
olmamalı, bişeyle doldurmalı, anlamlı olmalı. Kahvede kâğıt oynamak değil, hobile-
ri, okumak, gezmek, yürüyüş, torunlarıyla ilgilenmek, hayır işlerine katılmak. Mese-
la yaşlıları evlerinden çıkarmak anlamlı bi iş yaptıklarını onlara göstermek. Nasıl ya-
parsanız? En basiti, çocuklarla ilgilenmek, hastanedeki çocuklarla, kimsesiz çocuk-
larla, birileriyle çok çok kolay yapılabilecek bi şey. Ben ona şaşırmıştım ta Ameri-
ka' da hastanede çalışırken çocuk hastanesinde. Belli saate aaa! bi sürü yaşlı do-
luştı çocuk koşuşuna, aaa! bunlar nerden geldi dedim! Hepsinin bi hastası var,
seçtiği bir çocuk. Aaa! baktım, kolunda serum var çocuk yatıyor, hasta yerinden kı-
mıldayamıyor, baktım hepsi aldılar, hikâye kitapları masallar okumaya başladılar.
Onunla yattığı yerden oyunlar oynadılar bi saat. Şimdi bu, hem çocuğu mutlu eden

var ki bunların altında. Hepsi ekonomik, ekonomiye dayanıyor.

Alt gelir gruplarına dahil olan bireylerin durumu ise yukarıda anlattığımız tablodan oldukça farklıdır. Çoğunlukla "yavrum ne tatili ne sineması iki yakamızı bir araya zor getiriyoruz karnımızı zor doyuruyoruz" yanıtları ile karşılaşmıştır. Ancak yine de konuyu biraz daha derinleştirince, alt gelir grubundaki yaşlıların da kendilerine ait bir yaşam ve etkinlik biçimleri olduğu görülmüştür. Bu kişilerin tiyatro, sinema vb. gibi sosyal etkinliklere katılmasalar da komşu ziyaretleri, dini toplantılar (kişinin mezhebine göre; zikir cem, mevlit vb.) düğün ve sünnet törenleri, sohbet toplantıları gibi bir takım etkinliklere katıldıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca modern kesimlerin bir başa çıkma stratejisi olan tatile gitmek, gezmek eğlenmek türünden etkinlikler, geleneksel olarak adlandırılacak kesimlerin yaşam tarzlarına uymamaktadır. Bu kişiler, bu tür davranışların bir 'yaşlı' için abes kaçacağını düşünmekte ya da bir 'yaşlının' usturuplu ve ağır davranması gerektiğini öne sürmektedirler. Bunun yanı sıra, yaşlılıklarını yukarıda bahsettiğimiz anlamda başarılı geçiren bazı yaşlıların belediyenin sağladığı yaşlı kartı uygulaması gibi bazı olanakları kullanarak Ankara'nın çeşitli semtlerini gezebildikleri, çeşitli parklarda yürüyüşler yaparak günlerini aktif geçirebildiklerine tanık olunmuştur. Hatta öyle ki, görüşme yaptığımız birçok ileri yaştaki ve 30-50 yaş arası kişilerin bu durumdan çok rahatsız oldukları görülmüştür. Görüşmeler sırasında birçok kez 'ekmek almak için kendi oturduğu semtten kalkıp Ulus'a Dikmen'e taaa Ankara'nın öbür ucuna giden' yaşlılardan şikayet edildiğine şahit olunmuştur. Bu bağlamda, geleneksel kesimden kendine özgü aktif bir yaşam süren 80 yaşında, Kırıkkaleli, alt gelir grubundan, dul bir ev kadını şunları söylemektedir:

"Bütün gün işimi gücümü görüyom, ev işleri işte, çay demliyorum, ahbap gelirse onunla konuşuyom, hatırım sayan komşuya gidiyom, namazımı kılıyom, bazen çocuklarımin torunlarımin yanına gidiyom, işte günler böyle geçiyo..."

Bütün işlerini kendi görebilen bu kadının, gün boyu yaptığı komşu ziyaretleri ve ayda birkaç sefer de olsa çocukları ve torunlarıyla sürdürdüğü ilişkiyle, görece başarılı bir yaşlılık dönemi geçirdiği söylenebilir. Komşu ziyaretleri ve çoluk çocuklarla geçirilen vakitler alt gelir grubundan olan ve özellikle 'geleneksel' diyebileceğimiz kesimlerin kendilerine özgü bir baş etme stratejisi ve üst gelir gruplarından farklı bir aktiflik biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yine aynı kişi "hiç 'evvah yaşlandım' dediniz mi? Buna ne gibi önemli değişiklikler sebep oldu?" şeklindeki sorumuza;

"Daha demedim, ben kendimi yaşlı görmüyom, elim tutuyor, namazımı kılıyom, abdestimi alıyom, oraya buraya gidebiliyom."

diye cevaplamıştır. Buradan da anlaşılabilirdi üzere, bu kişi kendiyile barışık olarak ve yaşam doyumu görece yüksek bir şekilde yaşamını sürdürmektedir.

Yaşam aktifliği konusunda bir diğer önemli konu da, ileri yaştaki insanların toplumsal gündemle olan ilişkileridir. Yaşlıların gündemi daha çok televizyondan takip ettikleri, az sayıda bir kesimin de gazete ve kitap gibi kaynakları kullandığı anlaşılmıştır. Bu durumun toplumun geneli için de geçerli olması sebebiyle görüşmelerimiz esnasında ileri yaştakilerin gündem takibi konusunda daha genç yaşlarda nasıl bir tutum sergiledikleri de tartışılmıştır. Özellikle alt gelir grubundan ve gençliğini kırsal kesimde geçirmiş birçok birey, gündemi takip etme konusunda; gençliğine oranla daha fazla zaman ve imkân bulabildiğini ifade etmiştir. Bize ilginç gelen bir nokta da, ileri yaşlardaki bireylerin gündemi tahmin ettiğimizden çok daha fazla oranda takip ediyor olmalarıdır.

Teknolojik aletleri kullanma konusunda ise üst gelir grubuna mensup ve eğitilmiş bir azınlık dışında ileri yaştakilerin büyük çoğunluğunun pek başarılı olamadıkları görülmüştür. Görüştüğümüz kişiler arasında İnternet gibi gelişmiş olanakları kullananların sayısı ise parmakla sayılabilecek kadar azdır ve bu kişiler genellikle emekli üst düzey askerler, akademisyenler, üst düzey emekli bürokratlar ya da iş adamlarıdır. Buna karşılık özellikle alt gelir grubundaki birçok yaşlı kadının ev telefonlarını dahi kullanamadıkları görülmüştür. Örneğin geleneksel kesimden 81 yaşında Erzurum-İspirli, orta gelir grubundan, kırsıyla aynı muhitte yaşayan dul bir ev kadını;

"Yok yavrum telefonu bile kullanamıyordum da, kızım yeni öğretti, 'şuralara bas' dedi şimdi öğrendim basabiliyorum, zaten bir tek onu arıyorum."

demektedir. Bankamatik, telefon ve benzeri teknolojik aletlerin kullanılamamasında en önemli etken, özellikle alt gelir gruplarında okuma yazma oranının oldukça düşük olmasıdır. Okuma yazmanın bilinmemesinin, ileri yaştakilere fatura ödeme, toplu taşıma araçlarını kullanma, kent içinde yolunu bulabilme, alış-veriş gibi kentsel yaşamın vazgeçilmez etkinliklerine ayak uydurma konusunda büyük zorluk çıkardığı gözlemlenmiştir.

Yaptığımız görüşmeler sonucunda, toplumsal olarak aktif olmayan yaşlıların büyük çoğunluğunun, toplumsal yaşamadan gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan büyük oranda dışlandıkları toplumdaki hâkim "yaş yetmiş, iş bitmiş" söylemini içselleştirerek zamana yenik düştükleri gözlemlenmiştir. Bu kimselerin, televizyon ayarlarından, basit tamirat işlerine kadar yaşamsal etkinliklerini kendilerinin göremedikleri ortaya çıkmaktadır. Görüştüğümüz kişilerden bu nitelikte olanlar, bu tip işlere, ya da yaşamın herhangi bir alanında etkin olmaya ilişkin ezici bir isteksizlikten bahsetmektedirler. Bu nitelikteki kimselerin büyük bir çoğunluğu, kendi gündelik işlerini güçlükle görebilmenin yanı sıra alış-veriş, fatura, banka gibi işlerini daha çok bir yakınlarına ya da çocuklarına havale etmektedirler. Yaşama sıkı sıkıya bağlanmayan bu yaşlıların, yaşam doyumlarının düşük olduğu 'ölsek de kurtulsak' zihniyeti içerisinde oldukları ve kendilerini ölüme daha yakın hissettikleri gözlemlenmiştir. Geleneksel kesimden, 81 yaşında Erzurum-İspir'li, orta gelir grubundan, dul bir ev kadını ile yaptığımız görüşmeden alınmış aşağıdaki bölüm, bu konuya ilişkin anlamlı bir örnek teşkil etmektedir:

- Bir gününüzü nasıl geçiriyorsunuz?
- Sabah 3'te kalkıyorum. Sabah namazını kıldıktan sonra saat 6 da televizyonda Kuran var onu dinliyorum. Sonra haberler başlıyor onu dinliyorum. Ev işleri yapıyorum mesela örgü örüyorum, etrafı halim varsa temizliyorum. Sonra namaz saati gelince namaz kılıyorum. Bazen de komşular geliyor işte şimdiki gibi konuşuyoruz.
- Alışveriş, fatura, banka işlerini yapar mısınız? Sorunlarınız oluyor mu?
- Faturaları kızım yatırıyor. Alışverişi ben yapıyorum. Zaten bir şey yemiyorum ki yaşamıyorum ki oğlum. Şurada market var oradan gidip alıyorum. Bizden geçti artık oğlum.
- Hiç hayatınızın belli bir döneminde 'eyvah yaşlandım' dediniz mi? Ne gibi önemli değişiklikler buna sebep oldu?
- Yavrum ben bir kere hastaneye gittim orada bir çocuk sordu: "Teyze kaç yaşındasın?" 60 deyince "Oo yaş atmış iş bitmiş" dedi. O zaman iş bitmişse şimdi ne olur yavrum. Bitmişik bitmiş, yaşlı dede olmuşuz biz artık!
- Kendinize yakıştıramadığınız, bu yaşına abes kaçır dediğiniz, bir yaşlıya uygun

Yaşam aktifliği konusundaki önemli bir etken de şüphesiz yaşam süresidir. Yaptığımız görüşmelerde ve görüşme yapmak için bulunduğumuz mekânlarda kadınların erkeklere göre daha uzun yaşadığı gibi bir istatistiksel olguyu çıplak gözle dahi tespit etmek mümkün olmuştur. Nitekim bu duruma ilişkin hizmetverenlerin (en başta da demograflar) düşüncelerinden ve çeşitli istatistiksel verilerden araştırmanın başında bahsedilmiştir. Uzmanlarca demografik bir gerçek olarak belirtilen bu konuda, ülkemiz söz konusu olduğunda, kadınların ortalama yaşama süresinin erkeklere göre 3 ila 4 yıl fazla olduğu kaydedilmektedir. Aynı oranın Rusya için 12 yıla kadar çıktığı belirtilmiştir. Buna ek olarak yine hizmetverenler tarafından kadınların hastalıklarıyla birlikte daha uzun süre yaşayabildikleri, erkeklerinse ya aniden öldükleri ya da hastalandıktan sonra fazla uzun yaşamadıkları beyan edilmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise; erkeklerin çoğunlukla iş hayatı yüzünden vakitlerinin çoğunu dışarıda geçirdikleri, yoğun ve stresli iş hayatına bağlı olarak daha fazla yıprandıkları, bu yüzden daha asabi oldukları ve demans, alzheimer, ya da bunama gibi yaşlılık hastalıklarına da daha fazla yakalandıkları dile getirilmektedir. Bizim araştırmamız kapsamında bu argümanı ciddi olarak destekleyecek bulgulara rastlanmamıştır.

Yaşlılıkla ilgili hizmetverenler tarafından yapılan bir başka önemli gözlem de kadınların yaşlandıkça toplumsal baskılardan özgürleşmeleridir. Örneğin bir sosyal hizmet uzmanı geleneksel ilişkilerin hala yaşandığı mahalleleri kastederek "mahallede yaşlı kadının girip çıkamayacağı ev yoktur" demektedir. Bununla birlikte hep evde yaşamış kadınların yaşlılıklarında artık dışarı açılmak istedikleri de dile getirilmiştir. Hizmetverenlerin bu iddiası yaptığımız görüşmelerde kısmen de olsa doğrulanmıştır. Örneğin Didim'deki yaşlı kampında görüştüğümüz 66 yaşında, Hataylı, üst gelir grubundan evli bir kadın;

"Maymun uyandı artık, eskiden bu kadar rahat değildik tabi. Oraya gitme, bunu giyme, şunu yapma. Şimdi istediğimiz gibi. Karışan eden yok. Bakl buraya geldik mesela..."

demektedir. Aynı şeyi, alt gelir grubundan kadınlar için de kısmen söylemek mümkündür. Sözgelimi, bir toplum merkezi görevlisi, kadınların durumunu;

"Etkinliklerimize katılanların hepsi bayan. O zamana kadar hep aile baskısı altında yaşamış olan kadınlar 'bu saatten sonra bize kimse karışamaz erkekler gitsin kahvede otursun biz hayatımızı yaşayacağız bu zamana kadar çok çektik' diyorlar"

sözleriyle ifade etmektedir.

Yaşam aktifliği konusunda değineceğimiz son nokta, yaşlılık hizmetlerinden yararlananların büyük oranda kadınlar olmasıdır. Örneğin bir yaşlı dayanışma merkezi yetkilisi "350 kadar üyemiz var. Yaklaşık yetmiş erkek" derken, benzer şekilde bir diğer yaşlı dayanışma merkezindeki kayıtlı üye sayısı ise 85 kadına karşılık 7 erkek olarak beyan edilmiştir.

3. Bir Baş Etme Stratejisi Olarak Kurumsal Çözüm

Yaşlılıkla baş etme stratejilerinden biri de kurumsal hizmet alma yaklaşımıdır. Aslında toplumumuzda yaşayan 3.5 milyon yaşlıdan yalnızca 11800 civarındaki bir kesimine hizmet vermesine rağmen huzurevleri, yaşlılık söyleminin en önde gelen uğraklarından biri olarak yaşlılık konusunda akla ilk gelen kurum ve düzenlemelerin başında gelmektedir. Yaptığımız görüşmelerde neredeyse herkesin bu konuda bir fikir sahibi olduğu ve bu fikrin de toplumdaki hâkim yaşlılık algısından büyük oranda etkilen-

diği görülmektedir.

Araştırmanın bulguları ışığında huzurevi konusunun toplumumuzda genel olarak 5 şekilde ele alındığını tespit etmiş bulunuyoruz. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Huzurevine mutlak olarak kötü bakan ve hiçbir şekilde huzurevlerini onaylamayanlar,
2. Huzurevlerinin kötü bir yer olduğunu düşünen ama 'düşmüşler' için bir son çare olarak kerhen ve gönülsüzce huzurevi çözümüne evet diyenler,
3. Huzurevlerine karşı yine olumsuz bir yargıya sahip olmakla birlikte son kertede başvurulacak uygun bir çözüm olarak görenler,
4. Huzurevlerinin ancak fiziki ve çevresel koşulları, toplumsal faaliyet olanakları sağlandığı takdirde yaşlılık konusunda iyi ve uygun bir çözüm olduğunu düşünenler,
5. Huzurevlerine genel olarak olumlu yaklaşan, hiç bir hizmet olmamasındansa huzurevleri gibi bir kurumun var olmasının önemli olduğunu savunan ve hatta bu kurumların sayılarının artırılmasını ve geliştirilmesini isteyenler.

Her ne kadar, konuyla ilgili yukarıdaki yaklaşımları sıralamış olsak da, görüşmelerde konuyla ilgili beyanların geneli incelendiğinde şu şekilde bir manzara ortaya çıkmaktadır: bütün bu yukarıda sıralanan yaklaşımların hepsi aslında huzurevleri konusunda temel bir perspektifin; huzurevlerinin insanlarn zor durumda kaldıklarında, artık başka hiçbir çareleri kalmadıklarında, son kertede başvuracakları bir yer oldukları düşüncesinin çerçevesi içinde şekillenmiştir. Öyle ki huzurevleri konusundaki bu temel söylem huzurevi meselesine en sıcak bakan kişilerin fikirlerinde bile açıkça ortaya çıkmaktadır.

Görüşme yaptığımız insanların çok büyük bir bölümü huzurevleri konusundaki düşünceleri sorulduğunda, konuya 'devletin getirmiş olduğu bir hizmet' diye baktıklarından ilk anda olumlu yanıtlar vermişlerdir. "Huzurevleri nasıl bir hizmet? bu konuda ne düşünüyorsunuz?" diye sorulduğunda neredeyse herkes "huzurevlerinin iyi bir hizmet olduğunu kimsesizler, evi barkı, bakacak kimsesi olmayanlar için sokakta yatmak yerine hiç olmazsa bazı temel ihtiyaçların karşılanabileceği bir yer" olduğundan bahsetmekte hatta daha da ileri giderek "bu kurumların sayılarının artması ve parası olmayanlar için de erişilebilir bir hizmet haline getirilmesi gerektiğinden dem vermektadırlar. Ancak ilk sorunun ardından "Siz annenizi babanızı huzurevinde yatırır mıydınız?" diye sorulduğunda cevaplar çoğunlukla negatif olmakta, biraz daha geleneksel kesimlerde bu cevaplar "Aman Allah göstermesin, Allah kimseyi düşürmesin" şekline dönüşmektedir. Görüşülen kişilerin bu konudaki fikirlerinde çok açık bir çelişki fark edilmiştir. Bize göre bu çelişki aslında ülkemiz insanının modernleşme sürecinde yaşadığı dönüşümün zihinlerde yarattığı kırılma ile ve bizim toplumumuzun bu sürece has bir özgünlüğüyle ilgilidir. İnsanlarımız bir yandan kurumsal çözüme ilkesel olarak evet dörken, öte yandan bu tür bir çözümü kendi aileleri söz konusu olduğunda kabul edememekte, içlerine sindirememektedirler. Görüştüğümüz 30-50 yaş arasındaki kişilerden bazıları, yakınlarını huzurevine yatırmak söz konusu olduğunda açıkça; 'konu komşuya, akrabaya ne diyecekleri, nasıl hesap verecekleri' gibi bir kaygıyı taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında daha geleneksel kesimlerden insanların "ben sağken anamı babamı asla huzurevine atmam" tarzında ifadeler kullandıklarını da sıkça rastlanmıştır. Bu bireyler, huzurevlerine karşı çok daha tepkilidirler. Bunu kendileri ya da bir yakınları için hiç bir çözüm olarak görmemekte, en iyi yaşamın ancak aile içinde sıcak bir ortamda gerçekleşeceğini düşünmekte ve yaşlıların ileri yaşlardaki bakımlarının çocukların sorumluluğunda olduğunu dile getirmektedirler. Zaten huzurevi konusunda kullanılan sözcükler de toplumumuzda bu konudaki algıyı çok açık bir biçimde yansıtmaktadır. Zira huzurevi sözcüğü genelde 'atmak, düşmek, sürünmek' gibi kelimelerle birlikte kullanılmaktadır. Ayrıca, anne ve babalarını huzurevine 'yatıran, atan, terk eden' insanlara karşı geleneksel kesimler baş-

Görüldüğü gibi; huzurevi konusunda farklı kesimlerden insanlarda ortak bir olumsuz yargı bulunmaktadır. Bu konuya olumlu yaklaşan az sayıda örnekten birkaçı ise aşağıdadır:

70 yaşında, ilkokul mezunu, Ankaralı orta gelir kesiminden dul bir ev kadını:

"Düşünüyorum... Ben onu hep düşünüyorum. Hala da düşünüyorum. Benim oğlum yanımda olmasa ben huzurevine bu gün gidicem. Çünkü, orda değişik hayat var arkadaşlar var. Kafa yapına uygun insanlar var; konuşursun, dertleşirsin ama oğlumu brakamıyorum. Oğlum ayrılmış olsa ben bugün giderim. Huzurevi güzel bir şey."

80 yaşında, Ankaralı, emekli diş hekimi, dul bir erkek:

"İyi bir hizmet, gitmeyi düşünüyorum. Benden 400 bin alacaklar; ama, ben kütüphanedeki eserlerin bir kısmını hediye edeceğim. İyi bakarlarsa servetimi de veririm."

Bu örneklerdeki benzer az sayıda durumda Huzurevine çaresizlikler, aile içi sorunlar ve benzeri nedenler dışında gönüllü bir eğilimle yaklaşılmasına işaret eden tek gösterge, kişilerin yalnız kalmaya karşı geliştirdikleri bir strateji olarak kurumsal çözümü olumlamaları olmuştur. Bu neden zorunlu olarak ailesel sorunların bulunmasını da gerektirmemektedir. Modern kentli toplumun atomize ettiği bireyler özellikle ileri yaşlarında özellikle de dul kaldıklarında yalnızlık sorunuyla yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar.

Huzurevlerinin uygun bir çözüm olup olmadığı konusuna hizmetverenlerin perspektifinden baktığımızda ise, yukarıdakine benzer bir resim görmek mümkündür. Hizmetverenler, huzurevleri konusunda toplumun diğer kesimlerinin yanıtlarına çok benzer şekilde başta "Evet çözümdür, huzurevsiz olmaz" diye cevap verseler de konuşmalar ilerledikçe huzurevlerini yaşlılık konusunda genel bir çözüm değil bir mecburiyet, kimi kimsesi olmayan ve bakıma muhtaç olan insanlar için son şans olarak gördüklerini belirtmektedirler. Zaten yukarıdaki soruyu kontrol etmek için sorduğumuz "Siz annenizi, babanızı ya da yakınlarınızı huzurevine gönderir miydiniz?" sorusuna da aynı oranda verilen "Hayır, asla" cevapları bu konudaki tavırları ele vermektedir.

Hizmetverenler arasında huzurevlerine tepkili yaklaşanlar "en kötü aile bile huzurevinden iyidir", "huzurevi tecrittir", "insanın evi gibi yoktur", "bizde yaşlının huzurevine yollanması utançtır" gibi çeşitli düşünceler öne sürmektedirler. Huzurevleri, bu insanlar için yaşlıların hapishane gibi bir yere tıkılıp bütün hayat enerjilerinin soğurulduğu ve onlara ölümü beklemekten başka bir şansın verilmediği kötü bir düzenleme olarak gelmekte, bu yüzden onlara göre huzurevlerinden farklı alternatifler geliştirmek gerekmektedir. Örneğin huzurevlerine harcanan paranın yarısıyla yaşlıların evde bakımının sağlanabileceğine dair görüşler belirtilmektedir. Ancak, buna karşın; devletin herkese evinde bakımının kaynak, zaman ve personel açısından çok maliyetli olduğu iddia eden ve huzurevlerini olmazsa olmaz, kaçınılmaz bir çözüm olarak görenler çoğunluktadır. Bu konuda ileri yaştakilerden ya da gençlerden; mevcut şartların iyileştirilmesi dışında alternatif bir öneri gelmemiştir.

Huzurevlerine ilişkin en temel konulardan biri de huzurevine gitme nedenidir. Hizmetverenlerle yaptığımız görüşmelerde insanların huzurevlerine gitme nedenleri: çaresizlik, kimsesizlik, bakıma muhtaçlık, yalnızlık, hayatla bağıni koparmış olma, aile bağlarının zayıf olması gibi nedenlerle açıklanmıştır. Huzurevlerinde kalanlar ise genellikle aileleri ya da yakınları tarafından reddedilen, hor görülen, düşkün olan, kenara atılmış, değer verilmeyen, itilmiş, unutulmuş kimseler olarak tarif edilmiştir. Huzurevlerinin bu koşullar altında ancak yalnızlık, bıkkınlık ve sosyal yaşamın; fatura ödemek, ev temizlemek gibi bazı zorluklarından kaçınmak, çocuklara yük olmamak ve bir arada yaşama isteği gibi sebeplerle ter-

cih edildiği düşünülmektedir. Dikkat edilirse, bu tablonun yukarıda ileri yaşlardakilerin ve gençlerin verdikleri cevaplarla paralellik içinde olduğu görülecektir. Bu durum huzurevi söyleminin nasıl bu konuda en duyarlı olması gereken kesimlere bile sızdığının güzel bir göstergesidir. Buna ek olarak 69 yaşında, Ankaralı, Orta gelir kesiminden DDY'den emekli bir erkek, huzurevine gitme nedeni konusunda yukarıda sayılanların dışında ama kritik önemde olan ve konunun başka boyutlarında da ortaya çıkan gelin-kaynana çatışmasına vurgu yaparak şöyle demektedir:

"İyi, televizyonda gösterdiler iyi. Zaten oğluma dedim de 'ben huzurevine gideyim falan' dedim de 'baba yok' dedi 'ben evlenene kadar şey yapma' dedi. 'Ondan sonra düşünüyoruz, bi evleniyim de.' dedi. 'Alacağım gelin seni istemezse' dedi, 'o zaman benim yanımdan gidersin'."

İleri yaştaki kişilerin huzurevine gitmelerinin dışında bir başka konu da, bu kişilerin çocukları tarafından huzurevine yatırılmalarıdır. Üst gelir grubundan, Elazığlı, üniversite mezunu, 45 yaşında bir kadın, annesini huzurevine gönderme süreci için şunları söylemektedir:

"Bu kararı vermek zorundaydım. Çünkü ben yurt dışındaydım. Burda oğlumla beraber kaldı ve millet bana telefonlar ediyordu. Komşulara rahat vermiyor. Komşular şikayet ettiler. Gidip komşuların kapısını yumrukluyormuş. Ee benim oğlum talebe yani ve o zaman başlamış. Sokaklarda geziyo, gece yarılarına kadar. Oğlan çıldırmak üzereydi. Benim oğlum resmen depresyon geçirecekti. Bir şey yapmamız gerekti. Sonra mesela şu var; kardeşleri var ama kardeşleri de yaşlı. Tek başına duramaz, böyle bir insanı nasıl bırakırsınız? Düşünün yanına bir kadın bulduğunuz. Düşünün kadın yediriyor mu? Yedirmiyor mu? Bakıyor mu? Bakmıyor mu? Kontrolünüz yok. Ya da kadın bırakıp gitti, oldu ya 'gelmiyorum' dedi. Ne yapacaksınız? Yani en azından burda bir kontrol altında; önüne üç öğün yemek geliyor. Hastalandığı zaman ilacını veriyorlar. Bakılıyor. En azından gözün arkada kalmıyor. Eee tabii ki çok üzüldüm. Yani bizim toplumumuzda böyle bir kararı vermek pek kolay bir şey değil. Ama yapacağınız başka bir şey yoksa? Mesela benim oğlum 15 günlüğüne Hollanda'ya gidecekti. Emin olun biz koyacak yer bulamadık. Kardeşleri de dahil hiç kimse bakmak istemedi. Yani o zaman ev vardı. Evde oturmak istemedi. Kimse yok. Düşünün bu durumda ne yapabilirsiniz? Ve ben şöyle dedim yakınlarıma: '15 gün bakmayan insanların laf söylemeye hakkı yoktu'."

Huzurevleri konusunun toplumda nasıl algılandığının dışında bir başka önemli nokta da, devlet ve özel huzurevleri arasındaki farktır. Yapılan görüşmelerde toplumda huzurevleri konusunda oluşan hissiyatın, resmi özel fark etmeden genel olarak huzurevi kavramının kendisine yönelik ve bir bütün olarak yukarıda anlatıldığı şekilde biçimlendiği tespit edilmiştir. Hatta özel huzurevleri, görüştüğümüz kişiler tarafından yaşlı insanları ölmeden önce soymaya yönelik son bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Yaklaşık 17 yıl özel huzurevinde çalışma tecrübesi olan bir sosyal hizmet uzmanı bu konuda şunları söylemektedir:

"Bak arkadaşım, devlet huzurevleri yaşlıların ölmesini bekler; çünkü her yaşlı, onlar için bir yükür. Özel huzurevleri ise yaşlıların sürünerek de olsa yaşamalarını ister, çünkü her yaşlı para demektir."

bulunduğu ve bütün binada yalnızca iki banyonun var olduğu eski kurum modeli terkedilmiş ve yerine hizmet evleri (*servicehouse*) modeli geliştirilmiştir (Asplund-Bonita, 1994: 28). Bu hizmet evleri, 9'u demans hastalarına ayrılmış 48 bağımsız daireden oluşan gösterişli binalar şeklinde inşa edilmiştir. Buradaki temel mantık ileri yaştaki insanların topluma önemli katkılarda bulunmuş insanlar olarak layık oldukları iyi yaşamı onlara sunmaktır. Bu yüzden, hastane koşullarına göre kıyasla daha ucuz, samimi ve kişisel özerkliğin korunduğu bir ortamın yaratılmasına özen gösterilmektedir. Günde üç kez yemek servisinin olduğu, kalanların kendi mobilyalarını kullanabildikleri ve isteyenler için temizlik gibi tam bakım hizmetlerinin de verildiği ve içinde birçok sosyal aktivitelerin bulunduğu bu kurumların ücretleri 35-400'den 700 dolara kadar değişmektedir ve bu kurumların işletilmesinden yerel yönetim birimleri sorumludur (Asplund-Bonita, 1994: 29).

Ülkemizde ise, huzurevi konusu henüz bu boyutta bir tartışmanın nesnesi olmuş değildir. Ancak yine de, hem huzurevlerine her koşulda olumlu bakanların, hem de huzurevlerini bakıma muhtaç olan insanlar için son kerte de bir çözüm olarak görmekle birlikte, huzurevlerinin mevcut durumundan rahatsızlık duyan, düzeltilmesi gerektiğini savunan kişilerin (hem hizmetverenler hem de ileri yaştakiler ve gençler dahil olmak üzere) bu konuda yaptıkları çeşitli önerileri; tartışmanın derinleştirilmesi açısından sıralamakta fayda görmekteyiz. Zira, halihazırdaki bir hizmet olarak huzurevlerinin eksikliklerinin belirlenmesi, -her ne kadar huzurevleri, mevcut yaşlılık söyleminin sınırları içindeki bir aranjman da olsa- hayati önemdedir. Çünkü pratikte binlerce insanı ilgilendirmektedir. Bu önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Huzurevlerindeki sağlık koşulları, kültürel, sportif, sanatsal imkânlar geliştirilmelidir.
- Huzurevlerinde koğuş sisteminden oda sistemine geçilmelidir. Bu şekilde eşlerin bir arada kalmalarına ve geçinemeyen yaşlıların başka odalarda istedikleri insanlarla birlikte olmalarına imkân tanınmalıdır.
- Huzurevlerinde kalan yaşlıların tercih, ilgi ve ihtiyaçları gözetilmelidir.
- Huzurevlerinin çapları küçültülmeli daha küçük huzurevlerinde daha az sayıda insan kalmalıdır.
- Huzurevlerindeki insanlardan ilgi geri çekilmemeli, onların sürekli (özellikle yakınları tarafından) ziyaret edilmesi sağlanmalıdır.
- Huzurevinde kalan yaşlılar fiziksel ve bedensel olarak tüketilmekte, orada ölümlerini beklemek zorunda bırakılmaktadırlar. Bu durumun tam tersine buralarda kalan yaşlıların aktif hale getirilmeleri sağlanmalıdır.
- İlgiiye ve sevgiye ihtiyacı olan iki gurubu; yaşlıları ve kimsesiz çocukları bir araya getirmenin yolları bulunmalıdır.²⁶
- Huzurevlerinin halihazırdaki loş, kasvetli, karanlık, moral bozucu ortamı düzeltilmelidir.
- Huzurevlerinde çalışanların kültür düzeylerinin düşük olması hizmetin kalitesini düşürmektedir. Çalışanların eğitim ve kültür seviyeleri geliştirilmelidir.

Görüldüğü üzere tüm bu öneriler, yukarıda üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduğumuz sınırlılık (**düşmürlük paradigması**) içerisinde getirilen çözümleri kapsamaktadır. Bizim kurumsal çözüm karşısındaki tavrımız, araştırma verilerinin değerlendirilmesi neticesinde, huzurevlerinin modernitenin kapatma pratiklerinden birisi olduğu tezinin desteklenmesi yönündedir. Ancak kaçınılmazlığı üzerine konsensüs

²⁶ Hizmetverenler tarafından getirilen bu öneri, çözüm önerilerinin, yaşlılık söyleminin ileri yaştakiler için reva görüldüğü sınırlılık içerisinde kalması konusunda güzel bir örnektir.

olan huzurevleri; "yaşlılık" politikaları, makro düzeyde hâkim yaşlılık söylemi karşısında başka bir söylemi hegemonik kılanı dek, yaşlılık söylemi ile baş etme stratejilerinden biri olarak görülebilir. Bu yüzden, yukarıda hizmetverenler tarafından sıralanan önerileri ancak bu bağlamda kabul edebiliriz.

sal ve ideolojik gelişmelerine uygun çerçeveler içinde hazırlandığından ve -bu çerçeveler verili olarak alındığında- kimi eksiklikleriyle birlikte konuya hâkim ve yerinde planlar olduğundan bahsedebilmek mümkündür. Ancak, DPT'deki konuyla ilgili uzmanların da belirttiği gibi; siyasi iktidarlar, DPT tarafından geliştirilen politikaların gündelik yaşamda işlerlik kazandırılması konusunda başarı gösterememektedirler. Bu konuda genel olarak, planlanan hedeflere ulaşamamaktadır. Bu yüzden Türkiye'de yaşlılık konusunda geliştirilmiş olan planlar da, diğer konulardaki planlarda olduğu gibi büyük ölçüde kâğıt üzerinde kalmaktadır.

1. Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Mevcut Hizmetler ve Düzenlemeler

Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetlerde kurum bakımına ağırlık verilmektedir. 2001 Sosyal Hizmetler ve Yardımlaşma Özel İhtisas Komisyonu Raporuna göre Türkiye'de SHÇEK Genel Müdürlüğüne ait, kamu kurumlarına ait, belediyelere ait, dernek ve vakıflara ait, azınlıklara ait, ve özel kesime ait olmak üzere toplam 11 839 yatak kapasitesine sahip 131 adet 'huzurevi' ve bunlar dışında Ankara, İzmir ve Çanakkale'de toplam 5 adet 'yaşlı dayanışma merkezi' bulunmaktadır (DPT, 2001). DPT'nin verilerine göre: Türkiye'de toplam 3,5 milyon yaşlı (65+) olduğu belirtilirken, sosyal sigorta kapsamındaki yaşlı nüfusun 1 milyon 107 bin civarında olduğu hesaplanmaktadır. Yani, yaşlıların yaklaşık yarısı sosyal güvenlik sisteminin dışındadır. Ayrıca, Sosyal sigorta programını tamamlayıcı olarak uygulanan 2022 sayılı 65 yaşını doldurmuş 'Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz, Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması' Kanunu gereğince yaşlılık, malullük ve sakatlık aylığı alanların sayısı 908 bin 619 kişidir. Bunlardan 672.079'u yaşlılık aylığı almaktadır. Aynı zamanda yaşlıların, ekonomik gereksinim içindeki yaşlı nüfusa ve ödeme gücü olmayan kişilere sağlık hizmetleri götürülmesini amaçlayan yeşil kart uygulamasıyla; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun aynı ve nakdi yardım uygulamalarıyla ve de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu vakıfları vasıtasıyla sağlık hizmetlerinden yararlandırılması sağlanmaktadır. Anayasanın -'sosyal güvenlik hakkı' başlığı altındaki- 60. maddesinin özel olarak korunması gerekenler kısmında yaşlılarla ilgili olarak; "şılar, devletçe korunur, yaşlılara sağlanacak devlet yardımı ve diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir" ifadeleri yer almakta ve devletin bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurmak veya kurdurmaktan sorumlu olduğu belirtilmektedir (Doğan, 1999: 24). Diğer yasal mevzuatlar arasında ise: belediyelere yaşlıların (korunması, barındırılması gibi) ihtiyaçlarının karşılanması gibi görevler yükleyen **1580 sayılı Belediyeler Kanunu**; toplumun diğer 'düşkün' kesimlerinin yanında yaşlı kimselerin de sosyal güvenliğini sağlamaktan sorumlu SHÇEK Genel Müdürlüğü'nün kurulmasını sağlayan **25225 Sayılı Ek Kanun** ve muhtaç olan yaşlılara aylık bağlanması konusundaki **2022 Sayılı Kanun** sayılabilir (Doğan, 1999: 24). Ayrıca, "1949 yılında yürürlüğe giren **5434 sayılı TC. Emekli Sandığı Kanunu**, 1965 yılında yürürlüğe giren **506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu**, 1971 yılında yürürlüğe giren **Bağ-Kur Kanunu** ve 1985 yılında **3235 sayılı Ek Kanunla** sağlık sigortası haline dönüştürülen Bağ-Kur Kanunu..." yaşlıları da gözeten hükümler içeren kanunlar arasında sayılabilir (Ateşkan, 2002: 12). Ancak, bugün genel olarak yoksulluk içindeki yaşlılar için uygulanan sosyal yardım sistemi, büyük eksiklik içindedir ve genel ihtiyaca cevap verememektedir. Ayrıca günümüzde yaşlılar bugünün koşullarında aktif ve sağlıklı yaşlanma için gerekli olan minimum koşullara dahi sahip değildirler. Örneğin, yaşlı nüfusun yüzde 63,5'i bugün okuma yazma bile bilmemektedir. Bu koşullarda kent yaşamına dahi uyum sağlaması mümkün olmayan yaşlıların, aktif ve sağlıklı yaşlanabilmesini beklemek mümkün değildir. Özetle, Türkiye'de bugün yaşlılık konusundaki mevcut düzenlemeler, ileri yaştakilerin aktif ve sağlıklı bir yaşam geçirmeleri için yeterli olmamakta, var olan yapısal eksikliklerin ve bunlardan kay-

naklanan sorunların üstesinden gelinmesi ve ileri yaştaki insanların yaşadıkları sorunlar konusunda her anlamda güçlendirilmesi²⁷ gerekmektedir.

2. Bulgular Işığında Sosyal Politika Önerileri

Araştırmanın bulguları ışığında öncelikle Türkiye’de ‘yaşlılık’ ile ilgili sosyal politikaların temel paradigmalarının yıkılması gerektiğini düşünmekteyiz. Yukarıda resmetmeye çalıştığımız ‘yaşlılık’ söylemi, ‘yaşlılık’ sorununun bizatihi sebebidir. Dolayısıyla, ‘yaşlılık’ sorunsalı içerisinde bu soruna çözümler getirmeye çalışmak, meselenin temelinde yatan esas nedenleri ihmal etmek anlamına gelmektedir. Bu yüzden, öncelikle, ileri yaştakilerin toplumsal ve kültürel yaşama diğer öznelerle eşit ve özgür biçimlerde katılmalarını güdüleyecek söylemlerin yaşlı ayrımcılığına dayanan mevcut ‘yaşlılık’ söylemini yerinden etmesi gerekmektedir. İleri yaştaki insanların kendilerinin dahi mevcut ‘yaşlılık’ söylemi içinde üretilen çözüm önerilerini destekliyor olmaları, yaşlılıkla ilgili sorunlara yaklaşırken bu yönde bir baskı oluşturmamalıdır. Ancak bu yolla, gündelik yaşam etkinliklerinde ileri yaştakilerin maruz kaldıkları ayrımcılık ile baş edilebilir. Öte yandan, mevcut ‘yaşlılık’ söylemi, toplumun geneline nüfuz eden bir olgudur. Bu yüzden de bu olguyu yok sayan bir duruş da doğru değildir. Dolayısıyla, hâkim söylemin değişmesi bekenilmeksizin, mevcut ‘yaşlılık’ söylemi içerisinde, ileri yaştakilerin talep ve beklentilerini (kurumsal çözümler, kentsel düzenlemeler, yaşlı gündüz evleri ve diğer yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik talepler) gözetken pratik düzenlemelere de acilen gidilmelidir. Bu bağlamda aşağıda ileri yaştakilere yönelik olarak önereceğimiz sosyal politikalar, biri; mevcut yaşlılık söyleminin yerinden edilmesine, diğeri de; hâkim söylem içinde acilen yapılması gerekenlere ilişkin olarak iki yönlü bir biçimde ortaya konacaktır.

İlk olarak, ileri yaştaki insanların gündelik yaşamda, toplumun diğer fertleriyle eşit olanaklara sahip olmaları esas olmalıdır. Toplumun her alanında yaş ayrımcılığından kaynaklı yaşlıları küçük düşürücü ya da onların toplumsal faaliyetlere eşit şekilde katılımını engelleyen uygulamalara son verilmelidir. Bu gün yaşlıların gündelik yaşamda izole olmalarının asıl sebebi, onların fiziksel yetersizlikleri ya da bedensel sorunları değil, mevcut yaşlılık söyleminden kaynaklı olarak toplumun ileri yaştakilere reva gördüğü olumsuz tavır ve davranışlarıdır. Burada olumsuzluktan kastedilen, -her ne kadar nadiren görülse de- kalabalık yerlerde ileri yaştakilere kötü davranılması ya da ileri yaştakilerin hor görülmesi değil, toplumumuzda ileri yaştakilere karşı duyulan ve onlara da şiddetle hissettirilen (ileri yaştaki insanları zayıf, korunmaya-bakıma muhtaç, düşkün kimseler olarak görmeyi de kapsayan) acıma hissidir. 68 yaşında, üst gelir grubundan, emekli bir erkek mühendis bu durumu şu sözlerle çok güzel anlatmaktadır:

“Otobüste yaşlıların yer istememesi lazım. Avrupa’da 80 yaşındaki kadına yer gösteriyorsun bunu hakaret olarak algılıyor kadın; oturmuyor: ‘Ben ayaktaayım, ayakta durabiliyorum’ diyor.”

Ayrıca, bu acıma hissi içinde, ileri yaştaki insanlara hitap ederken kullanılan ve onları aciz gösteren ya da onlara ‘yaşlılıklarını’ hatırlatan: moruk, ihtiyar, amca, dayı, emmi,’ gibi ifadeler de, bu insanların hem kendi içlerine hem de evlerine kapanmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, ileri yaştakilerin sistematik olarak maruz kaldıkları bu durumu değiştirmeye öncelikle onlar için kullandığımız ifadelerden

²⁷ “Yaşlı insanların kendi yaşamları üzerindeki kontrollerini sağlaması ve kişisel güçlerini yeniden kazanması yolunda yapılan yardımlar ve onların bu şekilde kendilerini etkileyen insanlar ve kurumlar üzerinde söz sahibi olmalarını sağlama süreci” literatürde güçlendirme olarak tanımlanmaktadır (Myers, 1995: 111).

on) yaklaşırken, diğer grup olaya daha ziyade soyut ve teorik bir olgu olarak yaklaşımakta ve ileri yaş-takiler konusunda nahif bir iyimser tavır takınmaktadır. Ayrıca, bu kimselerin 'yaşlılık' olgusuna kendi-lerini konuya dahil etmeden hatta uzak tutarak yaklaştıkları gözlemlenmiştir. Yaşlılık kavrayışının, veri-len hizmetin niteliğine göre değişmesi konusunda ilgi çekici bir nokta da; doktorlar, demograflar ve planlama uzmanları gibi hizmetverenlerin, yaşlılık konusuna oldukça teknik bir mesele olarak yaklaş-maları ve kendi birimlerinin norm olarak kabul ettiği 60 ya da 65 yaş üzerindeki kişileri yaşlı olarak ka-bul etme konusundaki netlikleridir. Öyle ki bir planlama uzmanı "Sizce yaşlılık nedir?" sorusuna "Mev-zuat neyse odur." diye cevap vermiştir. Diğer yandan ileri yaştakilerle yakın temas halinde olanların ise meslekleri ile ilgili olarak bıkkınlık, bezginlik ve yaptığı işten zevk almama gibi duygular hissettikleri göz-lemlemiştir. Örneğin yaşlılara temizlik hizmeti veren bir kurumda çalışan temizlik görevlileri şunları söylemektedir:

"Evlerine gider temizlik yaparız, kapı baca tamir ederiz. Çoğu varlıklı bu yaşlıların, bazıların çocukları da onunla yaşar ama bizi kandırırlar. Hizmeti beğenmezler, şikayet ederler. Zaten gariban yaşlı bize başvurmaz. Gurur meselesi yapar. Geçekon-dudan çok az talep gelir. Tahammül gücümüzün sınırına geldik. Yaşlıları memnun edemiyoruz, birçoğu bu hizmeti suiistimal ediyor. Yaşlılarla birçok sorun yaşıyoruz. Taciz ediyorlar. Yaşlı oldukları için hiç bir şey diyemiyoruz. Şikayet ettiğimizde de 'Yaşlıdır idare edersiniz' diyorlar. Ne yapacağımızı şaşırmış vaziyetteyiz. Yaşlının te-ki bir arkadaşı küvete yatırmış, bana da bir kadın taciz etmişti biraz, alıştık artık. Eve bir gidiyorsun çekmecelerde porno kasetler hali altlarından dergiler çıkıyor. Genç-ler ne hissediyorsa onlar da aynısını hissediyorlar. Bir seferinde yaşlının teki 'Buz-dolabını da sil' diye tutturdu. Zamanımız olmadığı için söylemeyeceğimizi söyledik, kadın başladı buzdolabının üstüne çamaşır suyu dökmeye ve bize 'Eğer temizle-mezeniz bana tecavüz etmeye kalktılar derim' diye bizi korkuttu. Kimi zaman 'Te-mizlik bezimi, paspasımı çaldılar' diye iftira da atıyorlar. Bir arkadaşımız böyle bir if-tira yüzünden az kalsın istifa edecekti. İşimiz çok zor anlayacağınız."

Benzer sözlere, belediye otobüsü şoförleriyle gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde 65 yaş üzerindeki yaşlılara belediyenin verdiği sabah 10.00'dan 16.00'a kadar sürmekte olan bedava otobüs kartı uygulama-sından kaynaklı olarak da rastlanmıştır.

"Bazı yaşlılar insanı çileden çıkarıyor. Otobüste eğer ayakta kalırlarsa 'şimdinin gençleri böyle' diyorlar. Bazen otobüs içinde yaşlılara laf edildiği oluyor. Gençler tahammül edemiyor. 'Bu saate bunların burada ne işi var' diyorlar. Ama genelde %85 yaşlılara saygı var, yer veriliyor. Yaşlılar arasında bu kart uygulamasını suiisti-mal edenler de var. Hali vakti yerinde olanlar da kart kullanıyor. Normalde beledi-ye otobüslerini tercih etmiyor yaşlı. Onlar için ayrılmış saat haricinde genelde dol-muşla gidip geliyorlar. Bir keresinde 'saat geçtiği için ücret almamız lazım' dedim yaşlı da 'o zaman ben ineyim de dolmuşa bineyim' dedi. Normalde hiç kullanmak is-temiyorlar otobüsleri. Bazıları da çok geziyor. Bedava olduğundan mıdır nedir, gün-de on kez Bahçelievler'e gidip geliyorlar, otobüslerden inmiyorlar. Başkalarına ta-şımacılık mı yapıyorlar ne? anlamıyoruz. Taşıyamayacağı ağırlıkta malzemeleri günde on kez Bahçeliden (Emek) buraya taşıyorlar. Çok geziyorlar. Halk ekmeğin-de ekme kuyruğu yok diye sabah Gaziosmanpaşa'ya bile gidenler var. Karakusun-

lar yaşlısı en berbati. Çok kaba davranıyorlar, şoförlere ters ters bağıyorlar. Bunların hep siyasi nedenleri var. Bize Gökçekçi diyorlar. O yüzden böyle davranıyorlar. Değer bilmiyorlar. Keçiören'in yaşlısı öyle değil. Sen bir durağı unutkanlık hali yüzünden atlarsan daha anlayışlı davranıyorlar."

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere, ileri yaştakilere hizmet veren, doğrudan ileri yaştakilerle temas halinde olan ve olmayan her iki grup da, hizmet bakımından sorunlu gözükmektedir. Temas haline olanların mesleki doyumları oldukça düşükken, temas halinde olmayanlar da 'yaşlılık' konusunda sınırlı bir bilgiye sahiptirler. Bu ikinci grup ileri yaştakilerin sorunlarının, onlarla asgari düzeyde iletişim kurabilmesi için, ancak sınırlı ölçüde farkındadır. Bu grubun ileri yaştakilere yönelik hizmetlerde daha verimli olabilmesi için alanla üst düzey yönetim arasındaki köprülerin kurulması gerekmektedir ya da, alanda tecrübe sahibi olmuş insanların yönetimde söz sahibi olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, yaşlılık alanındaki hizmetleri toplumsal bağlamıyla birlikte bir bütün olarak görebilecek yetenekte sosyologların yaşlılık alanında görev alması sağlanmalıdır. Bunun yanında, ileri yaştakiler ve hizmetverenler arasındaki ilişkiler hukuksal zeminde yeniden düzenlenmelidir. Hizmetverenlerin çalıştığı kurumların ileri yaştakilerle girdiği ilişkinin niteliği daha net bir şekilde tanımlanmalıdır. Bu kişilerin mesleki doyumlarını yükseltmek üzere endüstriyel ve organizasyonel psikoloji alanının uzmanlarından hizmet alımına gidilmelidir.

Özetle, yaptığımız görüşmelerden bugün ileri yaştakilerin çok büyük bir kısmının huzurevleri dışında, evde bakım hizmetleri, gündüz bakımevleri vb. uygulamalardan haberdar olmadıklarını ve dolayısıyla bu tür hizmetleri genel olarak talep etmedikleri sonucuna varılmıştır. Hizmet denince yegane akla gelen kurum olan huzurevleri de, genel olarak insanların kendileri değil de düşkünler için 'hiç olmazsa başlarını sokacakları bir çatılan olur' mantığıyla talep edilmektedir. Yaptığımız görüşmeler sonucunda ileri yaştaki kişilerin en önemli taleplerinin onlara sevgi ve saygı gösterilmesi doğrultusunda olduğu anlaşılmış, bu da araştırma ekibi tarafından, ileri yaştakilerin toplumda kaybettikleri statülerini bir nebze de olsa telafi etmek istedikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Sonuç olarak, her ne kadar yaşlılarla ve yaşlı yakınlarıyla yapılan görüşmelerde yaşlılık alanının düzenlenmesi ve yaşlıların güçlendirilmesine ilişkin fazlaca bir talep olmadığı görülse de, bu alanda yaptığımız incelemeleri bütünlüklü olarak değerlendirdiğimizde hem katılımcılardan, hem hizmetverenlerden, hem de literatürden edindiğimiz bilgiler ışığında Türkiye'de yaşlıların güçlendirilmesine ilişkin olarak oluşturduğumuz önerilerimizi aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

■ Yaşlılıkla ilgili kurumlar ve bu kurumlarda çalışan personel sayısı, -sosyal hizmetler bütçesinin büyük bir bölümünün personel giderlerine ayrılmasına rağmen- mevcut ihtiyacı karşılamak açısından yetersizdir ve personel sayısının artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda mevcut personelin de etkili bir denetimle verimli çalışması sağlanmalıdır.

■ Yaşlılığın da içinde bulunduğu sosyal hizmetler alanına yeterli bütçe ayrılmamaktadır. Bu alana ayrılan bütçe artırılmalıdır.

■ Sosyal güvenlik sistemi, hem yaşlılar hem de toplumun diğer kesimleri açısından çok kötü durumdadır. Bu alanda bütünsel bir reforma gidilmelidir. Zira sağlam bir sosyal güvenlik sistemi altında hem yaşlılık hem de diğer alanlarda yaşanan sorunlar daha da azalacak birçok açıdan da sorunlar ortaya çıkmadan çözülmüş olacaktır.

■ Yaşlılarla ilgili hukuksal düzenlemeler²⁹ ayrımcıdır bu konuda gereken düzenlemelerin yapılması

²⁹ Bu konuda bir geriatrist doktoru şu çarpıcı örneği vermektedir: "Mesela: 65 yaşının üzerindeki bir adam evini satacak olsa akıl sağlığının normal olduğunu belgeleyecek rapor alması lazım. Oysa dediğim gibi yaşlılık bir akıl hastalığı değil yalnızca fizyolojik bir süreç."

konusunda hizmetverenlerde ve bizzat ileri yaştaki insanlarda açık ve seçik olarak görmek mümkündür. Yaşlılık söylemi, ileri yaştakileri de kuşatmakta, bu söylemin etkisi altında kalan ileri yaştakiler de bizzat bu söylemin üretilmesine katkıda bulunmaktadır. İleri yaştaki bireyleri gündelik hayatın dışına iten bu yaşlılık söyleminin etkilerini, günlük yaşamın ölüm, cinsellik, istismar ve ayrımcılık gibi alanlarında izlemek mümkündür.

Yaşlılık söyleminin etkisi altında kalan ileri yaştakiler, söyleme girdikleri oranda daha fazla yaşamayı ummamakta ya da istememektelerdir. İleri yaştakiler, bu söylemin etkisiyle kendileri için bir şey talep etmemekte, geleceğe yönelik bir beklenti içinde olmamakta, bir plan ya da hedefe sahip olmayı kendilerine çok görmektedirler. Bugün ileri yaştaki insanlar, kendileri üzerine oluşturulmuş olan kalıp yargıları benimsemiş durumdadırlar ve bunun inşasına kendileri de katılmaktadırlar. Öte yandan, orta yaş grubu (30-50 yaş) ülkemiz ekonomisinde yaşanan olumsuzlukların da etkisiyle 'yaşlanma' söylemine ileri yaştakilerden daha fazla girmektedirler. İleri yaştakilerin tercihlerinden biri olan huzurevleri ise onların toplumsal yaşamdan dışlanmalarını besleyen yerlerdir. Huzurevindeki yaşlıların yaşlılık söylemine girme ivmeleri fazladır.

Yaşlılık söyleminin etkisi altında kalan bireyler kendi yaşam biçimlerine ve toplumsal statülerine göre yaşam aranjmanı ve toplumsal aktiflik (üretken ya da entelektüel faaliyetler, sivil toplum faaliyetleri vb.) olmak üzere iki farklı baş etme stratejisi geliştirmişlerdir. Toplumsal olarak aktif olan ileri-yaşlıların yaşlılık söylemine karşı direnci daha fazladır. Fakat hangi kesimlerin, bu iki baş etme stratejisinden hangisini daha ağırlıkla tercih ettiği büyük oranda 'geleneksellik ve modernlik' ikiliğindeki konumlarıyla ilişkilidir. Kent kökenli, eğitilmiş, 'modern' bireyler toplumsal dışlanmayla baş etme yöntemi olarak çareyi ağırlıkla toplumsal aktiflikte bulurken, 'geleneksel' olarak tabir edilen kır kökenli ve görece düşük eğitilmiş olan bireyler de, ağırlıkla yaşam aranjmanlarında tercihlerini gerçekleştirebildikleri oranda yaşam doyumlarını yüksek tutmayı başarabilmektedirler. Özellikle geleneksel kesimlerin tercihlerini gerçekleştirebilen olanakları, kentleşmeyle ve çekirdek ailenin artık neredeyse mutlak olarak tek yaşam biçimi haline alması sebebiyle zayıflamıştır.

Kadın ve erkeklerin toplumsal kimlikleri, yaşlılık söylemindeki konumlanışlarını da etkilemektedir. Erkekler, yaşlanmayla beraber, statü ve aktifliklerinden daha fazla kayıp vermelerinden dolayı yaşlılık söylemiyle daha fazla yüzleşmektedirler. Öte yandan kadınlar ise, ileri yaşlarında onları bekleyen 'yaşlı' olarak yaşama fikrini ya da yaşlılık söylemini daha kolay doğallaştırmaktadırlar. Bu sebeple kadınlar gündelik yaşamın rutin işleriyle, onların önlerine konmuş tüm zorluklara rağmen, daha kolay baş etmekte, erkekler ise kendilerine giydirilmeye çalışılan 'yaşlılık' gömleğini daha zor kabul etmektedirler.

İleri yaştakiler için köyde yaşam, köyde yaşanan büyük değişimler yüzünden sanılanın aksine geleneksel farklarını koruyamamıştır. Köyde yaşanan değişimler yüzünden buradaki yaşlı bireyler, tercih ettikleri yaşam aranjmanının dışında bir yaşam sürdürmektedirler.

Bu araştırma, sadece ileri yaştakilerin bugün nasıl bir yaşam biçimi içinde olduklarını, gündelik hayatlarında ne tür zorluklarla karşılaştıklarını ya da ileri yaştakilerin nasıl bir yaşam sürmek istediklerinin anlaşılması amacını gütmemiş, en temelde toplumdaki örtük dinamiklere dikkati çekerek 'yaşlılık' olgusuna alternatif bir bakış açısı getirmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla, araştırma kapsamında birçok konuya birden değinme çabası, konunun keşfedilmesi amacıyla çok kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekliliğine duyulan inançtan kaynaklanmıştır. Bu bağlamda bu araştırma bir yaş grubundan insanların yaşamlarını ve toplumun diğer kesimlerinin bu gruba ilişkin algılarını anlamayı amaçladığından, bunu gerçekleştirmek için birçok konuyu hesaba katan bir bakış açısını benimsemiştir. Bazı alt konulara zaman zaman yüzeysel olarak değinilmesinin sebebi budur. Çalışma sırasında fark edilmiş olan önemli bir nokta da, aslında her bir alt-başlığın en az bu araştırma hacminde ele alınabilecek kadar zengin nitelikte olduğudur.

Yaşlılık alanı, sosyoloji disiplininin bir çalışma nesnesi olarak bugüne kadar ülkemizde ihmal edilmiş olsa da, umuyoruz ki bu çalışma yaşlılık alanında çalışacak diğer araştırmacıların da esin kaynağı olur. Zira, hızla artan yaşlı nüfusla birlikte yaşlılık sosyolojisi, 21. Yüzyılın yeni ve gözde çalışma alanlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.

SUMMARY

This project's aim is to describe and depict the living arrangements and the economic, social and cultural living patterns of the Turkish elderly by a qualitative research undertaken in the capital city: Ankara.

This research evaluates the preferences, living styles and the life expectations of the elderly living in Ankara, from the perspective of elderly relatives, potential elderly (aged 30-50) and elderly themselves by considering the cultural and social differences. This approach enabled the researchers to identify the perceptions of the potential elderly, elderly themselves and those of the relatives of the elderly on aging. Furthermore, it also enabled the researchers to draw conclusions and make inferences about the social status of the elderly, the motivations that cause discrimination of the elderly and hinder their participation in the social life. This is an attempt to discover elderly's preferred living arrangements according to the differences in socio-economic status with in the Turkish society.

In this research project the researchers used mainly qualitative techniques. 260 in-depth interviews (including the pilot study) were conducted with participants living in different socio-economic districts of Ankara, Ankara's villages and elderly homes. Moreover, in the beginning of the research the team interviewed with social workers and other related professionals who work with the elderly. Apart from in-depth interviews, two focus groups were conducted with social workers and five with elderly and potential elderly groups who had participated in the in-depth interviews.

The central argument of this research is the following: the dominant elderly discourse in society represents old age as a problem and the attributions this discourse connotes a negative meaning for old age. As a result old age, which is just a usual period of life, due to this negative meaning is not perceived as an ordinary period of life that everyone lives through, but it constructs the individuals as older subjects; this gives rise to acceleration of the one's getting in to the ageing discourse and feeling older. The process of 'being made to feel old' proceeds in a double ground, which comprises both the people advanced in age and the rest of the population.

The basic perspective that we are trying to bring with regard to advanced age can be located in the post-structuralist theory. In this post-structuralist stand, with regard to old age, we have adopted Blackie's social constructivism and Laclau's strategic essentialism approach as the central theoretical tools. Based on this framework, this study argues that in the dominant discourse on old age, the people advanced in age are constructed as 'old subjects' and these people themselves are not outside this construction/ discourse. Taking as ground this argument we suggest that old age is socially constructed identity and therefore it is open to other possible constructions. The following are some of the results and conclusions we have reached by using the theoretical and methodological framework mentioned above.

1. Our society is deeply effected by a negative aging discourse. According to this discourse, the old age population is seen as an excessive population, which is worthless. Within this discourse being an elderly is equated with handicappedness, debility and feebleness.
2. Without any exception, every stratum of the society is effected by this aging discourse. Everyone,

although in different periods of their lifetime, gets in to the effect of the hegemonic ageing discourse.

3. Old age discourse besieges the people in advanced age as well. The people in advanced age feel themselves old depending on the level of this siege.

4. There are two basic resistances to the siege of the old age discourse: a. living arrangements, b. social assertiveness (physical or intellectual activities, participation in civil society organizations etc.).

5. The individuals advanced in years that decide for themselves on their living arrangements show a greater resistance to "feeling old".

6. The individuals advanced in years that are active show a greater resistance to feeling old.

7. In the old age discourse we identified two different positions: a. the traditional position and b. the modern position.

8. The basic difference between these two positions is the difference in acceptance of the above-mentioned resistances.

9. In accordance with the moments of old age discourse, the society applies positive or negative age discrimination, which in turn accelerates the aging of the people advanced in years.

10. The elderly are excluded from social life, yet instead of removing the obstacles in the way to their integration, being old is considered a deficiency.

11. Gender identity affects individual's position towards the old age discourse. In the Turkish society when men grow old, they have to give up their status and the ability of being active, therefore they accept aging with difficulty and try to resist it. On the other hand, women accept aging as natural and internalize it more easily.

12. Sexuality is perceived as inappropriate in the people advanced in years and generally their sexuality is disparaged. Similarly marriage in old age, except in cases for economic or health-care reasons, is opposed by the society. Marriages based on love and intimacy are not common.

13. Depending on the degree of being affected by the old age discourse, the people advanced in years do not have expectations/willingness to live a long life. They don't make requests and don't have plans or aims for the future.

14. For the people advanced in years, life in the countryside has lost its traditional differences with regard to old age. However for those living in the countryside, resistance to the aging discourse varies depending on living arrangements and being active, just as it is the case for their cohorts who live in the city.

15. The middle-aged group (30-50 years) is more seriously affected by the old age discourse. As age advances the effects of the discourse decrease, and as individuals live beyond the average life expectancy, the effects of the discourse become imperceptible.

16. Old people's homes are places that contribute to elderly's exclusion from the social life. The individuals advanced in years, who live in the elderly houses are seriously more influenced by the old age discourse.

- Derneği: Ankara, s.132-141.
- Bedford, V. H. ve Blieszner, R. (1995) "The Family Context of Ageing: Trends and Challenges", *Handbook of Ageing and the Family* içinde, der. Bedford, V. H. ve Blieszner, R. Greenwood Press: Londra, s.3-13.
- Bilir, Nazmi (2002) "Toplulum Yaşlanması", *Geriatrı 2002*, Gökçe-Kutsal Yeşim (ed.) içinde, GEBAM: Ankara. s.20-26.
- Blaikie, A. (1999) *Aging and Popular Culture*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Boswell, Maia (2001) "Sexism" and "Disability", *Women and Language*, XXIV[2], s. 47-51.
- Bourdieu, Pi(1984) *Distinction*, Londra: Routledge.
- Bourdieu, Pi(1990) *The Logic of Practice*, Standford: Standford University Press.
- Brewer, Loretta (2001) "Gender Socialization and Cultural Construction of Elder Caregivers", *Journal of Aging Studies*, s. 217-236.
- Brubaker, Timothy (1990) *Family Relationship in Later Life*, Sage Publications: Londra.
- Burr, Jeffrey A. (1990) "Race/sex comparisons of elderly living arrangements", *Research on Aging*, 12[4], Aralık, s. 507-537.
- Connids, Ingrid A. (2001) *Family Ties and Ageing*, Sage Publications: Londra.
- Coşar, Simten (1999) "Türk Modernleşmesi: 'Aklileşme', 'Pataloji' ve Tıkanma" *Doğu Batı*, n. 8, Ağustos-Ekim.
- Crichton, S., Bond, J., Harvey, C., Ristock, J. (1999) "Elder Abuse - Feminist and Ageist Perspectives", *Journal Of Elder Abuse & Neglect*, v. 10, n. 3-4, s.115-130.
- Crimmins, Eileen M. ve Ingegneri, Dominique G. (1990) "Interaction and living arrangements of older parents and their children", *Research on Aging*, 12[1], Mart, s. 3-36.
- Çelem, Hayran ve Oğuz, Dicle (2001) "Dış Mekân Tasarımında Yaşlılar İçin Alınması Gerekli Önlemler", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1[1], Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği: Ankara, s. 35-43.
- De Beauvoir, Simone (1970) *Yaşlılık*, Milliyet Yayınları: İstanbul.
- De Vos, Susan (2000) "Kinship Ties and Solitary Living Among Unmarried Elderly Women in Chile and Mexico", *Research on Aging*, 22[3], Mayıs, s.262-290.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001) *Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayınları: Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1992) *Türk Aile Yapısı Araştırması*, Atalay, B., Konaş, Y. M., Beyazıt, S., Madenoğlu, K., (koord.), DPT Yayını: 2323 SPM 421.
- DİE (2000) *2000 İstatistik Yıllığı*, n.45, DİE: Ankara.
- Doğan, Tülay (1999) "Türkiye'deki Yaşlılık Politikası", *Kadefe* (Kadın Dernekleri Federasyonu Yayın Organı), 1999/1, s.16-31.
- Emiroğlu, V. (1995) *Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu*, Şafak Matbaacılık: Ankara.
- Ergin, Ş., Efe, M., Sılaydın, M. (2001) "Kentsel Çevrenin Yaşlı ve Yaşlı Davranışı üzerine Etkileri." 1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde, Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği: Ankara s.1-15.
- Erkan, Gönül (2000) "Yaşlılarla Mülakat", *Antropoloji ve Yaşlılık*, H. Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, s. 58-62.
- Gökçe-Kutsal, Yeşim (ed.) (2002) *Geriatrı 2002*, Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama

Merkezi: Ankara.

- Gürşahbaz, Nalan; Aydın, Semiha, (2001) "Teknik Tekstillerin Yaşlı Giysilerinde Kullanılması ile İlgili Bazı Öneriler", 1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde, 10-11 Ekim, Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği: Ankara, s. 204-216.
- Güvenç, Murat (2001) "Toplumsal Coğrafyalar Farklılıklar-Benzerlikler", *İstanbul Dergisi*, ss. 80-84.
- Hablemetioğlu, Ş. (2001) "Yaşlı ve Aile Etkileşiminin Dayanışma Boyutu", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, n.1, s. 51-57.
- Hamilton, Heidi E. (2001) "Discourse and Aging", *The Handbook of Discourse Analysis* içinde, der. Hamilton, Schrifin ve Deborah, Blackwell, s. 568-590.
- Henrard, J. C. (1996). "Cultural-Problems of Aging Especially Regarding Gender and Intergenerational Equity", *Social Science & Medicine*, 43[5], s. 667-680.
- Johnson, J. ve Slater, R. (1993) *Ageing and Later Life*, Sage Publications: Londra.
- Kalaycıoğlu, S.; Karam, F.; Tüzün, S. ve Ulusoy, M. (1998) "Türkiye İçin Bir Sosyo-Ekonomik Statü Ölçütü Geliştirme Yönünde Yaklaşım ve Denemeler", *Toplum ve Hekim*, 13[12], Ankara, s. 126-137.
- Kalaycıoğlu, Sibel (2003) "Kuşaklararası Aktarımda "Zıt" Hisler : "Yaşlılığın" Farklı Sosyal Tabakalara Göre Değişen Deneyimleri", 11. Ulusal Yaşlılık Kongresi'ne sunulan bildiri, 9-12 Nisan, Denizli.
- Kalaycıoğlu, Sibel ve Rittersberger-Tılıç, Helga (2000) "Intergenerational Solidarity Networks of Instrumental and Cultural Transfers within the Migrant Families in Turkey", *Aging And Society*, c.20, s. 523-542.
- Kalaycıoğlu, Sibel ve Rittersberger-Tılıç, Helga (2001) "Yaşlı ve Genç Kuşaklar Arasında Sosyal, Kültürel, Ekonomik Bağların Ailenin Refah Düzeyine Etkisi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1[2], s. 65-76.
- Kalinkara, Velittin (2001) "Yaşlıların Konut ve Yakın Çevreye Yönelik Beklentileri Üzerinde Bir Araştırma", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1[1], Ankara, s. 1-14.
- Karateş, S. Ç. (1988) *Yaşlılarda Yaşam Doyumunu Etkileyen Etmenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı.
- Karataş, Sultan (2000) "Sosyal Değişme ve Yaşlılık", *Antropoloji ve Yaşlılık*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, s. 152-163.
- Kayacan, G. (2001) *Modernite, Türk Modernleşmesi ve Değişen Yaşlılık Yaşantıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Keskin, Ferda (1998) "Şeyla Benhabib'le Söyleşi", *Cogito*, s. 132-140, n. 15, İstanbul.
- Keyman, Feyman (2000) *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, Alfa Yayınları.
- Koç, F.; Özlü, P.; Pamuk, B. ve Koca, E. (2003) "Yaşlı Tüketicilerin Modaya Bakış Açıkları ve Giysi Edinme Tutumları", 11. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı, 9-12 Nisan, Denizli, s. 455-463.
- Koç, İsmet (1997) "Female Headed Households in Turkey and Socio-Demographic and Economic Characteristics of Female Household Heads", *Nüfus Bilim Dergisi*, s. 73-9.
- Koç, İsmet (2001) "The Timing of Leaving Parental Home and Its Relationship with other life Course Events in Turkey", *Nüfus Bilim Dergisi*, s. 27-40.
- Lacayo, Carmela G. (1991) "Current Trends in Living Arrangements & Social Environment Among Ethnic Minority Elderly", *Generations*, 15[3-4], Yazıs. 43-47.

EKLER

I. HİZMET VERENLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERİN SORULARI

Yaşlılara Hizmet Veren Kurumlarla ve Kişilerle Görüşmeler

Kişisel Bilgiler: yaş, cinsiyet, eğitim durumu, kurumdaki konumu, kaç yıldır çalıştığı.

1. Sizce yaşlanmak nedir, yaşlı kimdir?

- Yaş otuz beş, yolun yarısı mıdır?
- Yaşlılık yaş ile mi belirlenir?
- Toplumun farklı kesimlerinde yaşlılık farklı anlaşılır mı?

2. Sizce bizim toplumumuzda yaşlılara nasıl bakılır?

- Örneğin toplumumuzda 'yaştan kaynaklı' bir ayrımcılık var mıdır? Ne gibi?

3. Toplumumuzda ne gibi yaşlılıkla baş etme stratejileri vardır?

- Yaşlılar (65+) grubu ne yapıyor?
- Köyde ve Kentte yaşayan yaşlılar sorunlarına nasıl çözümler getiriyorlar?
- Yaşlılıkla kadınlar mı erkekler mi daha kolay baş eder? Neden?

4. Size göre Türkiye'de yaşlılara ilişkin kurum, hizmet ve sosyal etkinlikler nelerdir?

- Gündelik yaşamını devam ettirebileceği minimum koşullar (ev, park, yollar, alışveriş, araçlar v.b. konusunda yeterlilik, refah koşulları)
- Sosyal güvence, emeklilik ve geçim kaynakları.
- Sağlık ve bakım hizmetleri.
- Kültürel ve sosyal etkinliklere yönelik hizmetler.

5. Sizin kurumunuzun görevleri çerçevesinde yaşlılara neler yapılıyor?

- Yapılan hizmetin işleyişi.
- Yaşlılar bundan ne kadar haberdar? Siz yaptığınız işi yaşlılara ne ölçüde duyurabiliyorsunuz?
- Yaşlılar bu hizmete ne kadar ulaşabiliyorlar?

6. Sizce yaşlılar için Huzurevi bir çözüm müdür?

- Mevcut hali ile ?
- Nasıl bir huzurevi çözüm olabilir?
- Huzurevsiz bir çözüm olabilir mi?

7. Sizce yaşlılar yakınları ile mi yaşamayı tercih eder yoksa yalnız yaşamayı mı? Neden?

8. Yarının yaşlıları kimlerdir?

9. Yaşlılara verilen hizmetlerde sizce en iyi yönler nelerdir?

10. Yaşlılara verilen hizmetlerde değişiklik yapmak isteseniz neleri değiştirdiniz?

II. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELERİN SORU FORMU

Aile İlişkileri ve Aile Büyükleri Yaşam Tarzı Araştırması Yarı-Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soru Formu

Bu çalışma TUBA TÜBİTAK Sosyal Projeleri kapsamında Ankara'da çeşitli kesimlerden hanehalklarının aile içi ilişkilerini ve ailenin büyükleri ile ilgili değişik yaşam biçimlerini incelemektedir. Araştırma ekibi ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nün hocaları ve öğrencileridir. Araştırma sonuçları tamamen bilimsel bir amaca yönelik olarak değerlendirilecektir.

Görüşmecinin İsmi:

Mülakat No:

Mülakatın Tarihi ve Saati:

Mülakatın Yapıldığı Mahalle/ Semt:

Konuşulan Kişilerle İlgili Sosyo Demografik Bilgiler

1. Doğum yeri: Köyü İlçesi İli
2. Aslen nerelisiniz?: Köyü İlçesi İli
3. Ankara'ya ne zaman yerleştiniz (Yılı)? :
4. Şu anda oturmakta olduğunuz semt:
5. Medeni Hali? 1. Evli 2. Bekâr 3. Dul 4. Boşanmış
6. Hanede kaç kişi yaşıyorsunuz?
7. Kaç çocuğunuz var?
8. Aile Tablosu

	Yakınlık Derecesi	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu (son mezun olduğu okul)	İş (işteki statüsü)	Gelir
1	Kendisi					
2						
3						
4						
5						
6						
7						

*Evde yaşayan kişiler tabloya sığmazsa formun altına ilave edebilirsiniz.

9. Sizin veya ailenizin herhangi bir sosyal güvenceniz var mı? Hangisi?

Babası annesi evde yaşamayanlar için:

10. Babasının eğitim durumu:

temin edersiniz?

34. Ne gibi hastalıklarınız var?

35. Kendinize 30'lu 40'lu yaşlarınızdaki gibi özen gösteriyor musunuz? [sağlık, beslenme, kendine dikkat etme, konforlu yaşama, vb.]

36. Kendinizi ihmal ettiğiniz oluyor mu? Ne gibi? Hangi konularda en çok ihmal edersiniz? (sağlık, temizlik, dinlenme, yemek, kültürel ve sosyal etkinlik, spor, vs.)

37. Yaşlanmanın belirtileri nelerdir?

38. Siz kime yaşlı dersiniz?

3. Değişimler ve Dönüm Noktaları

Statü, söz geçerlik, sağlık, vb. şeylerde gerileme, bilgelik hali, aile büyüklüğü, reislik, mesleki, sivil roller.

39. Ne zaman "eyvah yaşlandım" dediniz? Ne gibi önemli değişiklikler oldu?

40. Etrafınızda sözünüz geçer mi, sözünüz dinlenir mi?

41. Ne zaman çalışmayı bıraktınız ya da emekli oldunuz, "yoruldum yeter artık" dediniz? Neden çalışmaya devam etmediniz? Sonra ne işler yaptınız?

42. [Hiç çalışmamışlar için] Yaşlanmayla beraber daha serbest, özgür olduğunuzu hissediyor musunuz?

43. Evetse, ne gibi özgürlükler?

44. Hayırsa, neden? Ne gibi kısıtlanmalar yaşıyorsunuz?

4. Geçimsizlik, İstismar, Ayrımcılık

Çocuklaşma, küskünlük, asabiyet, kapris, kavgacılık, yaşlılara duyulan nefret, baş belası görme, dışlanma, sahiplenmeme, kayıtsızlık, gençlerin kayrılması, yaşlıların yaşam kalitesi düşüklüğü.

45. İnsan yaşlandıkça çocuklaşır, küskünleşir, asabi, kavgacı, alingan olur derler? Sizce bu doğru mu? Yani Televizyondaki Sürahi hanım tiptemesi gerçekte olabilir mi?

46. Yaşlılar, evde, dışarıda istismar ediliyorlar mı? Yaşlı olmalarından faydalanan oluyor mu?

47. Evetse, Nasıl?

48. Peki, yaşlılığını koz olarak kullananlar oluyor mu? Nasıl?

49. Gençlerle aranız nasıl? Size kötü davrandıkları olur mu?

50. Evetse, Sizce ne gibi özelliklerinize tahammül edemiyorlar? Neyinizden şikayet ediyorlar?

51. Kendinize yakıştıramadığınız, "bu yaşıma abes kaçır" dediğiniz, "bir yaşlıya uygun kaçmaz" dediğiniz şeyler var mı? Neler?

52. Bir yaşlının Otobüslerde, kuyruklarda, sokaklarda, trafikte, kalabalık yerlerde sıkça bulunması doğru mu? Evetse, Neden?

53. Yaşlı kartı uygulaması hakkındaki düşünceleriniz neler?

5. Aile İlişkileri

Çocuklarla ilişkiler, gelin, damat, ilgi.

54. Ailede en iyi geçindiğiniz kişi kim?

55. Diğerleriyle nasıl geçiniyorsunuz?

56. Aileden kimlerle, ne sıklıkla görüşüyorsunuz? Siz kaç gün onlarda kalıyorsunuz, onlar kaç gün sizde kalıyor?

57. Onlarla telefonla ne sıklıkla görüşüyorsunuz?

58. Karşıladıkları ihtiyaçlarınız, gördükleri işleriniz oluyor mu? Oluyorsa hangisi?

59. İhmal edildiğinizi düşünüyor musunuz? [yaşam aranjmanına göre sorulacak] Doktora götürüyorlar mı? Sık sık ziyaret ediyorlar mı? İhtiyaçlarınızı görüyorlar mı?

(60 yalnız B için)

61. Kimin (ya da hangi çocuğunuzun) yanında kalmayı daha çok seversiniz? Neden?

62. Çocuklar [duruma göre gençler] önemli kararlarda, gelip size danışır mı?

63. Ailenin önemli kararlarında sizin sözünüz ne kadar geçiyor?

6. Yaşlılık Hissiyatı ve Tecrübesi

Emeklilik, çoluk çocuğu evlendirme, torun sahibi olma, hastalık, dinç olmama, yorgunluk, köşeye çekilme, dinlenme, tecrübenin silinmesi, kullanılmaması, unutulması.

64. Her yaşın bir güzelliği vardır? Sizin yaşınızın kendine göre güzellikleri nelerdir?

65. Yaşınızın kötü yanları nelerdir?

66. Yaşlılarla mı gençlerle mi beraber olmayı tercih edersiniz? Neden?

67. Yaşlılarla beraberken neler hissedersiniz?

68. Yaşlıların tecrübesi makbuldür derler, ama, yaşlılara da genelde geri kalmış gözüyle bakılır, "bugünü bilmiyorlar" denir. Sizce yaşlıların tecrübeleri bir işe yarar mı? Evetse nasıl?

69. Hayırsa, neden işe yaramaz?

35. Kendinize özen gösterir misiniz? [sağlık, beslenme, kendine dikkat etme, konforlu yaşama, vb.]
36. Kendinizi ihmal ettiğiniz oluyor mu? Ne gibi? Hangi konularda en çok ihmal edersiniz?
(sağlık, temizlik, dinlenme, yemek, kültürel ve sosyal etkinlik, spor, vs.)
37. Yaşlanmanın belirtileri nelerdir?
38. Siz kime yaşlı dersiniz?

3. Değişimler ve Dönüm Noktaları

39. Ne zaman "eyvah yaşıyorum dersiniz? Ne gibi önemli değişiklikler buna sebep olur?
40. Etrafınızda yaşlıların sözü geçer, dinlenir mi?
41. Ne zaman çalışmayı bırakmayı planlıyorsunuz, "yoruldum yeter artık!" dersiniz? Neden çalışmaya devam etmezsiniz?
42. [Hiç çalışmamışlar için] Belli bir yaştan sonra daha serbest, daha özgür olacağınızı hissediyor musunuz?
43. Evetse, ne gibi özgürlükler?
44. Hayırsa, neden?

4. Geçimsizlik, İstismar, Ayrımcılık

45. İnsan yaşlandıkça çocuklaşır, küskünleşir, asabi, kavgacı, alıngan olur derler? Sizce bu doğru mu? Sûrahi hanım tiptemesi gerçekçi mi?
46. Yaşlılar, evde, dışarıda istismar ediliyorlar mı?
47. Evetse, Nasıl?
48. Peki, Yaşlılığını koz olarak kullananlar oluyor mu? Nasıl?
49. Yaşlılarla aranız nasıl? Size sıkıntı verdikleri oluyor mu?
(49. Soru yalnız A için)
50. Yaşlılara yakıştıramadığınız, bu yaşa abes kaçır dediğiniz, bir yaşlıya uygun kaçmaz dediğiniz şeyler var mı?
51. Bir yaşlının Otobüslerde, kuyruklarda, sokaklarda, trafikte, kalabalık yerlerde sıkça bulunması doğru mu? Neden?
52. Yaşlı kartı uygulaması hakkındaki düşünceleriniz neler?

5. Aile İlişkileri

53. Ailedeki yaşlılarla nasıl geçiniyorsunuz?

54. Diğer fertlerin yaşlılarla arası nasıl?
55. Ailenin yaşlılarıyla ne sıklıkla görüşüyorsunuz? Onlar sizde ne kadar kalıyorlar?
56. Ailenin yaşlılarıyla telefonla ne sıklıkla görüşüyorsunuz?
57. Karşıladığınız ihtiyaçları, gördüğünüz işleri oluyor mu? Oluyorsa neler?
58. Ailenin yaşlılarının ihmal edildiğini ya da sizin onları ihmal ettiğinizi düşünüyor musunuz?
59. [Yaşam aranjmanına göre sorulacak] Ailenin yaşlıları gerektiği kadar doktora götürülüyor mu?
60. Ailenin yaşlıları kimin (ya da hangi çocuğunun) yanında kalmayı daha çok sever? Neden?
61. Önemli kararlarda, gidip aile büyüklerine danışır mısınız?
62. Ailenin önemli kararlarında ailedeki yaşlılarının sözü ne kadar geçiyor?

6. Yaşlılık Hissiyatı ve Tecrübesi

63. "Her yaşın bir güzelliği vardır" denir. İleri yaşların kendine göre güzellikleri nelerdir?
64. Yaşlılığın kötü yanları nelerdir?
65. Yaşlılarla mı gençlerle mi beraber olmayı tercih edersiniz? Neden?
66. Yaşlılarla beraberken neler hissedersiniz?
67. Yaşlıların tecrübesi makbuldür derler, ama, yaşlılara da genelde geri kalmış gözüyle bakılır, "bugünü bilmiyorlar" denir. Sizce yaşlıların tecrübeleri bir işe yarar mı?
68. Evetse nasıl?
69. Hayırsa, neden işe yaramaz?

7. Hedefler, Yaşam Doyumu ve Talepkârlık

70. Ailedeki yaşlıların geleceğe dair hedefleri, planları olduğunu düşünüyor musunuz? [imkân yok derse, maddi imkânı olsa diye yeniden sorulacak]
71. [Evetse] Neler
72. [Hayırsa] Neden yok?
73. Diyelim ki büyük piyango ikramiyesi yetmiş yaşında iki ayrı dedeye çıkmış. Biri, bu parayı çocuklarının istekleri için harcamış; diğeri, kendi istekleri, yapamadıkları şeyler için harcamış? Hangisi iyi yapmış? [bitince] Siz ne yapardınız?
74. Yaşlanınca nasıl bir hayat sürdürmek istiyorsunuz?
75. Sizce bir yaşlıyı bir günlüğüne 25 yaşına geri göndersek, o gününü nasıl değerlendirir?
- (76. Soru yalnız A için)

5. 76 yaşında, ilkokul mezunu, dul
6. 74 yaşında, üniversite mezunu, emekli, boşanmış
7. 70 yaşında, lise mezunu, dul

Hizmetverenlerle yapılan odak 1

Sağlık alanında çalışan kimseler de araştırmamızın "hizmet verenlerle odak grup görüşmeleri" adlı bölümüne katılmışlardır. Sağlık Bakanlığı Ankara İl Müdürlüğü'nde gerçekleştirilen bu toplantıya; bir halk sağlığı uzmanı, üç pratisyen hekim, bir üroloji uzmanı, bir dahiliye uzmanı ve hastane baş hekim yardımcısı, bir ortopedi uzmanı ve ayrıca bir adet İl Sağlık Müdür Yardımcısı olmak üzere toplam 8 kişi katılmıştır.

Hizmetverenlerle yapılan odak 2 (Didim)

Bu odak grup toplantısı Didim Tügsaş Kampı'nda ileri yaştaki sakinlere refakat eden ve onların ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevlendirilmiş hizmet verenlerle gerçekleştirilmiştir.

1. 42 yaşında, erkek, memur, Ankara'da bir yaşlı dayanışma merkezi'nde çalışıyor.
2. 29 yaşında, kadın, sosyal hizmet uzmanı, 2 yıldır Ankara'da bir huzurevinde çalışıyor.
3. 36 yaşında, kadın, hemşire, 8 yıldır İstanbul'da bir huzurevinde çalışıyor.
4. 34 yaşında, erkek, sosyal hizmet uzmanı, 10 yıldır Ankara'da bir huzurevinde çalışıyor.
5. 56 yaşında, kadın, emekli öğretmen, 13 senedir bir yaşlı dayanışma merkezinde gönüllü olarak çalışıyor.
6. 33 yaşında kadın, sosyal hizmet uzmanı, 3 yıldır Ankara'da bir yaşlı dayanışma merkezi'nde çalışıyor.
7. 42 yaşında, erkek, doktor, dahiliye uzmanı, 16 yıldır hekimlik yapıyor.

IV. HİZMETVERENLERLE GERÇEKLEŞTİRİLEN ODAK GRUP GÖRÜŞMESİNİN İÇERİĞİ

1. Yaşlanmak nedir? Yaşlı kimdir ? Siz kime yaşlı dersiniz ?
2. Sizce toplumumuzda yaşlanmaya ilişkin ne gibi başatme stratejileri var ? (Yaşlılar hangi yaşam aranjmanını kendileri için en uygun olarak görüyorlar ?)
3. Sizce kadınlar mı yoksa erkekler mi yaşlılıkla daha kolay baş edebiliyor ?
4. Sizce toplumumuzda yaşlılara nasıl bakılıyor ?
5. Yaşlılarla uğraşmanın ne gibi zorlukları var ? Siz bu uğraşın en çok nesine tahammül edemiyorsunuz ?
6. Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler nasıl ? İyi yönleri ve kötü yönleriyle eleştirirseniz neler söylemek isterdiniz ?
7. Türkiye'de bugün yaşlılara yönelik hizmetlerde neyi değiştirmek isterdiniz ?
8. Huzurevleri hakkında ne düşünüyorsunuz ? Huzurevleri sizce bir çözüm müdür ? Huzurevsiz bir çözüm düşünülebilir mi ?
9. Sizce yaşlının sorumluluğu ailenin mi yoksa devletin mi üzerinde olmalıdır ?
10. Yaşlılar ne tür hizmetlerden memnun kalıyorlar ? Sizden en çok neler talep ediyorlar. En çok hangi konularda güçlük çekip sizden yardım istiyorlar ?
11. Görev hayatınız boyunca yaşlılarla ilgili başınızdan geçen bir iyi bir de kötü olay anlatır mısınız ?
12. Yaşlılarla uğraşmak sizi nasıl etkiliyor ?

V. DİĞER ODAK GRUPLARIN VE TARTIŞMA GRUPLARININ İÇERİĞİ

1. Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler nasıl ?
2. Sizce toplumumuzda yaşlılara nasıl bakılıyor ?
3. Kalabalık yerlerde, kent merkezinde (otobüs, hastane, sokak, alışveriş) zorluk yaşıyor musunuz ?
4. Huzurevleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Huzurevleri sizce bir çözüm müdür ? Huzurevsiz bir çözüm düşünülebilir mi? Siz huzur evinde kalmayı düşünür müsünüz ?
5. Bilindiği gibi bugün toplumumuzda yaşlıların bir kısmı çocuklarıyla, bir kısmı yalnız, bir kısmı eşleriyle ve bazıları da huzurevlerinde yaşıyor. Sizce bu yaşam biçimlerinden hangisi bir yaşlı için en ideali olurdu ?
6. Bizim Ankara’da yaptığımız derinlemesine görüşmelerde aslında yaşlıların çocuklarıyla beraber yaşamak istedikleri fakat günümüzün çeşitli zorlukları ve değişen yaşam biçimleri yüzünden çocukların anne ve babalarıyla beraber kimi zaman yaşamak istemediklerini gördük. Sizler bu konuda ne düşünüyorsunuz ? (sizce çocukların ana ve babalarına bakması zorunlu mudur ? En çok hangi konularda çocuklarınızla tartışıyorsunuz? Siz onların nesine tahammül edemiyorsunuz, onlar sizin neyinize tahammül edemiyorlar ?)
7. Sizce günümüzün değişen koşulları göz önünde bulundurulursa yaşlıların tecrübesi bugün işe yarar mı ?
8. Sizce kadınlar mı, erkekler mi ileri ki yaşlarını daha rahat geçiriyor ? Neden ?
9. Yeniden evlenmeyi düşünür müydünüz.?
10. Sizce yaşlanmanın belirtileri nedir ? Siz hiç “eyvah yaşlandım” dediniz mi ?
11. (çalışmamış kadınlar için) Sizce insan gençken mi yoksa ileriki yaşlarında mı daha özgür olur ? (erkekler için) Çalışma hayatından sonra yaşamınız nasıl değişti, hiç tekrar çalışmayı düşündünüz mü ?
12. “İnsan yaşlandıkça asabi, küskün, alıngan, kavgacı olur” derler siz de bu söze katılır mısınız ? Neden ?
13. İnsan ileriki yaşlarda kendini daha çok ihmal eder mi, yoksa belirli bir yaştan sonra kendine daha çok mu özen gösterir ?
14. Hiç kendinize yakıştıramadığınız “bu yaşa abes kaçır ” dediğiniz şeyler oluyor mu ?
15. Geleceğe yönelik planlarınız-hedefleriniz var mı ?
16. Sizce bizim toplumun yaşlısı nasıl yaşıyor, vaktini nasıl geçiriyor ?
17. Geçmişe ilişkin en çok neyi özleyorsunuz ? Eğer size bir günlüğüne 25 yaşına dönme fırsatı verseydi o gününüzü nasıl geçirirdiniz ?

VI. AYRINTILI YAŞAM ARANJMANI BİLGİLERİ

Görüşülen kimselerle ilgili bilgilerin tasnifinde bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu sınıflandırma aşağıdaki kodlama yöntemi ile yapılmıştır. Bu kodlamada; yaş, cinsiyet, gelir kesimi, temel aranjman bilgisi ve ayrıntılı aranjman bilgisi, beşli bir sayısal temsil ile gösterilmiştir.

XYZAB bir kodu gösterir ise burada:

X: yaş ve cinsiyet

1: 65+ erkek

2: 65+ kadın

3: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olan erkek

4: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olan kadın

XY405	65+ bir yakını ile yaşayan, bakım ihtiyacı kısmen karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş, maddi yardım...)
XY406	Eşyle ve 65+ bir yakını ile yaşayan, bakım ihtiyaçları kısmen karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş, maddi yardım)
XY407	Genç bir yakını ile yaşayan, bakım ihtiyacı kısmen karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş, maddi yardım...)
XY408	Eşyle ve genç bir yakını ile yaşayan, bakım ihtiyacı kısmen karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş, maddi yardım...)
XY410	Yalnız, çocuklarıyla bakım ilişkisi yok
XY411	Eşyle, çocuklarıyla bakım ilişkisi yok
XY412	65+ bir yakını ile yaşayan, çocuklarıyla bakım ilişkileri yok
XY413	Eşyle ve 65+ bir yakını ile yaşayan, çocuklarıyla bakım ilişkileri yok
XY414	Genç bir yakını ile yaşayan, çocuklarıyla bakım ilişkileri yok
XY415	Eşyle ve genç bir yakını ile yaşayan, çocuklarıyla bakım ilişkileri yok
XY450	Eşyle ve evlenmemiş bir çocuğu ya da evlenmemiş çocuklarıyla, muhitinde başka çocuğu ya da çocukları var, onlarla bakım ilişkileri yok.
Z=5,6 X=1,2	HUZUREVİNDE YAŞAYANLAR
XYZ10	Hiç evlenmemiş
XYZ20	Dul, çocuğu yok
XYZ30	Dul, çocukları aynı şehirde
XYZ40	Dul, çocukları aynı şehirde uzak bir mahallede
XYZ50	Dul, çocukları aynı şehirde yakın bir mahallede
XYZ60	Evli, çocukları yok
XYZ70	Evli, çocukları aynı şehirde
XYZ80	Evli, çocukları aynı şehirde uzak bir mahallede
XYZ90	Evli, çocukları aynı şehirde yakın bir mahallede
Z=7,8 X=1,2	KÖYDE YAŞAYANLAR
XYZ10	Sadece yazları köyde (dul)
XYZ20	Yaz-kış köyde, çocuklar da köyde aynı evde (dul)
XYZ25	Yaz-kış köyde, çocuklar da köyde aynı evde (dul)
XYZ30	Yaz-kış köyde, çocuklar Ankara'da (dul)
XYZ40	Yaz-kış köyde, çocuklar başka bir şehirde (dul)
XYZ50	Sadece yazları köyde (dul)
XYZ60	Yaz-kış köyde, çocuklar da köyde aynı evde (evli)
XYZ70	Yaz-kış köyde, çocuklar da köyde aynı evde (evli)
XYZ80	Yaz-kış köyde, çocuklar Ankara'da (evli)
XYZ90	Yaz-kış köyde, çocuklar başka bir şehirde (evli)
X=3, 4	GENİŞ AİLE YAŞAYAN YA DA MUHİTİNDE 65+ YAKINI YAŞAYAN ORTA YAŞ GRUBU
XY001	65+ bir yakını ve yalnız kendi aynı evde

XY002	65+ olan anne ya da baba ve yalnız kendi aynı evde
XY003	Ebeveyn-dışında bir 65+ olan ile yalnız kendi aynı evde
XY004	65+ olan bir çiftle kardeşleriyle aynı evde
XY005	65+ olan anne ya da babayla, kardeşleriyle aynı evde
XY006	65+ olan çiftle kendi ailesi aynı evde (dul)
XY007	65+ olan anne ya da babayla kendi ailesi aynı evde (dul)
XY008	65+ olan çiftle kendi ailesi aynı evde
XY009	65+ olan anne ya da babayla kendi ailesi aynı evde
XY010	Muhitte 65+ olan çift var, bakım ilişkisi var
XY011	Muhitte anne ve / veya babası var, bakım ilişkisi var
XY012	Muhitte ebeveyn-dışı bir 65+ olan yakını var, bakım ilişkisi var
XY013	Muhitte 65+ olan çift var, bakım ilişkisi yok
XY014	Muhitte anne ve / veya babası var, bakım ilişkisi yok
XY015	Muhitte ebeveyn-dışı bir 65+ olan yakını var, bakım ilişkisi yok
XY016	Muhitte 65+ olan çift var, bakım ilişkisi yok
XY017	Muhitte anne ya da babası var, bakım ilişkisi yok
XY018	Muhitte ebeveyn-dışı ya da eşinin ebeveyni dışında bir 65+ olan yakını var, bakım ilişkisi var
XY019	Muhitte kaynana ve/veya kayınbaba var, bakım ilişkisi var
XY020	Muhitte kaynana ve/veya kayınbaba var, bakım ilişkisi yok
XY021	Muhitte büyükanne ya da büyükbaba var, bakım ilişkisi var
XY022	Muhitte büyükanne ya da büyükbaba var, bakım ilişkisi yok
XY023	65+ yakını dönem dönem kendisinde kalıyor
X=5,6	65+ YAKINI UZAKTA YAŞAYAN ORTA YAŞ GRUBU
XY010	Anne baba, kaynana ve kayınpeder sağ değil
XY020	65+ olan akrabası yok
XY030	65+ yakını köyde/memlekette
XY040	65+ yakını memleket dışında ama başka bir şehirde
XY050	65+ yakını aynı şehirde uzak bir mahallede
XY060	65+ yakını huzurevinde

60	Çorum	Mehtap/Mamak	Evli	47	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	400	80	60050
61	Malatya	Ege	Evli	49	Kadın	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	535	134	60010
62	Yozgat	Ege	Evli	79	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	600	150	20340
63	Tokat	Tuzluca	Evli	30	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Bağ-kur	300	75	61030
64	Çorum	Ege	Evli	40	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	460	77	40014
65	Ankara	Tuzluca	Evli	35	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	Yok	300	75	44404
66	Ankara	Ege	Evli	70	Erkek	Okuma-Yazma Bilmiyor	Esnaf	SSK	150	75	10310
67	Sivas	Ege	Evli	65	Erkek	Okuma-Yazma Bilmiyor	Esnaf	Yok	250	63	10450
68	Sivas	İlker	Dul	69	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	300	150	20140
69	Çorum	Keklik Pınarı	Evli	45	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	600	150	40170
70	Sivas	İlker	Dul	85	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Yok	350	50	20340
71	Sivas	İlker	Dul	76	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	200	67	20150
72	Niğde	Keklik Pınarı	Evli	78	Erkek	İlkokul	İşsiz	Bağ-kur	780	111	10404
73	Sivas	Esat	Evli	46	Kadın	Lise	Yüksek Nit. Ücretli	Özel	2100	525	62030
74	Bolu	Keklik Pınarı	Evli	74	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	200	100	20360
75	Sivas	Sokullu	Dul	67	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Yok	400	100	20340
76	Çankırı	Hasköy/Alındag	Evli	69	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	500	167	11450
77	Isparta	Hasköy/S.Evleri	Evli	70	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Bağ-kur	600	200	21206
78	Isparta	Hasköy/S.Evleri	Dul	34	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	600	200	41006
79	Sivas	İlker	Dul	74	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Emekli Sandığı	280	93	20307
80	Ankara	İlker	Evli	34	Erkek	Lise	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	363	91	31010
81	Kastamonu	Hasköy	Evli	68	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Bağ-kur	150	75	20240
82	Kırıkkale	İlker	Dul	80	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	143	143	20410
83	Kayseri	GOP	Evli	47	Kadın	Lise	Orta Büyük İşveren	Emekli Sandığı	4000	1000	62050
84	Konya	Kavaklıdere	Evli	73	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	1000	1000	12111
85	Ankara	Kavaklıdere	Evli	32	Kadın	Üniversite	Orta Büyük İşveren	Özel	10000	5000	62050
86	İzmir	Kavaklıdere	Dul	71	Kadın	Lise	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	1500	1500	22110
87	Sivas	İlker	Dul	76	Erkek	İlkokul	Çiftçi	SSK	560	112	10340
88	Kocaeli	GOP	Evli	75	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	1500	750	12210
89	Yurtdışı	Bilkent	Dul	68	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Bağ-kur	1500	1500	22403
90	Tokat	Keçiören	Evli	75	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	700	350	2144

91	Diyarbakır	Bilkent	Evli	48	Kadın	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	2500	500	62030
92	Ankara	Kavaklıdere	Evli	35	Kadın	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	2500	625	42060
93	Kayseri	Keçiören	Bekar	38	Kadın	Yüksek Lisans	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	950	950	41014
94	Erzincan	Keçiören	Dul	78	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Emekli Sandığı	900	225	21340
95	Kayseri	Kavaklıdere	Evli	68	Erkek	Yüksek Lisans	Yüksek Nit. Ücretli	SSK	1800	900	12211
96	İzmir	Kavaklıdere	Evli	74	Kadın	Lise	Ev hanımı	Özel	3600	1800	22211
97	Ankara	Kavaklıdere	Evli	50	Kadın	Lise	Ev hanımı	SSK	2400	1200	42011
98	Ankara	Keçiören	Evli	71	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	1180	393	21230
99	Samsun	Ayranç	Evli	50	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Bağ-kur	13000	4333	52030
100	Malatya	Ayranç	Boşanmış	72	Kadın	Ortaokul	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	2550	850	22302
101	Ankara	Keçiören	Dul	78	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	150	150	20410
102	Adana	Çankaya	Dul	80	Kadın	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	1400	700	22482
103	İstanbul	Çankaya	Evli	49	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	2230	558	52050
104	Yozgat	GOP	Dul	73	Erkek	Doktora	Yüksek Nit. Ücretli	Özel	3300	1650	12120
105	Sivas	Çankaya	Bekar	32	Kadın	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	SSK	6600	1320	62040
106	İstanbul	Kavaklıdere	Evli	86	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	3000	1500	12404
107	Yurtdışı	Kavaklıdere	Dul	70	Kadın	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	SSK	1100	1100	22410
108	Rize	Kavaklıdere	Evli	71	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	3000	1500	12410
109	Balikesir	Çankaya	Evli	69	Kadın	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	1000	500	21210
110	Ankara	GOP	Bekar	50	Kadın	Üniversite	Esnaf	SSK	2300	2300	62050
111	Ankara	Oran	Evli	46	Kadın	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	SSK	3500	1167	62064
112	Uşak	Dikmen	Evli	47	Erkek	Doktora	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	1600	533	52040
113	İzmir	Kavaklıdere	Dul	71	Kadın	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	2450	1225	22140
114	Ankara	Küçükcesat	Evli	48	Erkek	Üniversite	Esnaf	SSK	2800	700	32014
115	Çankırı	Oran	Evli	49	Kadın	Üniversite	Esnaf	Emekli Sandığı	3450	1725	42060
116	Ankara	Batıkent	Evli	46	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	SSK	1750	583	52013
117	Niğde	Keçiören	Evli	50	Erkek	İlkokul	Esnaf	Bağ-kur	2000	400	32014
118	Ankara	Keçiören	Evli	35	Kadın	İlkokul	Orta Büyük İşveren	SSK	6000	1200	62030
119	Sivas	Kavaklıdere	Boşanmış	49	Kadın	Yüksek Lisans	Orta Büyük İşveren	Özel	1850	617	42010
120	Kırşehir	Keçiören	Evli	39	Erkek	Lise	Orta Büyük İşveren	Bağ-kur	1400	467	31010
121	Bolu	Keçiören	Evli	30	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Bağ-kur	2000	1000	52050

184	Ankara	Çankaya/Barış Sitesi	Evli	46	Kadın	Yüksek Lisans	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	3250	813	42009
185	Sakarya	Çankaya/Farabi	Evli	66	Kadın	Lise	Ev hanımı	Emekli Sandığı	2350	783	22240
186	Malatya	Gazimahalle	Evli	73	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	600	300	21211
187	Ankara	Mamak	Evli	31	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	200	33	40020
188	Artvin	Seyranbağları	Boşanmış	40	Erkek	Ortaokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	810	162	310019
189	Uşak	Kurtuluş	Evli	67	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	500	250	21211
190	Ankara	Tuzluca	Evli	44	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	250	83	40020
191	Ankara	Çankaya	Evli	72	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	3250	1083	12240
192	Ankara	GOP	Dul	73	Erkek	Yüksek Lisans	Orta Büyük İşveren	Özel	4000	2000	12130
193	Kayseri	E.S. Huzurevi	Dul	76	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	335	123	22540
194	Ankara	E.S. Huzurevi	Bekar	61	Erkek	Lise	Mavi Yakalı İşçi	Emekli Sandığı	1300	123	12510
195	Çorum	E.S. Huzurevi	Dul	74	Kadın	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	800	123	22554
196	Çorum	E.S. Huzurevi	Dul	69	Kadın	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	800	123	22554
197	Tekirdağ	E.S. Huzurevi	Dul	76	Kadın	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	850	123	22540
198	İstanbul	E.S. Huzurevi	Dul	93	Erkek	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	660	123	12540
199	Niğde	E.S. Huzurevi	Dul	85	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	1000	123	12530
200	Rize	E.S. Huzurevi	Dul	65	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	9000	123	12530
201	Kastamonu	E.S. Huzurevi	Dul	88	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	Emekli Sandığı	550	123	11530
202	Eskişehir	E.S. Huzurevi	Evli	82	Erkek	Üniversite	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	2000	123	12540
203	Eskişehir	E.S. Huzurevi	Boşanmış	61	Kadın	Ortaokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	300	123	21540
204	Kastamonu	E.S. Huzurevi	Boşanmış	71	Kadın	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	300	123	21540
205	Ankara	E.S. Huzurevi	Dul	73	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	300	123	21654
206	Kütahya	Seyran Huzurevi	Dul	66	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Bağ-kur	250	123	21653
207	Kayseri	Seyran Huzurevi	Bekar	74	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	200	123	21654
208	Erzincan	Seyran Huzurevi	Dul	79	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	160	123	21620
209	Sakarya	Seyran Huzurevi	Boşanmış	74	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	250	123	21661
210	Samsun	Seyran Huzurevi	Dul	68	Kadın	Lise	Ev hanımı	Emekli Sandığı	300	123	21620
211	Çankırı	Seyran Huzurevi	Dul	74	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	300	123	21630
212	Yurtdışı	Seyran Huzurevi	Bekar	65	Kadın	Üniversite	Mavi Yakalı İşçi	Özel	1000	123	21620
213	Erzincan	Seyran Huzurevi	Dul	74	Erkek	Ortaokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Bağ-kur	230	123	11640
214	Antalya	Seyran Huzurevi	Dul	88	Erkek	Üniversite	Mavi Yakalı İşçi	Emekli Sandığı	350	123	11630

215	İstanbul	Seyran Huzurevi	Dul	70	Erkek	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	300	123	11640
216	İzmir	Seyran Huzurevi	Evli	78	Erkek	Ortaokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	400	123	11650
217	Karşıyaka	-	Dul	82	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	100	100	10740
218	Karşıyaka	-	Dul	83	Kadın	İlkokul	Çiftçi	Yok	70	70	21710
219	Karşıyaka	-	Dul	76	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Bağ-kur	123	125	21710
220	Karşıyaka	-	Evli	81	Erkek	İlkokul	Esnaf	Bağ-kur	200	100	11780
221	Karşıyaka	-	Dul	85	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	SSK	180	60	21720
222	İncirlik	-	Evli	77	Kadın	İlkokul	Çiftçi	Bağ-kur	100	50	20770
223	İncirlik	-	Evli	72	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Yok	200	100	21870
224	İncirlik	-	Dul	70	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	70	70	21820
225	İncirlik	-	Evli	70	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Bağ-kur	70	70	21855
226	İncirlik	-	Evli	66	Erkek	İlkokul	Çiftçi	Bağ-kur	60	30	21880
227	Karşıyaka	-	Evli	76	Erkek	Ortaokul	Çiftçi	-	140	70	11730
228	Karşıyaka	-	Evli	73	Erkek	İlkokul	Çiftçi	SSK	250	125	11755
229	Karşıyaka	-	Bekar	80	Erkek	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Yeşil Kart	60	60	10740
230	Karşıyaka	-	Dul	90	Erkek	İlkokul	Çiftçi	Bağ-kur	60	60	10740
231	İncirlik	-	Evli	85	Erkek	Okulsuz Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Yok	80	80	10780
232	İncirlik	-	Evli	70	Erkek	İlkokul	Çiftçi	Bağ-kur	500	63	11860
233	İncirlik	-	Evli	76	Erkek	Ortaokul	Çiftçi	Bağ-kur	1000	500	11855
234	İncirlik	-	Evli	74	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Bağ-kur	70	70	21870
235	İncirlik	-	Evli	76	Erkek	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Yok	200	100	11870
236	İncirlik	-	Evli	83	Erkek	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Bağ-kur	200	100	11870
237	Karşıyaka	-	Dul	72	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Emekli Sandığı	230	230	21710
238	Karşıyaka	-	Dul	85	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	Yok	70	70	21710
239	İncirlik	-	Evli	65	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	SSK	250	125	21870
240	Karşıyaka	-	Evli	71	Erkek	İlkokul	Çiftçi	SSK	440	220	21870

1191064.T9

437
2003

METU LIBRARY

0050347996

Türkiye Bilimler Akademisi Raporları

Sayı: 5

Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri

Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri Projesi, "Nüfus ve Kalkınma Stratejileri Alt Programı, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu"nın finansal desteği ile Türkiye Bilimler Akademisi bünyesinde Prof. Dr. A. İzzet Berkel (Program Koordinatörü), Prof. Dr. Belma T. Akşit (Yürütme ve Yönlendirme Kurulu Başkanı), Prof. Dr. Ayşe Akın, Doç. Dr. Şevkat B. Özvarış, Doç. Dr. Filiz Karam, Doç. Dr. Atilla Hancıoğlu, Dr. Samira Yener, Meryem Demirci ve Kemal Madenoğlu'nun katılımı ile oluşan, Yürütme ve Yönlendirme Kurulu (TÜBA-YYK) tarafından yaptırılmıştır. Çalışmanın planlama, izleme ve değerlendirme safhalarında Doç. Dr. Filiz Karam ve Doç. Dr. Atilla Hancıoğlu sorumluluk üstlenmişlerdir.

© Türkiye Bilimler Akademisi

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

Kapak Tasarımı: Bülent Yüksel

Sayfa Tasarımı: Recep Güngör

ISBN: 975-8593-51-X

Birinci Basım: Aralık 2003 (1000 adet)

Tübitak Matbaası-Ankara, 2003

Atatürk Bulvarı No:221 Kavaklıdere 06100 Ankara

Tel: 0.312.426 03 94 Faks: 0.312.467 32 13

e-posta: tuba@tuba.gov.tr

İÇİNDEKİLER

Tabloların Listesi.....	5
Bölüm I: Giriş.....	7
Bölüm II: Literatür Bilgileri.....	9
A. Türkiye’de Yaşlılık	20
1. Yaşlılığa Yönelik Sosyal Politikalar ve Sosyal Hizmetler	21
2. Yaşlılıkta Mekân Demografi, Aile, Kuşaklararası Dayanışma ve Çatışmalar, Sosyal Çevre ve Yaşam Aranjanmanları Konularında Sosyolojik İncelemeler	23
a. Yaşlılık ve MekKonut, Yeşil Alan, Sosyal Çevre	23
b. Yaşlılık ve Aile, Kuşaklararası Dayanışma ve Çatışmalar, Yaşam Aranjanmanları	25
3. Yaşlılıkta Sağlık, Geriatrik Çalışmalar, Tıbbi Etik, Beslenme ve Giyim.....	28
4. Yaşlılıkta Psikolojik ve Psikiyatrik Sorunların İncelenmesi.....	29
B. Yaşlılıkla İlgili İstatistikler	29
1. Yaşlılıkla İlgili Dünyadaki Bazı İstatistikler	29
2. Türkiye’de Yaşlılıkla İlgili İstatistikler	31
Bölüm III: Metodoloji	35
A. Araştırmanın Yeri ve Kullanılan Yöntemler	35
B. Hedef Kitle	35
C. Araştırmada Kullanılan Kriterler ve Tanımlar.....	36
D. Araştırma Verilerinin Toplanması, Düzenlenmesi ve Analizlerin Yapılması	37
1. Hizmetverenlerle Yapılan Görüşmeler.....	38
2. Odak Grup ve Tartışma Grubu Toplantıları.....	39
3. Köyde Yapılan Görüşmeler	40
4. Huzurevinde Yapılan Görüşmeler.....	40
E. Araştırma Personeli ve Zamanı/Süresi	40
F. Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler ve Çalışmanın Sınırlılıklarının Tartışılması.....	41
Bölüm IV: Bulgular	46
A. Ana Bulguların Tanıtılması	48

lamak üzere niteliksel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bir çalışma yapılmıştır.

Özetle, bu projede, yukarıdaki tartışmalar bağlamında;

■ farklı kesimlerden (sosyal statü, köken, kültürel farklılık, cinsiyet, vb.) yaşlıların 'yaşlılık algısı', bu algının yeniden üretimi, yaşlanma olgusuna nasıl baktıkları ve kendi 'yaşlılıklarını' nasıl ifade ettikleri konusunda ayrışıp ayrışmadıkları;

■ yaşlıların toplumsal yaşama katılımlarının, çeşitliliği ve renkliliği;

■ yaşlıların toplumsal yaşama katılımları önündeki engeller ve mesafeler, 'yaşlılık'la baş etme stratejileri, farklı yaşam örüntüleri (aranjmanlar);

■ farklı kesimlerden yaşlıların ihtiyaç ve beklentilerindeki olası farklılıklar ya da benzerlikler;

■ farklı kesimlerden yaşlıların toplumsal yaşamdan dışlanmaları konusunda düşünce ve tavırlarındaki kesişmeler ve

■ farklı kesimlerden yaşlı yakınlarının ve yarının yaşlılarının, yukarıdaki konulardaki deneyimleri ve buna paralel düşünce, algı ve tavırlarındaki farklar ve benzerlikler ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Projenin önemli bir hedefi de: bulgulardaki çeşitliliğe ve renkliliğe paralel olarak ve 'sürdürülebilir ölçülerde' olduğu düşünülen sosyal politika önerileri sunmaktır.

BÖLÜM II: LİTERATÜR BİLGİLERİ

Yaşlılık tarihsel süreçlere göre çeşitlilik gösteren, yan anlamlar sergileyen ve kültürden kültüre değişen bir olgudur. Farklı toplumlarda yaşlılığa farklı anlamlar yüklenir. Ancak, yaşlılığın bir 'sorun' olarak araştırmalara konu edilmesi ve farklı yaklaşımlar tarafından tartışılmaya başlanması pek yenidir. Hatta bazı yaklaşımlar, yaşlılık sorunsalının aslında modern dünyaya ait olduğunu iddia eder. Yaşlılık birçok toplumda olumsuz niteliklerle anılır. Amerikan toplumunun erken dönemlerinde ya da bazı ilkel topluluklarda yaşlıların yüceltildiklerine de rastlanmıştır.

Yaş tanımları oldukça çeşitlenmektedir. Laslett, takvim yaşı ya da kronolojik yaş, biyolojik yaş, sosyal yaş, kişisel yaş, sübjektif yaş olmak üzere beş farklı yaş tanımından söz edebileceğini belirtir (aktaran, Tekkeya, 2001: 151). Genellikle yaşlılık fiziksel görünüme atfedilir. Oysa yaşlılığın, bilişsel ve sosyal izdüşümleri de vardır. Bir kişi yaşlı gözükmekle beraber, parlak bir zekya ve 'delikanlı' sosyal davranışlara sahip olabilir. Bu yüzden Eckert "araştırmacıların takvim yaşından ziyade yaşa anlamını veren hayat tecrübelerine odaklanmaları gerektiğini" önerir (aktaran, Hamilton, 2001: 569). Takvim yaşı ile insanların kendilerini algıladıkları yaş arasındaki bu fark Counts ve Counts tarafından 'işlevsel yaş' (*functional age*) ve 'toplumsal yaş' (*social age*) ayrımı yapılarak kavramsallaştırılır. Birincisinin, insanın duyularında, görüşünde, beyinsel ve fiziksel sağlığında ve aktiflik derecesinde ortaya çıkan değişiklikleri anlatığı belirtilirken, ikincisi, kronolojik yaşlarından ziyade kişilerin toplumda deneyimledikleri benzer tecrübelerine vurgu yapar. Onlara göre "45 yaşında yeni çocuk sahibi olmuş çiftler, kendilerini akranlarından çok 25 yaşında yeni çocuk sahibi olan çiftlere daha yakın hissedeceklerdir" (Hamilton, 2001: 569). Fakat, çalışma etiğinin baskınlığı gençlik yönelimli bir dünya örgütlemiştir. İlerleme düşüncesine bağlılık, yaşça ilerde olanların, artık genç olmadıkları için; 'tarihi geçmiş' olarak nitelendirilmesine yol açar. Bu konuya güzel bir örnek yaşlılık konusunda belki de en konvansiyonel düşüncüyü içeren **eksiklik kuramıdır** (*deficit theory*).

Günümüzde yaygın bir şekilde uygulanan zekâ testleri gibi uygulamaların başlangıç dönemlerine tekabül eden eksiklik kuramının ortaya çıkışında ilginç bir şekilde Amerikan Ordusunun rolü olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında ordu içindeki kadro eksikliğini nitelikli personel alarak doldurmak isteyen Amerikan ordusu, Amerikan Psikoloji Derneği'nin de katkılarıyla subay adaylarının zekâ düzeyini ölçtüğü iddia edilen bir test geliştirmiş ve bu test sonuçlarını tatmin edici bulunca da 1917 ve 1919 yılları arasında yaşları 18-60 arasında değişen toplam 1.726.966 erkek bu testten geçirilmiştir. 1921 yılında yayımlanan test sonuçlarına göre; kişilerde 30 yaşından itibaren 'eksiklik' güçlü bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın sonuçları, insanların yaşlandıkça 'randıman' kaybına uğradıklarını, zekâlarında bir düşme başladığını, pratik yeteneklerinde bir gerileme olduğunu 'bilimsel' olarak ortaya koyunca bir yandan yaşlılık olgusuna yalnızca biyolojik bir süreç olarak bakan yaklaşımlar güç kazanırken öte yandan da yaşlılar hakkında yüzyıllardır oluşan kalıp-yargılar (*stereotype*) pekiştirilmiş oldu (Tufan, 2002: 123-124). Ancak bu test uygulamaları birçok yönden eleştirilmiş ve sonuçlarının yanıltıcı olduğu birçok araştırmayla da kanıtlanmıştır. Halihazırda bugün bile psikolojide uygulanan zekâ testlerinin zekâyı ne düzeyde ölçtüğü konusu hala tartışla gelmektedir. Bu kurama yöneltilen eleştirilerin başlıcaları şu şekilde özetlenebilir:

■ Zekâ tek boyutlu bir mekanizma olmayıp farklı psişik fonksiyon ve yetenekler yaşam süresi boyunca farklı şekilde değişime uğrar.

ra yaşlılar da din, dil, ırk, politik ya da kültürel açılardan heterojen bir kitle oluşturmaktadır.

Değişim (Exchange) kuramı, diğerlerinden farklı olarak mikro ekonomik varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlara göre her birey, rasyonel kararlarla çıkarlarını artırmaya ve maliyetlerini azaltmaya çalışır. Bu bağlamda insanlar arasındaki ilişkiler de bu rasyonel çıkar ilişkilerine dayanmaktadır; yani "modernleşme arttıkça yaşlılığın statüsü azalmaktadır" (Onur [1986]'dan aktaran, Emiroğlu, 1995: 29). Çünkü, "yaşlıların gençlere kıyasla değişim için kullanacağı kaynaklar azalmıştır" (Quadagno, 1999: 31). Bu kuram, insanlar arası ilişkileri ekonomik kararlara indirgemekte ve yaşlıların değişim için gençlerden çok daha fazla kaynak getirebilecekleri olasılığını göz ardı etmektedir.

Yaşlılık çalışmalarında en önemli yaklaşımlardan biri de **feminist perspektiftir** (Crichton ve diğerleri, 1999; Teo, 1997; Henrard, 1996). Feminizm, geleneksel araştırma modellerinde yaratılan ayrı ayrı yaş modellerine karşı çıkarak bunların toplumda yeni ayrımcılıklara sebep olacağını savunur. Bu bakış açısıyla toplumda uygulanan çeşitli sosyal refah politikalarının sistematik olarak cinsiyetçi ve yaşçı (yaş ayrımcılığı yapan) eşitsizliklere sebep olduğunu vurgular. Ray'e göre gerantoloji araştırmaları içerisinde yararlanılan üç tür feminist araştırma biçimi vardır. Bunlardan birincisi, feminist empirizm, geleneksel bilimsel metodları kullanarak araştırmalardaki ve kuramdaki toplumsal cinsiyet boyutuna dikkat çeker. İkincisi, hem araştırma yaparken hem de yazma aşamasında cinsiyet ayrımcılığı dengesini tersine çevirecek açık bir politik tavra da sahip olan feminist araştırmalardır. Üçüncüsü ise, bilgiyi inşa eden dil, söylem ve araştırma pratiklerinin bir eleştirisi olarak postmodern feminist araştırma biçimidir. Örneğin Boswell (2001: 50), yaşlılık konusuyla ilgili olarak sıkça kullanılan yetersizlik ya da maluliyet (*disability*) kavramını değiştirmeyi önermektedir. Toplumsal olarak inşa edilen malul ya da yoksun kelimesinin yerine farklı yeteneklere sahip (*differently abled*) terimini öneren Boswell, duyma zorluğundan yürüme becerilerinin zayıflığına, çocukluk döneminden yaşlılığa kadar uzanan bakıma muhtaçlık, zayıflık gibi kelimelerle kodlanan kimi 'eksikliklerin' aynı zamanda toplum tarafından inşa edilen ve içinde iktidar ilişkileri içeren kimi ikilikleri tespit etmek ve ortadan kaldırmak için bir şans, ayrıcalık olarak da görülebileceğini belirtmektedir (2001: 51).

Yaşlılık kuramları içerisinde bahsedeceğimiz ve bu araştırmanın da teorik çerçevesini oluşturan son kuram ise **sosyal konstrüktivizm** kuramıdır. Blaikie sosyal konstrüktivizmi ve sembolik etkileşimciliği yaşlılığa farklı bakma yolları arasında görür ve ikisinin harmanından oluşan bir duruşu benimser (1999: 3). Sosyal konstrüktivizm, yaşlılığın basitçe doğal, verili bir özü olduğu inancını reddeder. Her bireyin deneyimlerinin büyük oranda sosyo-kültürel etkenlerce şekillendiğini teslim eder. Sembolik etkileşim perspektifinin bu kurama katkısı ise, sosyal yaşamı insanların kendilerini başka sosyal roller içerisinde hayal etme yeteneğine bağlı bir çerçeve içinde değerlendirmesidir. İnsanoğlu şeylere kendine göre bir anlam verir; böylece nesnelere ya da öznelerle iliştiirdiğimiz anlamlar kendilerine içselleşmiş olmaktan ziyade, bizzat sosyal süreçlerden çıkarlar. Bu süreçler, onları bildiren motifler ve semboller aracılığıyla ve iletişim dolayımıyla birbirinden ayrışır. Buradan şu sonuca varabiliriz: dünyanın biçimini bizim anlayışımız ya da kavrayışımız resmeder; işte bu damgalama, kalıp-yargılar ve imajlar, yaşlılığı yorumlama açısından birincil öneme sahiptir. Blaikie, yapısalcı teorilerin ekonomi-politik perspektiflerinin aksine anlamlar ve motiflerin ancak mikro düzeyde anlaşılabilceğine vurgu yapar. Bu yüzden, ona göre, yaşlılığı da insan bilincinin merkezine odaklayarak bağlamsallaştırmak gerekmektedir. Aynı zamanda özne ile yapı arasındaki ikiliği de aşmak gerektiğini savunan Blaikie, yalnızca yapılara ya da özneyle yapılan vurguların bireyin anlam dünyası içerisinde oluşturduğu sosyalliği kavramada yetersiz kalacağını inancındadır. Öyleyse, toplumsal olguların kendi başlarına herhangi bir özsel anlamları olmadıklarını, bireyin verili bir kültürel çevrede doğduğunu ve orada sosyalleştiğini kabul etmek, ama aynı zamanda da doğduğu zamanın koşullarının bir yere kadar şeylerin algılanışını koşulladığını da teslim etmek gerekmektedir (Blaikie, 1999: 4). Buradan yola çıkarak sosyal konstrüktivizm, yaşlılığı makro ve mikro analizlerin bir arada kullanılması ile yorumlamayı önermektedir.

"Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri" adlı araştırmamızın kavramsal çerçevesini de sosyal konstrüktivizm olarak adlandırılan işte bu teorik zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla projenin amaçları kısmında belirtilen hedeflere uygun olarak yaptığımız çalışmalarda, ele aldığımız konularda, incelediğimiz temalarda ve yaşlılık söylemine ilişkin yaptığımız analizlerde büyük oranda yaşlılık olgusunun toplumsal olarak inşa edilmiş bir olgu olduğu ve her zaman başka türden bir inşa eylemine de açık olduğu varsayımı temel alınmıştır. Bir başka deyişle yaşlılık hem bir yandan toplumsal olarak kurulmuş bir şey iken, tam da bu niteliği sayesinde sabit, değişmez bir karakterde değildir. Bu bakış, yaşlılığı bir söylem olarak ele almamızdan kaynaklanmaktadır. Peki 'söylem'den bahsederken dayanaklarımız nelerdir?

Araştırmanın bulgularını değerlendirirken dayandığımız kavramsal çerçeveye göre, ileri yaşlıların yaşantıları maruz kaldıkları ve yerine getirdikleri hem maddi hem maddi olmayan pratiklerin bütünü itibarı ile bir yaşlılık söylemi oluşturlar. Bu yaşlılık söylemi içerisinde yaşlı dediğimiz özne çağrılır ve bir yandan da inşa olunur. Bir yandan, maddi olsun olmasın buradaki pratikler dile yansır ve anlam (*meaning*) ve anlama (*understanding*) süreçleri dil dolayımından geçer. Bu süreçler bir yandan da toplumsal yaşamda yeniden maddileşir ya da maddi pratiklere siner. Böylece sürekli yeniden kurulan ve yıkılan bir söylemsel 'bütünlük' meydana gelir. Bu söylemsellik hiç bir zaman tam bir bütün oluşturmadığından dolayı hem yıkılma/bozulma süreçlerine her an tabi olma potansiyelini içinde bulundurur hem de dışarıdan gelecek hamlelere açık kalır.

Dilsel pratiklere dair anlatmak istediğimiz örnekleyerek açıklamaya çalışalım. Aynı şey ya da aynı olay için birbirinden çok farklı yerlere göndermede bulunan çeşitli dile getirilerde bulunduğumuz olur. Örneğin, cansız bir insana bakıp, 'mevta', 'merhum', 'ölü', 'ceset', 'kadavra', 'leş' denilebilir. Hatta 'cansız bir varlık' demekle dahi bir mevzi ediniriz. 'Aramızdan ayrıldı', 'hayatını kaybetti', 'vefat etti', 'öldü', 'mevta oldu', 'geberdi', 'öteki dünyayı boyladı', 'tahtalıköye gitti' vb. vurgular aynı durumu anlatırken aslında çok farklı şeyler söylerler. Gizli bir örgüte üye bir kişiye aynı anda 'terörist', 'eşkıya', 'bölücü', 'cani', 'isyancı', 'direnişçi', 'devrimci', 'militan', 'özgürlük savaşçısı', 'gizli örgüt üyesi', 'etnik özne', 'toplumsal fail' ve benzeri sıfatlar yüklenebilir. Burada verilen örneklerin seçimi, sıralanışı dahi belli bir anlam taşımaktadır ve ufkunu söylemdir. Toplumsal hayatta benzer şekilde birçok duruma yüklenen anlamlar, hatta en 'doğal' ve 'nesnel' olarak görülen olaylarda gösterilen tavırlar çok çeşitlidir ve zorunlu olarak herhangi bir nesnellikten kaynaklanmazlar. Güzel olan, herkes için farklı ve değişikendir. Benzer bir şekilde aslında tüm şeylerin anlamları ya da içerikleri verili ve kendinden olmayıp, söylemsel olarak inşa edilmiştir.

Kullandığımız, 'eklemleme', 'söylem', 'moment' (uğrak) ve 'öge' gibi bazı temel kavramların kendileri de nesnel genel geçer kavramlar değildir ve belli söylemler içerisinde anlam kazanmaktadır. Biz bu kavramları, Laclau ve Mouffe'un kullandığı çerçeve içinde ele almaktayız. Bu bağlamda toplumsal ilişkileri ele alırken "kimlikleri değişecek şekilde ögeler arasında bir ilişki kuran herhangi bir pratiğe 'eklemleme', eklemleyici pratikten doğan yapılaşmış bütüne 'söylem'; bir söylem içinde eklemlemiş durumda ortaya çıktıkları ölçüde, farklılık konumlarına 'moment', söylemsel olarak eklemlememiş bir farklılığa ise 'öge' (*element*) diyoruz" (Laclau ve Mouffe, 1992: 130). Eklemleme, aslında bir pratik, bir tür düzenlemedir. Sorun, bu düzenlemenin, oluşsal mı özsel mi olduğudur? Birincisinde, parçalar, kendisine dışsaldır, ikincisinde ise, hem düzenleme hem de parçalar kendilerini aşan bir bütünlüğün zorunlu uğraklarıdır ve ilki tercih konusu olan eklemleme ikincisi ise reddedilen dolayımınadır (Laclau ve Mouffe, 1992: 117). Bu şekilde, yapısalcılığın kapalı ve anlamı sabitleyen 'yapı' kavramı yerine 'söylem' kavramını kullanmayı tercih etmekteyiz. Buradaki kritik olan nokta, 'söylem' kavramının, yapısalcılığın statik 'yapı' kavramı yerine, kimliklerin kendinden bir anlamı olmadığı, her türlü kimliğin ilişki içinde kurulduğu, anlamın mutlak olarak hiçbir zaman sabitlenemeyeceği fikrine imkân tanımasıdır. Bu bağlamda, bir söylemsel bütünlük hiçbir zaman basitçe verili sınırları belli bir pozitiflik biçiminde var ol-

zım için önemli olan nokta yaşam aranjmanının taşıdığı sosyo-kültürel anlamdır. Siyah yaşlılar, daha az ekonomik kaynaklara sahip olmalarına ve hatta işsizlik ve düşük ücret gibi sorunlara yoğunlukla maruz kalmalarına rağmen ailenin genç üyeleri ile beyazlara kıyasla daha sıkı ve iyi ilişkilere sahiptirler ve üstelik aile içinde akrabalık ağının rabitası durumundadırlar. Bu yüzden de bu destek ve ağ mekanizmalarının ortasında duran siyah yaşlı kadınların geniş aile içinde aile reisi (*family head*) olma oranının da beyazlara oranla neredeyse iki kat fazla olduğu kaydedilmiştir (Mutchler, 1990: 487-507). Yaşam aranjmanları konusunda bu nokta oldukça önemlidir. Çünkü kadınların aile reisi olduğu hanelerin sayısı beyazları ve henüz yaşlanmamış kadınları da kapsayacak şekilde genel bir eğilim olarak hızla artmaktadır. Örneğin Amerika'da 1976'da 3 milyon olan kadın hane reisinin sayısı 1986'da 7.3 milyona ulaşmıştır (Ozawa, 1993: 3). Bunda şüphesiz kadınların giderek iş yaşamına daha çok katılmalarının, ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerinin ve erkeklerden daha uzun yaşamalarının rolü yadsınamaz. Ancak yine de bu durum Murray gibi muhafazakar kuramcılar tarafından refah devleti uygulamalarının bir ürünü olarak gösterilmektedir. Onlara göre refah uygulamaları ve yardımları, kadınları evlilik dışı çocuk yapmak ve bağımsız bir hane kurmak konusunda cesaretlendirmektedir (Ozawa, 1993: 3). Her ne kadar kadınların hane reisi olduğu hanelerin sayısının artması feminist kuramcılar tarafından olumlu karşılanırsa da madalyonun bir de öteki yüzü vardır. Bu şekilde yaşayan kadınların büyük çoğunluğu yalnız ve yoksulluk içinde yaşamaya itilmektedir. Örneğin Amerika'da 1967'de kadınların hane reisi olduğu haneler tüm yoksulların %22'sini oluştururken bu oran 1986'da %36'ya çıkmıştır. Yani çeşitli nedenlerle yoksulluğun kadınsallaşması (*feminization of poverty*) süreci yaşanmaktadır. Ozawa bu durumu üç nedenle açıklamaktadır:

1. kadınlara verilen düşük ücretler,
2. çocuklara bakmakla yükümlü olan babalardan alınan yetersiz destek ve
3. hükümetin yoksulluğu önlemede yetersiz kalan kaynak aktarımı programları (Ozawa, 1993: 3)

Bu durum şüphesiz sözü edilen kadınların yaşlılıkları konusunda ve bakmakla yükümlü oldukları çocukların geleceği açısından da tehlikeli sinyaller vermektedir. Yine Amerika'da ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkinin 1962 ve 1984 yılları arasındaki seyrini araştıran bir çalışma (Crimmins ve diğerleri, 1990), bu yıllar arasında hem birlikte yaşama oranlarında hem de ebeveynlerin ve çocukların yıl içindeki görüşme sıklıklarında ciddi bir düşüş olduğunu göstermektedir. Bu düşüşün sebebi olarak ise doğurganlık ve ölüm oranlarında görülen azalma, boşanma oranlarına görülen artış, kadınların işgücüne artan oranda katılmaları ve iletişim teknolojisindeki ilerlemeler gösterilmektedir. Birlikte yaşama konusundaki bütün bu azalmaya rağmen, araştırmanın bulgularına göre birlikte yaşama aranjmanı konusunda halihazırda etkili olan iki etkenden bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi, çocukların özellikle de evlenmemiş çocukların varlığı; ikincisi ise, ebeveynlerin ihtiyaçlarıdır. Araştırmanın sonuçları, birlikte yaşama aranjmanının bu iki değişken ile pozitif bir korelasyon içinde olduğunu göstermekte, bunun yanı sıra, birbirine yakın ikamet etme durumunu da birlikte yaşama pratiklerini üreten bir diğer faktör olarak işaret etmektedir. Crimmins ve diğerleri, her ne kadar birlikte yaşama aranjmanı genelde ebeveynlerin ihtiyaçları doğrultusunda yorumlansa ve ebeveynlerin çocuklarına bağımlılığı konusunda aşırı bir vurgu yapılsa da, yetişkin çocukların aile içinde ebeveynler tarafından karşılanan ihtiyaçlarının da birlikte yaşama süreci üzerinde oldukça etkili olduğunu iddia etmektedirler. Bu durumun, Amerika'da özellikle siyahlar ve İspanyol asıllı kişiler için oldukça sık görülen bir aranjman olduğu kaydedilmektedir (Crimmins ve diğerleri, 1990). Amerika'daki İspanyol kökenli azınlık yaşlılar üzerine yapılan bir başka çalışmada da, İspanyol kökenli azınlık gruplarının Anglosakson beyazlara kıyasla ekonomik açıdan zayıf durumda olmalarına ilişkin çarpıcı bilgiler elde edilmiştir. Örneğin, 1988 verilerine göre İspanyol kökenli

yaşlıların (%24) Anglosakson beyazlara (%10) göre iki kat fazla yoksulluk içinde oldukları tespit edilmiştir. Yoksulluk bu azınlığın neredeyse yaşam aranjmanı haline gelmiş durumdadır. Benzer bir durum, yaşam standartları, ev sahibi olma ve düşük ücretle çalışma konularında da hem İspanyollar hem de siyahlar için geçerlidir (Lacayo, 1991: 43-47).

Şili ve Meksika'daki evli olmayan yaşlı kadınlar üzerine yapılan bir çalışmada ise Kuzey Amerika'dakinden çok farklı bir resim ortaya çıkmaktadır (De Vos, 2000). Her iki ülkede de evlenmemiş yaşlı kadınların akrabaları ile birlikte yaşadığı belirtilmektedir. Örneğin, Meksika'da akrabalarıyla yaşayan evlenmemiş yaşlı kadınların oranı %84 iken bu oran Şili'de %87'dir. Bahsi geçen akrabalık ilişkileri; çocuk varsa çocukları, yoksa kardeşleri ve onların çocuklarını da kapsamaktadır. Hiç evlenmemiş ya da çocuğu olmayan yaşlı kadınların birlikte yaşama oranının (*co-residence*), evlenmemiş ama çocuğu olan ya da evli ama çocuğu olmayan yaşlılara göre daha fazla olduğu görülmüştür. Her iki ülkede de akrabalarla birlikte yaşama (*kinship co-residence*) ve çocuk sahibi olmanın, evli olmayan yaşlı kadınlar için neredeyse evrensel bir gerçekliği ifade ettiği tespit edilmiştir (De Vos, 2000: 262). Bu iki ülkede de geniş ailenin; bakım imkânı sağladığı, aile üyelerinin maruz kaldıkları zorluklarda destek mekanizması işlevi gördüğü, gerektiğinde finansal bir yardım kurumu gibi işlediği, gizli birtakım rollerinin (*latent family functions*) olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle Meksika'da evlenmemiş yaşlı kadınların yalnız ya da geniş ailenin bir parçası olarak yaşayacakları beklentisinin aksine, bir çoğunun çekirdek aile içinde evlenmemiş çocuklarıyla birlikte ve ailenin bakımından sorumlu (*caregiver*) konumunda yaşadıkları tespit edilmiştir (De Vos, 2000: 262-280).

Konuyu daha geniş bir perspektiften ele aldığımızda ise yukarıda bahsedilen yaşam aranjmanlarının esasen ileri yaşlardaki aile ilişkileriyle çok yakından ilişkisi olduğunu görmek mümkündür. Çünkü aile içi ilişkiler konusu, içinde birçok etkeni (gelir, köken, din, etnisite, eğitim vs.) birlikte barındırması dolayısıyla araştırmanın hem en ilginç hem de en karmaşık boyutlarından birini oluşturmaktadır.

İleri yaştaki kişilerin aile ilişkileri konusunda bahsedilmesi gereken ilk nokta, aile ilişkilerinin birçok açıdan onlar için anahtar konumda olmasıdır. Sadece bizim ülkemiz için değil dünyadaki diğer toplumlar için de aile ilişkilerinin hala kilit önemde olduğu literatürde sıkça yinelenmektedir. Tanımdan yola çıkarsak, ileri yaştaki aile yaşamını çocukların büyütilmesi ve evden ayrılması sonrasındaki yaşam olarak ifade etmek mümkündür (Brubaker, 1990: 14). İleri yaştaki aile yaşamının kendine özgü bazı özelliklerini Brubaker'i izleyerek şu şekilde sıralayabiliriz:

- İleri yaşlardaki aile yaşamı, birçok kuşağı birlikte içinde barındırmaktadır (*multi-generational*).
- Kuşaklar arasındaki ilişki değişmekte ancak kuşaklar arasındaki karşılıklı destek ve dayanışma devam etmektedir.
- Kuşaklar arası destek tek yönlü değil, çok yönlüdür. Hem genç kuşaklardan yaşlılara hem de yaşlı kuşaktan gençlere doğru olabilmektedir.
- İleri yaşlardaki aile yaşamı kendine ait uzun bir aile tarihine ve bir deneyim havuzuna sahiptir. Bu havuz hem yaşamda karşılaşılabilecek olası durumlara karşı geliştirilecek stratejilerden hem de gerektiğinde destek alınacak tanıdık insanlardan oluşmaktadır (1990: 15-16).

Şüphesiz yaşam sürecinin kaçınılmaz bir boyutunu oluşturan bu dönemin hem pozitif hem de negatif boyutlarından bahsetmek mümkündür. Bu yaşlardaki aile yaşamı, bir yandan duygusal, finansal, fiziksel destek mekanizmaları sağlamakla birlikte öte yandan ailelerin fazla içli dışlı olması, yaşlıların bakımının aile içindeki gerginliklere ve strese neden olmasına ve aile üyelerinin kuşaklar-arası hanenin aşırı ihtiyaçları ve yaşlı ebeveynlerin beklentileri altında ezilmesine de sebep olabilmektedir (Brubaker; 24-25).

Bir toplumsal sistem olarak ileri yaşlardaki aile yaşamının dayandığı en temel mekanizma ise gerek-

sorunlarını çözmeyi başarmış ülkelerde yaşlı insan sayısının artışına da paralel olarak ileri yaştaki insanlar için birtakım hizmetler sunulmaya başlanmış ise de, sistemin temel mantığı zihinlere h olmuş ve toplumsal hayatın örgütlenmesinde; evlerin tasarımı kentsel hizmetlere, trafik düzenlemelerinden sosyal etkinliklere hep toplumun üretici olarak görülen kesimlerine yönelik bir tasarım yapılmıştır. İşte bu tasarımın kendisi hem teorik hem de pratik olarak ileri yaştaki insanları dışlayan, onlara artık işe yaramaz gözüyle bakan, yaş ayrımcılığı yapan, en iyisinden bu insanlara onunla avunacakları sınırlı bazı imkânlar sunan bir söylemi, yaşlılık söylemini içinde barındırmaktadır. De Beauvoir'ın da belirttiği gibi "faal olmayan üyelerine hazırladığı alınyazısı ile toplum maskesini düşürmüştür. Şimdiye kadar hepsine bir mal gözüyle bakmıştır. Toplum kendisi için sadece karın önemli olduğu ve 'hümanizmasının' sadece bir boyadan ibaret kaldığını itiraf etmiştir" (1970: 437). İşin ilginç tarafı, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde daha üretici olarak görülen genç kesimler için bile yeterli hizmetler sağlanamadığı için buralarda yaşlılar, hepten yok sayılmakta gelişmiş ülkelerde maruz kaldıkları ayrımcılığı bile yaşamamaktadırlar. Dolayısıyla toplumsal hayat içinde ya kendi kaderlerine terk edilmekte ya da geleneksel destek mekanizmalarına bırakılmaktadırlar. Bir başka deyişle, toplumsal söylemin dışına itilmektedirler. Bu yüzden bu ülkeler Batıda tanımlandığı şekliyle bir 'yaşlılık sorununa' bile sahip değildirler. Ancak yine de sistemin dünya ölçeğinde bir bütün olarak işlediği düşünüldüğünde, gelişmiş ülkeler içinde oluşan bazı dinamiklerin dünyanın diğer ülkelerine de yayılması durumundan bahsedebiliriz. Bu bağlamda ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere de yukarıda anlatılan süreçlere benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Tıp teknolojisinin gelişmesi, doğum kontrolünün ve nüfus planlamasının uygulanmaya başlanması, sosyal güvenlik hizmetlerinin artması gibi gelişmeler sayesinde buralarda da, hem yaşlılara karşı oluşmaya başlanan bir duyarlılıktan hem de geleneksel ilişkilerin de zayıflamaya başlamasıyla etkisini gittikçe artıran bir yaşlılık söyleminin izlerinden bahsetmek mümkündür. Üstelik giderek aşınan geleneksel destek mekanizmaları, pratik olarak yaşlıların yaşamlarını zorlaştırmakta ve onları yavaş yavaş başka tür stratejiler aramaya itmektedir. Ancak bizim üzerinde özenle durduğumuz nokta şudur: bizim gibi hem köklü bir tarihin ve geleneğin izlerini taşıyan, hem de uluslaşma sürecini yoğun bir modernleşme paradigması içinde geçiren toplumlarda ortaya çıkan bu yeni toplumsal söylem, gerek yaşlılık konusunda gerekse toplumsal alanın diğer noktalarını içeren konularda hem geleneksel hem de modern öğelerin özgün bir eklemlenmesini içermektedir. Dolayısıyla bize göre, ülkemizin halihazırdaki yaşlılık söylemini oluşturan öğeler, tarihin belli bir momentinde Türkiye'nin dayanağına, aile ve gelenek gibi olgulara dayanan özgünlüklerini içeren bir renklilik etrafında eklemlenmişlerdir. Bizim bu araştırmada gerçekleştirmeye çalıştığımız şey de, esasen ülkemizdeki yaşlılık söylemini yukarıda bahsedilen bu özgünlükler perspektifinden yakalamak ve resmetmektir.

A. Türkiye'de Yaşlılık

Yaşlılık konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda, gelişmiş batılı ülkelerin, hem niceliksel hem de niteliksel açıdan yapılan çalışma alanlarında bir hayli ilerlemiş olduğunu görmekteyiz. Şüphesiz bunun en büyük sebebi ileri yaştakilerin bu ülkelerin nüfuslarının ciddi bir kısmını oluşturmaları ve bu somut durumun beraberinde getirdiği toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel sonuçlardır. Ülkemiz henüz "genç" bir nüfusa sahip olması nedeniyle, yaşlılık konusu, toplumsal hayatımızda yaratacağı potansiyel etkiler açısından sistem için henüz "aciliyet" arz etmiyor gibi görünmektedir. Oysa bu konuda yapılan çalışmalar ve projeksiyonlar ülkemizdeki yaşlı nüfusun hızla arttığını göstermektedir. Bu durum yaşlılık konusunda yapılan çalışmalarda da bir artışa yol açmıştır. Ayrıca, 2001 yılında "Birinci Ulusal Yaşlılık Kongresi"nin düzenlenmesi, 2002 yılında "Birinci Ulusal Geriatri Kongresi"nin gerçekleştirilmesi ve

2003 yılında da "İkinci Ulusal Yaşlılık Kongresi"nin düzenlenmesi, Türkiye'de yaşlılık üzerine çalışmaların giderek gündemdeki yerini aldığını, kongrelere konu olduğunu ve farklı bilimsel bakış açılarından incelenmeye ve tartışılmaya başlandığını göstermektedir. Bu bağlamda ülkemizde yaşlılık konusunda yapılmış ve halen sürdürülen çalışmaları da çeşitli açılardan ele alarak incelemek gerekmektedir.

Dünyadaki literatüre geniş bir açıdan bakılırsa, yaşlılığın birçok yönden incelendiği görülebilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Yaşlılık Olgusunun Demografik Analizi
2. Yaşlılığa İlişkin Sosyal Politikalar
3. Yaşlılığın Meksal Çevreye İlişkin Olarak Analizi
4. Yaşlılık ve Sağlık - Geriatri Çalışmaları
5. Yaşlılık Olgusunun Psikolojik Boyutları
6. Yaşlılığın Sosyal Hizmet Alanında Analizi
7. Yaşlıların Ekonomik Yaşamdaki Yeri
8. Yaşlılıkta Aile Dayanışması ve Kuşaklararası İlişkiler
9. Yaşlılık ve Yoksulluk, Toplumsal Dışlanma
10. Yaşlılıkla Baş Etme Stratejileri ve Yaşam Aranjmanları
11. Yaşlılığın Kurgulanması ve Anlamı
12. Yaşlılık ve Sosyal İlişkiler
13. Yaşlılar ve Cinsel Yaşam
14. Yaşlılıkta Günlük Yaşam
15. Yaşlı Bakımının Kurumlaşması - Huzurevleri, Bakımevleri, Yaşlılar Köyü
16. Yaşlılıkta Tüketim Boyutu
17. Yaşlılıkta Boş Zaman Etkinlikleri
18. Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi
19. Yaşlılık ve Din
20. Yaşlılık ve Yaşam Emniyeti.

Türkiye'de yaşlılık üzerine çalışmalar 1990'ların ikinci yarısında daha yoğunlaşmakta ise de yukarıdaki konuların bir çoğu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bunları dört ana başlıkta toplarsak şöyle sıralayabiliriz:

- a. Yaşlılığa yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetler
- b. Yaşlılık ile ilgili mek, demografi, aile, kuşaklararası dayanışma ve çatışmalar, sosyal çevre, yaşam aranjmanları gibi konularda sosyolojik incelemeler
- c. Yaşlılıkta sağlık, geriatrik çalışmalar, tıbbi etik, beslenme ve giyim
- d. Yaşlılıkta psikolojik ve psikiyatrik sorunların incelenmesi

1. Yaşlılığa Yönelik Sosyal Politikalar ve Sosyal Hizmetler

Yaşlılığa yönelik politikalar, sosyal devlet tartışmaları Batının sanayileşmiş ülkelerinde gündemdeki önemli tartışma konularındandır. Batıda tartışılan, yaşlılar için yeni sosyal politikaların ve yaşlı bakımı ile ilgili düzenlemelerin gerekliliğidir. Yaşlı nüfus içinde en çok risk altında olan ve bakıma en muhtaç olan, en yaşlı (80+) kuşak diğer yaşlılardan daha çok artmakta, buna karşılık yaşlıya gereken bakımı geleneksel olarak sağlayan yaşlı eşler, kızlar ve gelinlerin nüfusu ise artan talebe görece olarak azalmak-

Öte yandan yaşlıların konut gereksinimleri için ve sağlık, statü ve gelir durumlarına göre çok çeşitli binalar düşünülmektedir. Örneğin, bir yanda özel tasarımı yaşlı apartmanları, apart otel, yaşlı bakım evleri, yaşlı hastaneleri ve öbür yanda mevcut konutların yaşlılara göre düzenlenmesi gibi birçok farklı tasarımlar söz konusudur. Türel'e göre eğitim ve gelir olarak üst düzey yaşlılar için evde bakım, eve servisler götürme, özel döşeli apartmanlar, apart otel gibi çözümler düşünülmelidir. Gelir seviyesi düşünce bakım evleri ve yaşlı apartmanları akla gelebilirken, evi olmayanlar için kurumsal bakım ve barınma olanakları yaratmak gereklidir. Türel'in tartıştığı gibi yaşlılar için konumlarına uygun konut alanları ancak ülke planlanmasında ele alınırsa mümkündür.

Yaşlıların aile ortamlarından dahi uzaklaştıkları, yalnız ya da kurum içerisinde yaşamaya sevk edildikleri gözlemlenmektedir (Türel, 2001b: 29). Türel, bunun nedenlerini şöyle sıralar:

- Yetişkin çocuklarının yaşlılarla aynı şehirde olamaması,
- Çocukların çalışma amacıyla yurtdışına gitmesi,
- Dar ve orta gelirli ailelerin ekonomik nedenlerle küçük bir evde oturması sonucu, büyüklerine ayılabilecekleri bir mekân olmaması,
- Kentte değişen sosyal yaşamın kırsal kökenli ailelerde yarattığı uyumsuzluklar,
- Kentte çalışmış statü sahibi yaşlıların sığıntı şeklinde bir yaşam tarzını kabullenememeleri,
- Kadınların ekonomik yaşama dahil olmaları ile evde eşlik edecek bir kişinin kalmaması,
- Sağlık alanındaki gelişmelerin bağımsız yaşamaya kolaylık sağlaması.

Yaşlılara konut sunumunda standart bir kurum sunumu yerine yaşlıların eğitim ve gelir durumlarına göre konut sunumu çeşitlenmelidir. Türel'e göre yaşlılık sorunun geleneksel yaşam tarzlarıyla çözülemeyeceği açıktır (2001b: 33). Buna karşılık, yaşlıların toplum içerisinde yaşamasına olanak veren ama yalıtılmalarına da neden olmayan farklı kurumsal çözüm önerileri (ev-oda projeleri) geliştirilmelidir. Türel, mevcut kentsel tasarımın bir sonucu olarak, yaşlıların çoğunlukla yaşadıkları mahalle, hatta sokak ve yakın çevresi içinde kaldıklarını belirtmektedir. Türel'in bir diğer çalışmasında Başkentte yaşlılara ait üç önemli mekânda, huzurevi, yaşlı dayanışma merkezi, yaşlı kulüpleri, gözlemler yapılmıştır (Türel, 2001c).

Yaşlıların mekân gereksinimlerinin planlanmasında, sadece konut değil dış mekân planlanması da önemli bir konudur. (Çelem ve Oğuz, 2001) Yaşlıların dış mekân kullanımı daha çok işlevsellik üzerinden kurulduğundan, yaşlıların dış mekân kullanımını artıracak özel tasarımların gerekliliği vurgulanmaktadır. Dış mekânın yaşlılara göre düzenlenmesi onlara kendi kendine yön ve yol bulmayı sağlayacaktır. Ayrıca dış mekân yaşlılar tarafından kolay anlaşılabilir ve tanımlanabilir olmalıdır. Bunun yanı sıra mekânlar sosyal etkileşimi desteklemeli, sosyalleşme için uygun ortamlar yaratılmalıdır. Yaşlıların görme ve işitme duyularının zayıfladığı göz önünde tutularak dokunma duyularına hitap eden mekânlar, örneğin, park ve bahçe tasarımında yükseltilmiş bitki kasaları yaşlının çiçeklere daha rahat dokunmasını sağlayabilir. Çelem ve Oğuz yaşlıların kendilerine göre tasarlanmış bir çevrede kendilerini daha mutlu ve güvende hissedebileceklerini söylemektedir.

Yaşlıların konut ve çevreye karşı tutumlarını ölçmek amacıyla yapılan bir çalışma da yukarıdaki mekân üzerinden yapılan tartışmalara yeni bir boyut getirmektedir (Kalınkara, 2001). Bu çalışmada, yaşlıların konut ve çevreden beklentileri çevredeki toplumsal ilişkileri ile bağlantılıdır. Çevresindeki toplumsal ilişkileri tatmin edici ise yaşlı için o çevre ve konutta tatmin edici bulunmakta ve taşınma, değiştirme isteği azalmaktadır. Ancak bu ilişkiler sorunlu ise, yaşlı çevresi ile sosyo-kültürel farklılıklar yaşıyorsa bu çevreden gitmek arzusunda olmaktadır. Bunlar özellikle gelir durumu iyi olan yaşlılardır. Yaşlıların toplumsal çevreden izole edilmelerini önleyen, hobi ve sosyal etkinliklerinin artışı, destek

hizmetlerinin olduğu yeni bir çevre düzenlemesine gereksinim vardır. Yaşlıların konut ve çevreye karşı tutumlarının yaş, cinsiyet ve gelir grupları kontrol edilerek farklı bölgelerde yinelenmesi üzerinde durulmuştur.

Ergin ve diğerlerine göre, yaşlılık toplumsal-siyasal gerçekliğin dışına itilmiştir. Yaşlı birey ile toplumsal-siyasal gerçeklik arasına yalıtım kütesi olarak huzurevleri inşa edilmiştir (Ergin ve diğerleri, 2001: 3). Ergin ve diğerleri, kentsel mekânın yaşlıları gözetenek tasarlanmamış olduğunu dile getirir. Onlara göre planlanmanın kurumsal ve pratik yapısı içinde yaşlılık durumu yer almaz. Modernleşme, üretim ve tüketim boyutlarını öne çıkarır ve böylece yaşlılık istenmeyen araçsal bir nitelik arz eder. Planlamanın yöneldiği toplumsal araç, sanayileşmenin öngördüğü üretim ilişkileri bağlamında konumlanmış olan erişkin kişidir/aktördür (Ergin ve diğerleri, 2001: 1-3).

b. Yaşlılık ve Aile, Kuşaklararası Dayanışma ve Çatışmalar, Yaşam Aranjmanları

Türkiye’de yaşlılıkla ilgili demografik dağılım ve yaşam aranjmanları konusunda daha çok istatistiksel analizler yapılan çalışmalar bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Burada ise yaşlılığa aile içinde verilen önem, yaşlının aile tarafından bakımı ve sorumluluğun aile tarafından alınması, yaşam aranjmanlarında ortaya çıkan güçlükler ve bunun yukarıda bahsedilen sosyal politikalar açısından önemine değinilecektir.

Türkiye’de yaşlıların yaşam biçimlerine (aranjmanlarına) dair geniş bir literatür bulunmamakla birlikte, konunun bazı boyutlarını ele alan çalışmalar da yok değildir (Aytaç, 1995: Aykan-Wolf 2000: Kalaycıoğlu-Tılıç, 2000). Bu boyutlardan biri: aile yaşamı ve yaşam aranjmanları konusunda önemli bir etkiye sahip olan hane halkı kompozisyonudur. Hane halkı kompozisyonu bireylerin gençlikten ileri yaşlara doğru gerçekleşen yaşamları boyunca değişik şekiller almaktadır. Öncelikle genç bireyler çekirdek aile şeklinde, ebeveynleriyle birlikte, yaşarlarken belirli bir yaştan sonra evlenirler ve evliliklerinin ilk yıllarını, bazı durumlarda, kendi ayakları üzerinde durmayı başarana kadar aileleriyle birlikte geçirirler. Bu durum, torun da eklendiğinde literatürde ‘geniş aile’ olarak adlandırılan aile biçimini oluşturmaktadır. Sonrasında genç evli çiftin yuvadan ayrılmasıyla aile iki çekirdek aileye bölünmektedir. Bu ayrılmadan yıllar sonra yaşlı anne ve babanın ikisinin ya da dul kalan birinin bakıma muhtaç olması durumunda ya da manevi sebeplerden dolayı, yaşlı anne ya da babanın çocuklarının yanına gelmesiyle de tekrar geniş aile biçimine dönüşmektedir. Türk toplumunda anne baba ve çocuklar arasında geliştirilmiş olan bu karşılıklı birbirini desteklemeye dayalı başa çıkma stratejileri ya da yaşam biçimleri veya “kaynakları ortak bir havuzda toplama modeli” (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000), Kağıtçıbaşı’nın da belirttiği gibi sadece çocuk doğurmanın yaşlılığı güvence altına alması bakımından değil, aynı zamanda gençlerin evliliklerinin ilk yıllarında oluşturulan geçici geniş ailenin (*transient extended family*) gençlerin hayata atılmalarını kolaylaştırması ve yaşamlarını güvence altına alması sebebiyle de oldukça önemlidir (Kağıtçıbaşı [1982]’den aktaran, Aykan ve Wolf, 2000).

Aykan ve Wolf’a göre geçici bir süre için de olsa birlikte yaşama (co-residence) konusunda geleceksellik en belirleyici etmenlerden biri olmakla birlikte, yaşlının çocuklarının bakımına olan ihtiyacı da birlikte yaşamaya yol açan bir diğer faktördür. Bununla birlikte kentsel yaşam ve eğitim gibi değişkenler geleneksellikten modernliğe doğru yol alınmasına sebep olan en önemli etmenler olarak görünmektedirler. Bu bağlamda Aykan ve Wolf’a göre anne ve babanın çocuklarıyla birlikte yaşamaları konusunda şunları söylemek mümkündür:

- Gençlerin çocuk sahibi olmasıyla birlikte yaşama olasılığı da azaltmaktadır.
- Eğitim düzeyi arttıkça birlikte yaşama ihtimali de azalmaktadır.
- Anne ve babadan baba ölürse annenin çocuklarıyla birlikte yaşama ihtimali artmaktadır

ması ve toplumun eğitim düzeyinin yükseltilmesi gerektiğini savunur (Hablemitoğlu; 2001: 56). Hem kurumsal hem bireysel çözüm önerenlere Özgen ve Babekoğlu örnek teşkil eder. Onlara (2001: 46) göre yaşlılar öncelikle, yakın akrabalar, komşular ve arkadaşlardan oluşan informal evrenden destek görürler. Eğer bu destek yetersiz ya da eksik kalırsa, gönüllü ve resmi hizmet kuruluşları, politik ve ekonomik kurumlardan oluşan formal evrene başvurmak zorunda kalırlar. Yine aynı araştırmacılara göre ailedeki çocuk sayısının azalması, huzurevi tercihini artıracaktır. Türkiye’de yetişkin çocukların yaşlı ana babalarına karşı sorumluluklarını konu eden çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak, yaşlı bireylerin aile bakımları hakkında tutumları ve kendi yaşam biçimlerindeki değişmelerin etkisi üzerine pek fazla çalışma bulunmamaktadır (Özgen ve Babekoğlu, 2001: 48).

3. Yaşlılıkta Sağlık, Geriatrik Çalışmalar, Tıbbi Etik, Beslenme ve Giyim

Yaşlılık ve yaşlılığın ileri dönemlerinde ortaya çıkabilecek sağlık sorunları bugüne kadar Türkiye’de yaşlılık üzerine yapılmış çalışmaların en çok yoğunlaştığı alan olarak görülmektedir. Bu çalışmalar özellikle yaşlılıkta sık görülen sağlık sorunları üzerinde durmuşlardır. Türkiye’de yaşlı sağlığı üzerinden bu kadar çok çalışma yapılması konunun önemini vurgularken, Ankara’da Hacettepe ve Ankara Üniversite hastanelerinde ve GATA’da Geriatri Anabilim dalının ve bölümünün açılması çok yenidir. Bu da Türkiye için yaşlılığın 1990’dan bu yana nüfus olarak önem kazandığının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Yaşlı sağlığı içinde en çok incelenen alanlar kalp ve hipertansiyon hastalıklarıdır. Daha sonra Depresyon, Alzheimer, Parkinson, Ortopedik rahatsızlıklar, gibi hastalıklar gelmektedir. Daha az sayıda ise yaşlılıkta ilaç kullanımı, bakım, yaşam kalitesi, ötenazi, fizyoterapi, rehabilitasyon ve etik konuları da gündeme gelmiştir. Bu konularda Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi (kuruluş 2001) Başkanı Yeşim Gökçe-Kutsal tarafından derlenen *Geriatri 2002* isimli çalışma çok çeşitli incelemelere yer vermektedir. Ayrıca, gerek 2001’deki Birinci ve 2003’teki İkinci Ulusal Yaşlılık Kongrelerinde, gerekse Türk Geriatri Vakfı tarafından 2002’de Antalya-Belek’te düzenlenen Birinci Geriatri Kongresinde yaşlılık ve çeşitli sağlık sorunları üzerinde yapılmış birçok çalışma sunulmuştur.

Ulusal Yaşlılık Kongrelerinde (2001 Ekim ve 2003 Nisan) yaşlılık ve sağlık konusunda en çok tartışılan konulardan biri ise yaşlılık ve beslenme ilişkisidir. Şanlıer ve diğerleri (2001) tarafından yapılan çalışma yaşlılarda hafıza kaybı ve beslenme ilişkisini araştırmıştır. Kadın yaşlılarda unutkanlık daha fazla bulunmuş, ayrıca bireylerin günlük aktivitelerini yapmadıkları ve tiamin ve niasin tüketimlerinin yetersiz oldukları saptanmıştır. Ancak unutmaya sıklığı puanı ile enerji ve besin öğeleri tüketimi arasında istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamıştır. Yine aynı kongrede huzurevlerinde yaşayan yaşlıların beslenme durumları, depresyon düzeyleri, üro-genital semptomları üzerinden çalışmalar sunulmuştur.

Ulusal Yaşlılık Kongrelerinde üzerinde durulan çok önemli konulardan biri de yaşlıların giyim ve tüketim alışkanlıklarıdır. Bu konuda Vural ve diğerlerinin (2001) çalışması yaşlılarda fonksiyonel giyim tasarımlarına yer vermekteyken, Gürşahbaz ve Aydın’ın (2001) çalışması bazı ‘teknik tekstillerin’ (insan-çevre-makine-uyumu düşünülerek üretilmiş tekstil ürünleri) yaşlıların bedenleri için daha uygun olabileceğini, örneğin, ısı kaybını önleme veya ısı geçişi sağlamanın çevre-insan uyumunda yaşlı için çok önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Koç ve diğerleri (2003) ise da yaşlılarda moda kavramı ve giysi edinmeye karşı tutumlarını ölçen bir inceleme yapmışlardır. Çalışmada yaşlıların giyim gereksinimlerinin moda ve giysi üreticileri tarafından ihmal edildiği, yaşlıların ölçülerine uygun tasarımlar bulamadıkları, ve pahalılık öne çıkan bulgulardır.

4. Yaşlılıkta Psikolojik ve Psikiyatrik Sorunların İncelenmesi

Yaşlılıkta psikolojik rahatsızlıklar ve bunların tedavisi konuları Türkiye'deki çalışmaların en çok yoğunlaştığı ikinci alandır. Özellikle huzurevlerinde yaşayan yaşlılarda depresyon düzeyinin incelenmesi (Bayık ve diğerleri, 2001), emeklilikte yaşam doyumu (Şener ve diğerleri, 2003) gibi çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu konuda Türkiye'de yapılan diğer bir çalışma Bellig tarafından gerçekleştirilmiştir. Bellig, toplum içinde yaşayan yaşlılarda depresyon belirtilerine rastlanma oranının %15'i bulurken, yaşlıların %2-4'ünde major depresyon görüldüğüne, bu oranın huzurevinde yaşayanlarda, %40 ve %20'yi bulduğuna işaret eder (aktaran, Bayık ve diğerleri, 2001: 134).

Psikoloji çalışmalarında bir diğer önemli konu da yaşam doyumu üzerinedir. Karataş (1988) tarafından gerçekleştirilen bir araştırma bu konuyu huzurevindeki yaşlıların psikolojik doyumları açısından ele almaktadır. Bu çalışma, yaşlılığın yaşam doyumu düzeyleri ve yaşam doyumlarını etkileyen bazı etmenleri ortaya koymaktadır. Bu etmenler, yaşlıların kurum içindeki davranışlarını ve ilişkilerine etki etmektedir. Bu araştırmanın önemli bir sınırlılığı olarak da araştırmacı tarafından huzurevi evreninin yetersizliği dile getirilmiştir³ (Karataş, 1988; 196).

Bütün bu çalışmalardan başka, yaşlıların kendi dillerinde yaşlılığı nasıl anlattıkları ve yaşlılarla sözlü tarih gibi çok önemli konulardaki çalışmalar çok yeni sayılabilir. Bunlara verilebilecek iki örnek, Baran (2003) tarafından beş yaşlı kadınla iki yıldır sürdürülen yaşlılığın anlamı çalışması ve Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamlanan ve huzurevindeki yaşlıların sözlü tarihini inceleyen bir yüksek lisans tezidir (Kayacan, 2001). Ayrıca bu araştırmanın bir yan ürünü olarak ortaya çıkan 'yaşlılık söylemi' üzerinden de ileride birçok çalışmanın yapılabileceği düşünülmektedir.

B. Yaşlılıkla İlgili İstatistikler

Bu bölümde ileri yaştaki kişilerle, önce dünya genelindeki, sonra da Türkiye'deki istatistiksel veriler aktarılacak ve bu olguların yaşlılık sorunu tartışmasındaki önemi tartışılacaktır.

1. Yaşlılıkla İlgili Dünyadaki Bazı İstatistikler

Yaşlılık konusu, özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun büyük bir kısmının yaşlanmaya başlaması ve doğurganlık oranlarının azalmasıyla ciddi bir önem kazanmış durumdadır. Bu bağlamda, hızla artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarının belirlenmesi ve toplumsal yapının hem ekonomik hem de kültürel açıdan oluşan bu yeni duruma göre örgütlenmesi için yaşlılarla ilgili hem niceliksel hem de niteliksel verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Esasen bizim araştırmamız da bu ihtiyacın bir neticesidir. Dolayısıyla yaşlılık konusunda ülkemizdeki durumu değerlendirmeden önce dünyadaki mevcut bazı istatistiklere bir göz atmanın ülkemizin bu alanda dünyadaki konumunu görmek açısından da faydalı olacağını düşünüyoruz. Konuyu bu açıdan ele aldığımızda ve mevcut istatistiklere araştırma tasarımıımız çerçevesinde baktığımızda aşağıdaki gibi bir manzara ile karşılaşmaktayız.

Yaşlılığın nüfusa oranı, gelişmiş batı ülkelerinde dünya genelindeki oranların üzerine çıkmaya başlamıştır. Örneğin Avrupa'da, Belçika, Danimarka, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde 1980'lerde toplam hane sayısının %11'inde 65 yaş üstü yalnız bireyler yaşamaktadır (U. S. Census Bureau, 2001: 65-6).

³ Türkiye'de 127 huzurevinde 11258 yatak kapasitesi bulunmaktadır (Türel, 2001: 29) ve bu, Türkiye'deki toplam yaşlı nüfusa oranla oldukça küçük bir sayıdır.

yaşlı kadın oranı yaş ilerledikçe düşmektedir (Ünalan, 2000). Zira, yaş ilerledikçe kadın nüfusun erkek nüfusa oranı da artmaktadır. Cinsiyet değişkenine göre istatistiksel verilerdeki bu farklılık aynı zamanda kadın ve erkeklerin yaşlılıklarını oldukça farklı bir şekilde yaşadıkları anlamına da gelmektedir. Bu sebeple rapor kapsamında yaşlılığa ilişkin yapılan yorumlarda cinsiyet değişkeni de gözlemlenmiştir.

Hizmetverenlerle ve toplumun değişik kesimleriyle gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde kadınların yaşlılıkla baş etme açısından daha başarılı oldukları yolunda genel bir kanının bulunduğu ortaya çıkmıştır. Toplumda böyle bir kanının ortaya çıkmasındaki en önemli neden ise, kadınların ileri yaşlarında da belli başlı işlerini kendileri görebilmeleri ve bunun yanında çocuklarıyla ya da diğer yakınlarla birlikte yaşama halinde kadınların gerek çocuk bakmak gerekse ev işlerini görme vesilesiyle gençlerin yaşamlarına katkıda bulunmalarıdır. Aynı durum erkekler açısından söz konusu olmadığı için, yalnız kalan erkekler kadınlara kıyasla evlenmek konusunda daha ısrarcıdır. Nitekim, 65 ve üstü yaş grubundan, erkeklerin evlilik oranı (%85.6) kadınlara (%45.2) göre neredeyse iki kat fazladır. Fakat, gündelik yaşama katılım, kendi hayatları hakkında söz sahibi olabilmek ya da genel olarak başarılı yaşlılık gibi boyutlar ele alındığında kadınlarla ilgili olarak karşımıza çok daha farklı bir resim çıkmaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki muhtemel farklılıklara ve istatistiksel verilerde gözlemlenen farklılıkların kaynaklarına ışık tutabilecek çeşitli örneklerle raporun farklı bölümlerinde yer yer değinilmiştir.

Yaşam aranjmanları, Türkiye'deki yaşlılık söyleminin de önemli bir uğraklarından olduğu için, bu konuda oldukça ilgi çekici istatistiklere rastlamak mümkündür. Örneğin, Koç'a (1997) göre, 1978'de %31.0 olan geniş aile oranı 1993'e gelindiğinde %19.4'e gerilemiştir. Benzer bir eğilim Ünalan tarafından da tespit edilmiştir. Nitekim ona göre Türkiye'de yaşlılar ailenin diğer fertleriyle birlikte aynı evde yaşamayı tercih etmemekte; hem çocuklarına yakın oturup onlarla özellikle manevi ihtiyaçlarını karşılamayı sürdürmek, hem de kendi evlerinde yalnız yaşayıp, bağımsız bir hayat sürmek istemektedirler⁴ (Ünalan, 2000: 3-4). Ünalan ve Koç tarafından ortaya konan ve istatistiksel verilere dayandırılan bu argümanların, alanda yaptığımız gözlem ve değerlendirmeler sonucunda büyük ölçüde geçerli olduğu gözlemlenmiştir⁵.

TNSA'nın (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması) verilerine göre, yaşlıların bakımı %56.5 oranında kendileri tarafından sağlanmakta iken, yaşlıların %41.4'üne ise çocukları tarafından bakılmaktadır. Aile reisi olan yaşlıların aile reisi olmayanlara oranı yaş ilerledikçe erkeklerde artmaktadır. Kadınlarda ise bu oran 70-80 yaş aralığında maksimumu bulmaktadır. Kadınların yaşlandıkça aile reisi olma oranındaki artışın sebebi, büyük bölümünün yaşlılıklarında eşlerini kaybetmesi ve kendi evlerinde yalnız kalmalarıdır. Yaşlıların yaşam aranjmanları konusunda önemli bir nokta da, çocuklarıyla birlikte yaşama oranlarıdır. TNSA'nın (1998) sonuçlarına göre, yaşlı nüfusun yarısından fazlasının çocuklarından en az biriyle birlikte yaşadığı görülmektedir. Bu oran erkeklerle oranla kadınlarda daha fazladır. Bunun sebebi ise, kadınların sayıca daha fazla olmaları ve erkeklere nazaran çocuklarıyla yaşarken çocukların yaşamına çeşitli yönlerden katkı sağlayabiliyor olmaları, yani kısaca halk arasında söylendiği gibi 'kadınların her yere sığabilmeleridir'.

Tüm yaşlı nüfusun %14.4'ü kendilerine en yakın çocuklarının hemen yan kapısında ya da çok yakınında oturduklarını beyan ederken, %14.1'i aynı muhitte, %10.5'i ise yakın muhitte oturduklarını söylemektedirler. Bunları toplarsak ülkemizdeki yaşlıların %39'unun bir şekilde çocuklarıyla sıkı bir dirsek teması içinde olduklarını görmek mümkündür. Uzak muhitte oturan çocukların sayısı %5.6 iken yurtdışında yaşayan çocukların oranı ise yalnızca %0.3 olarak tespit edilmiştir. Bu konuda dikkat çekici bir başka bulgu da yaş arttıkça, çocuklarıyla birlikte ya da çocuklarının yakınında yaşayan yaşlı oranının, cin-

⁴ Yalnız yaşayanlar yaşlı nüfusun 1/2'sini, yetişkin çocukları ile birlikte yaşayanlar 1/5'ini oluşturmaktadır. (Aytaç, 1998; aktaran: Ünalan, 2000).

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız IV. Bölümdeki yaşam aranjmanları bölümü.

siyete bakılmaksızın hızla artmasıdır. Bunun nedeni, yaş ilerlemesine bağlı olarak zor durumda kalan yaşlı bireylerin, yaşamlarının son günlerine kadar geçici bir süre için evlatlarına sığınmasıdır. Yaşam aranjmanları başlığı altında ayrıntılı olarak değinilen bu durum, literatürde geçici geniş aile (transient extended family) başlığı altında tartışılmaktadır.

Yaşlılar çoğunlukla ya çocukları ile birlikte ya da onların çok yakınında oturmaktadırlar. Yaşlıların bakımı büyük oranda çocukları tarafından üstlenilmiş durumdadır. Ankara'nın da içinde bulunduğu büyük şehirler bölgesindeki yaşlıların %44,9'u çocuklarıyla birlikte aynı evde ikamet ederken %51,4'ü çocuklarıyla aynı muhitte ya da yakın bir muhitte yaşamaktadır. Aynı oranlar köylerde ise sırasıyla %58,4 ve 34,4'tür. Bu sayılardan ilk bakışta aynı muhitte oturma şeklindeki yaşam biçiminin şehirlerde köydekine kıyasla daha hâkim olduğu ve buna karşılık, köylerde çocuklarla birlikte aynı evde oturma pratiğinin şehirdekine nazaran daha sık görüldüğü yönünde bir anlam çıkarılabilir. Fakat, bu sayılardan kentleşmeyle birlikte yaşanan modernleşmenin, aile içindeki yakın ilişkileri farklı bir boyuta, yani aynı muhitte yaşama boyutuna, taşıdığını iddia etmek ancak kısmen doğrudur. Çünkü, aynı muhitteki bu birlik-teliklerin birçok farklı sebebi olduğu görülmektedir. Kısaca, sadece yaşlının muhitinde bir yakınının oturup oturmadığı bilgisinden, yaşlıların yaşam aranjmanlarının içeriği konusunda net bir bilgi üretmek olası görülmemektedir. Türkiye'deki yaşam aranjmanlarının yorumlanabilmesi için yaşlı ve yaşlı yakınları arasındaki ilişkinin içeriğinin sorgulanması gerekmektedir. Bu konuda araştırmanın yaşam aranjmanları bölümünde Ankara'da rastlanan değişik durumlardan örnekler verilmiştir.

Kırda ya da kente yaşamak, ileri yaşlılar söz konusu olduğunda ayırt edici bir nitelik arz eder. TNSA'nın sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun %64 gibi çoğunluğu teşkil eden bir oranının şehirlerde yaşadığı tespit edilmişken, yaşlılar söz konusu olduğunda farklı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Yaş grupları gözetilmeksizin bakıldığında, köyde ve kente yaşayan yaşlı nüfus sayısı birbirine yakınlık göstermektedir. Yani Türkiye'de yaşayan yaklaşık 3,5 milyon yaşlının yarıya yakını kırsal bölgelerde yaşamaktadır (Ünalın, 2000:5). Bununla birlikte, genel olarak baktığımızda yaşlı nüfusun önemli oranda kırsal kesimde yaşadığını ve özellikle köylerde yaşayan yaşlıların da düşük bir eğitim düzeyine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kırsalda yaşayan yaşlıları da araştırma kapsamına dahil etmek ve muhtemel yaşam farklılıklarını saptamak için köylerde gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde, yukarıda bahsettiğimiz istatistiksel bulguların sebepleri araştırılmış ve öncelikle, köyde yaşayan yaşlıların kent yaşamından -kentin kültürel ve ekonomik bazı özellikleri yüzünden- şikayet ettikleri tespit edilmiştir. Yaşlılar bu konuda; yaşamın kentlerde çok pahalı olması, kentlerde artık insanların birbirlerine saygılarının kalmaması, kentin aşırı kalabalık ve havasının kirli olması yönünde görüş dile getirmişlerdir. Köylerde yaşlı nüfusun görece fazla olmasının bir başka sebebi de, görüşülen kişilerin dile getirdikleri üzere, insanların doğdukları yerlere olan bağlılıkları ve doğdukları yerde ölmek istekleridir.⁶

Kır ve kent tartışması bağlamında yaşlıların ekonomik bağımsızlıkları ve sosyal güvenlik çatısı altında olup olmadıkları da Türkiye'deki yaşlılığın anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. 1998'de gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasının verilerine göre; Ankara'nın da içinde bulunduğu büyük şehirleri kapsayan bölgede; eşinin ya da kendinin geliriyle yaşayanların oranı %65,6 iken, kırsal kesimde bu oran %51,1'e düşmektedir. Kırsaldaki yaşlıların %42,9'unun bakımını çocukları ya da evlatlık olarak edindikleri çocukları üstlenmekteyken, şehirde bu oran %30,5'tir. Buradan hareketle Ankara'nın da içinde bulunduğu büyük kentlerde yaşayan yaşlıların, köydekilere göre ekonomik açıdan görece daha bağımsız yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin bir çoğu-

⁶ Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgilere ve konuyu anlamamıza yardımcı olacak bazı örneklerle köyde yaşam aranjmanı altında değinilmiştir

İkinci grup:

Yarının yaşlısı/potansiyel yaşlı olduğu düşünülen 30-50 yaş grubuna mensup insanlardan oluşturulmuştur. Çalışmada bu yaş grubunun kendi içindeki farklı yaş aralıklarını kapsayacak şekilde seçilmesine özen gösterilmiştir. Bu grup da iki kategori olarak ele alınmıştır:

- A. Çevresinde (aynı evde, sokakta ya da mahallede) bir yaşlı yakını (akrabası) olmayan kişiler;
- B. Bir yaşlı ile birlikte veya yaşlıya yakın yaşayanlar

Yaşlılar konusunda yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda kadın yaşlıların toplumdaki konumlarının daha hassas olduğu söylenmektedir. Irkçılık, cinsiyetçilik ve yaş ayrımcılığının tehlikeli sonuçlar meydana getirebilecek ayrımcılıklar olduğundan hareketle Palmore (1999), bu üç ayrımcılığın (ırkçılık, cinsiyetçilik, yaşçılık) kombinasyonlarının sorunu daha da derinleştireceğini belirtmektedir. Dolayısıyla, araştırmamızda cinsiyet değişkeni de göz ardı edilmemiş ve her üç sosyo-ekonomik gruptan ve her iki gruptan kadın ve erkek sayıları eşit olarak alınmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin analizinde kültürel farklılıklar da gözetilmiştir.

C. Araştırmada Kullanılan Kriterler ve Tanımlar

Araştırma tasarımının 42 adet farklı kategoriye içermesi (bakınız tablo 1 ve 2) sebebiyle yapılan görüşmelerin kategorilerinin ve sayılarının sürekli ve alanda çalışan tüm ekipler açısından eş zamanlı olarak kontrol edilmesi gerekmiştir. Bu amaçla hazırlanan bir takip formuyla, alandaki ekipler sürekli bilgilendirilmiş ve gün sonlarında yapılan görüşmelerde bütün takip formları bir araya getirilerek bütün ekiplerin kotaların durumları hakkında günlük bilgiye ulaşması sağlanmıştır. Derinlemesine görüşmeler bittikten sonra araştırmanın saha çalışması kısmına katılanlarla birlikte tüm soru formları ve kasetler kont-

Tablo 1: Gruplar ve Kategoriler

1. 65 + yaş grubu	
A. Kentte/Evde yaşayanlar	1. Yalnız yaşayan 65+ kişiler
	2. Eşiyle yaşayan 65+ kişiler
	3. Birden fazla neslin bir arada yaşadığı hanelerde yaşayan 65+ kişiler
	4. Yakınında (aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede) yakın akrabası (çocuklar, torunlar, damat ve qelinler) yaşayan olan 65+ kişiler
	B. Kentte/Huzurevinde yaşayanlar
	1. Bir devlet kurumuna ait olup işletmesi özel bir şirkete verilmiş bir huzurevinde kalanlar
	2. Devlete ait bir huzurevinde kalanlar
C. Köyde yaşayanlar.	
	1. Ankara'ya yakın bir köyde yaşayanlar
	2. Ankara'ya uzak bir köyde yaşayanlar
2. 30-50 yaş grubu	
	A. Çevresinde (aynı evde, sokakta ya da mahallede) 65+ bir yakını (akrabası) olmayan kişiler;
	B. 65+ bir yakını ile birlikte veya 65+ bir yakınına yakın yaşayanlar

rol edilmiş bir şekilde bir araya getirilip araştırma süresince oluşturulmuş olan takip formuyla kontrol edilerek, eksik olan kaset ve formların tespit edilmesi ve eksiklerin saha çalışmasına katılan ekipler tarafından giderilmesi sağlanmıştır.

Tablo 2: Derinlemesine Görüşmelerin Dağılım Planı

	Ağırlık	Grup	Ağırlık	Grup	Erkek			Kadın			Ara Toplam	Toplam
1. Grup	6x				Yakın	Uzak		Yakın	Uzak			
		I.A	X		6	6		6	6		24	24
					Özel	Devlet		Özel	Devlet			
		I.B	X		6	6		6	6		24	24
				1,2,3,4	Alt	Üst	Orta	Alt	Üst	Orta		
		I.C.	4x	Min.:	3	3	3	3	3	3		
				Max.:	6		6	6	6	6		96
2. Grup	4x	II.A	2x		8	8	8	8	8	8	48	
		II.B	2x		8	8	8	8	8	8	48	96
Pilot												20
Toplam												260

Bu tasarımda yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 260 görüşme düşünülmüştür. Nedenleri aşağıdadır:

1. Projenin ana odağı, kentte yaşayan yaşlılar olduğundan, I. gruptaki (yaşlı kişiler [65+]) görüşme sayısı (pilot hariç 144), II. gruptaki görüşme sayısının (pilot hariç 96) 1,5 katıdır.

2. Kentleşme gerçeğinden ve yaşlıların ancak %1'den az bir kesiminin huzurevinde kaldığı bilgisinden (Türel, 2001: 29) hareketle, kentte ve evde yaşayan yaşlılarla, köyde ya da huzurevinde yaşayan yaşlılardan 4 kat fazla sayıda görüşme yapılmıştır.

Araştırmada en küçük birim (hücre) için 3 görüşme yapılması sağlanmış, toplam sayıların sağlanması koşuluyla yaşam aranjmanlarına göre hücre sayılarında esneklikler gösterilmiştir. Bu yüzden toplam görüşme sayısı planlanandan (5) fazla olarak 265 rakamına ulaşmıştır. Ancak, analiz aşamasında kentte yapılan bu 5 fazla görüşme çeşitli nedenlerle kapsam dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak, geçerli olarak saydığımız görüşmelerin adedi pilot görüşmeler de dahil toplam 260'dır. Görüşülen kişilerle ilgili kısa bilgiler Ek 7'de verilmiştir; ancak, pilot görüşmeler soru formunun oluşturulması amacıyla yapıldığı için, bu görüşmelerin demografik nitelikleri üzerinde çok durulmamış, bu yüzden de Ek 7'deki listeye pilot görüşme yapılan kişilerin özellikleri dahil edilmemiştir.

D. Araştırma Verilerinin Toplanması, Düzenlenmesi ve Analizlerin Yapılması

Araştırma üç aşamada tamamlanmıştır. İlk aşamada yaşlılara ve yakınlarına yöneltilecek soru formunun denenmesi ve geliştirilmesi amacıyla 20 yaşlı ve yaşlı yakını üzerinde pilot bir çalışma yapılmıştır. Böyle bir pilot çalışma, yaşlılık üzerine daha önce bu tür fazla araştırma olmadığından, sorulacak soru formülasyonlarının geçerli ve işleyen sorular olabilmesi için gerekli görülmüştür. Yaşlılık konusu soyutluğu yüksek ve öznel içeren bir konu olduğundan kapalı uçlu anket soruları ile araştırılmasının olanaklı olmadığı düşünülmüş, bu anlamda niteliksel tekniklerle veri toplanması uygun bulunmuştur. Buna

mesi gerektiği düşünülmüştür.

Bu odak gruplara ortalama 6 kişi katılmış ve katılımcıların birbirlerini tanımamasına özen gösterilmiştir. Yaşlılarla gerçekleştirilen odak grupların standart olması gerektiğinden üç odak grupta da aynı temalar üzerinde durulmuştur. Odak ve tartışma grubu toplantılarının içeriği ve katılanlar ile ilgili bilgi-ler Ek 3, Ek 4 ve Ek 5'te verilmiştir.

3. Köyde Yapılan Görüşmeler

Köyde yaşayan yaşlıların yaşam biçimlerinde şehirde kalanlara göre farklılıklar olacağı öngörüldüğünden, araştırma kapsamında iki ayrı köyde toplam (12 erkek 12 kadın) 24 görüşme yapılmıştır. Kültürel farklılıkları gözlemek gayesiyle yola çıkıldığından araştırmanın her aşamasında, görüşme yapılan kişilerin seçiminde belli kültürel öğelerin ağırlıklı ve baskın olmamasına özen gösterilmiştir. Ayrıca köylerin şehir merkezine yakınlıklarına da yaşam biçimlerinde önemli etkileri olduğu düşünüldüğü için, köylerden biri Ankara'ya 40 km uzaklıktaki İncirlik Köyü (Kazan İlçesine bağlı) olarak, diğeri de 137 km. uzaklıktaki Karaşar Beldesi (Beyazırbağı İlçesine bağlı) olarak belirlenmiştir.

4. Huzurevinde Yapılan Görüşmeler

Araştırma projesi teklifinde belirttiğimiz üzere, 'huzurevi', yaşlılık sorununun bütününe yönelen bir çalışmada dışarıda bırakılamayacak bir olgudur. Hem toplum, hem konunun uzmanları hem de yaşlılık ile ilgili hizmet veren kimseler huzurevleri konusundaki her türlü olumsuz yargılarına rağmen huzurevsiz bir çözümü düşünmemektedirler. Ayrıca, huzurevlerinde kalmayı tercih eden yaşlıların yaşlılık algıları, yaşam biçimi ve tercihleri huzurevlerinde yaşamayı tercih etmeyenleri anlamak bakımından da ayrı bir önem arz etmektedir.

Huzurevlerinin her çeşidini incelemek bu araştırmanın odak noktasında yer almamaktadır. Bununla birlikte, altyapı ve hizmet sunumu farklı iki tür huzurevinde kalan kişilerle görüşülmesi araştırmanın kapsamı ve içeriği açısından yeterli görülmüştür. Bunlardan ilki devlete ait olan ve devlet tarafından idare edilen bir huzurevidir. Diğeri ise bir devlet kurumuna ait olup işletmesi özel bir şirkete verilmiş olan bir huzurevidir. Bu huzurevinin ücretleri ilkinden oldukça yüksektir. Kentte-evde yapılan görüşmeler esnasında orta ve üst gelirli kişilerle yapılan görüşmelerde, özel huzurevleri konusu üzerinde de durulmuş, bu kişilerin devletin güvencesindeki huzurevlerine karşı gösterdikleri güvensiz tavrın özel huzurevleri konusunda da aynı şekilde sürdüğü görülmüş; ancak, yukarıda sayılan ikinci huzurevi gibi üst ya da üst-orta gelirden devlet memurlarının ulaşabildiği kurumlara ve hizmetlere duyulan güvenin diğerlerinden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, farklılık göstereceğini düşündüğümüz için herhangi bir özel huzurevi yerine bu kurumda kalan yaşlılarla görüşülmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bu iki huzurevinde sistematik rast gele (*random*) belirlenen 6'sı kadın ve 6'sı erkek olmak üzere 12 şerden toplam 24 kişiyle görüşülmüştür.

E. Araştırma Personeli ve Zamanı/Süresi

Araştırma Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu'nun yürütücülüğünde, Uğraş Ulaş Tol, Önder Küçükural ve Kurtuluş Cengiz tarafından oluşturulan bir proje ekibi tarafından gerçekleştirilmiş ve rapor edilmiştir.⁸ Araş-

⁸ Uğraş Ulaş Tol, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde doktora öğrencisidir. Kurtuluş Cengiz ve Önder Küçükural ise ODTÜ Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans eğitimlerini sürdürmektedirler.

tırma projesi 1 Temmuz 2002 tarihinde başlamış, 28 Şubat 2003 tarihinde sona ermiştir. Proje ekibi dışında, derinlemesine görüşmelerde bulunma, kaset çözümlemesi ve kodlama gibi işlerde Meral Açık-göz, Mahir Bilgin, Mehtap Tatar, Müge Kılınç, Özgür Gökdemir, Bora Çorakbaş ve Emre Kuyucak adlı ODTÜ öğrencileri görev almışlardır. Araştırmada uyulan iş planı ve takvimi aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 3: İş Akışı Tablosu

İşler	Gerekli Zaman	Elemanlar
Hizmetverenlerle derinlemesine görüşmelerin ve odak görüşmenin yapılması	1 - 15 Temmuz 2002	Proje Ekibi
Derinlemesine görüşmelerin formlarının hazırlanması ve pilot araştırma ile denenerek geliştirilmesi ve görüşmecilerin eğitimi	16 Temmuz - 1 Ağustos 2002	Proje Ekibi
1. Ara raporun verilmesi	1 Ağustos 2002	Proje ekibi
Derinlemesine görüşmelerin uygulanması	1 Ağustos - 1 Ekim 2002	Görüşmeciler ve Proje Ekibi
Derinlemesine görüşmelerin değerlendirilmesi, analizi	1 Ekim 2002 - 30 Ekim 2002	Proje Ekibi
2. Ara raporun teslimi	30 Ekim 2002	Proje Ekibi
Odak grupların esas araştırma sonuçlarına bakılarak seçilmesi ve uygulanması	1 Kasım 2002 - 31 Aralık 2002	Proje Ekibi
Proje raporunun yazılması	1 Ocak 2003 - 28 Şubat 2003	Proje Ekibi

F. Uygulamada Karşılaşılan Güçlükler ve Çalışmanın Sınırlılıklarının Tartışılması

Görüşmelerle ilgili diğer bir önemli konu da görüşmelerin yapılması esnasında ortaya çıkan zorluklara ilişkindir. Görüşmelerin gerçekleştirilmesi sürecinde ortaya çıkan en temel zorluk araştırma tasarımına uygun nitelikteki (yaş, gelir, mahalle, yaşam aranjmanı vb.) katılımcıların bulunması olmuştur. Bununla birlikte katılımcıların bulunması için çalınan kapılar zaman zaman görüşmecilerin yüzüne kapatılmış, hatta kimi zaman görüşmeciler hakarete dahi uğramışlar ve apartmandan ya da siteden kovulmuşlardır. Özellikle gelir seviyesi yüksek olan ORAN, Çankaya, Gaziosmanpaşa gibi semtlerde gerekli izinler gösterilmesine rağmen apartmanların kapıcıları, site yönetimleri ve güvenlik görevlileri ile çeşitli tartışmalar yaşanmış ve görüşmecilerimiz bazı site ve apartmanlardan zorla çıkartılmışlardır. Kapıcı güvenlik görevlisi ve site bekçisi gibi engellerin aşıldığı durumlarda ise çalınan kapılarda genellikle hane halklarında anketör, satıcı, pazarlamacı, gibi kendilerini sürekli rahatsız eden kişilere karşı bir bıkkınlık ve kızgınlık duygusuyla karşılaşılmış, bu da hanedeki insanları görüşme yapmak için ikna etmeyi oldukça zorlaştırmıştır.

Özellikle üst gelir grubuna mensup insanların ikamet ettikleri mahallelerin hane halklarında dışarıdan gelen kişilere karşı güvensizlik duygusunun bir diğer nedeni de görüşmeler esnasında sürekli yinelenerek anlatılan hırsızlık, dolandırıcılık, soygun vb. olaylardan duyulan kaygı olsa gerektir. Görüşme yapılan insanlardan, anketör kılığındaki dolandırıcılar tarafından yapılan hırsızlık, soygun ve cinayetlere ilişkin hatırı sayılır derecede hikaye dinlenmiştir. Görüşmeler esnasında üst gelir grubundaki insanların bu tür konulara karşı daha hassas ve tedbirli oldukları gözlenirken aynı durum alt ve orta gelir gruplarındaki insanlar için o kadar hayatiyet arz etmemektedir. Nitekim alt ve orta gelir grubuna mensup insanların oturdukları mahallelerde görüşmecilerimiz açısından görece daha rahat bir ortamla kar-

kün olduğunca tüm öznel niteliklerden arındırmaya çalışan mekanik ve soğuk bir tarzdan uzak durulmuştur. Tam tersine, ileri yaştakilerle görüşülürken araştırmacı kimliğinden olabildiğince sıyrılıp birer insan olarak iletişim kurmaya çalışılmıştır. Ancak yine de, araştırma kapsamında bu iletişimi gerçekleştirmemizi engelleyen bazı sorunlar da olmuştur. Bunların ilki; görüşmeler sırasında kayıt cihazı kullanılmış olmasıdır. Görüşmelerin kaydedilmesinde, araştırmacının geneli açısından çok önemli bir sorun yaşanmadıysa da, istisnai birkaç görüşmede bazı sorunlar yaşanmıştır¹⁰.

Görüşmelerimizin genelini düşündüğümüzde, özellikle eğitim düzeyi yüksek olan ve çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bir grubun, ses kaydına karşı oldukça temkinli oldukları görülürken, bunun tersine; düşük gelir düzeyinden kimselerin ve kadınların ise, ses kaydına karşı daha olumu ya da en azından kayıtsız bir tutum sergiledikleri fark edilmiştir. Özellikle düşük gelirli kimselerin ses kaydına zaman zaman "benim kimseden saklayacak bir şeyim yok, herkes görsün bu halimizi" gibi tepkiler verdiklerine de rastlanmıştır. Araştırma ekibinin bu konudaki yorumu, kadınların ses kaydına 'hayır' diyecek gücü kendilerinde bulamadıkları yönündedir. Bu durumlarda görüşmenin kayda alınmasına ses çıkaramayan bir takım kişilerin sesleri, bu durumun farkında olmamıza rağmen kaydedilmiştir. Buradaki tespitimize göre; sesini kaydetmek istemek de, ses kaydına istemeden razı olmak da ya da basitçe ses kaydı yapılıyor olması da hem araştırma açısından hem de genel olarak etik anlamda sorunludur. Sadece cihazın varlığı, aslında aynı araştırmacının varlığı gibi araştırmaya birçok sınırlılıklar getirmektedir. Fakat, bu tür araştırmaların gerçekleştirilmesi için bu tür sınırlılıkların farkında olmak gerekmektedir. Ayrıca kayıt yapılmasındaki etik sorunun üstesinden gelmek için yukarıda da bahsedildiği gibi her görüşmede kişilerin rızalan istenmiş, katılımcıların talep ettikleri yerlerde kayıt cihazı kapatılmış, ya da ses kaydı hiç yapılmamıştır.

Yapılan görüşmelerde, katılımcılarla daha yakın bir ilişkiye girmemize kısmen de olsa engel olan bir diğer etken ise, görüşme sırasında kâğıtlara not almamızdır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Ankara kent merkezinde çeşitli sebeplerle anket yapanların sayıları bir hayli fazla olduğundan bu konuda olumsuz bir kanı insanların büyük çoğunluğunda oluşmuş durumdadır. Ancak, gerek araştırmacının saygınlığı gerekse görüşme yapan kişilerin gösterdikleri özen sebebiyle konuşmalar başladıktan çok kısa bir süre sonra katılımcı ve görüşmecisi arasında yakın ilişki sağlanmıştır. Bu etkinin ortadan kalkmasını kolaylaştıran bir diğer etmen ise her görüşmeyi ikişer kişiyle gerçekleştirmiş olmamızdır. Görüşme sırasında bir kişi konuşulanları not alırken, diğerinin katılımcıyla göz temasını kesmemesine özen gösterilmiştir. Görüşme sırasında, araştırmacı olmaktan, ses kaydı yapıyor olmaktan ve belirli bir düzende not alıyor olmaktan kaynaklanan sorunları aşmak için katılımcılarla ayrıca serbest vazinde, araştırma hissi vermeyen görüşmeler de gerçekleştirilmiş, hatta sohbetinden keyif alınan bazı katılımcılarla birkaç sefer daha buluşup daha da derinlemesine bilgi edinme imkânı bulunmuştur. Bu yöntemin, birçok bilginin olduğu gibi kaydedilememesi gibi bir handikapı olsa da, görüşmelerin çok daha verimli hale gelmesi, katılımcıların daha rahat olması ve görüşmecinin kendi duygularını daha açık ortaya koyabilmesi açısından birçok avantajı olduğu fark edilmiştir. Ayrıca, görüşme konusunda bir şekilde tereddüt eden kimselerin de, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden ve Ankara Valiliği'nden alınan izinlerin gösterilmesiyle kişilerin bizlere olan güveni sağlanmıştır.

Görüşmeler esnasında karşılaştığımız ve etik anlamda sorun yaratabilecek bir diğer nokta da, konu-

¹⁰ Örneğin görüştüğümüz kişilerden biri, görüşmenin seyri içerisinde kayıt yapıldığını unutup, kendisi için gizli olan, ya da herkesle paylaşmaktan kaçındığı ve kendince önemli bulduğu bazı olaylardan bahsetmişti. Görüşmemiz bittiğinde katılımcı konuşmalarının tamamının kaydedildiğini farkedince bizlere "bunları kimseye vermeyeceksiniz değil mi" diye sordu. Biz de durumu, görüşme yapılan kişilerin kesinlikle isimlerinin alınmadığını ve analizlerin sadece araştırma ekibi tarafından yapılacağı şeklinde açıkladık. Fakat, bu açıklamamızdan tatmin olmayan katılımcımız, kaseti kendisine vermemizi rica etti. Biz de onu kırmamak için dileğini yerine getirdik.

şulması ahlaki normlar sebebiyle büyük ölçüde tabu niteliği taşıyan ya da görüşülen kişilerin özellikle-
rinden kaynaklı, duyarlılık gerektiren konulardı. Örneğin, ileri yaştakilerin cinselliği konusu, erkeklerle
gerçekleştirilen görüşmelerde genellikle sorun yaratmamış, hatta muhafazakar, geleneksel ve dindar
kesimlerin erkekleriyle dahi, aile yaşantısının gerekleri bağlamında dolaylı da olsa bu konulardan ko-
nuşma olanağı bulunmuştur. Bunun yanı sıra, istisnai olarak da olsa, üst gelir kesiminden ileri yaştaki
bazı kimselerin cinsellik konusu açıldığında 'ne gerek vardı böyle konulara, ne güzel tatlı tatlı konu-
yorduk' dediklerine de rastlanmıştır. Fakat, kadınlarla gerçekleştirilen konuşmalarda, özellikle görüş-
mecinin erkek olduğu durumlarda bu konu zorlukla açılmış, konuşmalar çok derinleştirilememiştir. Ka-
dın görüşmecilerin yaptığı mülakatlarda da daha az olmakla beraber benzer sorunlarla karşılaşmıştır.
Böyle durumlarda, ilkesel olarak, konunun daha fazla irdelenmemesi şeklinde bir yöntem izlenmiştir.
Ayrıca, görüşmelerin belli yerlerinde herhangi bir konuya dair bir çekince ya da soğukluk hissedildiği
ya da görüşmelerin, ailenin diğer fertleri tarafından duyulabilme olasılığı olduğu durumlarda da, ilgili
konuların açılmamasına özen gösterilmiştir. Nitekim, özellikle geleneksel ailelerde bu tür konuların di-
ğer insanlar arasında konuşulması genellikle pek uygun karşılanmamaktadır.

Ölüm konusu da, cinsellik gibi duyarlılık gerektiren konulardan biri olduğu için, bu konunun da özel-
likle aşırı hassas olan ileri yaştakilere açılmamasına özen gösterilmiştir. Bu tür konularda bilginin ko-
nuşmanın doğal seyrinde ortaya çıktığı haliyle yetinilmiştir. Bunu yanı sıra, katılımcılarla aile ilişkileri-
nin konuşulduğu zamanlarda, kimi zaman katılımcının aile üyelerinin de ortamda bulunmaları sorun ya-
ratma potansiyeli taşıyan bir durum olarak gözükmiştir. Çünkü bazı görüşmelerde gelinini ya da ço-
cuklarını bizim yanımızda kötüleyen ya da haklarında oldukça olumsuz görüş bildiren yaşlılar olmuştur.
Bu anlamda, biz görüşmeyi terk ettikten sonra görüştüğümüz bu insanların hayatı üzerinde nasıl bir et-
kimiz olduğunu bilemiyoruz. Ama belki de bizim açımızdan bu araştırmanın etik açıdan en sorunlu tara-
fı; kuramsal olarak karşı olduğumuz halde, pratikte baştan itibaren yaşlı olarak tanımladığımız bir insan-
lar grubuyla, hâkim yaşlılık sorunsalı dahilindeki konuları konuşarak, çalışma boyunca ayrıntılı olarak
irdelediğimiz yaşlılık söylemini yeniden üretme olasılığının ortaya çıkmasıdır.

Araştırma açısından sınırlılık olarak nitelendirebileceğimiz bir nokta; araştırmanın daha çok kentte
yaşayan yaşlılara odaklanmış olmasıdır. Araştırma, büyük oranda kentteki yaşlıların yaşam biçimlerini
anlamak üzere tasarlandığı için, kendisi başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olması gereken köyde-
ki yaşlıların yaşam biçimleri çok fazla irdelenememiştir. Köylerde yapılan görüşmeler ise araştırmanın
görece küçük bir kısmını oluşturduğu için eldeki veriler dahilinde köydeki yaşlıların yaşam biçimleri
üzerine çok fazla söz söylenmek istenmemiş, yine de analiz içerisinde yaşlılık konusundaki resmin bü-
tünleyen bir parçası olarak köylerde edinilen izlenimlere ve gözlemlere de yer verilmiştir.

Araştırmanın en önemli iki sınırlılığı ise; bulguların yalnızca Ankara İli dahilinde bir geçerliliği olma-
sı ve yalnızca sorularımıza yanıt verebilecek ölçüde sağlıklı yerinde olan kişileri kapsamış olmasıdır.
Dolayısıyla sağlıklı bizimle konuşamayacak derecede yerinde olmayan yaşlıların yaşlılık algıları ve ya-
şam aranjmanları konusunda bu çalışmada yeterli veri toplanamamıştır.

sürdürmeyi ilke edinmiş bir kesim halihazırda vardır ve bu kesim tarif ettiğimiz boyutlara göre, eğitim düzeyi, gelir seviyesi, kentsoyluluk birimleri yüksek ve sayılan modern habitusları daha fazla oranda sağlayan kesimlerdir. Böylelikle, modern ve geleneksel kavramlarına bir şerh koymuş olmakla birlikte, kaçınılmaz olarak bu kesimlere 'modern' diğerlerine 'geleneksel' demeyi pratik olarak tercih etmekteyiz. Tabi, hemen belirtmek gerekir ki bu ayrım, yukarıda saydığımız değişkenlerin ayrı ayrı değerlendirilmesine değil, toplamına ilişkin bir değerlendirmeye göre yapılmaktadır. Sözelimi, gelir seviyesi yüksek, ancak 'geleneksel' olan, ya da gelir seviyesi düşük, ancak 'modern' olan kişiler de bulunmaktadır. Ancak, burada kastedilen, yukarıda sayılan değişkenlerin bu tasnifi belirlemede ağırlıkları olduğudur.

Bu bölümde son olarak da bulguların tartışılması ışığında oluşturulmuş sosyal politika önerilerine yer verilecektir.

A. Ana Bulguların Tanıtılması

Araştırma verilerini değerlendirdiğimizde vardığımız en önemli sonuçlar şunlardır:

- Yaşlıların toplumsal yaşamın temel alanlarından dışlanmış olduklarını gösteren bir yaşlılık söyleminin toplumda hâkim olduğu görülmektedir.
- Bu söyleme göre yaşlılar, artık nüfus olarak görülmekte, ileri yaşta olmak bir kusur, özür, zafiyet ya da hastalık olarak kodlanmaktadır.
- Toplumda varolan yaş ayrımcılıkları, söz konusu yaşlılık söylemini en iyi besleyen kaynaklardır.
- Yaşlılık söyleminden toplumun her kesimi nasibini almaktadır. Herkes öyle ya da böyle farklı hız ve ivmelerde 'yaşlanmaktadır', bir başka deyişle hâkim yaşlılık söyleminden belli ölçülerde etkilenmektedir,
- Orta yaş grubu (30-50 yaş), özellikle de 50'ye yakın kesimleri hâkim yaşlılık söyleminin etkisini en yoğun yaşayan kesimlerdir.
- Yaşlılık söylemine girdikçe, cinsellik, eğlenme, gezme, vb. başka yaş kesimleri için normal karşılanan etkinliklerden uzaklaşmaya başlanır, istenilen ya da umulan yaşam süresi düşer, istek, beklenti, plan ve hedef sayılarında azalma görülür.
- Toplumda hâkim olan bu yaşlılık söylemi içerisinde yaşlılıkla baş etme stratejisi olarak yaşam aranjmanı ve toplumsal aktiflik gibi iki ayrı strateji öne çıkmaktadır, bu stratejilerle ileri yaştakilerin yaşlanma ivmesi, bir başka deyişle hâkim yaşlılık söyleminden etkilenme oranları düşmektedir. Öte yandan başka bir strateji olarak başvuru kurumsal çözüm stratejisi amacına ulaşamamakta, yaşlılık söyleminin etkisini kırmaktan ziyade güçlendirmektedir.
- Farklı iki kesim olarak tanımladığımız 'modern' ve 'geleneksel' kesimler, sırasıyla toplumsal aktiflik ve yaşam aranjmanı stratejilere öncelik vermektedirler.
- Geniş ailelerin çözülmesi ve çekirdek ailelerin yaygınlaşması yaşlıların yaşam aranjmanlarını değiştirmiş, yaşlıları yalnız yaşamayı tercih etmeye yönlendirmiştir.
- İleri yaştakiler için köyde yaşam yaşlılaşma açısından geleneksel farklarını kaybetmiştir. Köyde yaşayanlar da yine aktifliklerine ve yaşam aranjmanlarına göre çeşitlilik göstermektedir
- Kurumsal çözüm, toplumda genel olarak tercih edilmemektedir, ancak son çare olarak görülen kurumsal çözüm ret edilmemektedir.
- Huzurevleri yaşlıların toplumsal yaşamdan dışlanmalarını besleyen yerler olarak, yaşlılık söylemini sakinleri üzerinde hâkim kılmaktadır.

B. Bulguların Açıklanması ve Tartışılması

Yaşlıların toplumsal yaşamın temel alanlarından dışlanmış olduklarını gösteren bir yaşlılık söyleminin toplumda h olduğu tespiti kavramsal çerçevede ortaya koymaya çalıştığımız nedene bağlanabilir: Üretime ve tüketime endekslenmiş modern dünya üretici işlevlerini kaybettiklerine inanılan ileri yaşlardaki insanlara artık ihtiyaç duymamaktadır. Dolayısıyla bu değerler etrafında tasarlanan dünyada ileri yaştaki insanlara yer verilmemekte ve bu insanlar iş yaşamından günlük yaşam etkinliklerine, kentsel düzenleme ve olanaklardan ev içindeki eşyaların kullanımına kadar yaşamın her alanında bir ayrımcılık ve dışlanmayla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Yaşamlarının her adımında bu ayrımcılık ve dışlanma ile karşı karşıya kalan yaşlıların kendileri de toplum hayatının anlam örgülerine nüfuz eden yaşlılık söylemi pratikleri içerisinde yer edinmekte, bu dışlanma süreçlerine bizatihi katılarak yalıtıma ve söylemin yeniden üretimine dahil olmakta ve bu yönde şekillenen bir anlayışı onaylamaya ve toplumun onlara reva gördüğü şekilde yaşamaya başlamaktadırlar. Bu süreç, şu şekilde gerçekleşmektedir: insanlar doğdukları günden itibaren büyük bir hızla sosyal yaşama karışıp dünyadaki düzeni içselleştirmeye ve dünyanın onlara sundukları olanaklardan faydalanmaya ve aynı zamanda da bu düzenin inşasında aktif bir rol almaya başlarlar. Bu katılım, insan yaşamında belli bir zaman sonra üst noktalara ulaşır ve ondan sonra dalgalı bir seyir izleyerek 'yaşlılık' olarak adlandırılan döneme kadar devam eder. Bu döneme geçmeye başladıktan sonra, insan toplum tarafından ona uygun görülen bir yaşamı sürdürmeye zorlanır ve hayatı artık ölüme koşullanmış bir çizgi üzerinden devam ettirir. Araştırma kapsamında gördüğümüz ileri yaşlardaki katılımcılardan birinin çok güzel bir şekilde ifade ettiği üzere "toplum size [yaşlılara] bunu bir şekilde hissettirir." Bu geçiş bir anda gerçekleşmez, insanlar yaşları ilerledikçe ve toplumdan işaretler almaya başladıkça kendilerini onlar için tasarlanmış bir alemde, 'yaşlılar dünyası'nda bulurlar ve kendilerini de bu alemin atmosferinde hissetmeye başlarlar. Karacaoğlu'nın "bir kız bana emmi dedi neyleyim" sitemi bu bağlamda oldukça anlamlıdır. Dolayısıyla, böyle bir dünya tasarımı içinde yaşlılık konusuna bakışlar ve bu alan içerisinde oluşturulan tartışmalar, politikalar ve çözümler de baştan yenilgiyi kabul etmiş bir çizgi üzerinde ilerlemektedir. Yani yaşlılık konusu gerek gündelik dilde gerek akademik literatürde gerekse sosyal politikalarda hep onun için çizilen bu dar sınırlar içinde tartışılmaktadır. Bu dünyanın etkisi konumuna itilen yaşlılar hep ötekiliklerine özgü çözümlerle avutulmaya çalışılmaktadırlar. Özetle yaşlılar özsel olarak belirli kapasitesizliklerinden ya da handikaplarından değil, temelde dünyanın onlara göre tasarlanmamış olması nedeniyle acizlikle özdeşleştirilen bu konuma 'düşmüşlerdir'. Bu konuda yapılan iyi niyetli çalışmalar ya da çözüm önerileri de hep bu 'düşmüşlük' paradigması içinde kalmaktan öte gide memektedirler. Bu yüzden, aslında toplum, yaşlıları önce bulunduğu duruma düşürmekte, sonra onları bu durumda nasıl rahat ettiririz diye uğraşmaktadır. İşte araştırma bulgularının değerlendirilmesindeki temel eksen, bu dünyanın sınırlarını çizenlerle bu sınırlara maruz kalan 'yaşlıların' birlikte oluşturdukları bu durumu resmetmek ve ileri yaştaki insanlar için başka türlü bir yaşam dünyasının olasılığına dikkat çekmektir.

1. Yaşlılık Söylemi

a. Yaşlılık ve Yaş Ayrımcılığı

Yaşlılık söylemi, öncelikle bazı insanları, bu sığara layık görülen özellikleriyle birlikte 'yaşlı' olarak adlandırarak özneleştirir. Bu sözü edilen ileri yaştaki insanların etiketlenerek toplum dışına itilmeleri anlamına gelmektedir. İleri yaştaki insanlar, ileri yaşta olma özellikleriyle diğer insanlardan ayrılırlar ve onlara artık bu sıfatlarının gerektirdiği şekilde davranılır. Bu durum literatürde ayrımcılık ya da diğer

pılabilir, bu yaştan sonra ne hedefi olacak insanın" demekte, bir yaşlının olgun ve ağır olması, giyim ve kuşamında ölçülü olması, eğlenme, gezme vb. aktivitelerden uzakta durması gerektiğini değişik bağlamlarda dile getirmektedir. Yaşlıya abes kaçan şey olarak "yaşamak" yanıtını veren, hedef olarak "bir çivi çakma düşüncesinde bile değilim" diyen, gelecek planı olarak ölmekten başka bir şey söylemeyen ve 'yaşlılık' söylemini yoğun olarak yaşayan kimseler çoğunluktadır.

Yeni Zelanda'da Sosyal Politikalar Kraliyet Komisyonuna halk tarafından yaşlılıkla ilgili olarak sunulan yazılı önerilerin ve şikayetlerin söylem analizine tabi tutulduğu bir çalışmada buradaki yaşlı söyleminin temelde 3 motife dayandığı görülmüştür. Bunlar: toplumun ileri yaştaki insanlara karşı olan görevleri, yaş ayrımcılığına karşı olma ve ileri yaşların olumlu bir kaynak olarak görülmesidir (Sik-McCreanor, 1999,7-10). Bu motifleri, ülkemizdeki söylemle kıyasladığımızda fark belirgindir. Ancak burada ilginç olan nokta, bu önerilerdeki ve şikayetlerdeki anti-yaş ayrımcılığı söyleminin kendisinin de ileri yaştaki insanlara karşı aşırı koruyucu bir tavır içinde olarak ayrımcı söylemi yeniden ürettiğinin tespit edilmesidir.

Toplumumuzda, gerek ileri yaştaki kişilerde gerek diğer bireylerde yaşlıların toplum için 'elverişsiz' oldukları ve insan hayatının en geri dönemini geçirdikleri yargısı hâkimdir. Örneğin alt gelir düzeyinden, ilkokul mezunu, 79 yaşında, geniş ailede yaşayan, Yozgatlı, evli bir kadın bu yargısını şu şekilde dillendirmektedir:

"Ne yapayım, benim yaş bitmiş. Senin elektrikler kopmuş, sigortalar bitmiş, Allah'ın verdiği ömrü yaşayıp, bitirecen. **Bir kaşık suya muhtaç olmayacan.**"¹⁹

Tamamen farklı bir kesimden gelen, üst gelir düzeyinden, lise mezunu, 77 yaşına yaşında, Giresun kökenli ancak çocukluğundan beri Ankara'da ikamet eden dul bir kadın ise aynı bağlamda şunları demektedir:

"100 yaşına kadar neye yaşayayım, yani niye etrafıma da zarar vereyim?"

Burada dikkati çeken önemli nokta; her ikisinin de başkalarına zarar vermekten çekinmesi ve kendilerini yaşadıkları sürece diğerlerine zararlı varlıklar olarak görmeleridir.

Araştırmada görüştüğümüz kişiler 'yaşlı' kişiyi, diğer bireylerden üç temel biçimde ayırarak tanımlamışlardır. Birincisinde negatif özellikler öne çıkarılarak ileri yaşlardaki kişiler;

- Güçten düşen, fiziksel olarak gerilemiş,
- Zekâsı gerileyen,
- Temel derdi sağlık sorunları, ağrı ve hastalıkları olan,
- Huysuzlaşan, daha duygusal davranan, çocuklaşan, tahammülsüzleşen, aksileşen,
- Artık sözü geçmeyen, statü kaybına uğrayan,
- Heves ve arzularını yitiren, tat almayan,
- Yorgun, güçsüz, buruk hisler taşıyan,
- Bakanı olmayan, kimsesiz, huzurevine düşen,
- El etek çekip, kendini izole eden, kendini bırakan,
- Kendi işini kendi göremeyen, kişiler

olarak tarif edilmiştir.

¹⁹ Burada ve bundan sonraki italik alıntılardaki kalın vurgular bize aittir.

Azınlıkta olan ve kırsal kesimden ya da kırsal bağları daha kuvvetli olan kesimlerde daha sık rastlanılan ikinci ayırma stratejisine göre ise yaşlılar;

- Sevecen, sempatik hoşgörülü
- Erdemli, olgun, tecrübeli

kimselerdir.

Üçüncü bir kesim ise ayrımcılığı reddeden ve yaşlılığı psikolojik, söylemsel nedenlere bağlayan ya da tamamen "yaşlılığı" reddeden, genellikle gelir ve eğitim düzeyi toplamı yüksek kimselerden oluşur. Bu kimselere göre yaşlılar;

- Kendine yaşlı diyen ve
- Dünyadan el etek çekip kendisini soyutlayan

kimselerdir ve yaş ilerlemesine bağlı olarak temelde değişen bir şey yoktur. Ancak yine de bu kesimlerde de belli kalıp yargılara rastlamak mümkün olmuştur. Örneğin bu kişilerin çoğu eline yüklü bir para geçtiğinde kendisine harcamayı reva görmemekte, çocuklarına ya da hayır kurumlarına vermeyi tercih etmekte ve gerekçe olarak da "bu yaştaki insan daha ne yapacak" demektedir. Ayrıca, bu grupta yer alan kişiler, her ne kadar kendilerini toplumdan soyutlamama konusunda duyarlı olsalar da bu soyutlamanın kendilerini aşan nedenlerden ötürü engellenemez olduğunu da teslim etmektedirler. Örneğin bu kesime yerleştirebileceğimiz nitelikte bir yaşlı;

"Cemiyet seni yaşlı olarak kabul ediyorsa iyi bir şey. Toplumda yaşlılar pek sallanmıyorlar, nazarı itibara alınmıyorlar"

diyerek, kendi için yaşlılık halinin dahi toplumun itkisiyle yaşlılık söyleminin çemberinin dışında kalamadığını teslim etmektedir. Bu kesimden başka bir örnek olan 66 yaşında emekli bir albay, kendisinin toplumdan ayrılmasını şöyle özetlemektedir:

"Tabii, yani insan bunu baştan kabul etmek istemiyor. Kendinin eskisi kadar, kuvvetli, yakışıklı, çekici olmadığını anlıyorsun yaşlılıkta. Bir voleybol oyununda bile **gençler bir tarafa, yaşlılar bir tarafa**Eskiden biz yaşlılara yer verirdik, şimdi bize yer veriyorlar. **Toplum size bir şekilde bunu anlatıyor.**"

Yine her üç kesimden kişilerin, toplumdan kendileri ve ileri yaştaki kimseler için pek az şey talep ettikleri görülmüş ve "bize bu yaştan sonra ne yapacaklar ki", "bizden geçti artık", "ölümden başka bir şey istemem" gibi yanıtların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, araştırma verilerini genel olarak değerlendirdiğimizde, araştırmaya dahil edilen her iki yaş kategorisindeki bireylerde de yaşlılığa ilişkin yukarıda değinilen bazı kalıp yargıların bulunduğunu ve hatta bu kalıp yargıların, kadın ve erkekler arasında belirgin bir fark olmaksızın her iki cins için de geçerli olduğunu ekleyebiliriz. Genellikle yaşlılara "Yaş yetmiş, işi bitmiş" gözüyle bakılmaktadır. Ankara'nın çeşitli kamusal alanlarında, örneğin otobüslerde, üst geçitlerde, alışveriş yerlerinde, yaşlılara yönelik tahammülsüzlük ve çoğu zaman onları görmezden gelme gibi davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan toplumumuzun kültürel yapısına paralel olarak yaşlılara saygı ve hürmet gösterme konusunda da; acımayla karışık bir hassasiyet olduğundan bahsedilebilir. Dolayısıyla toplumumuzda yaşlılığa ilişkin tutum ve davranışlar bu tür gerilimleri içe-

liyom. Bunun daha yaşlısını düşün.”

İleri yaşlardaki insanların sokağa çıkmalarına ‘ancak mecburlarsa’ izin veren bir başka yaklaşım ise; ‘yaşlılara’ daha fazla yaşam alanı tanımakla beraber ayrımcılığı sürdürme özelliğini terk etmemektir. Bu durumda yaşlılara ancak onlara bakacak, işlerini görecektir, ihtiyaçlarını karşılayacak kimse yoksa mecburen sokağa çıkma hakkı tanınmaktadır. Örneğin 65 yaşında, seyyar satıcılık yapan, alt gelir grubundan, Sivaslı evli bir erkek şunları söylemektedir:

“Ya! doğru değil, ama mecburiyet karşısında bulunuyor adam ne yapsın! Doğru değil tabi ama mesela hanım kalkıyor ben gideyim öteki geliyor burası bir iş merkezi mecbur doluyor ne diyecaksin yani, yok gelme mi diyecaksin, veyatta yolculuğun var otobusta herkes doluyor. Bi şey diyemem.”

Bu konudaki aşağıdaki ilginç örnekler, yukarıda saydığımız değişkenlerin mutlak bir belirleyicilik nitelik arz etmediği, ancak etkili olduğuna ve kümelenmelerdeki ağırlıkları oluşturduğuna işaret eder. 71 yaşında, İzmirli, üst gelir düzeyinden, üniversite mezunu, dul bir kadın şöyle demektedir:

“Mecbur olurlarsa tabi çıksınlar. Yani mecbur kadıncağız kimsesi yok alışverişe biraz açılmak için gezebilirler. Ama tutup da ne bileyim yani başkasını engelliyecek şekilde... mesela yaşlı yolun tam ortasından yürüyor, o da saygısızlık yani o da başkasını düşünmemek, yani egoist. Bazı yaşlılarda da egoizm oluyor. Ona da ben karşıyım..... Başkasını istismar etmemek kullanmamak kaydıyla şey yapmamalı kalabalık yerlerde başkasına sorun yaratmamak kaydıyla alışveriş yapabilir... Mesela ben yaşlıyım diye sırayı bozup en başa geçip olmaz. Yaşlı yaşlılığımı bilsin. Çünkü o çocukların da gençlerin de yapacak çok şeyi var. Gelip erkenden sıraya geçmiş işini halledecek. ‘Ben yaşlıyım aman bana herkez bana yol versin’ olmaz. Gençlere de o da saygı göstermeli her şey karşılıklı.”

69 yaşında, Trabzonlu, üst gelir düzeyinden, eğitimi olmayan, dul ev kadını ise yine istisnai bir örnektir.

“Doğru. Onların işi olmasa gitmezler değil mi oğlum? Ben anca parka çıkarım. İş olduklarında gidince onlara yardım edilmesi lazım. Ben 4 aydır otobüse binmedim mesela Kızılay’da işim olsa mecburen binip gideceğim.”

Bu son iki örnek, gerçi ilk iki kümedeki kadar ayrımcı değildir. Ancak sonraki iki kümedeki kadar da ayrımcılıktan kopabilmiş değildir. Yukarıda etkili olduğunu söylediğimiz değişkenlerle çelişkili bir görünüm ortaya çıkıyor gibi görünmektedir; ancak, bu nitelikteki hâkim söylemin dışında kalan durumlar incelendiğinde, bu örneklerdeki kişilerin, başka nedenlerle genellikle vaktini evde geçiren ve de zaten kamusal alanı tercih etmeyen kişilerden meydana geldiği görülmüştür.

Bu konudaki olumlu yaklaşımlar ise, genel olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, ‘ileri yaştakilerin eğer kendilerini incitmeyeceklerse, sağlıklarına bir zarar gelmeyecekse’ kalabalık yerlere, kent merkezine çıkmalarında bir sorun görmeyen anlayıştır. Burada yaşlıların toplumsal hayata katılmaları olumsuz karşılanmamakta yalnızca ileri yaştakilerin başlarına bir şey gelmesinden (araba çarpması, sokak ortasında düşüp bayılma vb.) endişe edilmektedir.

İleri yaştakilere, ayrımcılıktan kendini en fazla uzak tutmaya çalışan yaklaşım ise kendilerine yönelt-

tiğimiz soruyu bile abes bulan ve 'tabii ki onlar da insan, çıkacaklar dolaşacaklar onların da hakkı, bütün gün evde mi otursunlar' düşüncesinde olanlardır. Olumlu tavrı olarak nitelediğimiz bu son iki küme-ye dair vereceğimiz örnekler ise şunlardır:

70 yaşında, Rizeli, sanat okulu mezunu, orta gelir kesiminden, emekli elektrik teknisyeni bir erkek:

"Bulunmalarında bir anormallik görmüyorum ki, yanlış göreyim. Normal insandır her şeyden önce."

49 yaşında, Çankırlı, üniversite mezunu, üst gelir kesiminden bir kadın:

"Ben çok olumlu bakıyorum. Ama siz kaldırımlara bakıyor musunuz? (Otobüs durağına geliyor, otobüs böyle şşşş iniyor, kaldırımda bir yer oluyor, siz böyle sandalye-nizle geliyorsunuz. Asansör gibi şoför bir basıyor şşşş otobüsün içindesiniz. İste-diğiniz yere gidebiliyorsunuz. Ve orda sakat insan da yaşlı insan da yalnız yaşaya-biliyor. Ben bile yürüyemiyorum bu şehirde. Ayağımı kırmayayım diye yerlere baki-yorum..... Ne yapıyoruz biz? Yaşlıysanız, sakatsanız evinizde oturun. Biz toplum ola-rak böyle bakıyoruz. Yaşlı binsicin otobüse durağı beş metre geçer. Kadın debelenir, orda inicem diye. 'Ne yani ölücen mi' derler. Ne demek yani niye yürüsün orda du-rak var sen o durakta durmak zorundasın... Siz böyle iyi şeyler gördüğünüz zaman ister istemez karşılaştırma yapıyorsunuz. Ne yani o adam ona layık da bizim insanı-mız buna layık değil mi. Niye aynı kalitede değiliz. (Eee ne yapıyor adam, hayattaki tek lüksü ona (otobüse) binip, şöyle bir hava alıyor."

45 yaşında, Ankaralı, meslek lisesi mezunu, orta gelir düzeyinden, elektrik teknisyeni kadın:

"Valla tabi onların da yaşamaya hakları var, onların da bir hayat şeyleri var. Tabi ki çarşıya çıkacaklar. Her hayat şartlarında, hele ki yalnızlarsa, tabi ki onlar da bizimle aynı şeyi paylaşacaklar; ama (bir otobüse biniyorsunuz, sırf yaşlı biniyor. Sırf yaşlı ama, öğlen 1' de çıkıyorsunuz, ben bunun çok konuşmasını yaptım onlarla da. Siz iş-ten yorgun geliyorsunuz, tamam ben de çok genç değilim, eee mecburen yaşlı biri ge-lince ona yer vermek zorunda kalıyorsunuz. (Kızdığın zaman oluyor. Hepsı birden çıkıp çarşıya gidiyor. Bedava diye nereye giderse otobüsle gidiyor. O zamanlar da oluyor tabi. İnsanoğluyuz her zaman iyi olacağız diye bir şey yok, bazen de kıızıyoruz"

81 yaşında, Giresunlu, üniversite mezunu, üst gelir kesiminden evli bir erkek:

"Valla gezenleri takdir ediyorum ben. Yani çok ıı iyi bi şey yani benim yaşımda. Far-zedin ben şimdi tutup ıı iki gün Antalya'ya gidiyim, üç gün Avrupa'ya gideyim; Prag'ı göreyim veya işte Stockholm ıı yapabilsen istekli olsam bunu takdir ediyorum. İn-sanlar son anına kadar durmamalılar. Bi bi şey heyecan aramak şart"²⁰

²⁰ Üçüncü kümede örnek verdiğimiz istisnai durumlara dair yaptığımız açıklama bu örnekle daha da pekiştirilebilir. Görüldüğü üzere, bu konuda *etkili* olduğunu iddia ettiğimiz değişkenler açısından oldukça benzer nitelik arz eden bu örnekteki tavrı farklıdır. Yukarıda değindiğimiz üzere bu fark eve kapanma ile toplumsal olarak aktif olma ikiliğinden gelmektedir. Toplumsal aktiviteğin yaşlılıkla bir baş etme stratejisi olarak özellikle üst gelir ve eğitim düzeyindeki kesimlerde gündeme gelmesine ilişkin tezlerimize aşağıda ayrıntılı olarak değineceğiz.

sebebi olarak da yaşlılıkta hastalıkların ve sağlık problemlerinin artışının 'normalleştirilmiş' olması sap-
tanmıştır. Kulağı duymamak, gözü görmemek, kırıklar ve benzeri problemler gibi 'ufak' sorunlarda dok-
tora gidilmezken, çok ağır problemlerde ancak tedaviye başvurulması tercih edilmektedir. Ayrıca, ge-
nellikle yalnızlık çekmekten yakınmalarına karşın, bazı yaşlılar çocuklarıyla birlikte yaşamak konusun-
da, ihmal ve istismar nedeniyle çekinceler taşımaktadırlar. Örneğin, Sivaslı, alt gelir grubundan, 74 ya-
şında, kızıyla ve torunuyla birlikte yaşayan dul bir kadın 'sığınma' durumunu şöyle anlatmaktadır:

"Kızımın yanında kalıyorum. Bunun yanıdayım. Beni bu aldı. Bunu sevmem de bu
bakıyor bana. Kimse bana sahip çıkmadı. 'Sen eski kafasın' diyorlar. Böyle dediler
mi daha da seslenemiyorsun. Harçlık vermiyorlar. O yönden kızıyorum. 'Şuraya otu-
rayım' desen suç oluyor."

Yapılan görüşmelerde, ilk olarak yaşlıların 'istismar' kelimesini anlamakta oldukça güçlük çektiği
fark edilmiştir. Bu yüzden istismarla ne kastettiğimizi daha ayrıntılı anlatmak zorunda kalmış bulunmak-
tayız. Dolayısıyla da istismar konusunda çok çeşitli yanıtlar ortaya çıkmıştır. Yine de bu konuda en çok
ortaklaşılan nokta yaşlıların kandırılması, dolandırılması ve benzeri durumlarıdır. Bu konuda en sık te-
laffuz edilen örnekler ise, bankada, maaş ya da fatura kuyruğunda kandırılan yaşlılara ilişkindir. Bun-
lara ek olarak, yaşlılara evde ya da dışarıda kötü davranılması, ihmal edilmeleri, evlenmek suretiyle pa-
ralarının alınması, itilip kakılmaları, yankesiciler tarafından soyulmaları gibi durumlar da istismar kap-
samında yanıtlanmıştır. Ancak yine de bahsedilen bu durumlar çoğunlukla görüştüğümüz yaşlıların
kendi başlarından geçen değil de başkalarından ya da basından duydukları olaylardır. Bununla birlikte
birebir görüşmelerimizde bize kendilerine kötü muamele yapıldığından bahseden yaşlılar da olmuştur.
Örneğin alt gelir kesimden bir hanede yapılan görüşmede, gelinin dışarı çıkarken kaynaşının üzeri-
ne kapıyı kilitletiği öğrenilmiştir. Yine alt gelir kesiminden bir başka örnekte de, eşi öldükten sonra ge-
niş aile içinde yaşamak zorunda kalan yaşlı bir kadına kötü muamele edildiği kendisi tarafından dillen-
dirilmiştir. Bu konudaki bazı örnekler aşağıdadır:

72 yaşında, Zonguldaklı, üst gelir grubundan emekli bir erkek:

- Yaşlıların istismar edildiği durumlar oluyor mu?
- Olmaz mı! mesela ben 20 milyonluktan nefret ediyorum. Veriyorum bakkala
üstünü almayı unutuyorum. Adamlar da yaşlıyız diye hiç ses etmiyorlar. Bi nevi is-
tismar ediyorlar yani. Onun için ben parayı alınca gidip hemen 5 milyonluk yaptı-
rıyorum.
- Peki şu açıdan mesela yaşlıların kandırıldıkları, yaşlılardan faydalanma o tip şey-
ler gözlemliyor musun yani, otobüste, dışarıda, alışveriş yaparken?
- Tabi ki, tabi ki... otobüste filan değil de, mesela beyefendi annemden örnek ve-
reyim, bizim arazilerimiz vardı, istimlak oldu. Ben buradan anneme telefon ettim;
"Hiç kimseye verme, git bankaya üzerine yatır" diye. Benim İstanbul'daki karde-
şim, köydeki kardeşim ben varana kadar aldırıyorlar, biz sana bakarız diye. Kadı-
nın elinden vekaletini almışlar. Tabi ki kaniyorlar. Yani erkek çocuklarına daha çok
şey yapıyorlar.

Bir başka örnekte; 33 yaşında, orta gelir grubundan, Batmanlı bir erkek şunları söylemektedir:

- Peki yaşlılar böyle evde dışarıda istismar ediliyorlar mı? Yani onları kötüye...
- Keşke edilmeseydiler, ama maalesef... yeni gençlik desem ne kadar doğru olur bilmiyorum; çünkü, yeni gençliğin arasında da pırıl pırıl insanlar var, iyi düşünen insanlar var, fakat maalesef yaşlılara yeterince değer verilmiyor.
- Yani kötüye mi kullanılıyor yaşlılarından dolayı?
- Yani kötüye kullanamazlar yaşlı insanı, **zavallı** onu artık nasıl kötü bir şekilde kullanacaklar. Fakat değer vermezler, alaylı laflar ederler, ciddiye almazlar. Var artık. Bizde aileden gelen bir şeyden dolayı mıdır bilmiyorum, gerçi bunu kime sorsanız "ben öyle değilim" diyecektir ama, görüyoruz şahit oluyoruz bu büyük şehirlerde, dolmuşa biniyoruz **zavallı** ayakta duracak hali yok, genç ayağa kalkıp o yeri vermekten acizdir. Bir bayana, o bayan nasıl olursa olsun gerçi bazıları sakızdan kaybediyor ama, bugün benim yaşadığım gibi, öfkeden kaybediyorlar yerlerini vermezsin onlara. Fakat hanımlara özellikle yaşlı insanlara yer verilmemesi onları bayağı alçaltıyor benim kanımca, üzümler yani. İşte ben genç olsaydım yerimi verirdim şimdiki gençler niye böyledir?

67 yaşında, alt gelir grubundan, Sivaslı, dul bir kadın ise, istismar meselesine şu şekilde yaklaşmaktadır:

- Yaşlıları kullananları görüyor musunuz?
- Ha anladım, orayı da anladım. Vallaha insanlar çok oluyo, yani şehir deyince biliyon mu çok oluyo! İpsiz de var, ipsiz sapsız da var.
- Neler yapıyorlar yaşlılara mesela? Nasıl istismar ediyorlar yaşlıları?
- Zevkediyorlar, konuşmasını beğenmiyorlar, kendini beğenmiyorlar, yürüyüşünü beğenmiyorlar, giyişini beğenmiyorlar...
- Yaşlılara kötülük yaptıkları oluyor mu?
- Olmaz olur mu?
- Mesela neler olabilir?
- Neler olmasın işte diyim anlatıyım ya; giyimini beğenmezler, giyimini beğenmezler, oturuşunu beğenmezler, konuşuşunu beğenmezler, yürüyüşünü beğenmezler. Beğenmiyom derler aklım dar, siktiret ya! derler.
- Kandıranlar oluyor mu yaşlıları?
- Valla kandıranları da bilmiyorum. Ona da lanet olsun. Olursa biz napak, sen napaarsın, ben napaarım. Sen napaaruk, napabiliruk ki.

c. Yaşlılık ve Ölüm Korkuları

Yaşlılık söylemi sadece hayatı değil ölümü de kuşatmış durumdadır. Modernleşmeyle birlikte, daha öncesinde günlük yaşamın bir parçası olan ölüm, toplumsal yaşamın dışına itilmiştir. Modern öncesi dönemlerde ölüm olgusu hayattan bu kadar dışlanmış değildi. İnsanlar ölüleriyle birlikte yaşadıklarını hissediyor ve gündelik hayatlarında ölümlerini de hesaba katan bir yaşam sürerlerdi. Ölümlerin mezarları, gerek evlerin içinde gerek bahçede ya da kentlerin en işlek bölgelerinde insanlarla iç içe tasarlanırdı. İnsanlar bir şekilde ölüleriyle birlikte bir hayat sürerlerdi. Bu yüzden de ölüm, kötü çağrışımları olan bir olay değildi. Ayrıca, çok yakın bir geçmişte gerek çocuk ölümleri, gerek salgın hastalıklar, gerekse tıp teknolojisinin gelişmemiş olmasından kaynaklı olarak ölüm gündelik yaşamda sıkça karşılaşılan bir durumdu. Ancak, günümüzde ölüm insan hayatında görece daha az karşılaşılan bir olgu haline gelmiştir

yargılarla oluşturulan yaşlılık söyleminin bir sonucu gibi görünmektedir. Aslında kefen parası mefhumu, ileri yaştaki insanların bizzat bu söyleme katılmalarının ve kendilerini ölmeden mezara koymalarının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Nitekim toplumsal aktifliği yüksek kimselerde böylesi ölüm hazırlıklarının sözü dahi edilmemekle birlikte, ölümün doğal bir olgu olarak kabul edilmesi söz konusudur. Bu bağlamda, araştırma kapsamına dahil edilen kimi ileri yaştakilerin ölüme dair bu tutumları yukarıda bahsedilen Ericson'ın kuramını doğrular niteliktedir.

Ölüm korkusu konusunda karşılaştığımız ilginç bir olay da bir huzurevinde yaşanmıştır. Görüşme yapmak üzere gittiğimiz tesiste, bizim orada bulunduğumuz günden birkaç gün önce huzurevi sakinlerinden Kemal amca olarak anılan bir sakinin ölmesinin diğer sakinler üzerinde değişik etkiler bıraktığına tank olduk. Bu üzücü olay, bir yandan görüşmeler esnasında ölüm konusunu açma ve ölüm konusunu bir olay üzerinden daha rahat tartışma imkânı yaratmış, bir yandan da huzurevi meselesini başka bir yönle ele alma imkânı sağlamıştır. Katılımcılara Kemal amcanın ölümü özellikle sorulmuş ve kendilerinin ve huzurevindeki diğer kişilerin bu konuda neler hissettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşülenlerden bazıları, bu olaydan çok fazla etkilendiklerini ve kendi ölümlerini düşündüklerini söylerlerken, kimileri de olayın çok fazla üstünde durmadıklarını ve 'nasıl olsa herkes bir gün öleceği' için bu ölümün kendi üzerlerinde pek de fazla bir etki uyandırmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin, devlete ait huzurevinden işletmesi özel bir şirkete verilmiş olan huzurevine henüz geçmiş olan bir kadın, kendisinin önceki kurumdaki tecrübesi yüzünden çevresindeki insanların ölümüne alışkın olduğunu ve bu olaydan çok etkilenmediğini, olaydan aşırı etkilenen diğer sakinlerin ise henüz alışık olmadıkları için aşırı tepkiler verdiklerini dile getirmiştir. Kimi huzurevi sakinleri ise mezarlıktaki uygulamaları çok kaba bulduklarını ve bir insana yaraşmayacak bir cenaze töreni yaşandığını dile getirmişlerdir.

Tesiste yaşanan bu ölüm olayı üzerine yaptığımız gözlemler ve görüşmeler, daha önce huzurevlerine ilişkin olarak hiç düşünmediğimiz bir konuya dikkatimizi çekmiştir: huzurevinde yaşayan insanlar, bu mekânlarda ileri yaşlarda olan birçok kişinin bir arada bulunması sebebiyle toplumun diğer kesimlerine oranla ölümlerle daha fazla karşılaşmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum burada kalan insanların, ölüm konusunda toplumun diğer kesimlerindeki insanlara göre daha farklı tavırlar geliştirmelerine ve daha farklı bir anlamlandırma sürecinden geçmelerine sebep olmaktadır. Devlete ait huzurevinde kalan bazı yaşlıların ardı ardına gelen ölümler yüzünden artık bu konuda duyarsızlaşmış oldukları görülmüştür. Örneğin, odasından memnun olmayan ileri yaştaki bir sakin, daha iyi bir odaya geçebilmek için birilerinin ölümünü umduğunu açıkça ifade edebilmektedir. Bunun yanında, bu ölümlerden yoğun bir şekilde etkilenen ve "sıra bize de geldi", "sevkiyat başladı" gibi sözlerle hislerini dile getiren kişilere de rastlanmıştır. Ölüm hakkındaki bu ve bunun gibi düşünceler yaşlıların yaşlılık söylemine daha fazla girmelerine ve bu dünyaya ait olmadıklarına ilişkin düşüncelere kapılmalarına sebep olabilmektedir. Bir kurum olarak huzurevleri de, yaşlıların bu hissiyatlarının oluşumuna katkıda bulunmaktadır.

Bu konuda hizmet verenlerle yapılan görüşmelerde, hizmetverenler, ölüm korkusunun daha çok yalnız kalma, eşin ve tanıdıkların ölümü, hastalıkların artması, organlardaki fonksiyon kayıpları, yaştan ilerlemesi gibi nedenlerden başladığını öne sürmektedirler. Yaşlıların çevrelerindeki tanıdıklarının birer birer ölümü sonrasında 'sıra bize de geliyor' psikolojisine girdikleri belirtilmiştir. Bununla birlikte insanların ölmekten daha çok ortada kalmaktan, bakıma muhtaç olmaktan korktukları söylenmektedir. Hizmetverenler, yaşlılar açısından sorunun ölüm olgusundan ziyade ölümün nasıl olacağı konusunda ortaya çıktığını belirtmektedirler. Bu tespit bizim görüşmelerimizde de doğrulanmıştır. Görüştüğümüz insanların önemli bir kesimi, "Allah ele avuca düşürmeden, kimseye muhtaç etmeden, yatağa düşürmeden bir ölüm versin" demektedir. Örneğin 68 yaşında, Mardin doğumlu ama aslen Malatyalı olan, üniversite mezunu, üst gelir grubundan evli bir erkek şunları söylemektedir:

- İyi yanları bunlar peki kötü yanları neler?
- Kötü yanları şu: ölüme yaklaşıyor insan. Doğduğunuz günden başlıyorsunuz, ya-
kınlaşıyor. O da doğa yasası olduğuna göre yapılacak bir şey yok yani.
- Siz hissediyor musunuz peki böyle şeyler? Sizce kötü yanı, siz neler görüyorsunuz?
Nuz? Ne tür kötü yanlarını görüyorsunuz?
- İdeallerini yerine getirebilmiş, insanlar için genel olarak ölüm o kadar da korkunç
değil, ama ideallerini şey yapamamış insanlar için biraz zor yani.
- Peki siz hiç ölüme dair etrafınızdaki insanlarla çeşitli konuşmalar yaptığınız olur
mu?
- Evet, şimdi özellikle eşimle, eşim ölümden muazzam korkuyor ve dikkatimi çekiyor,
çevredeki bayan arkadaşlar yani ailece görüştüğümüz arkadaşlarım bayanların
%70'i benim çevremdekileri söylüyorum, hepsini katmıyorum, hepsi korkuyor.
- Neden?
- Ölümden korkuyorlar ya!
- Neden kadınlar özellikle korkuyor size göre?
- Erkeklerle göre onlar çok farklı,
- En büyük kaygıları ne, neden korkuyorlar yani?
- Vallahi şimdi toprağın altına girme gibi şey. Halbuki insanın birazcık mantıklı dü-
şünsele, r insan aslında ölmüyor, kimyasal bir bileşik gibi şekil değiştiriyor insan; ya-
ni, şimdi öyle değerlendiriyorum ölümü. Toprağın altında da olsun, veyahut şimdi
denizde de olsun, veyahut yerin dibinde de olsun fark eden bir şey yok.

.....

- Ona fazla mıydı mesela?
- Vallahi fazla da diyemiyorsun, insan ya! Yani yaşam aslında gerçekten güzel ya,
hiçbir insan ölmeyi gerçekten istemez yani. Ama bir de şu var; mesela yürüyeme-
yecek kadersa ölüm gerçekten gereklidir yani, mesela annem son 6 ay içinde yürü-
yememeye başladı, zor yürüyordu, işte biz taşıyorduk, şimdi af edersiniz tuvalete,
banyoya şuraya buraya falan o da yük olduğunu hissediyordu işte artık o zaman
ölüm normal.

30-50 yaş grubundan başka bir örnekte 45 yaşında, bir gecekondu oturan, Çorumlu, alt gelir gru-
bundan, ilkokul mezunu bir kadın ise kendi ailesindeki yaşlıların ölümle ilişkisi konusunda şunları söy-
lemektedir:

- Ne gibi şeyler söylüyorlar, mesela ölüme dair?
- "Ele avıca düşürmesinler!" diyorlar. Başka söyledikleri bir şey yok yani "Bizi ya-
tağa yatırıp da kimseye muhtaç etmesin aman!" Eee! haklılar. Ben gitsem kaç gün
kalabilirim, oğlu gitse kaç gün kalabilir?
- Peki mesela ölümle ilgili yaptıkları hazırlıklar var mı?
- İşte, yıkayanına bir şeyler yapıp koyuyorlar, mezarcısına, su taşıyıp getirenler, tül-
bent, patik.
- Şimdi mi yapıyorlar?
- Hı, hı... hazır, bohçaları yapılmış, sandıklarında. Kefen annem de almış.
- Aa öyle şeyler yapıyorlar?
- Şimdi annem şey yapmış, onun için almış. Bu evin bana kefeni kısmet olmasın di-

bir şeyi var. Bir de tabii cemiyette bir yerin var, olmuyor yani...Bu yaştan sonra o da zor zaten, onun için gönüllü bir fedakarlık oluyor erkek tarafı için. Bir zaman sonra artık yapmamaya başlıyorsun. sen de unutuyorsun yavaş yavaş...”

Orta gelir grubundan, 70 yaşında, Rizeli, emekli bir teknisyen ise, şu sözleri sarf etmektedir:

“Karım hastalanıncaya kadar yapıyorduk, o hastalandıktan sonra ben bir süre masturbasyon yapmaya devam ettim, sonra bir prostat ameliyatı geçirdim, ara verdim, sonra da unuttum gitti, şimdi artık şeyimi donumun içinde bulamıyorum bile”.

73 yaşında, Aydınli, eşiyle birlikte yaşayan, üst gelir grubundan, üniversite mezunu bir ev kadını ise aynı konuda şunları söylemektedir:

- Sadece bu ihtiyaçları görmek açısından mı evlenmek tercih ediliyor dersiniz?
- Heralde. Öyle öyle öyle E ne olur? Ondan sonra ne olabilir ki, iki yaşlı yan yana?
- Mesela yaşlıyla genç birlikte olmuşlar, cinsel şeyler mi var?
Yani aadamdı kuvvet varsa bilmiyorum ki, deneyemem ki heh! bilemem. Çünkü iki yaşlı muayyen bir yaştan sonra her şey bitiyo çocum; yani, normal gençlerinki gibi olabilir mi? Olmaz imkânsız, yani yaşam diyil. Erkek bazen geç şeyedyo veyatta kadın bi rahatsızlığından dolayı o da aynı. Yani o diyil yardım, birbirlerine yardım. O ona kendini baktıracak o ona bilmem napıcak işte öyle.

Toplumsal normlar ve partnerin isteksizliği de cinselliğin sona ermesinde daha etkili olabilmektedir. Öte yandan, yaşlıların sosyal hayatta aktif olmalarıyla, cinsel yaşamda aktif olmaları arsında bir paralellik vardır. Sosyal ilişkilerden kopan insanların yaşam becerilerini kaybedip ölüme daha yakınlaşmalarına benzer şekilde cinsel ilişkilerini sürdürmeyen ve onlara son veren yaşlılar da giderek bu becerilerini yitirmektedirler. Didim’de katıldığımız Yaşlı Kampında ve Yaşlı Dayanışma Merkezlerinde tanışıp ilişkilerimizi geliştirdiğimiz ve daha sonra da görüşmek için birkaç kez evlerine gittiğimiz ileri yaşlardaki dostlarımızla yaptığımız daha samimi sohbetlerde cinsellik meselesini şu şekilde açıkladıklarına tanık olunmuştur:

“Çocuklar olayın aslı şu: sağlığın yerindeyse 60’ında da 70’inde de cinsel istek var. Burnunun direği sızlıyor ama yapamadıktan sonra ne faydası var. Cinsel ilişki de var ama fazla değil, diyelim ki ayda bir sefer, o da eğer hatun marifetliyse. Yok değilse o da olmaz zaten”.

Bu konudaki yanıtlardan ortaya çıkan genel eğilimleri kısaca özetlemek gerekirse, erkeklerin cinsel ilişki konusunda kadınlara göre daha hevesli ve istekli olduğu; kadınların özellikle de eğer eşlerini kaybetmişlerse, cinselliği evlilik yaşamlarında kalan bir yükümlülük olarak gördükleri ve hatta halihazırda ki durumda kendilerini bu ağır yükten kurtulmuş olarak gördükleri söylenebilir. Bunun nadir de olsa istisnaları üst gelir grubuna mensup eğitimli kadınlar arasında görülmektedir.

Yaşlılarla ilgili bir diğer önemli konu da; son dönemlerde toplumun yaşlı söylemine ciddi bir etkiye bulunan ‘Viagra’ konusudur. Yapılan bir araştırmada (AARP [1997]’den aktaran, Connidis, 2001: 50), Viagra konusunda yaşlı kadınların iki tür yanıt verdiği görülmektedir: birinci tür yanıtlar eşlerinin yeniden arzulu bir cinsel aktiviteye girmesinden hoşnutluk ifade ederken, ikinci tür yanıtlar, kurtulunmuş bir yük

ya da vazife olarak görülen cinselliğin tekrar gündeme gelmesinden memnuniyetsizlik noktasında yoğunlaşmaktadır. Bizim araştırmamızda ise bu hapın kullanımı konusuna ileri yaştaki insanların büyük çoğunluğunun sağlık açısından yaklaşmakta olduğu ve sağlığa zararlı olduğu gerekçesiyle bu hapın kullanımı uygun bulmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu konuda da, modern ve geleneksel zihniyetler arasındaki farklılık belirgindir. Geleneksel kesimler; tıbben bir zararı olmasa da Viagra'nın kullanımına karşı çıkarken ve hatta daha da ileri giderek bunu kullananları sapkınlıkla suçlarken, daha modern zihniyetteki bireylerin eğer tıbben bir sakıncası yoksa Viagra kullanımında bir sakınca görmedikleri ortaya çıkmıştır. Ancak hem modern kesimlerde hem de geleneksel kesimlerde viagra kullanımını cinselliği ayıpladığı için ayıplayan kişiler de olmuştur. Öte yandan, geleneksel olup da cinsel ihtiyaçları olduğunu söyleyenler de viagra kullanımına karşı çıkmamışlardır.

Genel olarak ileri yaşıardaki kadınlar arasında geleneksel de olsa modern de olsa cinsellik konusunda olumlu bir tavra rastlamak oldukça güçtür. Cinsellik bir tarafa, yeniden evlenme konusunda da hi kadınlar arasında belirgin bir isteksizlik göze çarpmaktadır. Eşlerini kaybeden kadınların bir kısmı, özellikle 'modern' kesimdekiler, eğer kocalarından kötü muamele görmedilerse kocalarıyla geçirdikleri günleri özlemle anmakla birlikte başka biriyle yeniden evlenme fikrine sıcak bakmamaktadırlar. Ancak önemli bir kısmının itirazı ise "bu yaştan sonra birinin daha mı kahrını çekecem" ve "onlar kendilerine hayat arkadaşı değil bakacak birini ararlar" düşüncelerinden kaynaklanır. Bu kadınlardan bir çoğu eşlerini kaybettikten sonra daha özgür olduklarını ifade etmişlerdir. Hem alt hem de orta ve üst kesim gruplarından birçok kadın gençliklerinde "onu giyme, bunu yapma, şuraya gitme" gibi baskılarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle alt gelir gruplarındaki kadınlar, eşleri hayatıayken koca dayığına maruz kaldıklarını da söylemişlerdir. Bu yüzden kadınların yeniden evlenmelerini gerektiren durumların, genelde maddi ihtiyaçlardan ve yoksunluklardan yani; bir nevi zorunluluktan kaynaklandığı belirtilmektedir. Erkekler ise yaşlılıklarını yalnız geçirmekten hoşlanmamak konusunda kadınlarla hemfikir olmakla birlikte, kadınlardan farklı olarak yeniden evlenmek konusunda daha istekli görünmektedirler. Ancak, bu konuda erkekler tarafından sıklıkla dile getirilen şikayet; 'bu devirde yeniden evlenmenin oldukça güç ve masraflı' olmasıdır. Gördüğümüz birçok yaşlı erkek, yeniden evlenmek istediklerini ama kadınların günümüzde evlenmek için artık ev, senet yada ziynet gibi teminatlar istediklerini belirtmişlerdir. Bu konuda bir diğer husus da, yaşlılıkla baş etme konusunda kadınların daha başarılı olduğunun hiçbir fark gözetilmeksizin toplumun tüm kesimlerince dile getirilmesidir. "Kadın her yere sığar" düşüncesi neredeyse bu konudaki ortak duyuyu ifade etmektedir. Modern kesimlerden kadınlar, 'ben kocamı çok severdim, ona böyle bir şey yapamam' ya da 'ne gerek var şimdi bir daha evlenmeye bir kere evlendik yeter' zihniyetiyle yeniden evliliğe karşı çıkarken, 'geleneksel' kesimin ileri yaştaki kadınları yeniden evlenmeye daha çok, "ben kimsesiz, bakıma muhtaç biri değilim ki neden evleneyim, hem gerek yok çünkü benim bakanım var çocuklarım var" şeklindeki tutumlarla yaklaşmaktadır. Her iki kesimden kadınlarda da, ikinci defa evlenmek yalnızca maddi şartların zaruri bir neticesi olarak bir meşruiyet taşımaktadır. Bu konuda örnek olarak verebileceğimiz 69 yaşında, Trabzonlu, üst gelir grubundan, oğullarıyla aynı muhitte kızıyla aynı evde yaşayan, dul bir kadın ile yapılan görüşmedeki tipik bir diyalog şu şekildedir:

- Eşinizi kaybettikten sonra yeniden evlenmeyi hiç düşündünüz mü?
- Yok Allah göstermesin yavrum. Eşim ne kadar iyi bir insandı biliyor musun! Onun kadar iyi insan herhalde yeryüzüne gelmedi. Hiç beni üzmeden adamla 40 sene yaşadık, adam öldü. Ne kadar üzüldüm anlatamam sana. Ama Allah öyle emretmiş. Bir daha mümkün değil evlenmem. Bazı ahmak erkekler var aslında hiç kimsenin evlenmemesi lazım. Mesela bir yuvayı kuruyorsun çoluk çocuk sahibi oluyorsun, bir

- İstemiyorlar, bilhassa kadınlar istemiyorlar. Erkekler biraz şey yapıyorlar da kadınlar istemiyorlar.
- Fark nedir, neden erkekler isterler de kadınlar ister?
- Erkekler evlenmeyi düşünüyorlar yani, oraya buraya dünürücü gönderiyorum, ama kadınlar asla düşünmüyor.
- Peki siz mesela ileride düşünür müydünüz?
- Asla.
- Eşiniz düşünür müydü?
- Düşünür sanırım.
- Başınıza bir şey gelse yeniden evlenmeyi?
- Şimdi şöyle, şu açıdan düşünür. **Kadın; çamaşırını yıkayabiliyon, yemeğini yapabiliyon, her şeyi yapabiliyon, ama erkek yapamıyor işte.** Eee o yüzden, yani erkekler daha çok istiyor.
- Peki sizce yaklaşık 70 yaşlarında acaba, cinsel yaşam nasıl geçiyor yaşlıların?
- Yoktur ya!
- Nasıl olmalı sizce?
- Vallahi **ben gençliğimde bir şey anlamadım ki;** sıkıntılar, üzüntüler, yoktur yani 70 yaşından sonra cinsel hayat sanmıyorum.
- Peki bu viagra falan gibi haplar çıktı, doğru mudur mesela bunları yaşlıların kullanması?
- Ben bileyim. Yani bence doğru değil. Gazetelerden okuyok, televizyonlardan görüyö; ya kalp krizinden gidiyor, olmayan bir şeyi yani şeyle olursa ne olacak. Senin gücün zaten bitmiş, bunu pompalamanın da bir alemi yok bence.

İleri yaşlarda yapılan evliliklere ve cinsel ilişkiye ilişkin itiraz 'modern' kesimlerden de gelmekte, ancak gerekçeler değişmektedir. Başına yeni bir bela alma mefhumunun yerine önceki evliliğin hatırası-na saygı, karşılıklı bakım yerine yalnızlık karşısında birbirine destek olma anlayışları geçmektedir. Örneğin 71 yaşında, İzmirli, üst gelir grubundan, lise mezunu bir kadınla yapılan görüşmede bunu görmek mümkündür.

- Peki siz yaşlıların yeniden evlenmesine nasıl bakıyorsunuz?
- Vallahi ben biraz tuhaf bakıyorum ama normal herhalde. Mesela şu Yaşar Kemal, Evet adam çok bağlıydı güya eşine; ama, onda da menfaati vardı. Ben o adamı nedense sevedim gitti; çünkü, o kadın yabancı onun bütün eserlerini Fransızca'ya çevirdi, ondan sonra öldü, sonra bir seneye kalmadan hemen bir başka kadınla evlendi. Yani **hatrasına hürmeten** bir sene bekle be Allah'ın kulu! Duygusuz bir adam, yani sevmiyorum. Hayır yani evlensin; ama, kadınlarda eşi vefat ettikten sonra evlenenleri kınıyorum
- Neden?
- Çünkü bir insan evladından çok neyi sevebilir yani evet belki **yalnız kalmamak** için evleniyorlar. Kardeşi falan yoksa çoluğu çocuğu filan yoksa evlensinler, yalnızlık zor bir şey; ama, çocukları varken yaşlı bir insanın evlenmesini artık bunamışlık, komik olmak olarak değerlendiriyorum
- Cinsel arzularından dolayı...
- "Ay ayl olamaz diyorum" ben. Artık o, artık biraz sapık derim ben ona; çünkü, bu

yaştan sonra... Bir defa aşk, sevgi evlat sevgisinin üzerinde başka bir sevgi düşü-
nemiyorum.

Araştırma verilerinin incelenmesiyle açıkça ortaya çıkan şudur ki, yaşlılık ve cinsellik bir arada anıl-
dığında bir anormallik kodlaması da yanında gelmektedir. Hâkim yaşlılık söylemi ileri yaştakileri bu et-
kinliğin de dışına itmektedir; onları bu tür isteklerinden ötürü hor görmekte, ayıplamakta, uyarılmaktadır.
Maddi nedenlerden dışında (bakım buna dahil), duygusal ya da cinsel ihtiyaçlardan ötürü ileri yaşlarda
evlenme talebi de görüştüğümüz kişilerin geneli tarafından kuşkuyla karşılanmaktadır. Aslında soruldu-
ğunda önemli sayıda kişi, bu talepleri makul karşılamakta, ancak konuşmalarındaki "bu yaştan sonra ne
yapacak", "iş bitmiş artık", "yaşına göre davranmalı", "koca adam" vb. kalıp yargılarla, esasen bu et-
kinliği ayıp kategorisine yerleştirdiğini ele vermektedir. Bazı durumlarda da cinsellik ya da evlilik talep-
leri doğrudan sapkın davranışlar olarak etiketlenmekte, normal dışı alanına yerleştirilmektedir.

C. Yaşlılıkla Baş Etme Stratejileri

İleri yaştakiler, dışlandıkları, izole edildikleri bu dünyada farklı değişkenlere (cinsiyet, gelir ve eğitim
düzeyi, memleket, oturlan semt) ve boyutlara (yaşam aranjmanı, sosyal aktiflik, huzurevi, kırsal ya-
şam) göre kendilerine özgü yaşam biçimleri ve başa çıkma stratejileri benimserler. Bu stratejiler, yal-
nız yaşayanlardan geniş aile içerisinde sevdikleriyle bir arada yaşamlarını sürdüren bireylere; toplum-
sal yaşamdan büyük oranda dışlanmış ve edilgin bir yaşam süren yaşlılardan çeşitli etkinliklere katılan
görece aktif yaşlılara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Ancak hepsinde de ortak olan nokta
toplum tarafından onlar için çizilmiş olan sınırlar içinde yani yukarıda bahsedilen yaşlılık söylemi içeri-
sinde yaşamlarını sürdürmeleridir. Bu bağlamda tüm yaşlıların onları toplumsal yaşamın dışına yerleş-
tiren ve ayrımcılığa maruz bırakan bir söylem içerisinde olduklarını teslim etmek, 'yaşlılık' meselesinin
toplumda tedavi edilemez bir 'yara' olduğunu göstermez. Nitekim, yaptığımız görüşme ve gözlemler ne-
ticesinde insanların hâkim yaşlılık söyleminin hegemonyası altındaki mevcut durumu verili kabul edip,
bu dipteki konuma göre meseleyle baş etmede farklı stratejiler geliştirildiği tespit edilmiştir. Dolayısıy-
la meseleyi iki farklı düzlemde değerlendirmek gerekir. Birinci düzlemde, mevcut 'yaşlılık' söylemi de-
ğerlendirilmeli ve bu düzlem içerisinde sorunlar ve çözümler tespit edilmelidir. Ancak yukarıda bu ko-
nuda yaptığımız tespitler neticesinde tarif ettiğimiz hâkim yaşlılık söyleminin değiştirilmesi ve yaşlı ay-
rımcılığının ortadan kalkması kültürel dokuyla da ilgili olduğu için ani ve kısa zamanlı müdahalelerle
mümkün değildir. Aksine bu durumun ortadan kalkması; uzun, sistemli, yaygın sosyal politika uygula-
maları gerektirir. Öte yandan, ikinci durum ise belirttiğimiz üzere bu yaşlılık söylemi içerisinde yani, bir
kez dışlanmayı ve ileri yaşta olmayı bir kusur olarak görmeyi verili olarak kabul ettikten sonra -ki du-
rum geniş ölçüde böyledir- bu kusurla baş etme stratejileridir. Bu stratejiler, yakın vadedeki gelişme-
leri ve iyileştirmeleri daha fazla etkilediğinden en az tarif ettiğimiz birinci düzlem kadar önem arz et-
mektedir. Zira, iyi niyetli bir şekilde 'yaşlılık' ile ilgili sorunları çözmeye çalışan, yani verili durum itibarı-
yla iyileştirme yöntemleri geliştirme çabasındaki arayışlar bu ikinci düzlemde bulunmaktadır. Daha iyi
bir kurumsal çözüm, evde bakım, yaşlıya hizmetlerde iyileştirmeler ve hürmet ve saygıda özen vb. dav-
ranışlardaki tavır alışlar aslında birinci düzlemi ihmal etmiş olduğu için hatalı ya da sınırlı, ancak ikinci
düzlemde bir yer kapladıkları için de önemlidirler. Dolayısıyla, bu araştırma projesinin çok kritik önem-
deki bir vechesini yaşlıların yaşlılıkla baş etme stratejilerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır.

Değerlendirmelerimiz bizi 'yaşlılık söylemi' ile iki temel baş etme stratejisi olduğu sonucuna götür-
müştür. Bunlardan bir tanesi sosyal aktiflik, diğeri yaşam aranjmanıdır. Bir başka deyişle ileri yaştaki-

den bu çok renkli sosyal gerçekliği daha analitik bir bakış açısıyla değerlendirebilmek için kaçınılmaz olarak aranjmanlar aşağıdaki genel alt başlıklar altında ele alınmış, ancak mümkün olduğunca incelenen aranjmanın bağlamı da açıklanmaya çalışılmıştır.

Her ne kadar aşağıdaki ayrımlarda, araştırmaya başlarken oluşturduğumuz yaşam aranjmanı kategorilerini -yalnız, eşiyile birlikte, geniş aile içinde, aynı muhitte çocuklarıyla- kullanmışsak da mevcut durumu kavramadığını teslim etmek gerekmektedir. Saha çalışmasında, özellikle belli kategorilerdeki eksiklikleri kapatma amacıyla yapılan soruşturmalarda, muhtarlarla yapılan işbirliklerinde görülmüştür ki, bu konuda spektrum oldukça zengindir.²²

a. Aynı Muhitte Oturma Aranjmanı

Araştırmanın saha çalışmasında yaptığımız gözlemlere göre ileri yaştaki birçok kişi çocuklarına yakın (aynı apartmanda, sokakta, avluda ya da semtte) oturmaktadır. Bu sayede ileri yaştakiler hem kendi müstakil evlerinde ayrı bir hayat yaşayabilmekte, hem de aile bireyleri ailenin büyüklerine yakın olabilmektedirler. Hem modern kesimler için hem de geleneksel kesimler için geçerli olan bu olgu özellikle geleneksel kesimler için yaşlılık meselesiyle bir baş etme stratejisi olarak gündeme gelmektedir. Fakat, bu baş etme stratejisi her kesimdeki aileler arasında sıcak ilişkiler olduğu anlamına gelmemektedir.

Görece alt gelir gruplarının çoğu zaman hemşerileriyle beraber aynı sokakta oturdukları gecekondulu mahallelerinde, kimi zaman ailenin birbirine destek olması amacıyla birlikte yaşama; ama çoğu zaman da bir torunun dünyaya gelmesinden sonra gelinin istememesinden kaynaklı ayrı oturma durumuna rastlanılmaktadır. Ayrı oturmaya sebep olan diğer faktörler ise evlerin birden çok aileyi barındırabilecek kadar büyük olmaması ya da akrabalar arası mal mülk paylaşımı ya da miras kavgaları olabilmektedir. Ankara'nın apartmanlaşmış olan kesimlerinde de anne-baba ve çocukların altı üstü oturmalarının bir sebebi de kimi zaman babanın çocuklarına apartman arsasının sahipliğinden kaynaklı birer daire bırakmış olmasıdır. Bu tür aranjmanın üst ya da alt gelir gruplarında veya modern veya geleneksel kesimlerde daha fazla görüldüğünü kanıtlayacak herhangi bir veriye sahip bulunmuyoruz. Ancak aynı muhitte oturan bu farklı çekirdek aileler arasındaki ilişkinin biçiminin, içeriğinin ve yoğunluğunun aileden aileye büyük farklılıklar gösterdiğini söyleyebilmekteyiz. Kimi ailelerde aile bağları hala çok güçlü olmakla birlikte sık sık aile ziyaretleri ve karşılıklı destek mekanizmaları devam etmektedir. Bu şekilde yaşayan yaşlıların alışveriş, fatura, hastane, resmi işler vb. ihtiyaçları duruma göre, yakınlarında oturan çocukları ya da yakınları tarafından karşılanmaktadır. Yaşlılar, çoğunlukla haftada en az 2-3 kez olmak üzere telefonla sürekli aranmaktadırlar. Üstelik yaşlıların kendileri de bu durumdan memnun olduklarını söylemektedirler. Trabzonlu, üst gelir kesiminden, 69 yaşındaki, dul bir ev kadını, durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"Öyle gitmeyi kalmayı sevmem. Çocuklarımda da kalmam, onları üzmem istemem. Telefon etmeyince evlerine gitmeyi istemem. Mesela, çok afedersin, insan evinde çıplak gezebilir. Benden çekindikleri yer olur di mi! onu düşünürüm. Hem bu şekilde her isteğimi yaparlar, bir dediğimi iki etmezler, aramızdaki sevgi saygı da zarar görmez "

Fakat kimi ailelerde, gerek ekonomik sıkıntılar, gerek günlük hayatın sıkıntıları, gerekse kuşaklar arasında oluşan farklar yüzünden çeşitli geçimsizlikler olabilmekte ve aileler arası ilişkiler kimi zaman- sa tamamen kopabilmektedir. Özetle, bir baş etme stratejisi olan yaşam aranjmanı, çocuklarıyla gerek aynı evde gerekse aynı evde olmasa da aynı muhitte yaşayan yaşlıların durumunda dahi, tam olarak

²² Araştırmada rastladığımız ayrıntılı yaşam aranjmanı kategorileri için bakınız Ek 6.

yaşlıların istediği biçimde işlememektedir. Buna rağmen toplumumuzun yaşlılık sorununu büyük oranda yaşam aranjmanı vasıtasıyla (aynı evde ya da muhitte oturmayı tercih ederek) çözmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin; 70 yaşında, orta gelir düzeyinden, Ispartalı, okuma yazması olmayan bir kadın bir yandan, "herkes kendi kafasına göre izleyecek, herkes kendi hürriyetini yaşayacak" şeklindeki görüşleriyle sanki bağımsız bir yaşamın genelde daha iyi olduğunu vurgularken, bir yandan da çocuklarıyla aynı muhitte oturmalarını "aslında uzakta olsun çocuklar da, istemedik" sözleriyle açıklayarak muhitte oturma anlamını kısaca özetlemektedir. 74 yaşında, Elazığlı, orta gelir düzeyinden, ilkokul mezunu, emekli bir sendika başkanı da "Bir sıkıntımız bir şeyimiz olduğu zaman erken kavuşuyorsun yani," sözleriyle aynı muhitte oturma avantajları konusunda bizi aydınlatmaktadır.

Çekirdek aile şeklinde yaşamayı tercih eden ve en iyisinin çocuklarıyla aynı muhitte yaşamak olduğunu söyleyen üst düzey gelir grubundan Giresunlu, 77 yaşında, lise mezunu, üst gelir kesiminden bir kadın ise olaya şu şekilde yaklaşmaktadır:

"Yok, hiçbir zaman çocukla beraber yaşamayı istemem. Onlar çalışan insanlar bir defa. Beraberlik çok uzun olursa problemler çıkar fikrindeyim ben. Görmediğiniz kusurları göreceksiniz veyahut sizin gözünüze batan kusurlar olacak, söyleyemeyeceksiniz. Kendiniz daha rahat olacaksınız. Böyle daha iyi hafta sonu geliyor oğlum daha güzel. Yılbaşlarında bizi götürmeye gelirler, bir hafta önceden telaşı düşer onun bize ay gideceğiz! diye. Onun için birlikte yaşamayı hiçbir zaman düşünmüyorum. Onlar gelsinler ama ben gitmem."

b. Eşle Birlikte Yaşama Aranjmanı

Medeni durum, ileri yaştaki insanların yaşam düzenlemelerinde çok kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda araştırmada kapsamında incelediğimiz kategorilerden biri de eşleriyle birlikte yaşayan ileri yaşlardaki kişilerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde öncelikle evli ve eşleriyle birlikte yaşayan olarak yaşayan ileri yaştaki bireylerin, dul, boşanmış ya da hiç evlenmemiş bireylere göre daha avantajlı bir konumda olduklarını söyleyebiliriz. Yaptığımız görüşme ve gözlemlerden edindiğimiz izlenimler, ileri yaşlarını evli olarak geçiren kişilerin maddi ve manevi açıdan birbirlerine destek olduklarını; başkalarının bakımına daha az ihtiyaç duyduklarını ve dul, boşanmış ya da yalnız yaşayan diğer bireylere kıyasla daha az yalnızlık çektiklerini göstermektedir. Bunun yanında, dul kalmak, yalnızlığın yanı sıra eşin kaybedilmiş olmasından kaynaklı olarak ileri yaştaki bireylerin yaşlılaşmaya esir düşme olasılıklarını artırmaktadır. Hiç evlenmemiş olmak ise, ileri yaşlara gelmiş insanların etrafında az sayıda yakın akrabasının kalması ve dolayısıyla çok boyutlu bir yalnızlığa yol açabilmektedir. Çocuğu olmamış ileri yaştaki insanlar da aynı konumdadırlar. İleri yaşlarda çocuklarla kurulan iletişim, onların varlığı ve maddi, manevi destekleri yaşlılıkla baş etmede kritik önemdedir. Kendisinden vazgeçen ileri yaştaki bireyler kendileri yerine çocuklarının/torunlarının sorunlarıyla ilgilenmekte, zamanını onlarla geçirmektedir.

Görüştüğümüz ileri yaştaki bireylerin çoğunluğu, yaşlılıktaki en ideal yaşam biçimini 'eşle birlikte yaşam' olarak ifade etmektedirler. İleri yaşlarında dul kalmış bireylerin durumu ise tam tersidir. Özellikle eşile iyi bir yaşlılık dönemi geçirip de eşini kaybeden ileri yaştaki bireyler, yalnızlıkla baş etmekte en azından belli bir süre oldukça bocalamaktadırlar. Örneğin, 69 yaşında, Trabzonlu, üst gelir kesiminden dul bir ev hanımı, aktif olmayışını buna bağlamaktadır.

Maddi açıdan görece iyi durumda olan yaşlılar ise, çocuklarının yanında kalmayı istemek bir yana, çocuklarının artık kendi ayakları üstünde durabildiği günü görebilmeyi istemektedirler. Bu tip yaşlıların daha çok, "ben onlardan bir şey istemem yeter ki kendi ayaklarından asılacak duruma gelsinler, ev bark, çoluk çocuk, sahibi olsunlar" düşüncesinde oldukları gözlenmiştir. Kendi evinde bağımsız yaşama konusunda 'modern' bireylerin beklendiği gibi daha istekli oldukları görülmektedir. Bu bağlamda 'modern' kesimlerce geniş aile şeklindeki yaşantının istenmemesine ilişkin dile getirilen birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Sözgelimi, 72 yaşında, Malatyalı, orta okul mezunu ve geniş aile içinde yaşayan bir kadın;

"Bazen hoşuma gidiyor. Bazen de yoruluyorum sıkılıyorum. Yalnız yaşasaydım diyorum. Hala yükleri benim omzumda. Çamaşır, yemek, ütü hep benim üzerimde. Özellikle oğlum artık evlensin, kendi evi olsun, kalabalık aile istemem."

diyerek içinde bulunduğu durumdan şikayetini dile getirmektedir. Yine üst gelir düzeyinden, 71 yaşında, İzmirli, lise mezunu, yalnız yaşayan bir kadın;

"Bir programları olabilir engellemek istemem, o yüzden kalmak istemem oğlanların evinde"

demekte, bununla benzerlik gösteren bir diğer yaklaşım ise 66 yaşında, Sakaryalı, üst gelir grubundan, eşiyle birlikte yaşayan emekli bir erkekten gelmektedir.

"Aynı evde yaşamayı tercih etmem. Her aile başlı başına bir kurumdur. İki kurumu iç içe soktun mu, iyi niyet bile olsa olay bozulur. Sürtüşme olur. Aynı apartmanda ya da aynı sokakta oluruz daha iyi olur"

Geniş aile içinde yaşamayı benimsemeyen, yurtdışında yüksek lisans yapmış, 81 yaşında, evli bir erkek ise, çekirdek aileye doğru yaşanmış olan geçişi şu şekilde anlatmaktadır:

- Valla bu tabi teknoloji bunu değiştirdi evvela. Şöyle, İstanbul'da fabrikalar kuruldu. Hadi Van'daki adam tuttu fabrikada çalışmak için İstanbul'a gitti veya Muş'taki veya Çorum'daki diyelim. Almanya'da bir iş imkânı çıktı hani tuttu iki milyon Türk belki daha fazla insan Almanya'ya Belçika'ya şuraya buraya gitti. Bu, bunlar hep teknolojinin neticesi. Almanya'daki iş niye çıktı? Almanya'da fabrikalar kuruldu, fabrikayı çalıştırmak gerekti. İzmir'te fabrikalar kuruldu. Kocaeli'nde fabrikaya işçi lazım oldu yani bundan kaynaklanıyo daha çok. Teknoloji buna neden oldu dolayısıyla işe giden aileden de kopuyo. Diy mi? Mecburen ayrılıyor, ayrılınca herkes babasına para gönderip de onun evine her yaz gelme yoluna gitmiyo. Bazısı mecburen kalıyo. Kendi ihtiyaç, kendi kendine ancak yeterli oluyor. Bazısı gelemiyor. Yani, bence ilk ilk şey insan medeniyetinin ilerleyişi ve teknolojinin gelişmesi, sanayinin gelişmesi, ekonomik durumun, ekonomik şartların değişmiş olması. Eee bir de tabi ıı ister istemez demokrasi, hürriyetler efendim şunlar bunlar, bunların da tesiri oluyo. Eskiden işte aynı her ıı çocuk büyümüş, evlenirmiş, askerlik yapıp evine gelirmiş, evlenirmiş gelini de oraya getirirmiş, torunlar da olur yani aileler hep birlikte. Bugün o imkân yok tabi. ıı, imkân da yok maddi şartlar da onu gerektiriyö. O aileyi,

köyü efendim bir köyde yirmi kişilik bir aileyi beslemeye imkân da yok onun için bi kısmı ailenin gidiyo, başka yerlerde imkânlar arıyo.

- İmkânınız olsaydı çocuklarınızla birlikte yaşamayı ister miydiniz?

- Pek istemezdim, istemezdim çocuklar, torunlar aynı evde olsun istemezdim. Herkes kendi yerinde, onlar için de sıkıntı. Babamın yanında sigara içilmez diyelim ve ya kız veya oğlan istemem onu o bunu desin gitsin sigara içecekse içsin hiç karışmam.

Yukarıdaki iki anlatımı birlikte değerlendirdiğimizde üst gelir grubuna mensup üniversite hatta yüksek lisans dereceleri olan insanların geniş aile olayını en başta teorik bir mesele olarak kafalarında hal ettikleri açıkça görülmektedir. Konuşmalarda; kendini aile dışında tutarak, entelektüel bir üslupla yapılan vurgular açıkça bu tipteki insanları diğerlerinden ayırmaktadır.

Olaya başka bir açıdan 'geleneksel' kesimlerin perspektifinden yaklaştığımızda ise benzer bir tabloyla karşılaşmak şaşırtıcıdır. Örneğin, bu kesimden halihazırda geniş aile içinde yaşayan yaşlılarda da bağımsız yaşama arzusu açıkça görülebilmektedir. Örneğin, oturan 76 yaşında, Sivaslı, alt gelir kesiminden ilkokul mezunu bir erkeğin;

"Bazen canım sıkılınca ayrı evim olsaydı diyorum; ama, ayrı evin faturaları var, işi var bunları kim yapacak? Para çok olacak da işçi tutacaksın."

sözleri, geniş aile yaşantısından duyulan rahatsızlığı ve ekonomik sorunlar yüzünden böyle bir yaşam biçiminin tercih edildiğini gösteren güzel bir örnektir. Bir başka örnekte ise üst gelir grubundan, 70 yaşında Erzincanlı, ilkokul mezunu bir erkek;

"Hepsi birden yaşamak zor. Herkes kendi evinde kızım evlense gitse, karımla kalırım. O otoriteyi sağlamak, bütün ailenin bir arada olduğu evde bu devirde zor. Ayrı ayrı olunca birbirlerine hürmetleri çok olur."

demektedir. Bu sözleri, bağımsız yaşamanın gerekliliğini "Ayrı sıç, bokun belli olsun!" deyiimiyle anlatmaya çalışan, 73 yaşında, alt gelir grubundan, çocuklarıyla aynı muhitte oturan, Yozgatlı bir erkeğin sözleriyle birlikte düşündüğümüzde, 'geleneksel' kesimden kişilerin dahi günümüzde geniş aile biçimindeki yaşamı artık arzu edilir bulmamaya başladıklarını söyleyebiliriz.

c. *Yalnız Yaşama Aranjmanı*

İleri yaştakilerin tercih ettiği ya da maruz kaldığı diğer bir yaşam aranjmanı da yalnız yaşama aranjmanıdır. Yalnız yaşayan yaşlılara bütün gelir gruplarında rastlanmış ve yalnız yaşayan kadınların yalnız yaşayan erkeklere oranının gözle görülür oranda daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bunun nedenleri arasında; kadınların erkeklerden daha uzun yaşamasının ve kadınların eşlerini kaybettikten sonra eğer maddi sorunları yoksa genellikle evlenmeyi tercih etmemesinin başta geldiği düşünülmektedir. Kadınlardan daha erken ölmelerinin yanı sıra erkekler, eşlerini kaybettikten sonra büyük oranda evlenmeyi tercih etmemektedirler. Bu yüzden, yalnız başına yaşayan 65 yaş üstü erkek sayısının az olması nedeniyle görüşmecilerimiz tarafından da en zor bulunan kategorilerden birini yalnız yaşayan 65 yaş üstü erkek grubu oluşturmuştur. Ayrıca yalnız yaşama durumu, eğitim ve gelir düzeyi açısından toplumun alt kesimde yer alan ve sosyal anlamda aktif olamayan kesimler için yaşam stratejisi olarak ailesel ve akrabalık bağlarını da kullanamama durumunu ifade etmektedir ki genelde toplumsal yaşlılık söylemiyle

"Kalabalık aile olsun isterim. Bu hasretliğimi baba evinde gideriyorum. Rize'de biz 9 kardeşiz. İstedğim evde kalırım. Bir yerde konakladık mı, Bütün aile bireyleri gelir bir araya orada bir bayram havası olur. Yılbaşında oradaydım. Belki bir ay sonra tekrar giderim"

70 yaşında, Erzincanlı, üst gelir kesiminden ilkokul mezunu dul bir erkek:

"Alışmışız akşam olunca kalabalığa, o onla kavga etsin, gürültü patırtı olsun, ben kalabalığı severim."

67 yaşında, Samsunlu, oğluyla birlikte yaşayan, üst gelir düzeyinden, üniversite mezunu bir kadın:

"Aslında, geniş aile en iyi yaşam şeklidir bence. Herkes toleranslı olmalı herkes birbirine iyi davranmalı. Gelinler, kaynanalar iyi geçinmeli. Ama, aptalların haklarına gidip akıllılar tecavüz eder gibi düşüncesi olanlardan tedirgin olurum tabi."

67 yaşında, Karslı, ilkokul mezunu, alt gelir kesiminden bir erkek:

"Birlikte yaşamayı seviyoruz. Aslında niyetim tek yaşamaktı ama oğlanlar benle yaşamak istedi. "

Bu konuda geniş aile içinde yaşamaktan memnun olmayanlara baktığımızda ise, yukarıda öne sürülen görüşlerden farklı bir resim ortaya çıkmaktadır:

75 yaşında, alt gelir kesiminden, Yozgatlı, geniş ailede yaşayan geleneksel bir ev kadını:

" 'Yalnız oturcan, kafayı dinleyecen' diyorum. Ne kadar olsa çocuklar, sesleri oluyor. Kafa da götürmüyor gürültüyü, hepsini everdim gitti, 'sen de gitsene' diyom kendi kendime. 'Şu taşın dibinde oturyım diyom' ama 'hayatta göndermem' diyo oğlan. 'Sen yaşlısın' diyo 'kendi kendine yemek pişiremezsin, bi yere gidemezsin' diyor. Ben seviyom yalnızlığı. Söylemesi ayıp, odamız dar bir kalksam ışık yaksam, namazımı kılsam 'ışığı niye yakıyon! yoruldum, sabaha kadar kafamı dinleyecem' diyo oğlan. Ben de camı açıyom, camın ışıyılan namaz kılıyom; ama yalnız olsam, uuuu, ilahiler okurum, zikirler okorum, sabaha kadar namaz kılarım. Karanlıkta seccade görünmeyince namaz kılınır mı?"

Geniş aile içinde yaşayan ileri yaştaki kişilerin kimi zaman zor durumda kaldıkları da gözlemlenmiştir. 79 yaşında, alt gelir grubundan, geniş ailede yaşayan, Yozgatlı bir kadının şu sözleri ilgi çekicidir:

"Bana babam gitti (öldü) sen de bittin diyorlar Mecburum burada yaşamaya şimdi-den sonra yalnız da yaşayamam."

Kendisini açıkça bir 'sığıntı' gibi hisseden bu kadının gözünde yaşam artık çekilmez bir hal almış durumdadır. Günde birkaç sefer vurulması gereken iğneleri hemşire olan kızının vurmak istemediğinden şikayet eden, bu yüzden iğneleri kendi kendine yapmak zorunda kaldığını; ancak, bir seferinde iğnenin kırıldığını, bu yüzden de gerekli olan iğneleri vurmaktan artık vazgeçtiğini dile getiren bu kadın, "Kur-

ban olduğum Allah bir an önce alsın canımı!" demektedir. Aile içi hoşnutsuzluk konusunda, benzer ilişkilerin varlığına dair bilgilerin alındığı bir başka görüşme, Mamak'ta bir gecekonduda oturan ve 80 yaşındaki annesiyle beraber yaşayan 50 yaşında, lise mezunu, banka emeklisi bir erkekle gerçekleştirilmiştir. Bu kişi şunları söylemektedir:

"Annemi anlamadığımız zamanlar oluyor... Toplumda başkalarına küçük düşmemek açısından annemin yapmasını istemediğimiz şeyler var. Biz gençler eğlenirken bize uyum sağlayamıyor. 'Çok yiyip içiyorsunuz çok para harcıyorsunuz' diyor. Yerli yerinde davranmadığı zaman kızıyorum. Mesela annem istiyor ki, ben falanca odada yatayım diyor. O oda müsait olmuyor. Eşim 'anne olmaz' diyor -Gerçi nasıl hitap ediyor bilmiyorum ama- o zaman tartışma oluyor. Ama büyük kavga olmuyor. Kuşak farkından dolayı, onların yetiştirme eğitimi tarzından oluyor."

Değiniilmesi gereken diğeri bir nokta da yaptığımız çalışmada, üst gelir gruplarında, geniş aile içinde yaşayan ileri yaştaki kadınlara sık sık rastlamamıza rağmen aynı şekilde erkekleri bulmakta oldukça büyük güçlükler çekilmiştir. Erkekler eğer ekonomik bağımsızlıkları da varsa, çocuklarının yanında yaşamak yerine yeni birisiyle evlenip kendi yuvalarını kurmak istemektedirler. Aksi takdirde ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan gerek yalnız gerekse çocuklarının yanında yaşayan ileri yaştaki erkekler için durum pek iyi görünmemektedir. 3 çocuğu da Kavaklıdere'de oturan ve çocuklarından biri avukat biri doktor biri de hukuk müşaviri olan, 66 yaşında, eşinden boşanmış, yalnız yaşayan bir erkek, son bir yılını evsiz olarak AŞTİ'de geçirdiğini, AŞTİ'nin metal banklarında yattığını ve "otellerin pis çarşaflarından daha temiz olduğunu" söylemektedir. Aile içinde, aşırı alkol yüzünden çıkan tatsızlıklar sonucunda bu duruma düştüğünü söyleyen bu kişi, aslında ekonomik bağımsızlığı olmayan erkeklerin çocuklarının evlerine kadınlar kadar rahat sığamaması konusunda uç da olsa güzel bir örnektir. Eğer bir taksici şoförü ve hayatının bir döneminde alkolik olan bu kişi, evde çocuklara bakmak, yemek pişirmek, temizliğe yardımcı olmak ya da torunlarla vakit geçirmek gibi işlevleri yerine getirmediği için ya da en azından 'sorun çıkarmadan köşesinde oturmadığı' için bir şekilde sokakta yaşamak zorunda bırakılmıştır.

Geniş aile meselesiyle ilgili olan kritik önemdeki bir başka konu da gelin-kaynana arasındaki gerilimli ilişkidir. Gelin-kaynana tartışması ise, günümüzde halen farklı şekillerde sürmekle birlikte, bu durum aile içi meselesi olarak algılandığı için dışarıya karşı mahcup olmamak amacıyla çok da dillendirilmemektedir. Bu konuda yöneltilen sorulara; yaşlılarımız, genellikle yarım ağızla "ben aile içindeki herkesle iyi geçinirim" cevabını verseler de, görüşme derinleştikçe bu konunun çeşitli boyutları hakkında fikir edinmek mümkün olabilmektedir. Kadınlarla yaptığımız odak grup toplantılarında ortaya çıkan (gelinin rahatsız olması konusunda) genel hissiyat; bir katılımcının çok kısa ve öz bir şekilde "gölgen yeter evladım" şeklinde ifade ettiği durumdur. Toplantılara katılan kadınlar genellikle ev hayatına müdahale edemediklerini, ettikleri durumda da çocukları tarafından bir şekilde azarlandıklarını ifade etmektedirler. Alt gelir grubundan yaşlı bir kadın durumu; "Neye elini atsan laf oluyor evladım, laf etmeseler bile bakışları bile insanı rahatsız ediyor" şeklindeki sözleriyle dile getirmektedir. Öte yandan geniş ailelerin çözülüşü ve ayrı evlerde yaşanılıyor olması gelin kaynana arasındaki antagonistik ilişkinin önemli ölçüde çözülmesine ve ayrı bir mecraya girmesine yol açmıştır. Aslında aile ilişkilerinin бүtүнüne yayılan bu gerilim, özellikle geniş aile aranjmanı bağlamında yaşlılar için çok önemli bir hale gelmektedir. Toplumda geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan dönüşümle birlikte gelin-kaynana arasındaki geçimsizlik büyük ölçüde nihayete ermiştir. Fakat, ileri yaştaki kadınların gelinlere olan gerilimli ilişkileri hala sürmektedir. Bunun birçok örneğine yaptığımız görüşmeler sırasında söz arasında

dek aile içinde yaşamayı benimsemiş durumdadırlar. İşin aslı, bu köylerdeki yaşlı bireylerin de önemli bir kısmı aslında bağımsız yaşamlarını sürdürebilmek için 'kendi evlerinde' yaşamayı tercih ettikleri için köylerinde bulunmaktadır. Bir kış mevsimi boyunca çocuklarıyla beraber yaşamak zorunda kalan ileri yaştaki bireyler yaz aylarını, kendi ayakları üzerinde durabildiklerini düşündükleri görece bağımsız yaşayabildikleri için iple çekmektedirler. Sürekli köyde kalsalar dahi kategorik olarak Ankara'da çocuklarından uzakta bir kenar mahallede yaşayan yaşlılardan farkları bulunmamaktadır. Birçokları için aslında köy, emekliliklerinden sonra kafa dinlemek için gelinen hayatın çok daha ucuz olması ve havasının çok daha temiz olması yüzünden tercih edilen bir yerdir. Köyde yaşlıların hizmetverenlerin dediği gibi daha rahat olduğunu söyleyebiliriz ama bu rahatlık köyde daha çok hürmet saygı gördükleri için değil kendi evlerinde ve kimseye muhtaç olmadan görece daha bağımsız yaşayabildikleri ve köylerin yaşlıların bizzat kendi yaşam alanlarını oluşturmamasından mütevellittir. Kırsal kökenli olmayan kentli bireylerde, bir köye gitme özlemi görülmemektedir. Bu kişilerin kırsal tahayyülleri olsa olsa deniz kenarında ya da doğal güzellikleri olan bir ortamdaki bir konut içinde yaşamak olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla esas olarak, kırsal kökenli olup da köyde ya da kentte yaşayan bireyler karşılaştırılabilir ki bu durumda da bahsedilen rahat yaşamının nedeni belirtildiği üzere köydeki kültürel dokunun yaş ayırmacılığı yapmaya uygunsuzluğu değil, bireylerin memleket ile kurdukları duygusal bağ ve eski alışkanlıklardır.

Köy ve kent arasındaki organik bağ hala sürmektedir. Yaz aylarında çocuklar, özellikle hafta sonlarında, ziyaret amacıyla köylere gelmektedirler. Aslında bu ziyaretlerinin birçok sebebi vardır. Bunlardan ilki ekonomiktir. Hem köy kentten daha ucuz bir yerdir hem de köyde yetişen çeşitli sebze ve meyve aslında kentteki çekirdek ailenin bütçesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca kış aylarında da köylerden genellikle ileri yaştaki bireyler aracılığıyla elde edilen erzak da kentte yaşamaya çalışan ailelerin bütçelerine büyük katkı yapmaktadır. Ayrıca çocuklar bu ziyaretlerinde köydeki ağır işleri de görürler ve köydeki üretime kısmen de olsa katkı da bulunurlar.

Bir hizmetverenin belirttiği yaşlılık sorununa aslında kentleşmenin sebep olduğu ve bu sorunun köylerde var olmadığı şeklindeki fikir sorunun kaynağını gösterme açısından bu raporda sunulan tezle benzerlik göstermektedir, fakat köylerdeki yaşlıların dünyadaki bu değişmeden etkilenmediklerini ileri sürmek bize göre yanlıştır. Kentleşme sadece kentlere etki etmemekte aynı zamanda gerek nüfus hareketleriyle gerekse yoğun kültürel etkileşimle kırsalı da dönüştürmektedir. Fakat, bu çıkarımlara Ankara'nın bir yakın bir de uzak köyündeki gözlemlerimiz vasıtasıyla varmış olmamız sebebiyle Türkiye'nin diğer bölgelerindeki durum hakkında benzer çıkarımları yapmak sorunlu olabilir. Örneğin, Karadeniz Bölgesindeki çeşitli dağ köylerinde aile içi ilişkilerde hala ileri yaştakilerin belirleyici ve güç sahibi olduğu bir tabloyla karşılaşılabılır.

Hizmetverenin belirttiği gibi köylerdeki kişilerin özellikle sağlık hizmetlerinden yararlanmalarında sorunlar çıkıyor şeklindeki görüş daha çok ücra köşelerdeki köyler için geçerli olabilir. Kış aylarını şehirde geçiren Ankara'nın bu köylüleri kış aylarında zaten sorun yaşamadıklarını, diğer aylarda ise köylerin şehre görece yakın olması sebebiyle en yakın ilçedeki hastane vasıtasıyla sağlık ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini dile getirmişlerdir. Ancak, tabi ki uzaklık ve görece eksiklikler, belli hizmet alımlarında bu insanları dezavantajlı kılmaktadır. Ne var ki bu durum ana sorunsalımız olan 'yaşlılık söylemi' ile baş etme açısından önemli bir belirleyen olma niteliğinde değildir.

Köy yaşamının yaşlıyı köşesine çektiğini ve şehirdeki gibi faal bir hayat sürmesini engellediğini savunanların bu kanaatleri de kısmen doğrudur. Şehir yaşıntısı şehirdeki birçok ileri yaştaki birey için halihazırda zaten faal bir yaşantı anlamına gelmemektedir. Daha önceden de bahsettiğimiz gibi kentteki 'geleneksel' kesimler komşuluk ilişkileriyle ya da 'geleneksel' yaşantıya özgü çeşitli aktivitelerle 'faal' olmadaki açıklıklarını kapatabilmektedirler. Köydeki insanlar da kendilerine göre özgünlükleri olan faali-

yetler içerisinde olabilmektedirler (dügün, köy odası toplantıları, şenlikler vb.). Bu yüzden kentteki 'genel' kesimler ne kadar köşeye çekilmişse köydekiler de ancak o kadar köşelerine çekilmişlerdir.

Aktiflik boyutundaki yukarıdaki iddianın aksini savunan başka bir hizmetveren tarafından öne sürülen iddiaya göre, köylüler tarlayla toprakla uğraşarak zinde kalırlar. Görüşme yaptığımız köylerde bu görüşü destekleyen örnekler sıkça rastlanmıştır. Köydeki bağ bahçe işlerinin ileri yaştakileri fiziksel anlamda daha aktif kıldığını söyleyebiliriz. Köydeki kişilerin aşırı güneşin etkisinde kalmaları sebebiyle ciltlerinin daha çok yıpranmış olması ve özellikle yüzün daha buruşuk görünmesi bu kişilerin daha 'yaşlı' bir görünüme sahip olmalarına sebebiyet vermektedir. Fakat, gerek köy içindeki yürüyüşlerden gerekse çeşitli çalışma aktivitelerindeki gözlemlerimizden köydeki ileri yaştaki insanların oldukça zinde olduklarına dair bir izlenim edindiğimizi söyleyebiliriz. Benzer bir şekilde, bu kişilerin hala çalışmaktan zevk aldıkları ve bu ölçüde de kendilerini yaşlı olarak görmedikleri ya da hissetmedikleri gözlemlenmiştir.

Araştırma kapsamında kırsal bölgedeki ileri yaştakilerin durumlarının incelenmesi için Ankara'ya biri uzak ve biri yakın olan iki köy seçilmiştir. Bu köylerden birinin bir Alevi köyü ve diğerininse bir Sünnköyü olması kültürel anlamdaki farklılıkların özellikle yaşam aranjmanları bağlamında karşılaştırılması için bazı ipuçları sağlamıştır. Seçilmiş olan iki köy arasındaki temel farklılık Alevi köyünün dağ eteğinden kurulmuş olması ve Sünnköyünün ise Ankara'ya yakın düzlük bir arazi üzerinde bulunmasıdır. Bu farklılığı Alevilik-Sünnilik arasındaki farklılığa denk düşüğünü söylemek bu çalışmanın sınırlarını aşar. Ayrıca araştırmanın odağı söz konusu kültürel farklılığı ayırt etmek olmadığından seçilen hedef grubu ve araştırmanın yeri bu konuda çıkarımlar yapmak için yeterli zemini sağlamamaktadır. Ancak araştırmada bir yan ürün olarak karşımıza çıktığı için ortaya koymak istediğimiz bir farklılık söz konusu. Burada bu farklılığın ne kadar kültürel ne kadar coğrafi koşullardan kaynaklandığı konusunda net bir açıklama getiremeyecek olmakla birlikte, hem coğrafi farklılığın nedenin kültürel farklılığın kendisi olduğunu düşündüğümüz hem de kentte yaptığımız görüşmelerdeki alevi yaşlıların köylerine ilişkin söylediklerinin de bu bulguyu desteklediğinden dolayı, temelde aşağıda açıklayacağımız bu farklılığın kültürel farktan ileri geldiğini düşünmekteyiz. İki köy arasındaki coğrafi farklılık, Sünnköyünün daha yoğun olarak tarımla uğraşmasına olanak vermiş ve geniş topraklar bu köydeki aile fertlerinin yaşamlarını idame ettirecek kadar ürün verebildiğinden, yakın bir tarihe kadar köyde kalmalarına sebep olmuştur. Bugün de bu Sünnköydeki ailelerinin gençleri, Ankara'ya göç etmiş olmalarına rağmen hafta sonları köylerine gelip işlere yardım etmekte ve hala sahibi oldukları topraklardan gelir elde edebilmektedirler. Bu yüzden bu köyden olan kişiler, aile büyükleriyle daha sık görüşme imkânı bulabilmektedirler.

Alevi köyünde ise durum farklıdır. Köyde ailenin tüm fertlerini doyuracak kadar toprak olmadığından ailenin özellikle genç bireyleri büyük şehirlere ya da yurt dışına göç etmişlerdir. Gittikleri yerlerde özellikle okumaya önem vererek öğretmenlik gibi ya da genel olarak 'beyaz yakalı' olarak tanımlanabilecek meslekleri tercih etmişlerdir. Ayrıca, yurt dışına gitmiş olan birçok kişiye de rastlanmıştır. Köyde karşılaştığımız kişilerden biri, bu durumdan memnuniyetini şu sözlerle dile getirmiştir:

"Onlar (Sünni köydekiler) hala ırgat gibi tarlada çalışıyorlar. Bizler gittik okuduk çok şey gördük geçirdik... bu köyden çok hâkim, öğretmen, kaymakam çıktı."

Bu durum, bu köy sakinleri için Sünni köyünde yaşayan ileri yaştaki bireylerden farklı bir yaşamı gündeme getirmiştir. Öncelikle köyün ileri yaştaki nüfusunun bir kısmını, gençliğini şehirde geçirmiş ve 'kendi memleketinde gömülmek' ya da ileri yaşlarını sakin bir yerde geçirmek için köye dönenler oluşturmaktadır. Özellikle yurt dışından gelenler, birikimleriyle kendilerine köylerinde 'güzel' evler inşa etmiş ve çekirdek aile şeklinde yaşamlarını sürdürmektedir. Görüştüğümüz kişilerden sayıca fazla bir kısmı ise, çocuklarının tamamı çeşitli amaçlar için büyük şehirlere ya da yurt dışına gitmiş olan yalnız ya

olarak aileler arasında güçlü ilişkilerin sürdüğünü değil bu konuda çok farklı yoğunluk ve nitelikteki ilişkilerin bir arada olduğunu bizlere göstermiştir.

Araştırmamız esnasında fark ettiğimiz önemli bir nokta da 'geleneksel' olarak adlandırabileceğimiz kişilerin, aile meselesi tartışılırken kendilerini 'modern' kesimlerden çok daha fazla olayın öznesi olarak hissetmeleridir. Özellikle üst gelir kesiminden modern bireyler, aile ilişkilerini entelektüel bir konu gibi algılayıp kendilerini ve kendi ailelerini konunun dışında tutarak ve konuya mümkün olduğunca yabancılaştırarak cevap verirken, 'geleneksel' kesimler bizzat hayatlarını ve yaşadıkları problemleri soruların muhatabı olarak bize kendilerini ve kendi aile yaşantılarını anlatmışlardır.

Araştırma kapsamında 30-50 yaş kategorisindeki bireylerle de kendi yaşlarıyla ilgili olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde ilk tespit edilen nokta görüştüğümüz insanların çok büyük bir bölümü ailenin ileri yaştakilerinin bakımıyla ilgili sorumluluk hissettiklerini çeşitli şekillerde dile getirmeleridir. Fakat, genel olarak üzerinde mutabakata varılan görüş, ailenin yaşlılarının bakımının çok zor olduğu ve insan yükünün çok ağır olduğu doğrultusundadır. Neredeyse bir yaşlı yakınıyla birlikte yaşayan gençlerin tamamı ileri yaştakilerle çeşitli sorunlar yaşadıklarını söylemekte ve bu bakımın çok da sevilerek yapılan bir bakım olmadığını dile getirmekte ve arada bir de olsa sabırlarının zorlandığını hissettiklerini söylemektedirler. Ama, ailenin yaşlılarının ihmal edilip edilmediğine ilişkin cevaplar oldukça geniş bir çeşitlilik arz etmektedir. Geleneksel kesimin insanların bu konuda en sık verdiği yanıt 'bizde öyle şey olmaz'dır. Modern kesim ise maddi konularda ihmal ettiklerini düşünmediklerini çünkü aile büyüklerinin zaten öyle bir ihtiyaçlarının olmadığını ve herkesin kendi yağında kavruğunu söylemektedir. Yaşlılar konusundaki ihmalin daha çok arayıp sorma, ziyaret etme veya onlara zaman ayırma konularında olduğu düşünülmektedir.

Yaptığımız görüşmelerde 30-50 yaş kategorimizdeki bireylerle kendi yaşlılıklarını yaşam aranjmanı bağlamında nasıl geçirmek istedikleri de tartışılmıştır. Özellikle Çankaya ilçesinde oturan ve 'modern' olarak adlandırılabilir gruptan insanlar, kendi anne ve babalarına karşı kendilerini sorumlu hissettiklerini söylemelerine rağmen kendi çocuklarından böyle bir şey beklemenin haksızlık olacağını dile getirmişlerdir. Genel olarak herkesin kendi hayatını özgürce yaşaması gerektiğini dile getiren bu kesim, ileri yaşlarını da kimseye muhtaç olmadan geçirebileceğine inanmaktadır. Bununla birlikte 'geleneksel' olarak adlandırdığımız kesimde bu konuda belirgin bir tutumun olmadığı gözlemlenmiştir. Görüştüğümüz 42 yaşındaki Mamak'ta oturan, alt gelir grubundan, ilk okul mezunu bir erkek "biz kendi anne ve babamıza sevgi saygı gösteriyoruz, onların bir dediğini iki etmiyoruz ki çocuklar da görüp bize aynı şekilde davransınlar. Çocukları boşuna mı büyütüyoruz" diyerek çocuklarının kendi yaşlılığında kendisine bakacağına inandığını belirtmektedir. Fakat bu konuda, modern kesimdekini andıran tutumlara da rastlanmıştır. Bu konudaki ortak vurgu Türkiye'de artık çok şeyin değiştiği yönündedir. Yukarıda değindiğimiz geleneksel kesimin geniş aile hakkındaki görüşlerine paralel olarak, çocuklardan böyle bir fedakarlık istemenin doğru olmayacağına ilişkin görüşlere de rastlanmıştır. Buradan çıkartabileceğimiz sonuç şudur: bugünün orta yaş grubu, aileyi yaşayan büyük değişimler yüzünden bir önceki nesilden farklı bir şekilde algılamakta ve farklı değer yargılarıyla konuyu değerlendirmektedir. Bu yüzden geleceğin yaşlılarının bugünün yaşlılarından farklı bir aile anlayışı ve ailelerinden farklı beklentileri olacağı da bir gerçektir. Bu bağlamda yukarıda tartıştığımız yaşam aranjmanları konusunda ulaşılmış olduğumuz sonuçlar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Yaşam aranjmanı bir yaşlılık söylemiyle baş etme stratejisidir.
- Öncelikle özgürlük, bağımsızlık gibi değerlerin etkisiyle toplumun genelinde çekirdek aile şeklinde bir yaşantı büyük ölçüde benimsenmiştir.
- Hem geleneksel hem de modern kesimlerde bu bağımsızlık istemi gözlemlenebilmektedir, ancak

hala toplumun bazı kesimleri bir geniş aile fantezisi kurmakta ve geniş aile özlemi içinde olduklarını dile getirmektedirler.

- Toplumun özellikle geleneksel kesimleri yaşam aranjmanlarına yaşlılık söylemiyle baş edebilecekleri bir strateji olarak bakmaktadırlar.

- Yaşam aranjmanları özellikle 'geleneksel' olan ileri yaştaki bireylerin mevcut yaşlılık söylemiyle kısmen baş etmelerine imk sağlamaktadır. Çünkü yaşlılık söylemi toplumun her alanına sızdığı gibi aileyi de kuşatmıştır. Bu söylemin etkisi altında olan ileri yaştaki birey kendini aile içinde bir sığıntı gibi hissetmekte ve aynı söylemin etkisinde olan ailenin diğer fertleri de ileri yaştaki kişilerin bu hissiyatlarının oluşmasına bizzat katılmaktadır.

- Orta yaştaki bireylerin büyük çoğunluğu kendilerini aile büyüklerinin bakımı için sorumlu görürlerken, böyle bir sorumluluğu çocuklardan da beklemenin onlara haksızlık olacağını düşünmektedirler.

- Köylerdeki ileri yaştakiler de şehirdekine benzer aranjmanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler çünkü köyler de şehirlerin ve şehirlerde üretilen değerlerin etkisi altındadır.

Gerçekleştirmiş olduğumuz bu çalışma, daha çok ileri yaştaki insanların yaşam biçimlerini anlamaya ve keşfetmeye yönelik olmuştur. Bu çalışmada hangi kesimlerin ne şekilde yaşadıklarına yönelik genellenebilir bir bilgi üretme çabasına girilmemiştir. Bu doğrultuda tespit edilen en önemli bulgu, toplumumuzda aile değerleri ve aileden beklentiler konusunda önemli değişimler yaşanmakta olduğudur. Biz bu çalışmada mümkün olduğunca bu değişimin bazı ipuçlarını yakalamaya çalıştık ancak bu değişimin bütünlüklü bir resminin çekilebilmesi için aile içinde yaşlının konumunu ve aile fertleri arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik içinde yaşadığımız toplumun geneli hakkında bilgi verebilecek çalışmaların yapılması gerekmektedir. Aile fertleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ilişkinin niteliği, yoğunluğu ve bireylerin bu ilişkiyle ilgili tutumlarını anlamaya yönelik çalışmalar yapılmalı ve bu boyutları ölçecek araçlar geliştirilmelidir. Yaşlılık konusundaki doğru politikalar ancak bu bütünsel resmin çekilmesinden sonra oluşturulabilecektir.

2. Bir Baş Etme Stratejisi Olarak: Toplumsal Aktiflik

İçinde yaşadığımız zaman diliminde insanların ortalama yaşam sürelerinin uzadığı bir gerçektir. Peki insanlar bu artan 20-30 yılda ne yapacaklar? Bu sorunun cevabı ekonomiden sosyal hayatın organizasyonuna kadar toplumun işleyişinde bir takım yeni düzenlemeleri gerektirecektir. Örneğin Amerika'da sayıları giderek artan ileri yaştaki insanların yeni kariyerlere başlayacakları, 60 yaşından sonra yeniden eğitim hayatına dönecekleri, kendilerine yeni iş olanakları arayacakları, gezilere ve toplumsal etkinliklere katılacakları tahmin edilmekte, hatta bu durumun yayın dünyasında da değişikliklere yol açacağı ve anı, nostalji ve tarih kitaplarında bir patlamaya neden olacağı bile tahmin edilmektedir (Reibstein ve diğerleri, 1997: 63-67).

Ülkemizde ise en azından toplumun bazı kesimleri için benzer bir sürecin yaşanmakta olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden günümüze kadar olan süreçte Türkiye'nin batılılaşma politikaları toplumun gündelik yaşamında önemli değişimlere sebep olmuştur. Toplumun belirli kesimleri batılı yaşam tarzını benimsemiş ve ona göre bir yaşam biçimi edinme çabası içine girmiştir. Kentsel yaşamta içinde önemini her geçen gün biraz daha fazla hissettiren boş zaman, kentli insanların yaşam tarzlarını büyük ölçüde belirleyen bir etken olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Artık kentsel mekânın tüketilmesi, bu kent kültürünün ortaya çıkardığı eğitilmiş, kendini belirli hobileri ya da tüketim alışkanlıklarıyla diğer insanlardan ayırtmış, kente uygun mesleki bir formasyonu olan aktör-

bişey hem de yaşlı bi işe yaradığını biliyor. 'Yararım dokundu, hem de günümü de-
ğiştirdim' diyor. Buna benzer yararlı faaliyetler."

Bu yanıtta da görüldüğü üzere 'modern' kesimler kendileri için aktif bir yaşam hayal etmektedirler. Fakat, bu cevapta ilginizi çeken nokta bu aktif yaşamın, toplumun diğer fertleri gibi yaşama doğrudan katılacakları, kişilerin gençliklerindekine benzer bir yaşantıyı gerçekleştirebilecekleri şekilde değil, bir 'yaşlı' için uygun olacak hayır işleriyle, torunlara bakarak ve bunun benzeri işlerle meşgul olarak ge-
çirmeleri gerektiğine yapılan vurgudur. Genç bir bireyden bu türden davranışlar beklenmezken, yaşlı-
lar için uygun görülen aktif yaşam biçimi budur. Görüldüğü gibi 'en modern' kesimler bile aynı 'yaşlılık'
söyleminin etkisi altındadırlar.

Yaşam aktifliği konusunu araştırmanın bulguları ışığında yeniden düşündüğümüzde, önemli bir et-
kenin de gelir düzeyi değişkeni olduğu tespit edilmiştir. Gelir seviyesi yüksek kişilerin, ekonomik refah-
nın sağladığı imkânlarla ileri yaşlarında çeşitli şekillerde aktif oldukları gözlemlenmiştir. Belirgin bir ho-
bi ya da gündelik faaliyetler, yüksek gelirli olan ileri yaşlarında daha başarılı bir yaşlılık dönemi geçir-
melerine sebep olmaktadır. Ekonomik açıdan bir gereksinim olmamasına rağmen bir yerde çalışmayı
sürdüren ya da kendi birikim ve tecrübeleri doğrultusunda çeşitli danışmanlık hizmetleri veren ya da
çeşitli sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan kişilere rastlanmıştır. Bunun dışında özellikle
kadınların çeşitli toplum merkezlerinde, derneklerde veya çeşitli hayır işlerinde bulunan kuruluşlarda
ya da resim, heykel ve benzeri el sanatları üzerine kurslar alarak ya da 'feng şui' gibi yaşam enerjisini
artırdığını düşündükleri çeşitli toplulukların etkinliklerine katılarak aktif oldukları gözlemlenmiştir. Ayırı-
ca yine üst gelir grupları yurt dışındaki çeşitli organizasyonlara katılarak ya da yurt içinde çeşitli gezi-
ler düzenleyerek aktif bir yaşantı sürdürebilmektedirler. Bu tür etkinliklerde bulunmayan üst gelir dü-
zeyinden birçok kişi için yaz aylarını kendi yazlıklarında geçirmek orada sadece hobi amaçlı bahçe iş-
leriyle uğraşmak dahi bu insanların görece aktif bir yaşam geçirmelerine sebep olabilmektedir. Görüş-
tüğümüz üst gelir grubundan, 70 yaşında, Bulgaristan göçmeni üniversite mezunu, yalnız yaşayan bir
kadın, yaptığı etkinlikleri şöyle aktarmaktadır:

"... arkadaşlarla toplanıyoruz, hatta bazen konken oynuyoruz, ondan sonra arka-
daşlarla gidiyoruz, oturuyoruz bir yere: Papazın Bahçesi'ne, Yeşil Vadi'ye. Orda bir
çay içiyoruz, gözleme yiyoruz. Kışın iki üç grubum var: 15'in de 20'sinde toplanıyo-
rum. Bir Salı grubum var, bir Çarşamba Grubum var. Arkadaşlarım diğer grubum 3
senelik. Bir grubum okul arkadaşlarımla, onlarla 12 kişiyiz. Öbür arkadaşlarım, ar-
tık çocuklarımız büyüdü çocuklarımız görüşüyorlar. İşte böyle geçiyor Kitap okuyo-
rum. Çaylı sohbet edelim, oynayan oynayabilir, konuşalım, sohbet edilsin, güzel
güncel şeylerden bahsedelim. Öyle toplu halde sinemaya gidelim, böyle konferans-
lar olur, konferanslar verilir, turlara gidilir. Bir buçuk ay önce Didim'deydim mese-
la. 200-300 kişilik Bahçelievler'in yaşlılar grubu geldi. İstanbul'dan geldiler. Öğret-
menler var, avukatlar var, doktorlar var, sohbet ettik konuştuk ettik. Var böyle şey-
ler var, dernekler var. Ben Dostlar Tur'la gitmiştim. Bizimkinde 70'in altında yoktu.
Emekli öğretmenler, emekli memurlar öyle gidiyoruz işte. Güzel olur böyle! Her bir
semte olsa insan toplansa gitse! Gününbirlik seyahatler, öğlen yemekleri..."

Yüksek gelir grubunun daha geleneksel olan kesiminin tatil yapmak, deniz kenarına gitmek, ya da ti-
yatroya, sinemaya gibi sosyal etkinliklere katılmak şeklindeki aktif olma tarzına çok rağbet etmediği gözlem-
lenmiştir. Bu kimseler, daha farklı şekillerde kendilerine özgü yaşam tarzlarıyla ileri yaşlarını daha ba-
şarılı geçirme imkânına sahip olabilmektedirler. Geleneksel kesimin üst gelir grubunun çocuklarını, torun-

larını, köylerini ya da akrabalarını rahatça ziyaret etme imkânına sahip olmaları, çocuklarıyla maddi manevi bağlarını sürdürdükleri oranda içinde bulundukları ilişki ağında daha mutlu olabildikleri gözlemlenmiştir. Bu kimselerin çoğu zaman bundan daha fazlasını da aramadıkları görülmüştür. Bunun yanında, gençliklerinde aktif bir hayat geçiren ama yaşlanıp çalışamaz duruma gelen ve bu yüzden de gelirinde azalma olduğu için çok istediği halde etkin olamayan yaşlılara da rastlanmıştır. Orta gelir grubundan, Niğdeli, terzilikten emekli olmuş, eşi ve şizofren oğluyla birlikte yaşayan 75 yaşında bir erkek:

“Çocuklar, ben mesela Arivederci Roma şarkısını çok severim. Oradaki dalga sesleri çok hoşuma gider, onun için deniz kenarına gitmeyi dalga seslerini dinlemeyi denize girmesem de çok isterim, ama kaç yıldır gidecek parayı bulamıyorum.”

sözleriyle bu konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Aktif bir yaşamın sürdürmek isteyen fakat ekonomik koşullar sebebiyle yeterince aktif olamadığından şikayet eden: 70 yaşında, orta gelir grubundan, dul kızı ve bir torunuyla birlikte yaşayan, emekli, elektrik teknisyeni bir erkek ise şunları söylemektedir:

- Başka neler yapıyorsunuz? Sinema, tiyatro o tür yerlere gidiyor musunuz?
- Bu ekonomi meselesi. Bi sinemanın 5 milyon lira olduğu ülkede, benim gibi ayda 240 milyon alan adam nasıl sinemaya gitsin. Televizyondaki sinemalar yetiyor bize. Yapmıyorum diye üzüldüğüm tabi çok şey var, ama her akla geleni de yapamazsın ki zaten.
- Ne mesela?
- Gezmek mesela, ben şimdi yaylalarda panayır vardır, orayı gidip görmek istiyorum; ama, oraya gidip gelmem için en azından 1 milyar lazım! Olmadığı için gidemiyorum gezmeyi severim.
- Peki tüm bunları yapamamanızın sebebi sadece ekonomi midir yani?
- Bütün sebepler ekonomik, bütün sebepler ekonomik, bazen can sıkıntısından siğara içiyorum o da ekonomik. Canın sıkılınca, çıkıp gidecek bir iş buldun mu biter derdin. Bazen canım sıkılmasın diye hap yutuyorum.
- Ne hap?
- Çeşitli oluyor, şimdi ismini söylemeyeceğim. haborton (?) var, kortizon var, bir sürü şey var

Görüşmemizin başka bir bölümünde aktif olmayı engelleyen faktörler daha derinlemesine olarak tartışılmaya devam edilmiştir. Bu husustaki önemli bir sebebin, kişinin topluma karşı duyduğu küskünlük ve/veya güvensizlik olduğu anlaşılmıştır. Aşağıdaki sözler bunu anlatmaktadır:

- Şimdi niye? o zaman o kadar aktiftiniz, şimdi niye o kadar aktif değilsiniz?
- Çeşitli nedenleri var, başında ekonomik koşullar. Ondan sonra toplum senin yaptığın hizmetleri anlamıyor. Ha tavuğa yağmur yağarken su vermişsin, ha bizim topluma hizmet etmişsin, bilmiyorlar. Yıllarca çalış çalış hep şeye uğra, ihanete uğra, ahta, vefasızlığa uğrayınca insanın canı sıkılıyor. Şimdi şurdaki çalıştığım da can sıkıntısı, ama insanın mutlaka bir şeyle meşgul olması lazım. Çünkü çalışmadın mı bence hayat bitiyor. İnsanı cezalandırmak için işsiz bırakacaksın ki Türkiye’de milyonlarca işsiz var. Düşünebiliyor musun, ben iyi kötü burda lokalde iş bulmuşum, bir şeyle meşgul oluyorum. Yalnız kitap okumak da olmuyor. Çok, o kadar çok şey

kaçmaz dediğiniz şeyler var mı?

- Benim için iş bitmiş yavrum! Hayır istemiyorum, süs filan bilmem, yapmamışım zaten geçti. Bizim memlekette zaten olamazdı böyle şeyler, sonra da biz çocukların hayatını nasıl kurtaracağını düşünmekten; üzüntü, sıkıntı, çoluk çocuk derdi. Öyle şeyleri bilmem ben.

.....
- Her yaşın bir güzelliği vardır? Sizin yaşınızın kendine göre güzellikleri var mı ?

- Huzursuzum, moralim bozuk. "Ben istemiyorum yaşamayı" dedim doktora. "Ne olur doktor bir şey ver" dedim "öleyim". Eskiden bir şey vardı DDT miydi neydi? Şimdi kaldırmışlar. "Yok teyze" dedi "senin önemli bir şeyin yok, kanser olanlar var". Ama yavrum, ben ortalığın geleneğine göreğine dayanamıyorum. Ben eski usulü sürdürmek istiyorum.

.....
- Geleceğe dair planlarınız, ulaşmak istediğiniz hedefleriniz var mı?

- Ne planım olacak yavrum. Ben ölmek bekliyorum. Ondan başka bir şey yok.

- Peki neden geleceğe dair planın yok?

- Yavrum televizyondan falan duyduklarına üzülüyorum, gelip namazda aklıma giriyorlar. Korkuyorum günaha girecem diye. Onun için durup günaha girmektense ölmek daha doğru diyorum.

.....
- Sizce bir yaşlı nasıl yaşamalı?

- Benim istediğim yaşlı, abdestinde namazında olsun, 5 vakit namazını kılsın, tespihini çeksın. Yeter yavrum ne olacak gün geçer.

Yukarıdaki katılımcının sözlerinden anladığımız kadarıyla bu kişinin yaşamak için neredeyse hiç bir motivasyonu kalmamıştır. Gün içinde tüm yapıp ettikleri bir nevi 'öteki dünyaya' hazırlık niteliğindedir. Gündelik yaşam aktiviteleri bakımından niteliksel olarak İlker Mahallesinde oturan bir önceki örnekle benzerlikler göstermesine rağmen bu kişinin içinde bulunduğu bu olumsuz ruh halinin yaşam aranjmanı, oturduğu semtle ve konutla da bir ilişkisi vardır. Birinci kadın ilişkilerin ve komşu ziyaretlerinin daha yoğun olarak yaşandığı bir bölge olan gecekondu mahallesinde akrabalarına yakın otururken, ikinci kadın, Çiğdem Mahallesinde bir apartman dairesinde görece izole bir şekilde yaşamını sürdürmektedir. Yine aynı kadın görüşmemiz boyunca 'dağların gözünde tuttuğunu' köyünü çok özlediğini ve şehir yaşantısının kendisine göre olmadığını dile getirmiştir. Bu bakımdan, kırsal kökenli olup da gecekondu mahallelerinde karşılaştığımız ileri yaştaki 'geleneksel' bireyler, apartman dairelerinde karşılaştığımız 'geleneksel' kişilere göre daha başarılı bir ileri yaş dönemi geçirmektedirler.

Aktiflik konusunda ortaya çıkan önemli bir fark da, cinsiyet değişkeni hesaba katıldığında göze çarpar. Araştırmamızın başındaki öngörümüz; erkeklerin 'yaşlılık' söylemiyle daha kolay baş edebilecekleri yönünde idi. Bunun en önemli dayanağı ise, toplumumuzda kadınların daha ziyade ev ya da mahalle yaşamı sınırlarının dışına pek çıkmamalarının onların toplumsal yaşamdan soyutlanmalarını daha da artıracak olduğunu düşünülmesiydi. Ancak araştırma sürecinde kadınların genel olarak yaşamlarının her döneminde bu şekilde evde ya da mahalle içinde bir yaşam sürmekte oldukları ve aslında bu durumun kendisinin, kadınların 'yaşlılık' söyleminden aldıkları payı artıracak özel bir etkiye neden olmadığı fark edilmiştir. Hatta bu öngörümüzün tam tersine bir durumla karşılaşmış ve erkeklerin yıllardan beri çalışma hayatında sürdürdükleri bazı alışkanlıklarını belli bir yaştan (özellikle emeklilikten) sonra kaybetmeye başladıkları ya da değiştirmek zorunda kaldıkları için, 'yaşlılık' söyleminin ağına takılma ve kendini

yaşlı hissetme konusunda kadınlara nazaran daha yatkın oldukları gözlemlenmiştir. Bu konudaki bulgularımız, özellikle hizmetverenler tarafından araştırmanın başlangıcında çeşitli şekillerde dile getirilen görüşleri de doğrular niteliktedir. Çünkü gördüğümüz hizmetverenlerin büyük bir çoğunluğu kadınların yaşlılıkla baş etmede erkeklerle göre daha başarılı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu konuda hizmet verenler tarafından kadınların, erkeklerle nazaran fiziksel olarak daha dirençli oldukları, aralarında çok daha fazla şey konuştukları, ev gezmeleri, komşuluk ilişkileri, günler ve dedikodu mekanizmaları yoluyla da kendilerini daha rahat biçimlerde ortaya koyma imkânı buldukları ve birbirleriyle çok daha fazla şeyler paylaştıkları iddia edilmiş, ayrıca kadınların evde ve gündelik yaşamda farklı uğraşlara sahip olmasının yaşlılıklarında da onları meşgul edecek faaliyetlerde bulunmalarına olanak tanıdığı öne sürülmüştür. Bunların yanı sıra, hizmetverenlere göre, kadınlar, erkeklerin tersine hayatları boyunca zamanlarının çoğunu evde geçirmelerinden kaynaklı olarak yaşlanınca da zamanlarını evde geçirmekten bir rahatsızlık duymamakta, hayatlarında herhangi bir değişiklik hissetmeden normal yaşantılarına devam etmekte ve erkeklerde olduğu gibi hayatlarında bir boşluk yaşamamaktadırlar.

Yine de yapılan görüşmelerde kadının mı erkeğin mi daha başarılı bir ileri yaş dönemi geçirdiği konusunda net bir şeylerin söylenmesinin oldukça güç olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü, her iki grubun da kendine göre hem avantajlı hem de dezavantajlı yanları bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz ileri yaşlarda gündelik ihtiyaçların giderilmesi, toplumsal olarak yaşlılar için biçilmiş olan rollerin gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla toplumdaki sosyal ilişkilerin kendileri açısından sorunsuz bir şekilde sürdürülmesi bakımından kadınlar erkeklerle göre çok daha fazla başarılıdır. Çünkü, gerek torunların bakımını üstlenmek, gerekse çocuklarla birlikte aynı evde yaşama durumunda kadınlar ev işlerine de yardım edebilmeleri sebebiyle, ileri yaşlarında gündelik yaşantıya daha kolay bir şekilde uyum sağlayabilmektedirler. Aslında kadınlar ileri yaşlarında kendileri için belirlenmiş olan 'yaşlı' rolünü erkeklerle nazaran daha kolay benimsemektedirler. İleri yaşlardaki kadınlar, gençlere uygun düşen davranışları yapmaktan titizlikle kaçınmakta, daha 'ağır' hareketler sergilemekte ve önceden de belirtildiği üzere 'her yere sığabilecek' bir davranış kalıbı-stratejisi içine girmektedirler. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde, erkeklerin toplum tarafından yaşlılar için uygun görülen davranış kalıplarını benimsemekte kadınlara nazaran daha dirençli bir tutum içinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu durumun yansımalarına, günümüzde popülerleşen dizi, film ve reklamlarda da rastlamak mümkündür. Yaşam aktifliği konusunda yaptığımız görüşmeler sonucunda, ileri yaşlardaki kadın ve erkeklerin aktiflik durumuna ilişkin olarak karşılaştırma imkânı verecek aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Kadın ve Erkek Karşılaştırması

	Yaşlılıktan Önce	Yaşlılıkta
Kadın	Evde Meşguliyeti var Güçsüz konumda	Evde Meşguliyeti var Kısmen güçlü konumda
Erkek	İş ortamında Meşguliyeti var Güçlü konumda	Evde Meşguliyeti görece azalmış Güçsüz konumda

ta olmak üzere toplumun genelinde oldukça olumsuz bir tutum olduğu gözlemlenmiştir. Bunun tek istisnası görece daha modern zihniyette ve gelir seviyesi daha yüksek olan bireylerdir. Bu kişilerin de, huzurevine ihtiyaçları olmadığı için olayı daha soyut bir düzeyde ele aldıkları görülmektedir. Ayrıca, huzurevleri konusunda daha olumlu bir bakışa sahip olmalarına rağmen bu kişiler bile, kendilerinin ya da yakınlarının huzurevine gönderilmesini açıkça istememektedirler. Çalışmanın başında gelir seviyesi, eğitim düzeyi, kentsoyluluk gibi değişkenlerin insanların huzurevi meselesine yaklaşımını- yaşlanınca huzurevlerine gitmeyi en azından olumsuz karşılamamak yönünde- etkileyeceğini düşünmemize rağmen, böylesi bir argüman öne sürmenin bizim araştırmamızın deneyimi açısından mümkün olmadığını tespit etmiş bulunuyoruz. Çünkü huzurevi konusundaki olumsuz görüşler, gördüğümüz bütün kesimlere gelir, eğitim, iş, vb. değişkenler gözetilmeksizin yayılmış durumdadır. Özetle huzurevlerinin yaşlılık konusunda istenen bir çözüm olmadığı ama kaçınılmaz bir gereklilik de arz ettiği konusunda toplumun her kesiminde neredeyse bir konsensüs oluşmuş görünmektedir. Örneğin, 34 yaşında, Gümüşhaneli, dul maaşı alan, evlere temizliğe giden, başörtülü bir kadın, 'geleneksel' olarak adlandırdığımız yaklaşımın tipik bir örneğini sergilemektedir:

- Huzurevleri gerekli. Gereksiz değil. Onları kaldırıp atmak çözüm olmayacaktır. Ama, bu problemi baştan halledebilmek için, yani, deniyo ya, bütün herkes kendi yaşısına sahip çıkmalı. Annem babam olarak ben onlara bakmakla yükümlüyüm. Benim inancım bunu gerektiriyor. Açık Kuran-ı Kerim'i okuduğum zaman bunu anlıyorum. Diyo ki "Allah'a şirk koşmayacaksın", ondan sonra ay bakın! hemen arkasından ikinci "anneye, babaya itaat edeceksin". Benim başka bir alternatifim yok. Benim inancım bunu gerektiriyor. Evladı olup da asi olan, ya da çok farklı yaşlılar oluyo. Gerçekten onları da. Bakacak birileri tarafından bakılmalı onlar. Onlar da birileri tarafından bakılmıyorsa, o zaman olmaz.
- Başka bir çözüm olabilir mi?
- Olabilir. Yani insanlar çok güzel şeyler üretebilir. Yani, onlara sırf yaşlılar olarak değil de, o kadar yaşlının arasına birkaç koyunca onların da mı huzuru kaçır, ondan da korkuyorum. Ama bütün bu insanlar da birbirlerine tahammül etmeyi öğrenir. Ya, bazen diyorum ki, Ayşe'nin huzuru kaçarsa kaçsın, oğlumun ki de kaçsın herkesin birbirine tahammül etmesi lazım.

Bu konuda geleneksel zihniyet çerçevesinden 65 yaşında, seyyar bakkallık yapan, alt gelir kesiminden, Sivaslı bir erkek ise şunları söylemektedir:

- Huzurevleri paran olursa alıyor. Paran olmazsa o da yok. ... Af buyur bi köpeğe sahip olan insan yaşlıya veyatta bir insana kimse sahiplenmiyor.
- İlerde huzurevinde kalmayı düşünür müsünüz?
- Yok canım! Ben huzurevine gideceğime ölürüm ondan iyi.
- İmkân olursa?
- İmkân olursa, zamanında bakanım olmazsa, imkânın da olursa ne yapacan?
- Huzurevleri kötü yerler mi?
- Kötü değil canım niye kötü
- Neden ölsem gitmem dediniz?
- Ya niye, şimdik şu durumda diyom.
- Huzurevleri istenmiyen yerler mi?

- Yok canım niye istenmiyen isteniyor işte. İstenmez olur mu? Huzurevlerinde adamın parası pulu oluyor, bakını olmuyor, götürüyorlar atıyorlar adam ... kalıyor, evlattan iyi bence; şeyi yani bakmayan evlattan, bakmayan evlattan huzurevleri daha iyi.

- Kimisi evladı baktığı halde gidiyor, belki birileriyle tanışırım diye.

- Bilemem onun görüşüne bi şey diyemem. Ben de işte dedim ya fark etmez dedim ya. İstemem tabi ama ki hayatta sağ kalmışsın, az çok paran pulun da var. Yatırır gidersin; öyle bakmazlarsa böyle baksınlar. Ben gözümünden bir ameliyat oldum, orda huzurevinden bi tane adam geldi; o zavallı da emeliyat olacaktı. Hiç bakını yok, edeni yok orda huzurevlerinin şeyi getirmiş, adamları getirmiş. Getirdiler onu adam da tansiyon çıktı şey çıktı. Emeliyat edemediler. Bir kimsesi de gelmedi gene adamlar nettillerse götürdüler.

Huzurevi hakkındaki yargılara bir göz attığımızda toplumdaki huzurevi algısının hiç de iyi olmadığını açıkça görmek mümkündür. "Huzurevlerini nasıl görüyorsunuz" sorusuna verilen bazı yanıtlar şöyledir: 65 yaşında, Giresunlu, emekli, erkek öğretim görevlisi:

"Çok bunalmış insanların sığındığı bir yer olarak görüyorum."

77 yaşında, Giresunlu, üst gelir kesiminden, lise mezunu bir ev kadını:

Ne olacağını bilmiyorum ama huzurevinde kalmak zorunda kalacak kadar yaşama-
yı da istemem"

81 yaşında, Erzurum-İspirli, köy kökenli, okuma yazması olmayan orta gelir kesiminden geleneksel bir ev kadını:

"Televizyonda gördüm huzurevinde kadınlar oturmuş yüzlerini gerdiriyorlar, saçlarına öndüla yapıyorlar. Ne gerek var! Orda iki rekat namazını kılın, süslenip de ne edeceksiniz! Oraya da karışırım, onlarla da anlaşılamam ben. Ne bileyim süs müs gençliğimde bile düşünmedim oğlum."

34 yaşında, ilkökul mezunu, evlere temizliğe giden, Gümüşhaneli bir kadın:

"Yani. mesela öyle yerler benim düşüncem yani, çok zor durumda kalanların, çocuğu olmayanların. Öyle yani."

69 yaşında, Trabzon-Vakfıkebir doğumlu, üst gelir grubundan, dul bir ev kadını:

"Ee bakılmayan adam mecbur gidecek huzurevine yalnız kalan adam ne yapacak evde, duramaz. Yalnız mesela ben şimdi evde kaldım öyle kabul edelim 200 lirayla ne yaparım evde, geçinemem mecburen huzurevine giderim, Beni Allah düşürmesin. Neden? Çünkü yav! yaşayamam ellerin içinde. Ellerle yaşamak çok zordur oğlum! Allah kimseyi düşürmesin."

Ayrıca görüştüğümüz kişilerin çoğu, özel huzurevlerine güvenmediklerini, eğer paran olmazsa bu yerlerin seni bir gün kapı dışarı edeceklerini bu yüzden de yine devletin huzurevinde kalmanın daha güvenli olduğunu söylemektedirler. Bu bağlamda, araştırma tasarımı içinde de yer aldığı biçimiyle; biri devlete bağlı diğeri de bir devlet kurumuna bağlı olup özel işletmede olan²⁵ iki huzurevinde kalan insanlarla yaptığımız görüşmelerde bu iki ayrı kurumsal yapının burada kalan ileri yaştaki insanların huzurevi meselesine ve kendi yaşlılıklarına bakışları açısından bazı farklar yarattığı tespit edilmiştir. Bunun, şu şekilde anlatmak mümkündür: Devlete bağlı huzurevinde kalanlar, işletmesi özel bir şirkete verilmiş olan huzurevinde kalanlara göre psikolojik açıdan daha depresif ve kaygılı görünmekte, kendilerini daha yaşlı, yorgun ve düşkün hissettiklerini belirtmektedirler. Örneğin burada görüştüğümüz kişilerden ikisi "Ne zaman yaşlandığınızı hissettiniz" sorusunu "huzurevine düşünce" şeklinde yanıtlamıştır. Her ne kadar "Allah razı olsun burada her bir şeyimizi yapıyorlar" diyenler olsa da, insanların çoğunda içinde kaldıkları kuruma karşı bir memnuniyetsizlik duygusu açıkça gözlenmiştir. İşletmesi özel bir şirkete verilmiş olan huzurevinde kalanlar ise gerek mevcut fiziki şartların daha iyi olması, gerek orda kalan insanların benzer eğitim, gelir ve kültürel geçmişe sahip olmaları nedeniyle kuruma karşı bir memnuniyetsizlik ifade etmemekte aksine tesisi genel olarak övmektedirler. İçlerinde: "Ben Avrupa'yı da çok gezdim ama böyle güzel yer görmedim" diyenlere de rastlanmaktadır. Genel olarak buranın sakinlerinde hem tesisin yeni açılmış olması hem de fiziki şartlarının iyi olması dolayısıyla bir memnuniyet havası hâkimdir. Ancak burada, yaptığımız görüşmelerde fark ettiğimiz bir noktanın altını çizmekte fayda görüyoruz. Her ne kadar bu insanlar gerek gelirleri, gerek aktiflik düzeyleri (birçoğu, sürekli yurtiçi ve yurtdışı seyahat etmekte ve turlara katılmaktadır) açısından devlete ait huzurevinde kalanlardan daha ileride olsalar da, bu insanların da çalışma boyunca bahsettiğimiz hâkim huzurevi söyleminin etkisi altında olduğu görülmektedir. İşletmesi özel bir şirkete verilmiş olan huzurevinde kalan bir sakin, burada kalan insanlar arasında gözlemlerde bulunduğunu ve her şeye rağmen, sakinlerde burada bulunmaktan kaynaklı bir 'burukluğun' olduğundan bahsetmektedir. Bir başka sakin ise, kendi durumunu şu şekilde özetlemektedir: "Yavrum, o lafı biliyorsunuzdur: bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanımı demiş". Burada kalan ve belli bir kariyere hatta eve, arabaya, yazlığa, banka mevduatına sahip olan sakinlerde gözlediğimiz ortak bir nokta; sakinlerin burada olmalarını devlete ait huzurevinde kalanlara göre daha iyi meşrulaştırmış olmalarıdır. Bunda şüphesiz fiziksel koşulların, tesisin yeni açılmış olmasının ve sakinlerin hem kültürel hem de sosyal yaşam konusunda benzer tecrübelerden gelmelerinin (çoğunluğu emekli memur) büyük rolü vardır. Ancak, her ne kadar 'artık zamanın değiştiği, çocuklarının ayrı bir hayatları olduğu, bu şekilde hem onları rahatsız etmeden hem kendileri rahatsız olmadan yaşamalarının en iyi tercih olduğu' konusunda burada kalan bireylerin kendilerini daha çok inandırdıkları görülse de, 'imkân olsa, tabii ki çocuklarıyla birlikte yaşamak istedikleri' özellikle çocukları olan sakinler tarafından sıklıkla belirtilmektedir.

Huzurevi konusunda son bir nokta, huzurevine gitme kararının verilmesi sürecine ilişkindir. Özel bir şirket tarafından işletilen huzurevinde görüştüğümüz sakinlerden bir çoğu burada kalma kararını ve başvurusunu çocuklarına haber vermeden yaptıklarını söylemektedirler. Bu bireyler, huzurevleri konusundaki yaygın yargılar yüzünden çocuklarının kendilerine izin vermeyeceklerini düşündüklerini için bu şekilde davrandıklarını ifade etmektedirler. İlk bakışta bu durum huzurevi tercihinin çok istenerek yapıldığı izlenimi yaratsa da, bir erkek sakinin şu sözleri durumu aydınlatmaktadır.

²⁵ Bu tesis, mülkiyeti ve idaresi bir devlet kuruluşuna bağlı olup işletilmesi özel bir şirkete verilmiş olan bir kurumdur ve -özel huzurevleri de dahil olmak üzere- halihazırdaki en konforlu 'huzurevi' niteliğindedir.

"Huzurevine gelmeden önce oğlumu aradım kararımı söyledim. 'Tamam baba' di-yince içimde bir şeyler cızz etti."

Bu durum açıkça bize şunu göstermektedir ki, burada kalan sakinleri diğerlerinden tek farkı kendi-lerini huzurevinde kalmanın anlamı konusunda -gerek fiziksel şartların iyi olması, gerekse almış olduk-ları modern eğitimin onları bu duruma önceden hazırlamış olması sayesinde- daha iyi ikna etmiş ve bu durumu daha güçlü bir şekilde meşrulaştırmış olmalarıdır. İçten içe hissedilen duygular ise ortaktır.

Görüşmelerde fark ettiğimiz ve yukarıda değindiğimiz çelişkinin bir diğer uzantısı ise; "Yaşlılar için hükümet yetkililerinden ne istersiniz?" sorusuna verilen cevapların sıklıkla yine huzurevlerinin sayısı-nın artırılması ya da mevcut durumlarının düzeltilmesiyle ilgili olmasıdır. Sivil inisiyatifler ve doktorlar dışında yaşlılık konusunda huzurevi eksensiz bir çözüm düşünülmemektedir. Bu yanıtlar, bize yaşlılara ilişkin hizmetlere yönelik olarak insanların huzurevlerinden başka tahayyüllerinin olmadığını düşündür-mektedir. Oysa, dünyada bakımevi modelinin giderek daha fazla tartışılmaya açıldığına tanık oluyoruz. Örneğin Schwarz'a göre "içinde hemşirelerin yarı-özel odaların, ayarlanabilir yatakların ve düzenli ba-kım saatlerinin olduğu bakım evlerinin ileri yaştaki insanları bağımsızlıklarından ve itibarlarından (*dig-nity*) yoksun bırakmaktadır. Çünkü, bu insanlar hasta değil yalnızca ileri yaştadırlar. Dolayısıyla yapıl-ması gereken, ileri yaştaki insanlar birçok konuda yardıma ihtiyaç duydukları için onlara kendi kişisel tercihlerini ve yaşam tarzlarını muhafaza edebilecekleri ve yardım alabilecekleri bir ortam yaratmak-tır" (*USA Today* magazine, 1996: 9). Bu bağlamda, son 10 yılda Amerika'da 75 yaş üzerindeki nüfus %27 artmasına rağmen aynı dönemde bakımevlerinde kalan insan sayısı %10 azalmıştır. Amerikalılar birçok bakımevi yüksek kalite hizmet sunmasına rağmen, özel hayatı ve bağımsızlığı kaybetme korkusu yüzün-den buralarda kalmayı istememektedirler (Shapiro, 2001: 56). Shapiro'nun aktardığına göre 92 yaşında bir erkek ve 95 yaşındaki demanslı bir kadından oluşan ileri yaştaki bir çift 'bakımevine gitmektense sa-hil kenarındaki evlerinde kalıp mavi Pasifik Okyanusunu seyretmeyi tercih ettiklerini' belirtmişlerdir. Benzer şekilde Amerika'da ileri yaşlardaki insanların %90'ı kendi evlerinin ya da muhitlerinin konforu-nu terk etme niyetinde olmadıklarını beyan etmişlerdir (Shapiro, 2001: 61). Yaşlılık ve kurumsal çözüm konusunun önemli boyutlarından biri de, kurumsallaşma oranlarıdır. Amerika'daki nüfus sayımı verileri baz alınarak yapılan bir araştırmada (Burr, 1990) evlenmemiş kadınların ve siyahların kurum kullanma oranlarının evlenmemiş erkeklerle göre ve beyazlara göre daha hızlı ilerlediği görülmüştür. Bu durum bakım konusunda alternatif yolları tartışmaya açmaktadır.

Bu konuda tartışılan bir yöntem bakımevi yerine yaşam kolaylaştırıcı ve yardımcı yaşam ortamları-olanakları (*assisted living facilities*) yaratılmasıdır. Burada kastedilen; aynı odanın paylaşıldığı bakımev-leri yerine, mutfak ve banyosu olan ve gerektiğinde yemek, banyo, giyinmek vb. günlük aktiviteler için gerekli personelin bulunduğu özel dairelerdir. Örneğin Amerika'da bakımevlerinde kalan insan sayısı 1.5 milyon iken, içinde bazı bakım hizmetlerinin de yapıldığı özel apartman dairelerinde kalan 65 üstü insan sayısı 800 bin civarındadır. Bunun yanında, 1.5 milyon kişinin içinde akşam yemeği vb. küçük hiz-metlerin yapıldığı bağımsız apartman dairelerinde kaldığı, 625 bin civarında insanın ise bağımsız daire-lerden tam bakıma kadar değişen bir çeşitlilik içinde sürekli bakım hizmeti verilen emekliler topluluğu içinde yaşadığı belirtilmektedir (Burr, 1990: 56). Bu tür özel stüdyo tipi evlerin, bakımevinin üçte ikisi ka-dar bir maliyeti olduğu, insanları kendi evlerindeki benzer şekilde daha özgür hissettirdiği ancak yi-ne de toplu yaşam sevmeyen insanlar için pek de uygun olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca insanların yaşları daha ilerledikçe ve daha çok bakıma ihtiyaç duydukça bu yerlerin onların ihtiyaçlarını karşıla-yamayacağına dikkat çekilmektedir (Burr, 1990: 57).

İsveç'teki durum ise benzerlikler taşımakla birlikte biraz daha farklıdır. Burada ileri yaştaki insanla-rın bakımı için 1991'e kadar 'yaşlılar evi' olarak hizmet veren; içinde her birey için bir oda ve tualeatin

BÖLÜM V: SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

A. İleri Yaştakilere Yönelik Sosyal Politikalar

Araştırma bulguları ışığında yaptığımız sosyal politika önerilerine geçmeden önce genel olarak ileri yaştakilere yönelik mevcut yasal düzenlemelere ve hizmetlere değinmek, konuyu daha geniş bir çerçeveye içinde değerlendirmek için kaçınılmazdır.

Dünyada yaşlıların güvence altına alınmasına ilişkin hükümlerin yer aldığı ilk uluslararası belge 1948 yılında çıkarılan 'Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi'dir. Bu bildirme, bireyin yaşlılık halinde de uygun bir yaşam standardına, sosyal güvenceye ve sosyal hizmetlere hakkı olduğuna ilişkin düzenlemeleri içermektedir (Doğan, 1999: 20). Bu tarihten günümüze kadar yaşlılarla ilgili düzenlemeler özellikle gelişmiş ülkelerde artarak devam etmiş, çeşitli kalkınma ve gelişme raporlarında yaşlılık konusu özel olarak değerlendirilmiş ve özellikle uluslararası belgelerde yaşlıların korunmasına yönelik hükümlere yer verilmiştir. 1960'larda sosyal güvenlik ve sosyal refah ulus devlet nezdinde öncelikli politika uygulaması olarak ele alındığından, bu yıllarda yaşlıların ve ailelerinin uygun standartlarda yaşamalarını sağlayacak refah uygulamaları devletin güvencesi altına alınmıştır. 1980'lerden sonra dünyada liberal ekonomilere doğru hızlı bir kayma gözlenirken yaşlıların korunması ve refahının sağlanması bir yandan özel teşebbüslere devredilmiş, bir yandan da, yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini yükseltmeyi hedefleyen mikro ölçekli politik çözümlere gidilmiştir (Doğan, 1999: 20). Örneğin 1991 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yaşlılığa ilişkin olarak; bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibar başlıkları altında kabul edilen bu ilkeler, bu paradigmatik değişimi gözler önüne sermektedir. Ayrıca, 1999 yılı yine Birleşmiş Milletler tarafından 'Uluslararası Yaşlılar Yılı' olarak kabul edilmiştir. Bu kutlama yılının genel amacı, Birleşmiş Milletler'in yaşlılıkla ilgili olarak koyduğu ilkelerinin desteklenmesi ve bu ilkelerin politikaya dönüştürülmesidir (Doğan, 1999: 20). Kutlama yılının kavramsal çerçevesi bu ilkelerin geliştirildiği dört boyut etrafında oluşturulmuştur. Bu boyutlar;

1. Yaşlıların Durumu,
2. Yaşam Boyu Bireysel Gelişme,
3. Çok kuşaklı ilişkiler,
4. Nüfusun yaşlanması ve gelişimi,

olarak sıralanmıştır.

Yaşlılık politikalarında Türkiye'de de dünyadakine benzer değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin izlenmesi için Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1963'ten beri gerçekleştirdiği ve en son 8'si yayınlanan 5 yıllık kalkınma planlarına bakmak yerinde olacaktır. Birinci Kalkınma Planı 1960'ların genel anlayışına paralel olarak "geniş halk topluluklarının daha yüksek bir yaşam seviyesi ve sosyal güvenliğe sahip olmalarını sağlama" (Doğan, 1999: 26) amacını gütmüş, ilk kez herkesin kapsandığı ihtiyarlık ve sağlık sigortası geliştirmeyi amaçlayan bir sosyal güvenlik düzeninin kurulması hedeflenmiştir. Bu dönemde yapılan daha sonraki kalkınma planlarında da, sosyal devlet ilkesi çerçevesinde gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin toplumun tüm kesimlerine yayılması gibi belli başlı konular etrafında politikalar üretilmiştir. Bu planlar kapsamında yaşlılara özel olarak yapılmış vurgulara pek rast-

lanmamakla birlikte, toplumun genelinin refah seviyesinin devletin güvencesi altına alınmasının gerekliliği benimsenmiştir. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planından (1979-1983) itibaren ise, bu dönemde dünyadaki diğer gelişmelere paralel olarak ilk kez huzurevleri ve benzeri tesislerin açılmasında özel girişimin özendirilmesi politikaları uygulanmaya başlanmıştır (Doğan, 1999: 28). 5. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989) aynı eğilime benzer olarak "sigorta hizmetlerinin nimet-külfet dengesi içinde karşılanması ilkesine yer verilerek, sosyal hizmetlerde halkın gönüllü katkısının artırılacağı, gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanacağı korunmaya muhtaç çocuk, sakat ve yaşlıya öncelik verileceği " (Doğan, 1999: 28) gibi vurgularla bireyin sosyal güvenlik yükü daha ziyade bireylere ve gönüllü kuruluşlara aktarılmaya başlanmıştır. 6. Kalkınma Planında sosyal politikalarda da (1990-1994) artık liberal bir devlet anlayışının egemen olduğunu yapılmış olan şu vurgulardan açıkça anlamak mümkündür. "Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda hür ve güvenli ortamda yükseltmek, ekonomik ve sosyal istikrarın korunmasına önem vermek." Yine bu dönemde gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde sosyal politikalarla ilgili olarak "sosyal hizmet ve yardımların... toplumun yapısı ve imkânları ile uyumlu olarak artırılmasının esas olduğu" şeklinde ifade edilmiş ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak kurum bakımı yerine aile içinde bakımın esas alındığı politikalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, ailenin güçlendirilmesi ve buna yönelik olarak sorumluluğun büyük ölçüde yine bireylere aktarıldığı düzenlemeler benimsenmiştir. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, sosyal refah politikalarının hazırlanmasında açıkça küresel düzeydeki dengeleri gözetecek türden bir yaklaşımın temel alınması gerektiği ön kabulü benimsenmiştir. Artık sosyal haklar ve belirli standartlarda yaşama garantisi, devletin yükümlülüğünde olarak algılanmazken, genel olarak 'eşitlik' ilkesi yerine 'fırsat eşitliği'nin devlet güvencesi altına alınması ilkesel olarak kabul edilmiş, ayrıca 'sosyal güvenlik reformu' başlığı altında bu hususta özel sektörün teşvik edilmesi, gönüllü kuruluş faaliyetlerinin desteklenmesi ve aile yardımları gibi uygulamaların geliştirilmesine yönelik politikalar önerilmiştir. Bununla birlikte aynı planda, özellikle gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarda sıkça gündeme getirilen 'sağlıklı ve aktif yaşlanma' (World NGO Forum, 2002) kavramları çerçevesinde boş zamanları değerlendirilmesinde kullanılacak alan ve tesislerin, çocuk, genç, ev hanımları, yaşlı, yalnız yaşayanlar, özürü ve benzeri gruplar tarafından değişik zamanlarda istifade edilebilir şekilde geliştirileceği, toplumun her kesiminin boş zamanları değerlendirme faaliyetlerine katılabilmesi için çok amaçlı tesislerin mahalli idarelerin yardımı ile semtlere, uydu kentlere ve kırsal kesime kadar yaygınlaştırılması çabasının sürdürüleceği vurguları yapılmaktadır (World NGO Forum, 2002: 29). Türkiye'nin hızlı bir kentleşme süreci ardından günümüzde geldiği noktaya ele alınırsa, kent yaşamı içerisinde her gün biraz daha fazla önemini hissettığımız boş zaman kavramının sosyal yaşam içerisindeki önemine kentsel düzenlemeler bağlamında böyle bir vurgunun yapılmış olması oldukça anlamlıdır.

Sağlık hizmetleri konusunda ise aynı plan çerçevesinde 'sağlık reformu' başlığı altında koruyucu ve önleyici tıp anlayışının hâkim olduğu birinci basamak sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılacağından bahsedilmekte ve bu hususta yaşlı sağlığı ve evde bakım hizmetlerine yönelik programlar geliştirileceği söylenmektedir. Kalkınma planlarının geneline baktığımızda Türkiye'deki yaşlılığa yönelik politikaların aslında dünyadaki değişen anlayışlarla paralellik gösterdiğini görmek mümkündür. Yaşlılarla ilgili olan düzenlemeler değişen değer yargılarından ve yeniden belirlenen önceliklerden nasibini almaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde kentsel yaşantı içerisindeki yaşam biçimine ilişkin olarak sıkça gündeme getirilen ve 'katılım, demokrasi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler' gibi olguları önemseyen yaklaşımlar, günümüzde artık politikaların geliştirilmesinde oldukça etkin bir yere sahiptirler. Dolayısıyla, hızla değişen dünyada yaşlılıkla ilgili olan düzenlemeler de çağın ruhunu ve ideolojisini oluşturan bu genel çerçevenin izlerini taşımaktadırlar. Aslında Türkiye'de yaşlılıkla ilgili olarak geliştirilmiş olan mevzuatın, planların ve projeksiyonların büyük ölçüde dönemin siya-

başlanmalıdır. Bunun yanı sıra her türlü kamusal alanda ileri yaştakilere yönelik yaş ayrımcılığını ortadan kaldıracak değişikliklere gidilmelidir. Yaşlılık söyleminin yeniden üretilmesinde büyük payı olan medya da bu kamusal alanların en önemlilerinden biridir. Bütün yazılı ve görsel basında, ileri yaştaki bireylerin acizliğine vurgu yapan her türlü anlatım ve temsil terk edilmelidir. Ayrıca, çeşitli kurumlarda, kanunlarda ve düzenlemelerde, 'yaşlı'ların, 'sakat, aciz, düşkün, kimsesiz' kişilerle gerek dilde gerekse uygulamada aynı kefeye konmasına son verilmelidir. Unutulmamalıdır ki yaşlılık bir hastalık değildir. En başta da belirttiğimiz gibi 'yaşlılık meselesine' bu türden bir yaklaşım, uzun soluklu ve tüm kurumların duyarlılıkla yaklaşması gereken bir çalışmayı gerektirmektedir. Bugün, özellikle Avrupa'daki gelişmiş ülkelerde ileri yaştakilerin yaşamın her alanına içerilmesine yönelik burada bahsettiğimiz türden uygulamaların bazı örneklerini görmek mümkündür.

İkinci olarak, istatistikler bölümünde de bahsedildiği üzere; bugün ülkemizdeki 65 yaş üstü kesimin yarıya yakını sosyal güvenlik sistemine dahil değildir. Oysa sadece ileri yaştakilerin değil, tüm yurttaşların en azından bir sosyal güvenceye sahip olmaları asgari bir yaşam standardında yaşaması gerekmektedir. Her ne kadar, bu konuda bu araştırma dahilinde bir politika üretilmesi olanaksız olsa da, en azından yaşlılar için sosyal güvenceye sahip olmamak gibi bir sorun olduğu ve bunun için de bazı düzenlemeler yapılması gerektiği açıktır. Bunun yanında ileri yaştaki bireylerin sadece sosyal güvenlik açısından değil diğer birçok açıdan da desteklenmesi, güçlendirilmesi gerekmektedir. Burada güçlendirmeden kastedilen "insanların bağımsız, olumlu ve onları tatmin eden bir yaşam tarzı sağlama yönündeki becerilerinin geliştirilmesidir" (Myers, 1995: 111). Literatürde güçlendirmenin iki türünden bahsedilmektedir. Birincisi, dışsal güçlendirme olarak tanımlanan ve gruplar, kurumlar organizasyonlar, hükümet politikaları gibi; yaşlılara dışsal olan faktörlerin devrede olduğu biçimlerdir.²⁸ İkincisi ise içsel güçlendirme yöntemidir. Myers tarafından karmaşık, çok boyutlu ve psikolojik bir süreç olarak tanımlanan bireysel güçlendirme, yaşlılıkla birleşen bireysel psikolojik etmenlerin toplumsal ve çevresel faktörlerle karşılaşması sonucunda önceki yaşlarda sahip olunan bağımsızlık ve güçte yaşanan kayıpları telafi etmeyi amaçlayan bir kavramdır (Myers, 1995:111).

Yaşlıların kendi yaşam koşullarına karşı tutumlarında güçlendirme kavramıyla ilgili olan en önemli faktörler, bireylerin kendi yaşamlarına ilişkin sorumlulukları ile ilgili olan güç kontrolü (*locus of control*), yaşamdaki zorluklarla baş edebilme yetisini içeren kendine yeterlilik (*self efficacy*) ve kendine saygı ya da kendine güvendir. Dolayısıyla Myers'a göre yapılması gereken şey, ilerleyen yaşla birlikte ortaya çıkan güçsüzleşmenin tersine çevrilmesi ya da bireylerin yeniden güçlendirilmesi için bireylerin kontrollerinin, kendine yeterliklerinin ve kendine güvenlerinin, bunları çevreleyen ve genel olarak yaşama karşı ısrarcı, inatçı ve olumlu olmayı içeren bir esenlik (*wellness*) felsefesi içinde geliştirilmesidir (1995: 117-119).

Araştırma kapsamında görüştüğümüz ileri yaştaki insanlarla hangi tür hizmetlere ihtiyaçları olduğu ve hükümetten yaşlılık konusundaki taleplerinin ne olduğu konusu da tartışılmıştır. Fakat, burada ilginç olan nokta, ileri yaştaki insanların kendilerinin büyük oranda yaşlılıkla ilgili değil de genel sorunlarla ilgili taleplerde bulunmalarıdır. Görüştüğümüz kişilerin çoğunluğu, yaşlılıkla doğrudan ilgisi olmayan, genel olarak kendi yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik taleplerde (maddi yardım, yaşlı maaşı, maaş artışı, odun kömür yardımı, hastane kartı (yeşil kart), sosyal güvence, ev vs.) bulunmuşlardır.

Sıkça karşılaşılan bir başka yaklaşım ise, "şimdiden sonra istemem, yaşlılar için bir şey yapılmasını, ne olacak bu yaştan sonra, gençlere yardım edilsin" şeklinde ifade edilen ve yapılacak herhangi bir hizmeti yaşlılara reva görmeyenlerin verdiği cevaplardır. Burada ileri yaştakiler, sıklıkla kendilerine değil de gençlere bir şeylerin yapılması gerektiğine ilişkin vurgular yapmaktadırlar.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Thurz, Nusberg ve Prather, 1995.

Bir kısım katılımcının ise, bu konuda aklına bir şey gelmemekte, ısrar edildiğinde de, daha önce yapılan huzurevleri tartışmasından esinlenerek "3 tane yaşlı yurdu varsa 5 tane olsun" şeklinde görüş bildirmektedirler. Zaten, görüştüğümüz insanların çoğunun, yaşlılık konusunda hizmet olarak huzurevi dışında bir düşünceleri olmadığı ortaya çıkmaktadır. İşin ilginç tarafı, katılımcıların huzurevleri konusundaki görüşlerinin de genellikle olumsuz olmasıdır. Buradan da genellikle insanların, dile getirdikleri talepleri konusunda net olmadıkları ya da zaten yerine getirilmeyeceğini düşündükleri için bu konuda huzurevi dışında herhangi bir tahayyüllerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, hemen hemen katılımcıların tamamına yakını "ne söyleyeceksin, yapan yok ki söyleyesin", "devlet kendine bakamıyor ki bize baksın", "hükümet hortumcu bir şey yapmaz" şeklindeki cevaplarla yürütme organına olan inançsızlığını dile getirmektedir. Bütün bu yanıtların yanında, hem 30-50, hem de 65+ yaş grubundan 'modern' olarak adlandırılacak bir kesimin bu konuda nadiren de olsa bazı talep ve önerilerde bulundukları görülmüştür. Bunlar arasında: huzurevleri, yaşlı bakımevleri, gündüz evleri, köy enstitüleri ya da halkevleri gibi hem eğitim hem eğlence faaliyetlerinin olduğu mekânlar, parklar, yaşlıların çiçek ekebilecekleri, oturup sohbet edecekleri yerler, özel yaşlı hastaneleri, yaşlıların kendi mesleklerini icra edebilecekleri mekânlar, geziler, kamplar, yaşlı dayanışma merkezleri vb. talepler sıralanmaktadır. Burada ilginç olan nokta, çok sayıda öneride bulunan ve çoğu zaman böyle uygulamalara ihtiyaçları da olduğunu dile getiren bu kişilerden hiç birinin, bu önerileri kendilerini ya da kendi geleceklerini düşünerek yapmamalarıdır. Bu öneriler, özellikle 'kahvede zaman öldüren, topluma faydalı olmayan' 'başkaları' için yapılmaktadır.

Sıkça karşılaşılan bir diğer yaklaşım ise, somut yardımlardan ve hizmetlerden çok psikolojik ihtiyaçlarla ilgilidir. Israrla "Yaşlılar için ne gibi hizmetler istersiniz?" diye sormamıza rağmen, sorularımıza "Yaşlılar ne ister yavrum? İlgı ister, sevgi, saygı ister. Bir gönüllerini aldın mı hayata onları bağlamış olursun." şeklinde yanıt veren 78 yaşında, orta gelir grubundan, okuma yazması olmayan bir kadın, bu soruya bu şekilde tipik cevap veren bir kesimi temsil etmekte ve yaşlıların eksikliğini çektiği asıl meseleyi dile getirmektedir. Nitekim, görüşme kapsamında talep edilen hizmetlerle ilgili olarak ilgi ve saygı istemine ilişkin cevaplara çok sık rastlanmıştır. Bu tür yanıtlar önceleri araştırma ekibinin katılımcıların soruyu yanlış anladıklarını düşünmesine sebep olmuş ve bu soru katılımcılara değişik biçimlerde yeniden yöneltilmiştir. Uzun görüşmeler esnasında anlaşılmıştır ki 'hizmet' sözcüğü ileri yaştaki bazı insanlarda bu gün anlaşıldığından farklı bir anlama gelmekte, bu kişiler 'hizmet' dediğinde maddi koşullardan çok 'hürmet, saygı' gibi başka değerleri anlamakta ve bu doğrultuda taleplerde bulunmaktadır. Esasen bu tür talepler, onların toplumdaki eski saygınlıklarını yeniden kazanma istemlerinden kaynaklanmaktadır.

Sosyal politikalar konusunun önemli bir boyutu da, yaşlılık alanında hizmet verenlerle ilgilidir. Yaşlılıkla ilgili hizmetverenlerle yaptığımız görüşmeler sonucunda, yaşlılık konusunda hizmet veren farklı kurumların çalışanları arasında yaşlılığa bakış açısında oldukça özgün farklar olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin kendisine yaşlılık konusunu seçmiş kişi ya da gönüllü kuruluşlar ile bu konuda oluşturulmuş devlet kurumlarında çalışanların motivasyon, ilgi, heyecan ve özen açılarından farklılık sergilediğine tanık olunmuştur. Birinci gruptaki insanların konuya kafa yormuşluk, o konuda söyleyecek söz sahibi olma ve konu hakkında projeksiyonlara sahip olma açılarından ikinci gruba göre daha başarılı ve iyimser oldukları gözlenmiştir. Yapılan görüşmelerde dikkati çeken bir başka ilginç nokta da, hizmetverenler arasında konunun temel öznesi olan yaşlılarla birebir dolaysız temas içinde olan kesimlerle (örneğin doktor, hastabakıcı, hizmet işçisi, temizlikçi, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları) ileri yaştakilerle doğrudan bir teması olmayan hizmetverenlerin (planlama uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, demografiler vb.) yaklaşımlarında ve tavırlarında ortaya çıkan farklılıktır. Birinci grupta yer alanlar konuya daha duygusal, kendilerini de katarak ve kimi zaman kötümser ve hatta bir ölçüde duyarsızlaşmış (*desensitizati-*

gerekmektedir.

■ Yaşlılıkla ilgili hizmetler tek elde toplanmadığı ve gerekli koordinasyon sağlanamadığı için mevcut hizmetlerden yeterli verim alınamamaktadır. Bu yüzden, yaşlılıkla ilgili çalışan, hizmet veren bütün kurumların eşgüdümü olarak çalışması sağlanmalıdır. Ancak bu eşgüdümü sağlayacak yapı; merkeziyetçi, bürokratik ve hantal olmamalıdır. Hizmetler planlanırken birimler arasında eşgüdüm sağlanmalı, kararlar verildikten sonra ise, yetki ve sorumluluk yerel birimlere devredilmelidir. Yaşlılık konusunda; koordinasyonu merkezden sağlanan ve her yerel birimin kendi işini kendi görmesine dayanan bir model geliştirilmelidir.

■ Devletin 5 yıllık planlar dahilinde belirlenmiş olan yaşlılık politikaları, eksiklikleri giderilerek hayata geçirilmelidir.

■ "Ülke genelinde gerçek anlamda yaşlımızı ve sorunlarını tanımlamaya yönelik yeterli epidemiyolojik çalışma yoktur. Öncelikli olarak bu tür çalışmaların özendirilmesi ve desteklenmesi ve mevcut çalışma sonuçlarının da bir araya getirilerek Türk yaşlısının profilinin oluşturulması, daha sonra gündeme getirilecek hizmetlerin daha gerçekçi planlanmasını sağlayacaktır" (Ateşkan, 2002: 13).

■ Yaşlılık konusunda dikkat çekilen en ciddi eksikliklerden biri de, organize sağlık hizmetinin yokluğudur. Özellikle doktorlar tarafından bütün hastanelerde yaşlılar ile ilgili servislerin eksik olduğundan bahsedilmekte, zaten fonksiyonları zayıflamış ve hasta olarak kurumlarına gelen yaşlıların oradan oraya koşturulup bekletildikleri bunun da durumları iyi olmayan yaşlıları kötü etkilediğinden söz edilmektedir. Bu yüzden bütün hastanelerde pediatri bölümlerine paralel biçimde yaşlılıkla ilgili hizmetlerin tek elde toplandığı geriatri bölümlerinin, hatta ayrı geriatri hastanelerinin açılması ve bu alanda çalışacak nitelikli personelin yetiştirilmesi gerekmektedir. "Bu amaca yönelik olarak, tıp fakülteleri eğitim müfredatına, geriatri derslerinin konması, yaşlı hasta ile uğraşan bilim dallarındaki uzmanlık eğitimine geriatrik yaklaşım modellerinin entegrasyonu, tıp fakültelerinde geriatri bilim dallarının oluşturulması, geriatri uzmanlarının yetiştirilmesi ve hemşire fizyoterapist, sosyal hizmet uzmanı, psikoterapist gibi diğer ilgili disiplin elemanlarının da yaşlı bakımı ve rehabilitasyonu konularında hazırlanacak eğitim programlarına katılmaları sağlanmalıdır" (Ateşkan, 2002: 13).

■ Yaşlılar açısından kentsel hizmetler alanında da çok büyük eksiklikler vardır. Kaldırımların (merdivenlerin, basamakların) yüksekliğinden, asansörlerin yapısına, kamu binalarının mimarisinden rampaların eksikliğine kadar kentsel hizmetlerde yaşlıların hayatını kolaylaştıracak neredeyse hiçbir tasarım mevcut değildir. Bu alanda acilen gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

■ Yaşlılıkla ilgili olarak tespit edilen bir başka eksiklik alanı da, hizmet modellerine ilişkindir. Öncelikle huzurevleri dışında, evde bakım ve gündüz bakımı hizmetlerinin eksikliği söz konusudur. "Söz konusu kurumsal bakım modellerimiz gerek miktar gerek kalite olarak oldukça yetersizdir. Öncelikle bakımevi kavramı, huzurevi kavramından net olarak ayrılmalı ve huzurevi modelleri içerisine entegre bakım üniteleri yaklaşımını terk ederek, gerek yapısal öncelikleri gerekse personel yapısıyla, bakıma muhtaç yaşlıya hizmet verebilecek ayrı kurumsal modellerin oluşturulması gerekmektedir" (Ateşkan, 2002: 13). Burada temel amaç, yaşlıların kendi doğal ortamlarından uzaklaştırılmadan, toplumsal yaşama, sosyo-kültürel aktivitelere katılabilecekleri mekânların geliştirilmesidir. Bu mekânların içerisinde kitap okuma, ibadet etme, sosyal faaliyetlere katılma gibi faaliyetlerin ve günlük sağlık bakımı olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Bu sayede yaşlıların hem bu tür etkinliklere katılabilmeleri hem de geceleri kendi evlerinde kalmaları sağlanmış olacaktır. Özetle, yetişmiş ev bakım hemşiresi, doktoru ve sosyal hizmet uzmanından oluşan ev bakım hizmetleri ve bağımsız yaşamı destekleyici ev hizmetleri (temizlik ve faturaların yatırılması gibi) geliştirilmeli ve "bakımından sorumlu yaşlısı olan aile fertlerine gerekli sosyal, psikolojik, ekonomik destek sağlanmalıdır" (Ateşkan, 2002: 13).

■ İleri yaştaki insanlar için, zamanlarını verimli bir şekilde geçirebilecekleri; hobi bahçeleri, sanatevi-

leri, dinlenme evleri, halkevleri benzeri çok-amaçlı merkezler ve yönetimi ve işletmesi de üye olanlara ait olmak üzere çeşitli alanlarda hizmet verecek kooperatifler kurulmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta tüm bu faaliyetlerde yaşlıların toplumun diğer kesimleriyle buluşmalarının sağlanacağı olanakların yaratılmasıdır. Bu yüzden biz ilkel olarak sadece yaşlıların katılacağı kurumların ve faaliyetlerin uygun olmayacağı görüşündeyiz. Bu yüzden de yukarıda sayılan faaliyet alanlarının toplumun her kesimine açık ve karma olması gerektiğini düşünüyoruz. Bu bağlamda örneğin 'toplum merkezi' modeli güzel bir örnektir ve bu ve benzeri hizmetlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

■ Yaşlıların doğrudan psiko-sosyal tedavi görecekları merkezler -örneğin, alzheimer ve demans hastaları için tedavi ve bakım olanaklarının yer alacağı üniteler- eksiktir. Bunlar ve diğer hastalıklar için gerekli merkezler kurulmalıdır.

■ Yaşlılık olgusuyla ilgili bir diğer eksiklik de konuyla ilgili kulüp, dernek ve vakıf gibi sivil toplum örgütlerinin sayılarının azlığıdır. Bu alandaki sorunların ortaya çıkarılması, gündem yaratılması ve sorunların çözümüne yönelik olarak toplumda hassasiyetin geliştirilmesi için bu gibi kurumların sayıları artırılmalı ve bu kurumlar her yönden teşvik edilmelidir.

■ Yaşlılara verilen mevcut hizmetlerin onları oyalamaya yönelik olması ve yaşlıların bugüne kadar biriktirdikleri yaşam tecrübeleri ve mesleki bilgilerin değerlendirilebileceği kurumların olmaması yüzünden, ileri yaştaki insanların yaşam boyu edindikleri bu değerli bilgiler boşa gitmektedir. Oysa, yaşlılar arasında çok sayıda yetmişli kalifiye insan bulunmaktadır. Bu yetmişli insanların hem ülke ekonomisine kazandırılmasına hem de toplumsal yaşama daha aktif katılmalarına yönelik projeler geliştirilmelidir.

■ Medyada geriatri ve yaşlılık konusuna yeterince yer ayrılmamaktadır. Bunun da ötesinde, mevcut programlar yaşlı ayrımcılığı yapmakta; yaşlıları ya korunmaya muhtaç ve aciz ya da komik ve acınası tipler olarak göstermektedir. Medya kuruluşlarında bu konuda bir hassasiyet geliştirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

B. Sonuçlar Üzerine

Araştırma niteliksel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmelerinden oluşan araştırma yöntemimiz, ileri yaştakilerin yaşam biçimlerini keşfetmeye yönelik zengin çeşitlilikte verilere ulaşma imkânı sağlamıştır. Ayrıca, bu tür yöntemlerin kullanılması, konunun başta planlanandan çok daha geniş ayrıntılarına ulaşma olanağı da vermiştir. Bu çalışmanın bulguları genellenebilir olmayıp esasen sadece görüşülen kişilere dair çıkarımlar yapmaya olanak tanımaktadır. Ancak, araştırmanın gelir, cinsiyet ve yaşam aranjmanı gibi değişkenlerin hesaba katılmasıyla oluşturulmuş 42 kategorilik bir katılımcı profili ve bunun yanı sıra araştırmaya dahil edilen huzurevi ve köy grupları sayesinde geniş bir kesimi kavradığını söyleyebiliriz. Buna ek olarak, araştırmada vardığımız bazı çıkarımların Türkiye'de benzer konulardaki çalışmaların gösterdikleriyle paralellik içinde olması da, araştırmamızın güvenilirliği hakkında bir diğer önemli dayanaktır.

Araştırmanın sonuçları, **Bulgular** başlıklı IV. ve **Sonuçlar** başlıklı V. bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılmış bulunmaktadır. Raporun bu son bölümünde bu tartışmalardan bizim için önem arz eden bazı noktalar özetlenmeye çalışılacaktır.

Eldeki verilerin genelinde, görüştüğümüz bütün kategorileri kapsayan ve kuşatan 'olumsuz' bir 'yaşlılık' söylemi kendini göstermiştir. Bu olumsuz söyleme göre ileri yaştakiler, 'artık nüfus' olarak görülmekte; ileri yaşta olmak bir kusur, özür, zafiyet ya da hastalık olarak algılanmaktadır. Bu söylemin izlerini, 30-50 yaş kategorisindeki insanlarda, köyde ya da huzurevinde kalan insanlarda, yaşlılık

ÖZET

Bu proje, ülkemizdeki yaşlı nüfusun hem yaşam aranjmanlarını hem de ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam örüntülerini Ankara ili içerisinde yapılan niteliksel bir araştırmanın bulguları ışığında betimlemeyi hedeflemiştir.

Araştırma, Ankara'da yaşayan yaşlıların yönelimlerini, yaşam biçimlerini ve hayattan beklentilerini, toplumdaki kültürel ve sosyal farklılıklara göre hem yaşlıların, hem yaşlı yakınlarının hem de ilerde yaşlanacak olan 30-50 yaş arasındaki potansiyel yaşlıların bakış açılarını değerlendiren bir çerçevede ele almıştır. Bu sayede toplumumuzdaki yaşlıların, yakın gelecekte yaşlanacak olanların ve yaşlı yakınlarının yaşlılık algıları tespit edilmiş; yaşlıların toplumsal konumlanışlarına dair çıkarımlar yapılmış; yaşlıların toplumsal yaşama katılımları ve toplumsal yaşamdan dışlanmaları arasındaki çeşitliliği, renkliliği sergileyecek yaşam örüntülerinin açığa çıkarılmasına çalışılmıştır.

Niteliksel yöntemlerinin kullanıldığı araştırma kapsamında Ankara'da farklı sosyo-ekonomik grupların ikamet ettiği semtlerde, huzurevlerinde ve bazı köylerde olmak üzere yaşlı ve yaşlı yakınları ile pilot görüşmeler de dahil toplam 260 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Ayrıca, araştırmanın başında yaşlılıkla ilgili hizmetverenlerle de derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelere ek olarak, hem hizmetverenlerle (2 adet) hem de 65 yaş üstü ve 30-50 yaş arası kişilerden oluşturulan gruplarla (5 adet) odak ve tartışma grubu toplantıları da yapılmıştır.

Çalışmanın temel argümanı: toplumdaki hâkim yaşlılık söyleminin, yaşlılığı bir sorun olarak ortaya koyduğu ve bu söylemin yaşlılığa yüklediği anlamların da, olumsuz bir yaşlılık anlayışından beslendiğidir. Dolayısıyla, insan hayatının özgül bir evresi olan yaşlılık, bu olumsuz yaşlılık anlayışı yüzünden, yalnızca ileri yaşta olmaktan ibaret bir süreç olarak görülmemekte, ileri-yaştaki insanlar kendilerini yaşlı olarak kuran bu yaşlılık söylemi içerisinde yaşlılaşmaktadır. Bu yaşlılaşma ya da yaşlılaştırma süreci ise, hem ileri yaştaki insanların kendilerini hem de nüfusun diğer kesimlerini kapsayan ikili bir zemin üzerinde ilerlemektedir.

İleri yaşta olmanın anlamı konusunda ortaya koymaya çalıştığımız temel bakış, postyapısalcı söylem kuramı içerisinde kendini konumlandırmaktadır. Yaşlılık sorununa eğilen kuramlardan postyapısalcı feminist yaklaşım, Blakie'nin sosyal konstruktivizm yaklaşımı ve Laclau'nun stratejik özcülük yaklaşımı, bu çalışmada kavramsal çerçeve olarak sabitleyebileceğimiz söylemsel yaklaşıma en önemli teorik araçları sağlamaktadırlar. Bu çerçeve içinde çalışma, ileri-yaşlıların hâkim yaşlılık söylemi içerisinde "yaşlı özneler" olarak inşa edildiğini ve ileri yaştaki bireylerin kendilerinin dahi bu söylemsel kurgunun dışında kalamadıklarını savunmaktadır. Buradan yola çıkarak, yaşlılık bu çalışmada toplumsal olarak inşa edilmiş ve de her zaman başka türden bir inşa eylemine açık bir kimlik olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede; bir yandan yaşlılık söyleminin uğrakları olarak değerlendirdiğimiz konular: "Yaş Ayrımcılığı", "Yaşlı İstismanı", "Yaşlılık ve Ölüm Korkuları" ve "Yaşlılık, Cinsellik ve Evlilik Yaşamı" gibi başlıklar altında ele alınırken, bir yandan da "Yaşam Aranjmanları", "Toplumsal Aktivite" ve "Kurumsal Çözüm" başlıkları altında, toplumun farklı kesimlerinin yaşlılık söylemiyle hangi biçimlerde baş ettikleri, ne tür çözümler geliştirdikleri ve bu stratejiler arasındaki geçişlilik ve eklemelenmeler tartışılmıştır. Türkiye'de ve dünyada konuyla ilgili yapılan çalışmaların ve istatistiklerin genel bir değerlendirmesinin de yer aldığı rapor, bulgular ışığında yapılan sosyal politika önerileriyle son bulmaktadır.

Bu kavramsal ve yöntemsel çerçeve içinde ulaştığımız bazı sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Toplumumuz 'olumsuz' bir 'yaşlılık' söylemi içerisindedir. Bu olumsuz söyleme göre ileri yaştaki bireyler, artık nüfus olarak görülmekte, ileri yaşta olmak bir kusur, özür, zafiyet ya da hastalık olarak kodlanmaktadır.
2. Yaşlılık söyleminden toplumun her kesimi payını almaktadır. Herkes farklı hızlarla da olsa hâkim yaşlılık söyleminin etkisiyle 'yaşlanmaktadır'.
3. Yaşlılık söylemi ileri yaştakileri de kuşatmaktadır. Bu kuşatma oranınca ileri yaştakiler kendilerini 'yaşlı' hissetmektedirler.
4. Yaşlılık söyleminin yaşlılığı kuşatmasına iki temel direnç vardır: 1. Yaşam aranjmanı, 2. Toplumsal aktiflik (üretken ya da entelektüel faaliyetler, sivil toplum faaliyetleri vb.).
5. Yaşam aranjmanında tercihlerini gerçekleştirebilen ileri yaştaki bireylerin kendilerini 'yaşlı' hissetmeye direnci daha fazladır.
6. Toplumsal olarak aktif olan ileri yaştaki bireylerin 'yaşlanmaya' direnci daha fazladır.
7. Yaşlılık söylemi içerisinde iki farklı konum bulunmaktadır: 1. Geleneksel konum, 2. Modern konum.
8. Bu iki konumun esas farklılığı yukarıdaki temel iki direnci farklı şekillerde benimsemeleridir.
9. Yaşlılık söylemini uğraklarına uygun olarak, toplumda ileri yaştakilerin 'yaşlanmasını' ivmelendiren olumlu ve/veya olumsuz yaş ayrımcılıkları mevcuttur.
10. Yaşlılar toplumsal yaşamdan dışlanmaktadır, toplumsal yaşama içermelerinin önündeki engeller kaldırılmak yerine ileri yaşta olma bir kusur olarak gösterilmektedir.
11. Kadın ve erkeklerin toplumsal kimlikleri yaşlılık söylemindeki konumlanışlarını da etkilemektedir. Erkekler, yaşlanmayla beraber, statü ve aktifliklerinden daha fazla kayıp vermelerinden dolayı 'yaşlanmayla' daha fazla yüzleşir ve yaşlanmayı daha zor kabullenirlerken, kadınlar 'yaşlanmayı' daha kolay doğallaştırmaktadırlar.
12. Cinsellik ileri yaştakiler için uygun görülmemekte ve genellikle ileri yaştaki bireylerin cinselliği ayıplanmaktadır. Benzer bir şekilde ileri yaşlarda evlenmeye de ekonomik ya da bakım nedenleri haricinde karşı durulmakta, duygusal ya da manevi nedenlerle evlilik istencine pek rastlanılmamaktadır.
13. İleri yaştakiler, yaşlılık söyleminden etkilenmeleri oranında kendileri için bir şey talep etmemekte, geleceğe yönelik bir beklenti içinde olmamakta, bir plan ya da hedefe sahip olmamaktadırlar.
14. İleri yaştakiler için köyde yaşam, yaşlılaşma açısından geleneksel farklarını kaybetmiş olup köyde yaşayanlar da yine aktifliklerine ve yaşam aranjmanlarına göre çeşitlilik göstermektedir.
15. Orta yaş grubu (30-50 yaş) yaşlılık söyleminden daha yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Yaş ilerledikçe bu söylemin etkisi azalmaktadır. Ortalama ölüm yaşı sınırı aşıldıkça yaşlılık söyleminin etkileri içice belirsizleşmektedir.
16. Huzurevleri yaşlıların toplumsal yaşamdan dışlanmalarını besleyen yerlerdir. Huzurevinde kalan ileri yaştaki bireyler daha ciddi oranlarda yaşlılık söyleminin etkisi altındadırlar.

TEŞEKKÜR

Her şeyden önce, bu araştırmanın finansmanını sağlayan Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'na ve araştırmanın gerçekleştirilmesini sağlayan Türkiye Bilimler Akademisi'ne teşekkür ederiz. Ayrıca, araştırmada bize sağladıkları olanaklar ve gösterdikleri kolaylıklar nedeniyle Türk Geriatri Vakfı'na, Kocatepe Yaşlı Dayanışma Merkezi'ne, Emek Yaşlı Dayanışma Merkezi'ne, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'na, Türkiye Gübre Sanayi Anonim Şirketi'ne, araştırma raporlarına ilişkin sundukları değerli eleştiriler ve getirdikleri öneriler dolayısıyla TÜBA Proje İzleme ve Değerlendirme Grubuna proje ekibi olarak teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1989 Survey Of Health and Living Status in Taiwan: Qusetionnaire and Survey Design. Comparative of the Elderly in Four Agean Countries, Research Report. No. 1. Issued by the Taiwan Provincial Institute of Family Planning, Population Studies Center and Institute of Gerantology, University of Michagan, December 1989.

Akadlı-Ergöçmen, B. ve Hancıoğlu, A. (2001) *Living Arrangements of the Elderly at the Onset of Population Ageing: the Case of Turkey*, EPC2001, Helsinki, Bildiri Sunumu.

Akdemir, Nuran (2002) "Yaşlılara Evde Bakım ve Yaşam Kalitesine Etkisi", *Geriatrı 2002* içinde, der. Gökçe-Kutsal Yeşim, GEBAM: Ankara, s. 235-241.

Alan, B. P. (2000) *Personality Theories: Development Growth and Diversity*, Allyn and Bacon Company: Londra.

Altergott, K. ve Cohler, B. J. (1995) "The Family of the Second Half of Life: Connecting Theories and Findings", *Handbook of Ageing and the Family* içinde, der. Bedford, V. H. ve Bliesner, R., Greenwood Press: Londra, s. 59-95.

Andrews, M. (1999) "The Seductiveness of Agelessness", *Ageing and Society*, c.19 Mayıs, s. 301-318.

Asplund, Britta ve Bonita, Ruth (1994) "Sweeden's Servicehouse Concept", *World Health*, Haziran-Temmuz, 47[4].

Ateşkan, Ümit (2002) "Türkiye'de Geriatrik Uygulamalar ve Hedefler", 1. *Ulusal Geriatri Kongresi Kitabı* içinde, Türk Geriatri Vakfı:Ankara.

Aykan, Hakan ve Wolf, Douglas A. (2000) "Traditionality, Modernity and Houshold Composition", *Research on Aging*, 22[4], Temmuz, s. 359-421.

Aytaç, Işık A. (1995) "Intergenerational Living Arrangements in Turkey", Amerikan Nüfus Derneği'nin yıllık toplantısında sunulan bildiri, California, Nisan 1995.

Babekoğlu, Y. ve Özgen, Ş. (2001) "Yaşlı, Aile ve Toplum: Değişen Roller", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, n.1, 44-51.

Baltes, Paul. B. ve Baltes, Margret. M. (1993) *Succesful Aging: Perspectives From The Behavioral Sciences*, Cambridge University Press: Cambridge.

Baran, Aylin Görgün (2001) "Türkiye'de Yaşlılık Politikalarının Sosyolojik Analizi", 1. *Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı* içinde, 10-11 Ekim, Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği: Ankara, s.256-277.

Baran, Aylin Görgün (2001) "Yaşlılığın Sosyal Statü ve Roller Bakımından Analizi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, n.1, s.14-25.

Baran, Aylin Görgün (2003) "Yaşlılığın Anlamı Üzerine Niteliksel Araştırma", 11. *Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı* içinde, 9-12 Nisan, Denizli, s.121-140.

Bayık, A., Erefe, İ., Özgür, G., Altuğ, S., Uysal, A., Dülgerler, Ş., Ergül, Ş. ve Özer, M. (2001) "Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Depresyonun İncelenmesi", 1. *Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı* içinde, s. 132-141.

Bayık, A., Erefe, İnci., Özgür, G., Altuğ, S., Uysal, A., Dülgerler, Ş., Ergül, Ş., Özer, M., (2001) "Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Depresyonun İncelenmesi", 1. *Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı* içinde, 10-11 Ekim, Yaşlı Sorunları Araştırma

Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (1992) *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, Birikim Yayınları: İstanbul.

Lewis, Robert A. (1990) "The Adult Children and Older Parents", *Family Relationships in Later Life* içinde, der. Brubaker, Timothy H., SAGE Publications: Londra, ss. 68-85.

Löwenstein, Ariela (2002) "Adjustment and Well-being of Two Generations Soviet Immigrants in Different Types of Living Arrangements", Yaşlılık ve Farklılık konulu 34. *EBSSR Sempozyumu*'na sunulan bildiri, Norveç-Bergen, 30-31 Ağustos.

Moller, Valerie (1995) "Research as a Tool for Empowerment", *Empowering Older People* içinde, der. Thursz, Nusberg ve Prather, Cassell Publications: Londra, s. 193-203.

Moss, M. ve Moss, S. Z. (1995) "Death and Bereavement", *Handbook of Ageing and the Family* içinde, der. Bedford ve Blieszner, Greenwood Press: Londra, s. 422-440.

Mutchler, Jan E. (1990) "Household Composition Among the Nonmarried Elderly", *Research on Aging*, 12[4], Aralık, s. 487-507.

Myers, Jane (1995) "The Psychological Basis for Empowerment", *Empowering Older People* içinde, der. Thursz, Nusberg ve Prather, Cassell Publications: Londra, s. 3-37.

Myles, John (2002) "A New Social Contract for the Elderly", *Why Do We Need a New Welfare State* içinde, der. Andersen, G. E. ve diğerleri, Oxford University Press: Londra, s. 130-173.

OECD (1996) *Reforms For Aging Society, Social Issues*, OECD Publications.

Onat, Ümit (2002) "Sosyal Politikalar Açısından Yaşlılık", *Geriatrı 2002* içinde, der. Kutsal Y. G., Hacettepe Üniversitesi GEBAM Yayını, s. 266-277.

Onur, B. (1986) *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, V Yayınları: Ankara.

Ozawa, Martha N. (1993) "Solitude in old age: Effects of female headship on elderly women's lives", *Affilia: Journal of Women & Social Work*, 8[2], Yaz, s. 136-157.

Palmore, Erdman B. (1998) "Aging", *Social Gerontology* içinde, der. Redburn, D. ve McNamara R., Auburn House: Connecticut.

Palmore, Erdman B. (1999) *Ageism: Negative And Positive*, Springer Publisher Company: New York.

Pellicani, L. (1999) "Modernite ve Totaliteryanizm", *Doğu Batı*, n. 8, İstanbul.

Pilcher, C. (1995) *Age and Generation in Modern Britain*, Oxford University Press.

Prinz, C. ve Keilman, N. (1995) "Modeling Dynamics of Living Arrangements", *Social Security, Household, and Family Dynamics in Ageing Societies* içinde, der. Gonnott, J.P., 21-45.

Quadagno, J. (1999) *Aging and the Life Course : An Introduction to Social Gerontology*, The McGraw-Hill Companies: USA.

Redburn, D. E. ve McNamara R. P. (1998) *Social Gerontology*, Auburn House: Londra.

Reibstein, Larry ve Gideonse, Theodore (1997) "Brave old world", *Newsweek*, 129 [26], 30 Haziran 1997, s. 63-71.

Shapiro, Joseph P. (2001) "Growing old in a good home", *U.S. News & World Report*, 130[20], 21 Mayıs 2001, s. 56-62.

Sik, Hung N. ve McCreanor, Tim (1999) "Patterns in discourse about elderly people in New Zealand", *Journal of Aging Studies*, 13 [4], Kış, s. 473-490.

Smith, Jacqui ve Gerstorf, Denis (2002) "Aging Differently: Potential and Limits", Yaşlılık ve Farklılık konulu 34. EBSSR Sempozyumu'na sunulan bildiri Norveç-Bergen 30-31 Ağustos.

Şanlıer, Nevin; Demirel, Hüsne ve Arlı, Mine (2001) "Yaşlılarda Hafıza ve Beslenme İlişkisi", 1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde, 10-11 Ekim, Ankara, s. 76- 88.

Şener, Arzu ve Terzioğlu, Günsel (2003) "Emeklilikte Boş Zaman Aktivitelerinin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi", 11. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde, 9-12 Nisan, Denizli, s. 391-406.

Tekkeya, E. (2001). "Reklam Bildirilerinde Bir İmge: Yaşlılık", 1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde, Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği: Ankara, ss. 149-163.

Teo, P. (1997) "Title: Older Women and Leisure in Singapore", *Ageing and Society*, c.17, Kasım, s. 649-672.

Thursz, D., Nusberg, C. ve Prather, J. (der.) (1995) *Empowering Older People*, Cassell Publications: Londra.

Tufan, İsmail (2002) *Antikçağ'dan Günümüze Yaşlılık*, Aykırı Yayıncılık: İstanbul.

Türel, G. (2001) "Yaşlılar için Sunulan Kentsel Servisler", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, n.1, ss. 25-35.

Türel, Güzin, (2001a) "Yaşlılar için Kentte Konut", 1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde, 10-11 Ekim, Ankara, s. 25-34.

Türel, Güzin, (2001c) "Başkent'te Yaşlılara Ait Üç Farklı Mekânın Değerlendirilmesi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1 [2], s. 125-138.

U.S. Census Bureau (2001) *An Aging World*, Kasım.

USA Today Magazine (1996) "Nursing Homes: Bad Medicine For Elderly", 125 [2614].

Uysal, Aynur (2002) "Dünyada Yaygın bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhlali", *Aile ve Toplum*, 2[5], Nisan-Haziran, s. 43-49.

Ünalan, T. (2000) "The Status of the Old Age Population in Turkey", *Nüfusbilim Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 22 [1], ss. 25-35.

Vural, Tuba; Çivitçi, Şule ve Ağa, Saliha (2001) "Yaşlı Tüketiciler İçin Fonksiyonel Giysi Tasarımları ve Örnek Bir Çalışma", 1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı içinde, 10-11 Ekim, Ankara, s. 194-204.

Walker, A. (1999) "Aging in Europe: Challenges and Consequences", *Zeitschrift für Gerantologie und Geriatrie*, 32 [6], s. 390-397.

World NGO Forum (2002) "Final Declaration and Recommendation of the World NGO Forum on Aging: Development and the Rights of the Elderly", Madrid.

11. Babasının işteki statüsü:

12. Annesinin eğitim durumu:

13. Annesinin işteki statüsü:

14. Şu anda oturduğunuz ev kime ait?

1. Kendimin, eşimin

2. Akrabaya ait

3. Kira

4. Lojman

5. Huzurevi

6. Diğer (detaylı belirtin)

15. Son nüfus sayımında hane reisi beyan ettiğiniz kişi kim ? Size yakınlığı nedir?

Konuşulan kişinin yaşı 30-50 arası (B ve C Grupları) ise :

16. Yakınızda yaşayan (10 dakika ulaşım mesafesinde) 65 yaş üstü

1. dereceden akrabanız var mı? Kim

17. Yakın zamanda kaybettiğiniz 65 yaş üstü 1. dereceden bir akrabanız var mı?

Konuşulan kişinin yaşı 65+ ise (A grubu) :

18. Çocuklarınız nerede yaşıyorlar? [Hanede yaşamasada herbir çocuk için tek tek yaşadığı yeri sorunuz]

19. Aynı apartmanda, sokakta ya da mahallede yaşayan yakınlarınız var mı? Varsa kimler?

Konuşulan kişinin evinde ya da yakınında 65+ olmayanlar için (C grubu) :

20. Anneniz, babanız, ya da onların büyüklerinden sağ olan yaşlı bir yakınınız var mı?

21. Evetse, kim ve nerede yaşıyor?

Kategoriler: XYZ

X: yaş ve cinsiyet

1: 65+ erkek

2: 65+ kadın

3: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olan erkek

4: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olan kadın

5: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olmayan erkek

6: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olan kadın

Y: gelir kesimi

0: alt kesim

1: orta kesim

2: üst kesim

Z: temel aranjman bilgisi

1: yalnız yaşayan 65+ kişi

2: eşiyile yaşayan 65+ kişi

- 3: birden fazla kuşak ile beraber yaşayan 65+ kişi
- 4: yakınlarında oturan (aynı mahallede, sokakta ya da apartmanda)
- 5: özel huzurevinde yaşayan 65+ kişi
- 6: devlet huzurevinde yaşayan 65+ kişi
- 7: şehre uzak bir köyde yaşayan 65+ kişi
- 8: şehre yakın bir köyde yaşayan 65+ kişi

Görüşmeci Dikkat: Görüşülen Kişi 65+ ise (A) anketi 30-50 yaş aralığında ise (B) anketi uygulanacaktır.

A. (65+)

1. Yaşam Hareketliliği - Aktivlik

Hobi, vakit geçirme, boş zaman, sosyal, kültürel, ekonomik, sportif, sanatsal etkinliklere katılım, televizyon izleme, kitap okuma, gezme, alışveriş, dernek ya da diğer gönüllü faaliyetlere katılım. Gündem takibi, teknolojiye uyum: bilgisayar, internet, cep telefonu, uzaktan kumanda, bankamatik, TV ayarları vb. araçları kullanma.

(22. ve 23. sorular B için)

- 24. Bir gününüzü nasıl geçiriyorsunuz?
[yukarıdakilerden yaptıkları/katıldıkları hakkında sorular]
[yukarıdakilerden bahsetmediği şeylerle neden ilgilenmediği]
- 25. Peki gençken nasıl geçiriyordunuz? Ne değişti?
- 26. Hangi işlerinizi kendiniz görürsünüz?
- 27. Alışveriş, fatura, banka işlerini yapar mısınız? Sorunlarınız oluyor mu?
- 28. Gündelik yaşamınızda teknolojik aletlerden faydalanabiliyor musunuz? Hangi aletleri kullanıyorsunuz? [yukarıdaki aletlerin kullanımı ve karşılaşılan sorunları tek tek sorunuz]
- 29. Ev içi işlerde güçlük çekiyor musunuz? Yemek yapıyor musunuz? Bulaşık yıkıyor musunuz?
- 30. Türkiye'nin güncel meseleleriyle ilgileniyor, olayları takip ediyor musunuz?
- 31. Evetse, Hangi kaynaklardan? Nerelerden, nasıl takip edersiniz?
- 32. Hayırsa, Gençliğinizde nasıldınız? Eskiden ilgilenir miydiniz?

2. Görünüş ve Bakım

Giyim, kuşam, görünüş, dinçlik, bakımlılık, sağlık.

Dikkat: Gözlemler sonda not edilecek

- 33. Kendinizi sağlıklı ve dinç hissediyor musunuz? Hastalandığınızda ne yaparsınız? İlaçlarınızı nasıl

7. Hedefler, Yaşam Doyumu ve Talepkârlık

Beklenti, ümit, hayaller, planlar, memnuniyet, şükürcülük.

70. Geleceğe dair planlarınız, ulaşmak istediğiniz hedefleriniz var mı? (İmkân yok derse, maddi imkânınız olsa diye yeniden sorulacak)

71. [Evetse] Neler

72. [Hayırsa] Neden yok?

73. Diyelim ki büyük piyango ikramiyesi yetmiş yaşında iki ayrı dedeye çıkmış. Biri, bu parayı çocuklarının istekleri için harcamış; diğeri, kendi istekleri, yapamadıkları şeyler için harcamış? Hangisi iyi yapmış? [bitince] Siz ne yapardınız?

74. Sizce bir yaşlı nasıl yaşamalı? ✓

75. Sizi bir günlüğüne 25 yaşınıza geri göndersek, o gününüzü nasıl değerlendirirdiniz?

76. Şöyle geçmişe bakıp da, özlemini duyduğunuz şeyler oluyor mu? En çok neleri özleyorsunuz?

8. Düzenlemeler, Hizmetler

Alışveriş, fatura, banka işleri, mevcut durum ve istekleri.

77. Türkiye’de yaşlılarla ilgili hizmetler nasıl?

78. Huzurevi hakkında ne düşünüyorsunuz? Siz ilerde huzurevinde kalmayı düşünür müsünüz?

79. Huzurevi dışında, yaşlıların gündüzleri bir araya geldiği yerler açılrsa, bu yerlerin nasıl olmasını isterdiniz?

80. Buraya hükümetten yetkili bir kişi gelse bugün siz ondan yaşlılar için neler talep ederdiniz?

9. Korkular, Kaygılar ve Yalnızlık

Ölümü bekleme, eş ve arkadaş kaybı.

81. Sizce insan ömrü yeterli mi? Siz kaç yaşına kadar yaşamak istersiniz?

82. Hayatta en büyük korkunuz nedir?

83. Çocuklarla, “yavrum ben ölürssem...” diye başlayan konuşmalar yaptığınız oluyor mu? [uygunsa] Sizin yaptığınız hazırlıklar var mı?

84. Yalnızlık çekiyor musunuz? Neden?

85. Neden [bu şekilde; yalnız, çocuklarla, huzurevinde, vb] yaşamayı tercih ediyorsunuz?

86. [Eğer eşi sağ ise, eşinizi kaybetmeniz] Yeniden evlenmeyi düşünür müsünüz?

10. Diğer

87. Sizce yaşlıların cinsel hayatı nasıl geçiyor? Nasıl olmalı?
88. Bir yaşlının cinsel sorunlarından dolayı doktora gitmesi, viagra kullanması doğru mu?
89. Güvenceniz var mı? Muhtaç olmadan bugünkü yaşantınızı sürdürebilir misiniz?
90. Sizin diğer yaşlılardan farklı olduğunuz yönler nelerdir.
91. Bizim toplumumuzun yaşlısı nasıl?
92. Bize öğütleyeceğiniz şeyler var mı?

NOTLAR:

1. Görüşme Ortamı:
2. Görünüş:
3. Giyim Kuşam:
4. Gözlenebilen Özurler:
5. Diğer:

B. (30-50 yaş grubu)

1. Yaşam Hareketliliği - Aktivlik

Kendinizi genç, aktif ve dinamik hissediyor musunuz?

Gün içinde yaşlılarla alakanız oluyor mu? Gündelik yaşamda yaşlılara dair gözlemlerinizi nelerdir?

(24. soru A için)

25 Gençlikte kaldı dediğiniz şeyler oluyor mu?

(26 ve 27. Sorular yalnız A için)

28. Gündelik yaşamınızda teknolojik aletlerden faydalanabiliyor musunuz? Hangi aletleri kullanıyorsunuz?

(29-32 arası A için)

2. Görünüş ve Bakım

Dikkat: Gözlemler sonda not edilecek

33. Kendinizi sağlıklı ve dinç hissediyor musunuz? Sağlıkla aranız nasıl?

34. Ne gibi hastalıklarınız var?

8. Düzenlemeler, Hizmetler

77. Türkiye’de yaşlılarla ilgili hizmetler nasıl?

78. Huzurevi hakkında ne düşünüyorsunuz? Ailedeki yaşlıları huzurevine gönderir misiniz? Siz ilerde huzurevinde kalmayı düşünür müsünüz?

79. Huzurevi dışında, yaşlıların gündüzleri biraraya geldiği yerler açılrsa, bu yerlerin nasıl olması gerekir?

80. Buraya hükümetten yetkili bir kişi gelse bugün siz ondan yaşlılar için neler talep ederdiniz?

9. Korkular, Kaygılar ve Yalnızlık

81. Sizce insan ömrü yeterli mi? Siz kaç yaşına kadar yaşamak istersiniz?

82. Yaşlanmaya ilişkin en büyük kaygınız nedir?

83. Aile büyüklerinizin, “yavrum ben ölürsem.....” diye başlayan konuşmalar yaptığı oluyor mu? [uygunsa] Ölüme dair yaptığı hazırlıklar var mı?

84. Yaşlanınca yalnız kalmaktan çekinir misiniz? Neden?

85. sorulmuyor

86. Anneniz ya da babanız tek kalınca [ya da kaldığında] yeniden evlenmeyi düşünür [düşündü] mü? Siz ne düşünürsünüz?

10. Diğer

87. Sizce yaşlıların cinsel hayatı nasıl geçiyor? Nasıl olmalı?

88. Bir yaşlının cinsel sorunlarından dolayı doktora gitmesi, viagra kullanması doğru mu?

(89. soru yalnız A için)

90. Ailenizdeki yaşlıların diğer yaşlılardan farklı olduğu yönler nelerdir.

91. Bizim toplumumuzun yaşlısı nasıl?

92. Ekleyeceğimiz şeyler var mı?

NOTLAR:

Görüşme Ortamı:

Diğer:

III. ODAK GRUPLARA VE TARTIŞMA GRUPLARINA KATILAN KİŞİLER

Odak 1 (Didim)

1. 67 yaşında, kadın, lise mezunu, dul, Demetevler'de oturuyor, emekli öğretmen
2. 63 yaşında, kadın, sağlık meslek lisesi mezunu, dul, Cebeci'de oturuyor, emekli hemşire.
3. 76 yaşında, kadın, köy enstitüsü mezunu, dul, Ayrancı'da oturuyor, emekli öğretmen.
4. 72 yaşında, kadın, ilk okul mezunu, dul, huzurevinde kalıyor.
5. 64 yaşında, kadın, okur yazar değil, evli, evhanımı, Mamak'ta oturuyor.

Odak 2 (Didim)

1. 63 yaşında, erkek, lise mezunu, evli, İncesu'da oturuyor, serbest meslekte çalışıyor.
2. 68 yaşında, erkek, orta okul mezunu, evli, Gaziosmanpaşa'da oturuyor, Emekli
3. 65 yaşında, erkek, ticaret lisesi mezunu, evli, Mamak'ta oturuyor, Emekli
4. 76 yaşında, erkek, üniversite mezunu, dul, Keçiören'de oturuyor, emekli öğretim görevlisi.
5. 78 yaşında, erkek, lise mezunu, dul, huzurevinde kalıyor, emekli elektronikçi.
6. 93 yaşında, erkek, ilk okul mezunu, dul, huzurevinde kalıyor, inşaatçılık yapmış, emekli

Odak 3 (Didim)

1. 70 yaşında, kadın, kız enstitüsü mezunu, Kavaklıdere'de oturuyor, ev hanımı
2. 68 yaşında, kadın, lise mezunu, Çankaya'da oturuyor, ev hanımı
3. 71 yaşında, kadın, enstitü mezunu, dul, Çankaya'da oturuyor, emekli
4. 65 yaşında, kadın, lise mezunu, dul, Keçiören'de oturuyor, emekli devlet memuru.
5. 67 yaşında, kadın, öğretmen okulu mezunu, dul, Dikmen'de oturuyor, emekli öğretmen
6. 77 yaşında, kadın, okur yazar değil, dul, Mamak'ta oturuyor, ev hanımı
7. 80 yaşında, kadın, lise mezunu, evlenmemiş, huzurevinde kalıyor, emekli memur.

Tartışma Grubu 1

Çiğdem Mahallesi'nde oturan, 30-50 yaş arası, orta gelir grubundan evinde ya da muhitinde yaşlı yakını olmayan kişilerden oluşmuştur.

1. 42 yaşında, erkek, lise mezunu, banka memuru
2. 40 yaşında, kadın, lise mezunu, ev hanımı
3. 37 yaşında, kadın, üniversite mezunu, öğretmen
4. 35 yaşında, erkek, ortaokul mezunu, esnaf
5. 35 yaşında, kadın, ilkokul mezunu ev hanımı
6. 50 yaşında, erkek, lise mezunu, emekli astsubay

Tartışma Grubu 2

Küçüksat Semt'i'nde oturan orta gelir grubundan 65 yaş üstü, yalnız yaşayan kadınlarla gerçekleştirilmiştir.

1. 72 yaşında, okur-yazar olmayan, dul
2. 68 yaşında, lise mezunu, dul
3. 71 yaşında, kız enstitüsü mezunu, emekli, dul
4. 65 yaşında, ortaokul mezunu, dul

5: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olmayan erkek
6: 30-50 yakınında ya da evinde bir 65+ yakını olan kadın

Y: gelir kesimi

0: alt kesim

1: orta kesim

2: üst kesim

Z: temel aranjman bilgisi

1: yalnız yaşayan 65+ kişi

2: eşiyle yaşayan 65+ kişi

3: birden fazla kuşak ile beraber yaşayan 65+ kişi

4: yakınlarında oturan (aynı mahallede, sokakta ya da apartmanda)

5: özel huzurevinde yaşayan 65+ kişi

6: devlet huzurevinde yaşayan 65+ kişi

7: şehre uzak bir köyde yaşayan 65+ kişi

8: şehre yakın bir köyde yaşayan 65+ kişi

A ve B simgeleri ise iki basamaklı bir sayı olarak ayrıntılı aranjman bilgilerini temsil etmektedir ve açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Ayrıntılı Aranjman Bilgileri Kılavuzu

Z=1, X=1,2	YALNIZ YAŞAYAN 65+ KİŞİLER
XY110	Yalnız, çocukları yok, başka bir şehirde ya da yurtdışında
XY111	Yalnız, çocukları aynı şehirde, uzak bir mahallede
XY120	Yanında daha 65+ olan bir yakınıyla yaşayanlar
XY130	Yanında çocuğu olmayan daha genç bir yakınıyla
XY140	Yanında evlenmemiş bir çocuğuyla
XY150	Yanında evlenmemiş çocuklarıyla
XY160	Aslında yalnız, geçici bir süre için bir çocuğunun yanında yaşıyor
XY170	Aslında yalnız, dönem dönem çocuklarıyla yaşıyor
XY180	Yalnız, gündüzleri bir kadın işlerini görmeye geliyor
XY190	Bir bakıcıyla beraber yaşıyor
Z=2, X=1,2	EŞİYLE BİRLİKTE YAŞAYAN 65+ KİŞİ
XY210	Çocukları yok, başka bir şehirde ya da yurtdışında
XY211	Çocukları aynı şehirde, uzak bir mahallede
XY220	Yanlarında 65+ olan bir yakınıyla
XY230	Yanlarında daha genç bir yakınıyla (çocukları dışında)
XY240	Yanlarında evlenmemiş bir çocuğuyla
XY250	Yanlarında evlenmemiş çocuklarıyla
XY260	Yanlarında bakıma muhtaç (özürlü, şizofren, vb...) bir yakını ile
XY280	Gündüzleri bir kadın işlerini görmeye geliyor
XY290	Bir bakıcıyla beraber yaşıyorlar
Z=3, X=1,2	GENİŞ AİLE HALİNDE YAŞAYAN 65+ KİŞİ
XY310	65+ olan çift, bir ya da daha fazla çocuk, gelin ve torunlar
XY320	65+ olan çift, bir ya da da fazla çocuk ve gelin
XY330	65+ olan çift, dul ya da boşanmış çocuk ve torunlar
XY340	Dul 65+ olan, bir ya da daha fazla çocuk, gelin ve torunlar
XY350	Dul 65+ olan, bir ya da da fazla çocuk ve gelin
XY360	Dul 65+ olan, dul ya da boşanmış kız çocuğu ve torunlar
XY370	Dul 65+ olan, dul ya da boşanmış erkek çocuğu ve torunlar
Z=4, X=1,2	MUHTİİNDE ÇOCUĞU YA DA ÇOCUKLARI YAŞAYAN 65+ KİŞİLER
XY401	Yalnız olan, bakım ihtiyaçlarının geneli karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş...)
XY402	Eşiyile, bakım ihtiyaçlarının geneli karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş...)
XY403	Yalnız, bakım ihtiyaçları kısmen karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş, maddi yardım...)
XY404	Eşiyile, bakım ihtiyaçları kısmen karşılanıyor (yemek, bulaşık, temizlik, doktor, alışveriş, maddi yardım...)

VII GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Anket No	Doğduğu Şehir	Oturduğu Semt	Medeni Hali	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Meslek Grubu	Sosyal Güvence	Hane Geliri Milyon TL	Kişi Başı Gelir Milyon TL	Kod
1	Tokat	Keçiören	Evli	46	Erkek	İlkokul	Esnaf	Bağ-kur	300	75	31014
2	Ankara	Cebeci	Evli	66	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	500	167	11415
3	Niğde	Çankaya	Evli	75	Erkek	İlkokul	Esnaf	Bağ-kur	450	150	11240
4	Giresun	Kavaklıdere	Dul	77	Kadın	Lise	Ev hanımı	Emekli Sandığı	1000	1000	22110
5	Giresun	Kavaklıdere	Dul	65	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	450	450	11160
6	Ankara	Seyran	Dul	70	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	750	375	21140
7	Samsun	Çiğdem	Boşanmış	48	Kadın	Ortaokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	500	250	61010
8	Şanlıurfa	Çiğdem	Evli	46	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	2250	563	51050
9	Çankırı	Çiğdem	Dul	76	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	500	167	21370
10	Sakarya	Çiğdem	Evli	66	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	3250	1083	12240
11	Ankara	Çiğdem	Evli	65	Erkek	Okulsuz Okuma-Yazma Biliyor	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Bağ-kur	480	240	11210
12	Erzurum	Çiğdem	Evli	32	Erkek	Ortaokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	210	70	50030
13	Erzurum	Çiğdem	Dul	81	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	200	200	21403
14	Ankara	Çiğdem	Evli	37	Erkek	Ortaokul	Esnaf	SSK	1000	333	51050
15	Trabzon	GOP	Dul	69	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Emekli Sandığı	1200	600	22414
16	Malatya	Evsiz	Boşanmış	66	Erkek	Lise	İşsiz	Yok	0	0	10110
17	Rize	Ayrancı	Evli	69	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	1175	196	11250
18	Corum	Yükseltepe	Evli	36	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	470	118	50030
19	Elazığ	Etlik	Evli	74	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı Ücretli	SSK	1090	363	11415
20	Tokat	Keçiören	Evli	46	Erkek	İlkokul	Esnaf	Bağ-kur	500	125	31017
21	Kars	Hüseyingazi	Evli	41	Erkek	Üniversite	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	320	80	50030
22	Kars	İlker	Evli	65	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	236	79	10240
23	Tokat	İlker	Evli	44	Erkek	Ortaokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	350	88	50030
24	Uşak	Yenimahalle	Evli	68	Erkek	İlkokul	Esnaf	Yurtdışı	1600	800	11410
25	Çorum	Bostancı	Evli	33	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	375	125	50030
26	İstanbul	Samancılar	Evli	32	Erkek	İlkokul	Küçük İşveren	Yok	255	36	30008
27	Batman	İncesu	Evli	33	Erkek	Ortaokul	Esnaf	Bağ-kur	500	63	31015
28	Ankara	Etlik	Evli	36	Kadın	Lise	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	1000	333	41010

29	Ankara	Gazimahalles	Evli	32	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	350	175	41019
30	Tekirdağ	Gazimahalles	Evli	50	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	500	167	61040
31	Ankara	Yenimahalle	Evli	45	Kadın	Lise	Mavi Yakalı İşçi	SSK	625	313	61050
32	Giresun	Çankaya	Evli	81	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	SSK	1000	500	12211
33	Mardin	Çankaya	Evli	68	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	600	300	12210
34	Giresun	GOP	Evli	71	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	SSK	1950	488	12411
35	Kars	Balgat	Bekar	36	Kadın	Üniversite	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	1070	268	61030
36	Kars	Çankaya	Evli	69	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	600	150	11330
37	Aydın	Çankaya	Evli	73	Kadın	Üniversite	Ev hanımı	Özel	1600	800	22211
38	İçel	Çiğdem	Bekar	33	Kadın	Üniversite	Küçük İşveren	SSK	1100	1100	62030
39	Balıkesir	Batkent	Bekar	31	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	SSK	350	350	51040
40	Sivas	Dikmen	Evli	37	Erkek	Ortaokul	Esnaf	SSK	450	113	31011
41	Adıyaman	Ayrancı	Evli	35	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	SSK	2200	550	52030
42	Elazığ	Oran	Evli	45	Kadın	Üniversite	Ev hanımı	SSK	2000	500	62040
43	Zonguldak	Oran	Evli	72	Erkek	Lise	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	2150	1075	12250
44	Bilecik	Oran	Evli	67	Kadın	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Özel	2250	1125	22211
45	Kocaeli	Kurtuluş	Dul	67	Kadın	İlkokul	Küçük İşveren	Emekli Sandığı	600	600	21110
46	Kars	Üreğil	Evli	67	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	950	136	10310
47	Rize	Aydınlıkevler	Dul	70	Erkek	Lise	Mavi Yakalı İşçi	SSK	250	63	11360
48	Kırşehir	Keçiören	Evli	42	Erkek	Ortaokul	Esnaf	SSK	1100	275	51050
49	Ankara	Altındağ	Evli	49	Erkek	Ortaokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	300	100	31011
50	Bitlis	Sincan	Evli	65	Erkek	Lise	Mavi Yakalı İşçi	Emekli Sandığı	750	188	10250
51	Ankara	Cebeci	Evli	34	Kadın	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Özel	1900	475	41019
52	Yozgat	Cebeci	Dul	78	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	1200	400	21150
53	Erzurum	Cebeci	Evli	66	Erkek	İlkokul	Esnaf	Bağ-kur	1010	253	11250
54	Ankara	Cebeci	Dul	69	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	300	300	11403
55	Gümüşhane	Ege	Evli	34	Kadın	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	400	133	40023
56	Sivas	Ege	Evli	36	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	SSK	400	100	40007
57	Sivas	Ege	Evli	68	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	260	65	20250
58	Yozgat	Ege	Evli	73	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	250	125	10404
59	Sivas	Tuzluca	Evli	38	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	SSK	300	75	61050

122	Ankara	Etlik	Evli	31	Kadın	Lise	Orta Büyük İşveren	Bağ-kur	4500	1500	42013
123	Giresun	Keçiören	Evli	47	Erkek	Lise	Orta Büyük İşveren	Bağ-kur	2000	500	52040
124	Çorum	Cengizhan	Evli	45	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	200	40	40009
125	Yozgat	Cengizhan	Evli	37	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Bağ-kur	300	100	40014
126	Yozgat	Cengizhan	Evli	35	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	300	100	30014
127	Yozgat	Cengizhan	Evli	41	Erkek	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	600	120	50030
128	Ankara	Cengizhan	Evli	32	Erkek	Ortaokul	Esnaf	Bağ-kur	450	90	50050
129	Çorum	Cengizhan	Evli	50	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	250	63	40023
130	Yozgat	Cengizhan	Dul	86	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	200	200	20401
131	Malatya	Kurtuluş	Bekar	39	Erkek	Lise	Orta Büyük İşveren	Bağ-kur	5000	2500	52030
132	Ankara	Sincan	Boşanmış	47	Kadın	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	300	75	30014
133	Bursa	Çankaya	Bekar	33	Kadın	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Özel	600	600	62040
134	Hatay	Bahçelievler	Evli	65	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	1500	750	22180
135	Ankara	Keçiören	Dul	76	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	250	250	11111
136	Malatya	Ege	Evli	39	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	SSK	300	60	60030
137	Ankara	Bahçelievler	Dul	80	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	1930	965	12140
138	Yozgat	Üreğil	Dul	75	Kadın	Okulsuz Okuma-Yazma Biliyor	Ev hanımı	SSK	500	125	20340
139	Ankara	Üreğil	Evli	68	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Bağ-kur	250	125	20211
140	Kars	Üreğil	Dul	40	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	250	125	40014
141	Yozgat	Üreğil	Evli	73	Erkek	İlkokul	Çiftçi	SSK	220	110	10211
142	Ankara	Üreğil	Dul	80	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	100	100	20410
143	Ankara	Üreğil	Dul	73	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Bağ-kur	200	200	20170
144	Kars	Üreğil	Evli	40	Erkek	Lise	Mavi Yakalı İşçi	SSK	185	46	50030
145	Ankara	Üreğil	Dul	66	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Bağ-kur	655	94	20340
146	Samsun	Üreğil	Dul	80	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Emekli Sandığı	200	200	20111
147	Kırşehir	Cebeci	Dul	69	Kadın	Ortaokul	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	900	450	21111
148	Ankara	Bahçelievler	Bekar	74	Kadın	Ortaokul	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	300	300	21110
149	Kırşehir	Z.tepe/Mamak	Dul	75	Erkek	Okulsuz Okuma-Yazma Biliyor	Mavi Yakalı İşçi	Emekli Sandığı	240	40	10410
150	Ankara	Z.tepe/Mamak	Evli	30	Erkek	Lise	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Yok	250	83	50030
151	Yozgat	Z.tepe/Mamak	Evli	38	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	380	127	60030
152	Ankara	Z.tepe/Mamak	Evli	39	Erkek	Ortaokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Emekli Sandığı	330	83	30014

153	Ankara	Z.tepe/Mamak	Evli	46	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Emekli Sandığı	680	227	61020
154	Ankara	Z.tepe/Mamak	Evli	65	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Emekli Sandığı	400	200	21406
155	Ankara	Z.tepe/Mamak	Dul	50	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	Yok	150	75	40011
156	Ankara	Z.tepe/Mamak	Evli	50	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	SSK	300	60	50010
157	Ankara	Cebeci	Evli	49	Erkek	Lise	Esnaf	Bağ-kur	1130	377	31011
158	İzmir	Cebeci	Evli	43	Kadın	Lise	Ev hanımı	SSK	750	250	41011
159	Ankara	Cebeci	Bekar	44	Kadın	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	3000	1500	42002
160	Sivas	Türközü	Dul	75	Erkek	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çiftçi	SSK	200	200	10111
161	Kars	Türközü	Evli	74	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	SSK	200	100	20404
162	Amasya	Türközü	Evli	67	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev hanımı	Yok	250	50	10340
163	Ankara	Türközü	Evli	44	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Yok	300	43	30023
164	Kırşehir	Türközü	Dul	68	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Yok	150	150	10710
165	Artvin	Türközü	Evli	66	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	330	165	11210
166	Sivas	Türközü	Evli	76	Erkek	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	325	108	10211
167	Kars	Esat	Evli	38	Erkek	Lise	Esnaf	SSK	600	200	51005
168	Yurtdışı	Ayrancı	Evli	33	Erkek	Lise	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	300	150	51004
169	Rize	Mamak	Bekar	34	Kadın	İlkokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	SSK	300	300	61003
170	Ankara	Mamak	Evli	50	Erkek	Lise	Mavi Yakalı İşçi	SSK	720	180	30009
171	Ankara	GOP	Evli	35	Erkek	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Özel	3250	1625	32010
172	Ankara	GOP	Bekar	37	Erkek	Lise	Esnaf	SSK	1500	1500	32019
173	Samsun	GOP	Dul	67	Kadın	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	1500	750	22140
174	Yurtdışı	GOP	Evli	71	Kadın	Lise	Ev hanımı	Emekli Sandığı	1500	500	22230
175	Diyarbakır	Mamak	Evli	32	Erkek	Ortaokul	Niteliksiz Hizmet İşçisi	Yok	350	70	30009
176	Ordu	Dikmen	Bekar	45	Kadın	Lise	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	450	450	61010
177	Sivas	Seyran	Evli	46	Erkek	İlkokul	Küçük İşveren	Bağ-kur	1000	250	51003
178	Erzincan	Keçiören	Dul	70	Erkek	İlkokul	Mavi Yakalı İşçi	Bağ-kur	2500	500	12340
179	Erzincan	Keçiören	Evli	45	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	SSK	2500	500	32009
180	Malatya	Çankaya/100.Yıl	Evli	49	Kadın	Üniversite	Ev hanımı	Özel	2500	625	62050
181	Yurtdışı	Çankaya/100.Yıl	Dul	78	Kadın	Üniversite	Yüksek Nit. Ücretli	Emekli Sandığı	1000	1000	22410
182	Ankara	Çankaya/Barış Sitesi	Evli	48	Erkek	Üniversite	Beyaz Yakalı Ücretli	Emekli Sandığı	3250	813	32009
183	Ankara	Çankaya/Barış Sitesi	Evli	48	Erkek	Lise	Küçük İşveren	SSK	2310	770	52040